

YIL 35 SAYI 125 2025/1

**TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nin üç ayda bir yayınlanan Ulusal Hakemli Dergisidir. Yerel Süreli Yayın**

Web sayfası üzerinde açık kaynaktır:  
www.egemimarlik.org

#### Yayınlayan

Mimarlar Odası İzmir Şubesi adına;  
Yayın Komitesi

**Sahibi** Uğur Yıldırım

**Yayın Sekreteri** İlgin Külekçi

**Grafik Tasarım** Güler Özsakarya Ertan

**Konsept Tasarım** Emre Çikinoğlu

#### Yayın Komitesi

Lale Başarır, Doç. Dr.

Ülkü İnceköse, Doç. Dr.

Çağlayan Deniz Kaplan, Dr.

Seçkin Kutucu, Dr. Öğr. Gör.

Deniz Özkut, Prof. Dr.

Ebru Yılmaz, Doç. Dr.

(Soyadına göre alfabetik)

#### Ege Mimarlık Bilimsel Danışma Kurulu

Ayşe Güliz Bilgin Altınöz, Prof. Dr.

Neslihan Dostoğlu, Prof. Dr.

Gül Kaçmaz Erk, Doç. Dr.

Emine Özen Eyüce, Prof. Dr.

Hikmet Sivri Gökmen, Doç. Dr.

Deniz Güner, Prof. Dr.

Berlin Gür, Prof. Dr.

Emel Kayın, Prof. Dr.

İpek Özbek, Prof. Dr.

Güven Arif Sargın, Prof. Dr.

İkbal Sevil Sarıyıldız, Prof. Dr.

Uğur Tanyeli, Prof. Dr.

Koray Velibeyoğlu, Prof. Dr.

(Soyadına göre alfabetik)

#### Tarandığı Veritabanları

DAAI - Design and Applied Arts Index  
DergiPark

#### Yayın Yeri

Mimarlar Odası İzmir Şubesi - İzmir Mimarlık Merkezi

1474 Sokak No: 9 Alsancak İzmir

Tel: (232) 463 66 25 (pbx)

Faks: (232) 463 52 12

egemim@izmimod.org.tr

www.izmimod.org.tr/ egemim@izmimod.org.tr

Akhisar Temsilciliği: (0236) 414 86 50

Aydın Temsilciliği: (0256) 213 45 33

Bergama Temsilciliği

Didim Temsilciliği: (0256) 811 06 77

Kuşadası Temsilciliği: (0256) 612 00 91

Manisa Temsilciliği: (0236) 232 68 07

Nazilli Temsilciliği: (0256) 312 84 83

Ödemiş Temsilciliği: (0232) 545 73 73

Salihli Temsilciliği: (0236) 715 08 23

Turgutlu Temsilciliği: (0236) 312 04 21

Uşak Temsilciliği: (0276) 212 29 57

#### Baskı

Metro Matbaacılık Ltd. Şti.

Yahya Kemal Beyatlı Cd. No:94

Begos 3. Bölge 35400 Buca / İZMİR

T. +90 232 290 33 11

Sertifika No: 40921

**Mimarlar Odası İzmir Şubesi Üyeleri için ücretsizdir.**

**Fiyat 300 TL Yıllık Abonelik 1250 TL**

• Ege Mimarlık makale seçimleri hakemler tarafından yapılmaktadır. Sadece hakemli değerlendirme sürecinden geçen yazılar "makale" kategorisinde yer almaktadır.



KAPAK Etik, Deniz Dokgöz

## BAŞYAZI ...2

## İNGİLİZCE ÖZET ...3

## YAPI TANITIM

EMR Mimarlık Restorasyon Uygulama

## Ayyalık Rahmi M. Koç Müzesi ...4

## TEMA

## ETİK ...8

## GÖRÜŞ

İoanna Kuçuradi

## “Altın Kural”a Karşı “Kesin Buyruk” ...10

## BÖLÜNMÜŞ EKRA

Deniz Dokgöz (Moderatör), Burak

Altınışik, H. Sinan Omacan, Murat

Sönmez, Ayhan Usta

## Etik ...12

## İNCELEME

Hossein Sadri

## Etik Bir Mimari Yoktur: Habitatları

## Özgürleştirilim ...22

## İNCELEME

İpek Yürekli

## Küçük\_Büyük ...26

## İNCELEME

Esra Nur Erşahin Soltekin

## Mimari Çizgilerin Arasından İnsan

## Haklarını Görmek ...30

## MAKALE (Araştırma Makalesi)

Duygu Özdeyrya, Gökçeççek Savaşır

## Etik mi Epistemolojik mi?

## Sürdürülebilir Mimarlıkta Hakikat

## Sonrası Pratiklerin İrdelenmesi ...34

## MAKALE (Araştırma Makalesi)

Esra Sert

## Mimarlık Eğitiminde Etik Üzerine

## Düşünmenin Zorluğu ve

## Potansiyelleri ...44

## MAKALE (Araştırma Makalesi)

Ezgi Hazar, Pelin Dursun Çebi

## Türkiye’de Mimarlık Bağlamında

## Müellif Kavramının Kullanımının

## ve Dönüşümünün Arkitekt Dergisi

## Üzerinden Değerlendirilmesi ...52

## MAKALE (Araştırma Makalesi)

Oya Şenyurt, Özden Senem Erol

## Kamunun Mimarlık Üretiminde Mesleki

## Etik Bağlamında Özgün Bir Hak

## Mücadelesi: Behçet Ünsal ve Gelibolu

## Halkevi Projesi ...62

## MAKALE (Araştırma Makalesi)

Aysegül Çakan, Gökçeççek Savaşır

## Mimarlıkta Mesleki Sorumlulukların

## İhtimam Etiği ile Yeniden Düşünülmesi

## ...72

## MAKALE (Araştırma Makalesi)

Gizem Saka, Neşe Gurallar

## Etik Sorunlar, Kaygılar ve Mücadele:

## Türkiye’de Alternatif Mimarlık

## Toplulukları ...82

## EGE MİMARLIK BİLGİLENDİRME

## EGE MİMARLIK Yayın Çizgisi

## EGE MİMARLIK Gönderim Koşulları ...96

**E**tik kavramı, mesleki pratiklerde, özellikle de toplumsal yaşamı doğrudan şekillendiren mimarlık gibi disiplinlerde, evrensel bir yönlendirici olarak ele alınmalıdır. Günümüzde toplumsal bağlamda etiğin giderek zayıflaması, yalnızca bireysel ahlaki yönelimlerimizi değil, meslek alanlarındaki sorumluluklarımızı da tehdit etmektedir.

Etik, yalnızca öznel eğilimlere ya da araçsal amaçlara dayalı koşullu bir anlayışla değil, evrensel bir netlik anlayışıyla biçimlenmelidir. Bu çerçevede, mimarlık mesleği bağlamında da toplumsal ve çevresel sorumlulukların öznel fayda hesaplarından bağımsız bir şekilde ele alınmasını zorunlu kılar. Mimarlık etiği, yalnızca piyasa koşulları ya da bireysel başarı kaygıları ile değil, topluma karşı duyulan bir sorumluluk bilinciyle şekillenmelidir.

Hızla kentleşen toplumlarda kaynakların adaletsiz kullanımı ve mekânsal üretim süreçlerindeki eşitsizlikler, mesleki etik ilkelerin aşındığını açıkça göstermektedir. Kamu yapılarının tasarımından kentsel dönüşüm projelerine, kültürel mirasın korunmasından sürdürülebilir mimarlık uygulamalarına kadar pek çok alanda, mimarların eylemleri yalnızca belirli hedeflere hizmet eden araçlar olmaktan çıkmalı ve kendi başına değer taşıyan etik ilkelere dayandırılmalıdır. Mesleki pratiğimizde yalnızca sonuçlara odaklanmak yerine, sürecin kendisini ahlaki açıdan sorumlu ve sürdürülebilir bir şekilde yönetmek bir zorunluluktur. Toplumun ortak kullanımına sunulan mekânlarda adalet ve erişilebilirlik sağlamak, kamu projelerinde şeffaflık ve katılım süreçlerini öncelemek ve mesleki pratiğimizde insanı ve doğayı merkeze koymak, mimarlığın temel etik sorumluluklarıdır.

Toplumların giderek bireyselleştiği, kısa vadeli kazançların uzun vadeli toplumsal faydanın önüne geçtiği bir çağda, meslek pratiğimizin özünde yer alması gereken sorumluluk anlayışını yeniden hatırlamamız gerekmektedir. Mesleki etik, yalnızca bireyin değil, kolektif bir yaşamın sürdürülebilirliği için vazgeçilmezdir. Bu nedenle, mesleğimizin doğasında bulunan toplumsal ve çevresel sorumluluklar, ahlaki yasaların bir gerekliliği olarak kabul edilmelidir.

Bu tartışmayı derinleştiren bu değerli sayı, “etik” kavramını yeniden düşünmek için önemli bir zemin sunmaktadır. Mimarlığın yalnızca fiziksel mekânların tasarımı değil, aynı zamanda toplumsal adaletin ve kültürel değerlerin inşası olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır. Mimarlık mesleği, dayanışma, katılım ve adalet ilkeleri üzerine kurulu bir toplumsal dönüşümün güçlü bir aracı olabilir. Meslektaşlarımızın ve tüm mimarlık camiasının, bu tartışmalar ışığında daha adil ve toplumsal sorumluluk bilinciyle şekillenen bir geleceğe katkı sunacağına inanıyoruz. “Etik” kavramını tartışmaya açan Ege Mimarlık Yayın Kuruluna ve emek verenlere teşekkür eder, keyifli okumalar dileriz.

**YÖNETİM KURULU**

**ŞUBE'DEN**

**EGE MİMARLIK'TAN**

**G**ünümüzde hızlı kentleşme ve değişime çok hızlı adapte olma zorunluluğu meslek insanının rolünü ve meslek pratiğinin çerçevesini yeniden gerektirmektedir. Değişen toplumsal yapı içinde mesleği uygulama yöntemlerini zorlaştırmakta ve değer yargılarını gözden geçirmemizi, hatırlamamızı zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda Ocak sayımızı “etik” kavramına ayırarak mimarlıkla ilişkisi üzerine tartışmayı amaçladık.

Etik konusunda akla gelen temel kaynakların yazarı İoanna Kuçuradi'nin “Altın Kural” a Karşı “Kesin Buyruk” yazısı bu sayımıza da temel bir giriş oluşturuyor. İnceleme bölümüne katkı veren değerli yazarlar Hossein Sadri, içinde yaşadığımız habitatı; İpek Yürekli, dünyadaki küçük-lüğümüzü ve büyük-lüğümüzü; Esra Nur Erşahin Soltekin ise, mimarlık eğitiminde felsefi bakışın önemini hatırlatıyor.

Bu sayının Bölünmüş Ekran oturumunu ise Deniz Dokgöz yönetiyor ve konukları Sinan Omacan, Ayhan Usta, Murat Sönmez ve Burak Altınışık ile etik konusunu hem pratik alandaki karşılığı hem de mimarlık eğitimindeki yeri bağlamında derinlemesine tartışıyor; mimarların çevreye ve topluma karşı sorumluluklarının ne olduğuna, mesleki dürüstlük ve yetkinliğin nasıl sağlanacağına, bilinçli ve duyarlı mimarların yetişmesinin nasıl sağlanacağına cevap aramaya çalışıyor.

Bu sayının araştırma makaleleri sürdürülebilirlikten mesleki sorumluluklara, mimarlık eğitiminden alternatif mimarlık topluluklarına kadar geniş bir yelpazede konular içeriyor. Böylece etik kavramının teorik boyutlarının yanı sıra pratikteki karşılıklarını da irdeleme fırsatı buluyoruz: Duygu Özderya ve Gökçeççek Savaşır, “sürdürülebilir mimarlıkta hakikat sonrası pratikler”i irdeliyor; Esra Sert, MEF Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ndeki çalışmalarından yola çıkarak “mimarlık eğitiminde etik üzerine düşünmenin zorluğu ve potansiyelleri”ni anlatıyor; Ezgi Hazar ve Pelin Dursun Çebi, “Türkiye’de müelliflik kavramının kullanımını ve dönüşümünü Arkitekt dergisi üzerinden” değerlendiriyor; Oya Şenyurt ve Özden Senem Erol, “kamunun mimarlık üretiminde mesleki etik bağlamında özgün bir hak mücadelesi” örneği olarak mimar Behçet Ünsal ve Gelibolu Halkevi projesinin sürecini aktarıyor; Ayşegül Çakan ve Gökçeççek Savaşır, “mesleki sorumlulukları ihtimam etiği ile yeniden düşünme”ye çağırıyor; Gizem Saka ve Neşe Gurallar ise “etik sorunlar, kaygılar ve mücadele” bağlamında “Türkiye’deki alternatif mimarlık toplulukları”ni inceliyor.

Yapı Tanıtım bölümümüzde ise Ayvalık'ta EMR Mimarlık tarafından yenilenen Rahmi M. Koç Müzesi yer alıyor. Bu proje, kültürel mirasın korunması açısından etik sorumlulukların nasıl hayata geçirilebileceğine dair somut bir örnek oluşturuyor.

Bu sayımızın, tüm okuyucularımızı mimarlıkta etik üzerine düşünmeye ve bu tartışmalara katılmaya teşvik edeceğini umuyoruz. İyi okumalar ve iyi seneler diliyoruz!

**YAYIN KOMİTESİ**

**PROJECT**

**Ayvalık Rahmi M. Koç Museum**  
EMR Architecture Restoration

**ETHICS****VIEWPOINT**

**Against the “Golden Rule”: The  
“Categorical Imperative”**

*Ioanna Kuçuradi, Prof. Dr., Maltepe University, Center for Human Rights Research and Application; Philosophical Society of Turkey*

**DIVIDED SCREEN****Ethics**

*Deniz Dokgöz (Moderator), Burak Altınışık, H. Sinan Omacan, Murat Sönmez, Ayhan Usta*

**ANALYSIS**

**There is No Ethical Architecture: Let's  
Liberate Habitats**

*Hossein Sadri, PhD, Senior Lecturer, Coventry University, School of Art and Design.*

**Small\_Big**

*İpek Yürekli, Architect, Assoc. Prof. Dr.*

**Seeing Human Rights through  
Architectural Lines**

*Esra Nur Erşahin Soltekin, Architect, MSc; Maltepe University, Philosophical Counselling Program, Masters Student*

**ARTICLE (Research Article)**

**Ethical or Epistemological? Examination  
of Post-truth Practices in Sustainable  
Architecture**

*Duygu Özderya, PhD Candidate, Dokuz Eylül University, Graduate School of Natural and Applied Sciences Gökçeçek Savaşır, Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Department of Architecture*

Sustainable architecture includes ethical principles for reducing impacts on climate change, which threatens habitability. Nevertheless, climate change is denied with anti-scientific arguments of postmodern epistemology that also had an effect on architectural theory. This interpretive research aims to reveal theoretical concerns in sustainable architecture and examines the ethical manifesto of Architects Declare, within debates on its signatory practices. In conclusion, it is seen that alternative facts have replaced architectural theory and are used for ethical justification in post-truth era.  
**KEYWORDS** Architectural ethics, architectural theory, sustainability in architectural practice, post-truth era, climate change denial.

**The Challenge and Potentials of  
Reflecting on Ethics in Architectural  
Education**

*Esra Sert, Res. Asst. Dr., MEF University, Department of Architecture*

This study attempts to assess the state of architectural education in Turkey in terms

of ethics. Despite all its difficulties, the motivation for a course focused on ethics in architecture on “loving the world already” and “keeping eyes open” can open up completely different potentials. Instead of the motto of projects that are already beautiful in their own right, through courses that put ethics in architecture, it is possible to think about the future of architectural education and practice and its effects on the earth, to question the accepted presuppositions, with the questions “for whom?” and “how?”.

**KEYWORDS** Ethics, Ethics in Architecture, Architecture Education, Socio-ecological Crisis, Critical Thinking.

**Evaluation of the Use and  
Transformation of the Author Concept  
in the Context of Architecture in  
Turkey through Arkitekt Magazine**

*Ezgi Hazar, PhD Candidate, Istanbul Technical University, Architectural Design Program Pelin Dursun Çebi, Prof. Dr., Istanbul Technical University, Department of Architecture*

This study aims to analyze the process of use-transformation of copyright-author concepts in Turkey. Firstly, historical analysis of these concepts globally and theoretical discussion on god-author identities are initiated. The concepts of authorship derived from Turkey legislation are identified and the traces of concepts are deconstructed in Arkitekt texts published between 1931 and 1980. In this context, the article reveals that in today's Turkey, copyrights don't protect original authors and their works. It is thought this research contributes to the architectural literature.

**KEYWORDS** Architect, Author, Copyright, Authority.

**An Original Struggle for Rights as  
part of Professional Ethics in the  
Architectural Production of the Public:  
Behçet Ünsal and Gelibolu People's  
House**

*Oya Senyurt, Prof. Dr., Kocaeli University, Department of Architecture Özden Senem Erol, Res. Asst. Dr., Kocaeli University, Department of Architecture*

Between the foundation of the Republic and the 1950s is a period containing dilemmas in which the professional identity became apparent against the identity of the public servant. This study aims to reveal the professional ethics of the single-party period and a struggle for rights by examining the Party's architectural production. In order to highlight the originality of the exemplary struggle experienced

by architect Behçet Ünsal during the construction process of Gelibolu People's House, firstly the ethical understanding of this period, and then the characteristics of party architecture as a type of public architecture are explained.

**KEYWORDS** Professional Ethics, Architectural Profession, Public Architecture, State Bureaucracy, People's Houses.

**Rethinking Professional Responsibility  
in Architecture with an Ethic of Care**

*Ayşegül Çakan, PhD Candidate, Dokuz Eylül University, Graduate School of Natural and Applied Sciences Gökçeçek Savaşır, Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Department of Architecture*

This paper posits that integrating the ethics of care into architecture broadens the scope of architectural responsibility. Employing an interpretive research method, the paper develops a conceptual framework comprising three components: multiscale, multidimensionality, and relationality. To deepen understanding of this framework, contemporary architectural examples are analysed. The results of this paper show that the architecture of care can address social and environmental challenges and offer an architectural approach that can support various care practices simultaneously within many scales and dimensions.  
**KEYWORDS** Ethics in architecture, ethics of care, architecture of care, professional responsibility in architecture, social and environmental responsibility.

**Ethical Issues, Concerns and Struggle:  
Alternative Architecture Organizations  
in Turkey**

*Gizem Saka, Res. Asst., Gazi University, Department of Architecture Neşe Gurallar, Prof. Dr., Ted University, Department of Architecture*

A qualitative research focusing on alternative architectural organizations emerging after the 2000s was conducted to explore the causes and context behind these movements. In-depth interviews with community actors reveal that “ethics” is emerging as an important issue. This article examines actors' perspectives on the ethical issues and social responsibilities of architects; revealing how actors' critiques shape the motivations and productions of communities. The article argues that the search for an ethical basis for the profession requires questioning of architects' identities and actions and emphasizes the necessity of collective action around common concerns.  
**KEYWORDS** Ethics, Alternative Architecture Organizations, False Consciousness, Alienation.

# Ayvalık Rahmi M. Koç Müzesi

## EMR Mimarlık Restorasyon

PROJE YERİ **Ayvalık, Balıkesir**  
PROJE OFİSİ **EMR Mimarlık Restorasyon Uygulama**  
TASARIM EKİBİ **Ali Emrah Ünlü (Restorasyon Uzmanı**  
**Y. Mimar)**  
**Sedef Ünlü (Sanat Tarihi Uzmanı)**  
**Tuğçe Kıvrak (Restorasyon Uzmanı Y. Mimar)**  
**Gözde Aytaç (Mimar)**  
İŞVEREN **RMK Kültür Faaliyetleri A.Ş.**  
ANA YÜKLENİCİ **Ark İnşaat**  
STATİK PROJESİ **Kmb Mühendislik**  
MEKANİK PROJESİ **Kpd Mühendislik & Müşavirlik**  
ELEKTRİK PROJESİ **Erk Proje**  
İÇ MEKAN PROJESİ **Pmta Studio**  
YANGIN GÜVENLİK DANIŞMANI **Etik Yangın**  
**Mühendisliği ve Danışmanlığı**  
PROJE BAŞLANGIÇ YILI **2021**  
PROJE BİTİŞ YILI **2022**

Edremit Körfezi antik çağlardan itibaren zeytin üretimi için önemli bir bölgedir. 19. yüzyıla kadar geleneksel yöntemler kullanılarak yapılan zeytinyağı ve sabun gibi ürünlerin üretimi makineleşme sonrası fabrikaların kurulması ile endüstriyelmiş, Edremit Körfezi'nde yer alan Ayvalık, bu dönemde zeytine dayalı endüstrinin geliştiği bir kent olarak öne çıkmıştır. Ayvalık'ta zeytinyağı fabrikaları, sabunhane yapıları ve depolar gibi kentsel mimariyi biçimlendiren zeytin ürünlerine dayalı endüstriyel miras, 2017 yılında "Ayvalık Endüstriyel Peyzajı" başlığı altında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne kabul edilmiştir.

Proje konusu fabrika yapısı 19. yüzyıl sonu Ayvalık zeytinyağı fabrikalarının bir örneğidir. Kagir duvarlar içine ahşap döşeme kirişleri kullanılarak inşa edilmiş iki katlı bir yapıdır. Zemin katı yağhane, artan üretimi karşılamak amacıyla zaman içinde büyütülen birinci katı ise sabunhane olarak kullanılmıştır.

Yapının restorasyon projesi binayı özgün kontur ve yapı tekniğini koruyarak, uluslararası koruma-onarım ilke ve teknikleri doğrultusunda restorasyonunu gerçekleştirmek ve binanın çok daha uzun yıllar yaşamasına imkan sağlayacak hale getirmek

hassasiyeti ile hazırlanmıştır. Ayvalık'ın tarihi gelişiminin en önemli öğelerinden endüstriyel mirasının günümüze kadar bütüncül bir şekilde ulaşmayı başarmış parçalarından biri olan tarihi zeytinyağı fabrikasını, bu mirasa uygun bir şekilde bir endüstri müzesi olarak korumak projenin esasını oluşturmaktadır. Ayvalık Rahmi M. Koç Müzesi olarak yeniden kullanıma açılacak yapıda endüstri devriminden itibaren kullanılmış obje ve makinelerin yanı sıra, fabrika döneminde bu yapı içinde zeytinyağı üretiminde kullanılan 19. yüzyıla ait buhar gücüyle çalışan özel üretim çarklı makina da yerinde sergilenmektedir.

Restorasyon projesi hazırlanırken kagir özgün fabrika yapısının cephe düzeni yapıdaki izler, günümüze kadar ulaşmış özgün detaylar, tarihi fotoğraflar ve belgeler irdelenerek hazırlanan onaylı restitüsyon projeleri doğrultusunda değişiklik yapılmadan korunmuştur. Yapının plan şemasında ise mekansal bütünlük ve devamlılık korunurken, müze fonksiyonunun getirdiği artan ihtiyaçları ve güçlendirme gereksinimini karşılamak için yapılan müdahalelerin yapıya en az etki edecek şekilde geri alınabilir ve ayırt edilebilir olmasına özen gösterilmiştir.

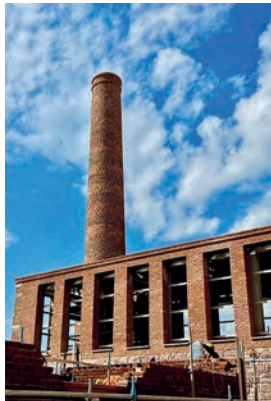








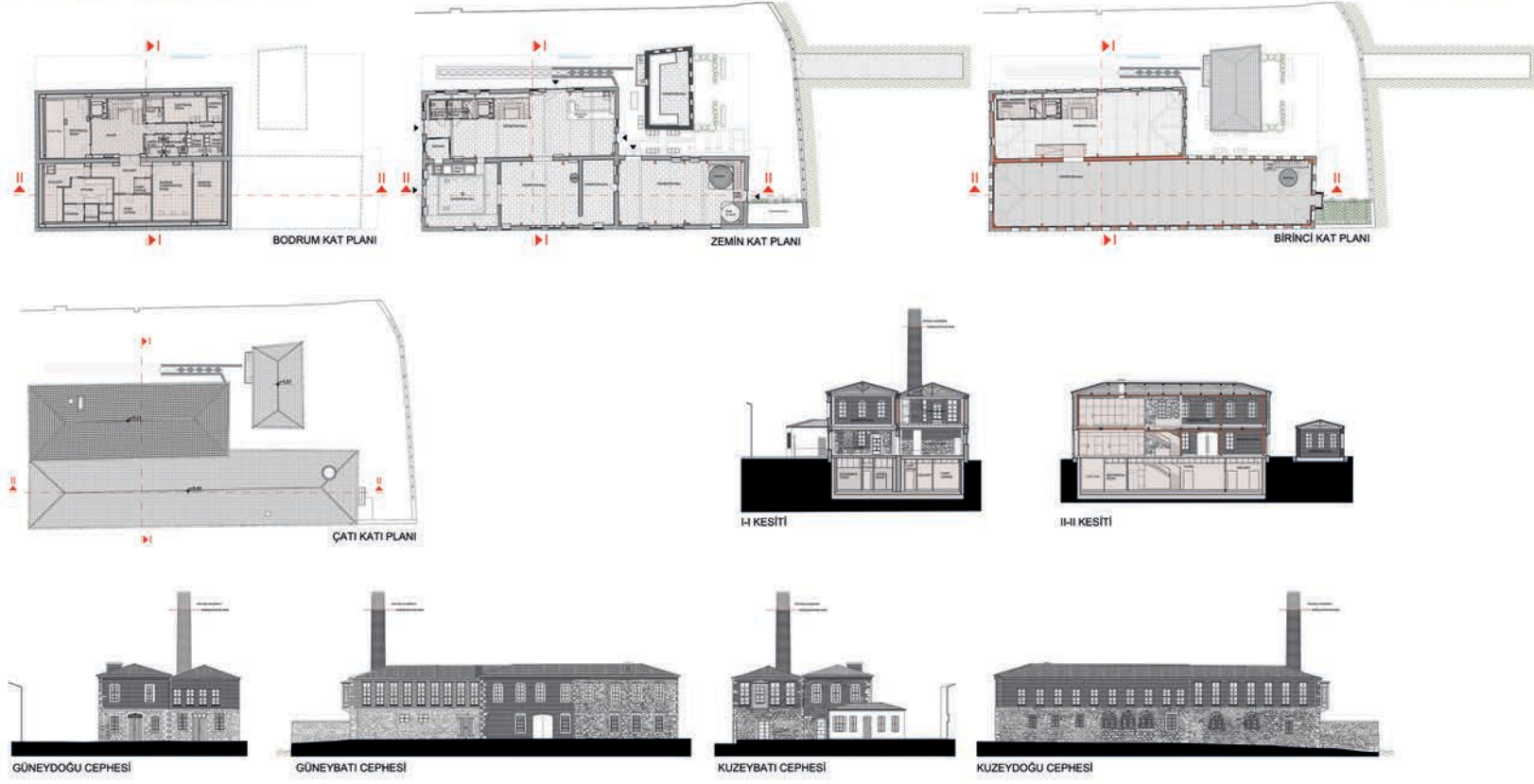
**“RESTORASYON PROJESİ HAZIRLANIRKEN KAGİR ÖZGÜN FABRİKA YAPISININ CEPHE DÜZENİ YAPIDAKİ İZLER, GÜNÜMÜZE KADAR ULAŞMIŞ ÖZGÜN DETAYLAR, TARİHİ FOTOĞRAFLAR VE BELGELER İRDELENEREK HAZIRLANAN ONAYLI RESTİTÜSYON PROJELERİ DOĞRULTUSUNDA DEĞİŞİKLİK YAPILMADAN KORUNMUŞTUR”**





# AYVALIK RAHMİ M. KOÇ ENDÜSTRİ MÜZESİ RESTORASYON PROJESİ

0 2 4 6 8 10 m



# ETİK

GÜNÜMÜZDE HIZLI KENTLEŞME, DEĞİŞİME ÇOK HIZLI ADAPTE OLMA ZORUNLULUĞU MESLEK İNSANININ ROLÜNÜ VE MESLEK PRATIĞİNİN ÇERÇEVESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEMİZİ GEREKTİRMEKTEDİR. TOPLUMSAL YAŞAMIN DEĞİŞEN KURALLARI MESLEĞİMİZİ UYGULAMA YÖNTEMLERİMİZİ ZORLARKEN, SAHİP OLDUĞUMUZ DEĞER YARGILARINI DA GÖZDEN GEÇİRMEMİZİ ZORUNLU KILMAKTADIR. BU ÇERÇEVEDE, MİMARLIK MESLEK ETİĞİ, MİMARİ YAPMA BİÇİMLERİ, MİMARLIK EĞİTİM MODELLERİ, MİMARLIK VE EKONOMİ, MİMARİ ÖĞRENME ARAÇLARI, DİJİTALLEŞME VE YAPAY ZEKÂ GİBİ KONULARI TARTIŞMAYA AÇIYORUZ.

**Mimarlık etiği, mimarların mesleki uygulamalarına rehberlik eden temel değerler, prensipler ve kurallar bütünüdür. Bu etik ilkeler, mimarların projelerinde ve karar alma süreçlerinde topluma, çevreye ve mesleki standartlara karşı sorumluluklarını gözetmelerini sağlar. Mimarlık meslek etiğinin ana unsurları arasında toplumsal ve çevresel sorumluluk, mesleki dürüstlük, yetkinlik ve sürekli gelişim, kültürel ve tarihsel duyarlılık ile profesyonel ilişkiler ve iş birliği de yer almaktadır. Söz konusu sorumluluklar, değerler ve prensiplerin yanı sıra toplumsal adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve kültürel mirasın korunması gibi konular mimarlık meslek etiği kapsamında değerlendirilebilir.**

**Tarihi ve kültürel değer taşıyan yapıların ve alanların korunması, mimarların projelerinde kültürel mirası nasıl göz önünde bulundurduğu ve bu mirasın korunmasına yönelik yaklaşımlar mimarlık ve etik konusuna dâhildir. Ayrıca, mimarlık eğitiminde etik değerlerin aktarılması, geleceğin mimarlarının bilinçli ve duyarlı profesyoneller olarak yetişmesine katkıda bulunur. Bu doğrultuda, mimarlık eğitim modellerinin etik eğitimiyle nasıl zenginleştirilebileceğini tartışan yenilikçi eğitim yöntemleri ve pedagojik yaklaşımlar da tartışmamızın bir parçasını oluşturmaktadır.**

**Bu kapsamda Ege Mimarlık dergisi 125. sayısında, tema çağrımıza yanıt veren makalelerle, mimarların değişen toplumsal ve çevresel dinamikler karşısında etik ilkeler doğrultusunda nasıl bir mesleki kimlik geliştirdiklerini ve bu süreçte karşılaştıkları zorlukları yeniden değerlendirirken etik ve mimarlık ilişkisi üzerine yeni düşünceler üretmeyi amaçlıyor.**



PARA HER ŞEYDİR DİYEN  
~~ADAM~~  
MİMAR  
PARA İÇİN HER ŞEYİ YAPAN  
~~ADAMDIR.~~  
MİMARDIR!..



# “Altın Kural”a Karşı “Kesin Buyruk”\*

İoanna Kuçuradi

Bir filozofun eserini değerlendirmenin ilk koşulu, onu doğru anlamaktır; bu da onun belirli bir konudaki görüşünün, eserinin bütünüyle bağlantısını görebilmekle olur. Böyle bir anlamaya dayanan bir değerlendirmeden beklenen, a) bir filozofun ortaya koyduğu (yeni) bilgilerin, yaşarken nelerin farkına varmamızı sağladığını; bu bilgilerin ışığında olan bitenlere baktığımızda nelerin-nasıl yaygın kabullerden farklı görülebildiğini göstermek ve b) onun ortaya koyduğu bilgilerin temeli üzerine başka filozofların neleri kurmayı -felsefi bilgiyi ilerleten yeni bilgiler ortaya koymalarını- nasıl sağladığını göstermektir.

Bu sonucusu, profesyonel bir iş, yani genellikle felsefe tarihçilerinin işi olduğu halde; bir filozofun olana ve olan bitene tuttuğu ışıkla, öyle olan ama o ışık sayesinde görülebilenleri görmek, profesyonel olmayanların da başarabileceği bir iştir. Bunu sağlamak, bir filozofun eserinin değerini belirleyen başlıca nokta-ve felsefenin işleviyle ilgili en önemli nokta-dır, diye düşünüyorum.

Ben burada, Kant’la ilgili yaygın bir yanlış anlamaya işaret edeceğim ve onun yaptığı “kesin buyruk” (*kategorischer Imperativ*) - “şartlı buyruk” (*hypothetischer Imperativ*), dolayısıyla “ödevden dolayı” (*aus Pflicht*) ve “ödeve uygun” (*pflichtgemäss*) ayırımının, yapıp ettiklerimizin etik değeri bakımından yarattığı farkı göstermekle yetineceğim.

Yirminci Yüzyılın son on yılında, gerek insan hakları alanında çalışan siyaset bilimcilerinde, gerekse

global bir “etik” ya da bir “dünya-ethos”u (*Weltethos*) oluşturmaya çalışanlarda yaygınlaşan bir eğilim, bütün kültürlerde -ya da dinlerde- ortak olan normları ortaya çıkarmak, böylece de insan haklarının ve bazı ahlak normlarının “evrensel” kabulünü sağlamaktır. “İnsan hakları bizim değerlerimiz değildir, Batının değerleridir” iddiasına karşı bu şekilde karşı çıkmaya çalışılıyor; diğer yandan da bütün dinlerin mensupları ve dinsizler için bir “dünya etiği” oluşturulması deniyor. Nitekim *Stiftung Weltethos* tarafından hazırlanan bir yayında şunu okuyoruz: “Bütün dinlere mensup insanlar, birbirleri hakkında çok az şey biliyor, her şeyden önce de, bütün dinlerde ve etik geleneklerde ortak olan hakkında çok az şey biliyor.”<sup>1</sup>

İşte bu Vakfın yaptığı bir araştırmada “altın kural”, yani “sana yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma” kuralı, ya da pozitif şekilde dile getirilişiyle “sana yapılmak istediklerini, sen de başkalarına yap” normu, bütün dinlerde ve kültürlerde bulunan bir norm olduğu söyleniyor ve Kant’ın “pratik buyruğu”yla (*praktischer Imperativ*) eş tutuluyor.

Çoğunuz biliyorsunuz, ama bilmeyenlerin de olabileceğini düşünerek, isterseniz “kesin buyruğu” ve “pratik buyruğu” burada anımsayalım:

“Kesin buyruk bir tek tanedir, hem de şudur: ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun.”<sup>2</sup>

“Pratik buyruğu” ise Kant, şöyle dile getirir:

\* Bu metin, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınlarından olan *Barışın Felsefesi*, 200. *Ölüm Yıldönümünde Kant* başlıklı kitapta “Altın Kurala Karşı Kesin Buyruk” başlığıyla daha önce yayımlanmış; Ege Mimarlık dergisi için yazarın izniyle yeniden yayımlanmaktadır.



“Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun.”<sup>3</sup>

Acaba “altın kural”, bu nitelikte bir norm mudur? Ve iddia edildiği gibi bütün kültürlerde bulunması, onu bu nitelikte bir buyruk olmasını sağlar mı? Sağlamaz, şüphesiz.

“Altın kural”ın “pratik buyruk”la eş tutulması, Kant’ın “koşullu buyruk” ile “kesin buyruk” arasında yaptığı ayırımın gözden kaçırıldığını gösteriyor. Bir koşullu buyruğun belirleyici olması, kişinin o buyruğun koşulunun gerçekleşmesini istediği takdirde mümkündür. Örneğin, “eğer zengin olmak istiyorsan, para biriktir” buyruğu, zengin olmak peşinde olmayan bir insan için bir anlam taşımaz. Böyle bir buyruk (ve “altın kural” da bu arada), Kant’ın yaptığı teknik, pragmatik ve ahlaksal buyruklar ayırımına bakılırsa, pragmatik bir buyruktur.

Bu buyruklar arasındaki farkın görülmemesi “altın kural”ın bir ahlaksal ilke olarak görülmesine yol açıyor. Bunun sonuçları ise, özellikle etik eğitiminde ve insan hakları eğitiminde, bu eğitimlerin amaçlarına ulaşabilmelerini zorlaştırıyor.

Kant’a göre bir koşullu buyruk, bir “insanın ulaşmak istediği (veya isteyebileceği) başka bir şeye araç olarak olanaklı bir eylemin zorunluluğunu..., kesin buyruk ise, bir eylemi kendisi için, başka herhangi bir amaçla ilgi kurmadan, nesnel zorunlu olarak sunan buyruktur” (Kant, 2002, s. 30).

Kant’ın kendisi de, kesin buyruğun bir açılımı olan pratik buyruğu ve bunun nesnelliliğini dile getirdiği yerde “altın kural”ın böyle bir ilke olmadığını açıkça söylüyor. Şöyle diyor Kant: “Herkesin ağzında olan: *quod tibi non vis fieri...* v.d. burada ölçüt ya da ilke olarak kullanılabilirdiği düşünülmesin. Çünkü bu, farklı sınırlandırmalarla da olsa bile, ondan türetilmiştir; genel bir yasa olamaz, çünkü kendimize karşı ödevlerinin nedenini, başkalarına karşı sevgi ödevlerini (çünkü pek çok kimse, başkalarına iyilik yapmanın kendisinden beklenmemesi koşuluyla, başkalarının da kendisine iyilik yapmalarına seve seve razı olurdu), son olarak da birbirimize yapmakla yükümlü olduğumuz ödevleri içermez; bir cinayet işleyen de, buna dayanarak, onu

cezalandıran yargıyla tartışabilir v.d.” (Kant, 2002, s. 47).

“Altın kural”ın bir çeşitlenmesini, bugün insan haklarının korunması gerektiğini savunanların da kullandığını görüyoruz. Bu bağlamda “insan haklarını koru, çünkü bir gün senin de başına gelebilir”, sık sık yapılan bir tavsiyedir. Oysa bunun ile insan olmanın ve insan onurunu taşımanın bir ifadesi olarak “ben bir insanım, insana (kendime) saygım olduğu için bunu yapmam veya yaparım” demenin arasındaki fark -etik değer farkı-, sanırım, açıktır. “Kendi başına da gelir” korkusuyla bir durumda bir insan hakkını koruyan, ödevine uygun davranmış olur, insan olma bilinciyle koruyan ise ödevden dolayı o durumda bir insanın hakkını korumuş olur.

Böyle bir sorunu, ayrıca, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin* birinci maddesi ile *Girişindeki* ilgili gerekçelerinden birisi arasındaki farkta da görüyoruz: Birinci maddeye göre bütün insanlar aynı doğal yapıya sahip olduklarından (akıl ve vicdanla donatılmış olduklarından), onur ve haklar bakımından eşittirler ve aynı nedenden dolayı birbirine kardeşlik anlayışı (*im Geiste der Brüderlichkeit*) içinde davranmalıdırlar. Bu talep, Kant’ın “pratik buyruğu”yla doğrudan doğruya ilgilidir. Oysa *Girişin* ikinci paragrafında şöyle deniyor: “insan haklarını göz ardı etmenin ve hor görmenin, insanlığın vicdanında infial uyandıran barbarca eylemlere yol açtığından ve “insanların korku ve yoksunluktan kurtulması... sıradan insanların en yüksek özlemi olarak ilan edilmiş olduğundan”, insan haklarını korumak gerekir. Başka bir deyişle: “Eğer barbarca eylemlerin bir daha olmasını istemiyorsan ve korku ve yoksunluktan kurtulmuş bir dünyanın yaratılmasını istiyorsan, insan haklarını koru” deniyor. Bu, koşullu bir buyruktur. “Benden sonra tufan” diyen bir insan için pek inandırıcı olmaz.

Kant’a göre “koşullu buyruk, yalnızca, eylemin herhangi bir olanaklı ya da gerçek amaç için iyi olduğunu söyler. İlk durumda bu buyruk sorunlu, ikincisinde ise onaylayıcı pratik bir ilkedir. Eylemi, herhangi bir amaçla ilgi kurmadan, yani başka herhangi bir amaç gütmeyen, kendisi için nesnel zorunlu olarak ilan eden kesin buyruk zorunlu (pratik) bir ilke olarak geçerlidir” (Kant, 2002, s. 31).

Hepimizin paylaştığı insan onuru dediğimizin üzerinde temellenen ve belirli bir eyleme biçimini/tarzını dile getiren Kant’ın ahlak yasası/kesin buyruğu ve onun “içeriğini” oluşturan “pratik buyruk”; yani kendimizi ve başkalarını sırf araç olarak değil, aynı zamanda kendi başlarına amaç olarak görerek eylemde bulunmayı istemek -benim deyişimle de, bir başkasına yaptığım bir eylemin onda “bitmesi”, bana bir şeyin “dönmesi” için yapılmaması-, kişi olarak her yapıp ettiğimize/yapmak üzere olduğumuza, etik değeri açıdan bakabilmemiz için bir bilgi sağlıyor -her kişinin ancak kendisinin kullanabileceği bir bilgi. İşte Kant’ın ortaya koyduğu bu bilgi her birimizin kullanabileceği, yapıp ettiklerimizin etik değerini görebilmemize ve kendimizi eğitmeye yarayan bir bilgidir. Oysa “altın kural” koşullu bir buyruktur: sizin size yapılmasını istemedikleriniz, benim bana yapılmasını istemediklerimden çok farklı olabilir.

Kant’ın bize sağladığı bu bilgi, diğer insanlarla insan onurunu paylaştığımızın bilincine varmamızın -çeşitli kimliklerimiz ne olursa olsun kendimizi her şeyden önce bir insan olarak görmemizin- ve başkalarını, çeşitli kimlikleri ne olursa olsun, her şeyden önce birer insan olarak görebilmemizin yolunu açıyor. Bu yolda yürüyüp yürümek ise, yani bunun gerektirdiklerini yerine getirmek veya getirmemek bize, her birimize kalıyor. ■

*Ioanna Kuçuradi, Prof. Dr., Maltepe Üniversitesi, İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi; Türkiye Felsefe Kurumu*

#### DİPNOT

1 “Menschen aller Religionen wissen viel zu wenig voneinander, wissen vor allem viel zu wenig über das *Gemeinsame* in all den Religionen und ethischen Traditionen.”

2 “Der kategorische Imperativ ist also nur ein einziger und zwar dieser: Handle nur nach derjenigen Maxime, durch die du zugleich wollen kannst, dass sie ein allgemeines Gesetz werde” (Kant, 2002, s. 38).

3 “Handle so, dass du die Menschheit, sowohl in deiner Person, als in der Person eines jeden andern, jederzeit zugleich als Zweck, niemals bloss als Mittel brauchest” (Kant, 2002, s. 46).

#### KAYNAKLAR

- Kant, I. (2002). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (İ. Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2013). *Barışın Felsefesi: 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

# Etik

MODERATÖR **Deniz Dokgöz**

KONUŞMACILAR **Burak Altınışık, H. Sinan Omacan, Murat Sönmez, Ayhan Usta**

METNE ÇEVİREN **İlgın Külekçi**



**D**eniz Dokgöz: Ege Mimarlık dergisine nazik daveti, konuklarımıza da daveti kabul ettikleri için çok teşekkür ederim. Derginin bu sayısı için belirlenen Etik temasını iki eksen üzerinden tartışmak uygun olacak. Bunlardan biri meslek etiği, diğeri mimarlık eğitiminde etik.

Öncelikle, meslek etiği, çok sayıda alt başlığı olan bir konu. Mimarlık alanında pratiğin ve meslek insanının rolü çok önem taşıyor. Yapılan üretimler, bunların uygulama yöntemleri, ihale yöntemi, doğrudan temin, yarışmalar, serbest mimarlık hizmetlerinde iş alma pratikleri gibi konular etiğin sorgulanması gereken alanlarını oluşturuyor. Bunun için de mimarların değer yargıları konu edilmeli. Mimarlığın ekonomi ile ilişkisi de bu konuyu genişletecektir. Çünkü ülke ekonomisinin çok büyük kısmı inşaat üzerine kurulu ve nitelikli mimarlık üretimlerinin sayısı çok çok az. Mimarlıkta etiği oluşturan temel değerler, prensipler, kurallar nelerdir? Mimarların çevreye ve topluma karşı sorumlulukları nelerdir? Mesleki dürüstlük ve yetkinlik nasıl sağlanır?

Tartışmanın ikinci ayağında ise mimarlık eğitimi var. Aklıma gelen birkaç soru şöyle: Etik değerlerin aktarımı üniversite eğitimindeki dersler ile mümkün olabilir mi? Bilinçli ve duyarlı mimarların yetişmesini nasıl sağlarız? Yeni teknolojik gelişmeler bu konuda bize yardımcı olabilir mi?

Dilerseniz mimarlık meslek etiğinden başlayalım.

**Burak Altınışık:** Ben hızlıca bir giriş yapayım. Bu konular farklı platformlarda konuşuluyor aslında ama öncelikle etik

ile ahlak arasındaki farkı ortaya koymak yerinde olur. Ahlak, daha dinsel bir gruba ait bir kelimeymiş gibi algılanıyor ve sanki o nedenle etik daha "laik" bir kelime olarak tercih ediliyor gibi duruyor ve bütün meseleyi karıştırıyor. Ahlak, daha normatif olarak tanımlanabilirken etik kavramı, kişinin daha öznel bir mevzi inşası olarak tanımlanabilir. Etik, bağlamsal olarak her karşılaşma ve her olguyla yeniden inşa edilmeli; ahlak ise daha toplumsal, bir topluluğa ait bir kurallar manzumesi olarak karşımıza çıkıyor ve gittiği yere kadar gidiyor. Ülkemizde terminoloji konusunda çok problem var, bu nedenle pek anlamıyoruz. Dolayısıyla, bu tür kavrayış farklılıklarını ortaya koymak tartışmayı kolaylaştıracaktır. Siz ne dersiniz?

**Murat Sönmez:** Evet, bu tartışmanın Deniz'in yaptığı açıklamaları daha da güçlendireceğini düşünüyorum. Etik ve ahlak konularındaki kavramsal belirsizlikler, farklı yorumlara yol açıyor. Etik, bilgiye dayalı bir disiplin olarak felsefenin bir dalıdır ve ahlak bu çerçevenin içinde ele alınabilir. Erdem, adalet, iyi ve kötü gibi kavramlar, hem felsefenin hem de etiğin tartışma alanlarını oluşturur. Evrensel bir değer olarak, "iyi" ve "erdemli insan" kavramlarının ne anlama geldiği, ya da "doğru davranış"ın ne olduğu gibi sorulara ortak kabul edilebilir cevaplar üretmek, etik alanının temel hedefidir.

Ahlak ise daha gündelik hayatın bir parçası olarak, bireylerin yaşam tarzlarını ve toplumsal değerlerini kapsayan bir üst kimlik gibi işlev görebilir. Gündelik hayatta "doğru nedir?" sorusuna verilen pratik cevaplar, doğrudan etik alanına

*Deniz Dokgöz, Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Bölümü; İkiartıbir Mimarlık (Moderatör)*

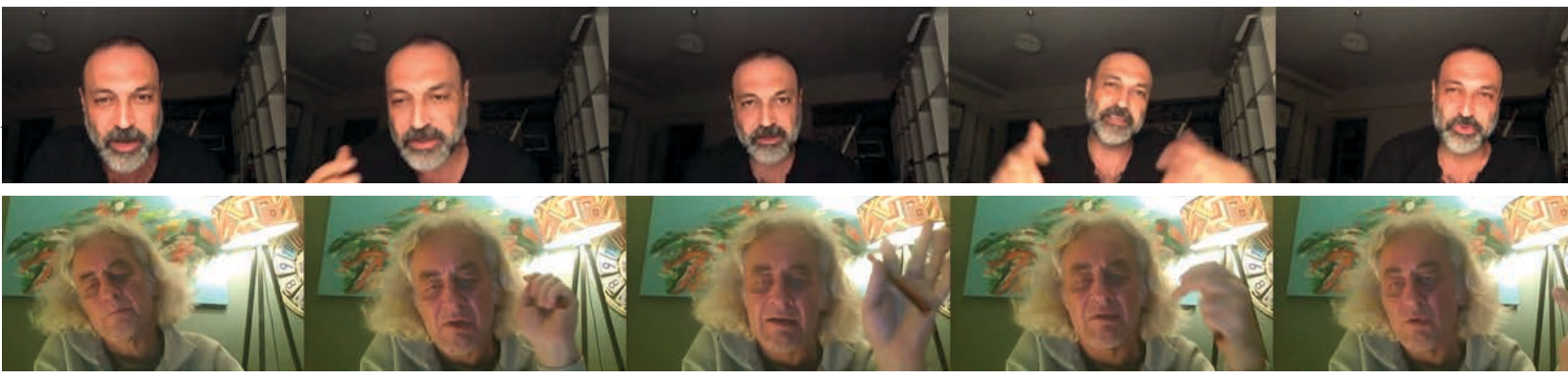
*Burak Altınışık, Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Mimarlık Bölümü*

*H. Sinan Omacan, Y. Mimar, Atölye Mimarlık*

*Murat Sönmez, Dr. Öğr. Üyesi, TOBB-ETÜ, Mimarlık Bölümü*

*Ayhan Usta, Prof. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Bölümü*





girer. Bu bağlamda, mimari etik de felsefi bir disiplin olarak ele alınmalı ve derinlemesine tartışılmalıdır. Ancak bu konuda mimarlık pratiğinde yeterli üretim olmadığını görüyoruz.

Mesleki ahlak ise zaman, kültür ve coğrafyaya göre farklılaşan yaklaşımlar sunar. Bu çeşitlilik, mesleki normların standart bir tanımını oluşturmayı güçleştiriyor. Mesleki normların belirlenmesinde, ahlaki değerlerimiz, neye hizmet ettiğimiz, kiminle çalıştığımız ve içinde bulunduğumuz zamanın koşulları belirleyici oluyor. Bu değerler, kültürel altyapımızla şekillenirken, çevresel sorunlar, ekonomi, küreselleşme ve mimarların değişen profili gibi faktörler de etkili bir rol oynuyor.

**Ayhan Usta:** Mimarlıkta etik olgusuna geçmeden önce gerçekten de Etiğin kavramsal olarak iyi tanımlanması gerekiyor. Bu anlamda farklı düşünürlerin bu kavrama nasıl yaklaştıklarına kısaca baktığımızda örnek olarak İoanna Kuçuradi etiği şöyle tanımlıyor: “Kişinin kendisiyle ve başkalarıyla ilişkisini, ilişkilerini bilmek konusu yapan, onlardaki değer problemlerine ışık tutan, onları araştıran ve hakkında bilgi koyan bir alan” (Kuçuradi, 2005). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi Etik konusunda bir tartışma açılacaksa “ilişkiler”, “bilme” ve “değer” kavramları özel bir anlam kazanıyor. Burada “değer” kavramı ise Kuçuradi’ye göre “var olan şeyler, var olma imkânlarıdır”. Dolayısıyla etik, en temelde kendimiz ve başkalarıyla olan ilişkilerimizde ki “bilme” ediminin nasıl bir farkındalık olduğu ve bu farkındalığın nasıl bir değer yarattığını çok boyutlu olarak anlama sonucunda ortaya konan bilgi olduğu söylenebilir.

Öte yandan Aristoteles, bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler. İnsanın varlığını sürdürebilmesi için bilgiye ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Bugünkü anlamda etik kelimesinin güçlü bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayan ise Sokrates’in ünlü “Kendini bil.” sözüdür. Bu söz literatürde iki açıdan etiğin temel sorun

alanı olarak tanımlanıyor: Birincisi, insan için bilginin önemi; ikincisi ise her türlü bilme uğraşının kendisini bilmekle olan bağlantısı.

Bugün bizim mimarlıkta etik tartışmasına yönelmemizin temel nedeni oluşan şeylerin (mimarlık ürününün) değer yargılarıyla ilişkisinden çok, mimarlık uğraşı içinde ilişkiler ve bu ilişkilerin yarattığı değerlerin, değerlendirme biçiminin ya da var olma biçiminin hem meslek pratiği hem de eğitim alanında ne olduğuyla ilgili. Dolayısıyla, Burak Bey’in açtığı ahlak/etik meselesi, kavramsal olarak bu tartışmanın eksenini belirlemek açısından önemli.

Ayrıca etimolojik olarak bakıldığında eski Yunancada *ethos* (ἦθος, ἔθος) kelimesi “karakter, huy” olarak tanımlanıyor ve kelimenin kökeninde *ethikos* (ἠθικός) var. Çoğulu olan *ethea* (ἠθεα) ise “canlı bir varlığın mekânı” anlamına geliyor. Yani hep gittiği, sığındığı yer, ortam anlamında. Müthiş bir tanım! Sığınılacak yerin ne olması gerektiği sorunsalı.

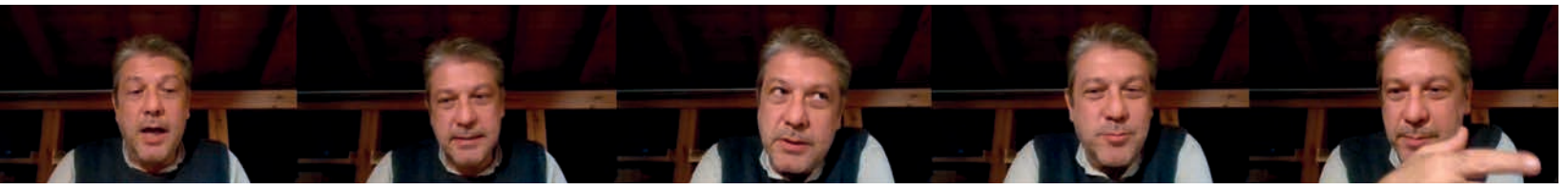
**M.S.:** Mimarlık, tıp ve hukuk, etiğin en çok kafa yorduğu üç temel alanı oluşturur: Mekânın üretilmesi, beden kontrol edilip iyileştirilmesi ve insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi. Aynı zamanda, bu üç alan, etik problemlerin en yoğun yaşandığı sahnelerden biri olarak da dikkat çeker.

**A.U.:** Evet, mimarlık insan ve çevresi arasında ki ilişkiye müdahale eden bir yaratma eylemi. Bu eylem sonucunda ortaya çıkan mekânın değeri yukarıdaki tanımlamalar dikkate alındığında estetik olduğu kadar etik boyutu da var.

**H. Sinan Omacan:** Gerçekten Türkiye’de etikle ilgili en çok söz üreten kişi Kuçuradi. Kuçuradi, “meslek etiği diye bir şey olmaz”, “etik etikdir, mesleğin ancak ahlakı” olur diyor. Etiğin felsefenin bir kolu, evrensel bir düşünce yordamı olduğunu, ahlakın ise bir topluluğa, yere, zamana özgü olduğunu söylüyor. Ben bu ayırmadan çok emin değilim; çünkü etimoloji

farklı bir şey söylüyor. Bu konu üzerine eski dünyada üç kelime var: Etik, ahlak ve moral. Eski Yunanca kökenli etik kelimesinin Ayhan Bey’in dediği gibi önce “huy, yaratılış, karakter” gibi bireysel olarak başlayıp toplumun alışkanlıklarına kadar genişleyen bir anlamı var; Arapça *h/k* kökünden türeyen ahlak, “huy, tabiat” anlamına gelen *hulk* kelimesinin çoğulu; moral ise Latince “mizaç, terbiye” anlamına gelen *mos* sözcüğünden türemiş. Özetle, bunların üçü de özgün dillerinde aynı anlama geliyor. Fakat Batı dillerinde gündelik dilde Latince kökenli moral; felsefe alanında ise eski Yunanca etik kelimesi kullanılıyor. Ahlak ve etik arasındaki fark da bunun bizim dilimize taşınmış hali oluyor.

Kuçuradi’nin bahsettiği anlamıyla meslek ahlakı az önce Murat ve Burak’ın da bahsettiği gibi bir topluluğa, bir yere, bir zamana özgüdür. Örneğin 1950’lerde bizim meslek örgütümüz Mimarlar Odası bir ihtiyaca binaen kuruldu. O yıllarda ülkenin uluslararası konjonktürle dış piyasalarla uyumu, mesleki olarak iş tanımının yapılması, kuralların konulması ve meslek alanına bir zemin kazandırılması amacı vardı. Kurucularının kendi aralarında yaptıkları kurallar manzumesi de bir ahlak oluşturdu. Kelimenin kökenindeki anlamıyla, meslek cemiyetinin iç çıkarlarını koruyan kurallara ahlak deniyor. O anlamda ahlak, herkesin ortaklaştığı tekil bir ahlak, geleneksel topluma özgü bir şey. Bugün 1950’lerdeki gibi kapalı ve sınırlı bir grup olarak meslek alanının çıkarlarını konuşacak durumda değiliz. O zaman belirlenen bu kurallar ve koşullar artık bugünün gerçeklikleriyle uyumlu değil ve dolayısıyla artık geçerli de değil. Bugün hepimizin üzerinde uzlaşacağı kurallar olamayacaktır. Modern toplumlarda bu, istesene de mümkün değil. Dolayısıyla Kuçuradi’nin bahsettiği anlamı ile “meslek ahlakı” artık bir boş küme ama etik üzerine düşünmeye devam edebiliriz. *Ethos*’un anlamındaki gibi, mimarlığın sınırları nedir, nereye kadar gidilebilir? Bu tartışma, varlığın ne olduğu üstüne ontolojik düşünceleri içermek zorunda. Basitçe birbirimizin çıkarlarını korumak için geliştirdiğimiz bir şeyden bahsetmiyorum.



Bu anlamda bakınca etik açısından mimarlık alanını çok zayıf buluyorum. O kadar ki şu anda yaptığımız sohbet bile çok profesyonel bir etkinlik sayılabilir. Tıp fakültelerinde örneğin, Deontoloji adında bir anabilim dalı var, sadece etik konusunu konuşuyorlar. Mimarlık alanında ise bu hiçbir şekilde gerçek bir ihtiyaç olarak ve derinlemesine konuşulmuyor. Biliyorsunuz örneğin, Mimarlar Odası'nın Mesleki Davranış Kuralları Yönetmeliği var. Neredeyse 1950'lerde yapıldığı şekliyle kalmış ve kimsenin ihtiyacına cevap vermiyor. Bunun üzerine düşünmemiz gerekiyor. Bunun eğrisi, doğrusu, yordamı üzerine çok daha fazla tartışmamız gerekiyor ve akademik anlamda da düşünmemiz, konuşmamız gerekiyor. Bu çok açıkça bir ihtiyaç; üstelik bu alana sadece mimarlar tarafından değil, dışarıdan da müdahale ediliyor. Örneğin emlak piyasasındaki spekülasyonlar bu alanı dejenere ediyor ve böylelikle mesleki bilgi değersizleştiriliyor ve çarpıtılıyor. Bunun karşısında ne yapabiliriz? Bu tür sorularla profesyonel olarak kimse ilgilenmiyor.

**M.S.:** Mimarlıkla ilgili hangi konuyu ele alsak, genellikle problemlerimiz zemine ulaşıyor. Bunun temelinde, felsefi anlamda etik tartışmasının ne olduğunu yeterince bilmediğimiz yatıyor. Örneğin, "erdem" veya "adil olmak" gibi kavramlar ne anlama gelir? Ayhan Hoca'nın değindiği "kendini bilmek" kavramı nasıl yorumlanmalı? Etiğin epistemolojik boyutunu meslek alanımıza doğru bir şekilde entegre edemediğimiz için pratikte bu kavramları anlamlandırmakta ve değerlendirmekte zorluk çekiyoruz. Bu durum, mesleğimizin temelinde önemli bir eksikliğe işaret ediyor.

Ege Mimarlık dergisinin etik konusunu ele alması beni de bu mesele üzerine düşündürdü. Ancak bu konuda kapsamlı bir literatür araştırması yapmaya çalıştığımda, mimarlık özelinde tatmin edici bir kaynak bulamadığımı fark ettim. Mimarlık eğitiminde etik üzerine verilen dersler elbette var, ancak bu derslerin çoğu gündelik yaşam eleştirisi düzeyinde kalıyor. Arka plandaki daha derin ve anlaşılması güç değerler alanını göz ardı ettiğimiz için, mimarlık pratiğinin tüm yönlerinde ciddi sorunlarla karşılaşılıyor.

Burada şu kritik soruyu sormalıyız: Başlangıçta Deniz'in "nitelikli mimarlık" olarak adlandırdığı şeyi inşa etmek için mimarlık pratiğine mi odaklanmalıyız, yoksa etiğin idealize ettiği, felsefenin tanımlamaya çalıştığı gibi "iyi, doğru, erdemli ve olgun insan" olmanın gerekliliklerini mi aramalıyız? Bu tartışma, yalnızca mesleğimizin geleceği açısından değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluklarımız açısından da son derece kritik ve hayati bir öneme sahip.

**A.U.:** Etik konusunda değerler son derece önemli. Değeri oluşturan şey ise eylem: Tasarım eylemi, yapma eylemi, kullanma eylemi, yaşama eylemi, yaşamın kendisi. Tüm bu eylemler gerçekten bir değer yaratıyor mu? Mimarlık bu anlamda ne kadar etkin ya da nasıl bir rolü var. Çünkü bir tasarım eylemi olabilmesi için öncelikle bir talebin olması gerekiyor. Talep edenin eylemi bir değer yaratmayı hedefliyor mu? Mimarın tasarım sürecinde aldığı pozisyon bir değer yaratmayı hedefliyor mu? Tüm bu süreçler etik açıdan nasıl bir bilgi yaratıyor ya da yaratabiliyor mu? Mimarlık eğitiminin omurgasını stüdyo ve stüdyodaki eleştiri kültürü oluşturuyor ama sonrasındaki pratik alana baktığımızda orada eleştiri kültürünün hiç olmadığını, her şeyin olduğu gibi kanıksandığını görüyoruz. Bu durum oluşan şu ya da bu biçimde ki değerler değerlendirilmesini işlevsiz kılıyor.

**M.S.:** Peki, bu değeri oluşturan kim? Bir şeyin gerçekten değer kazanabilmesi için onu değerlendirenlerin görüşleri ve yorumları kritik bir öneme sahiptir. Mimarlıkta biz bir değer ürettiğimizi ya da bir tasarım ortaya koyduğumuzu düşünüyoruz; ancak bu değeri kim değerlendiriyor ve bu değerlendirme hangi kriterlere dayanıyor? Dahası, üretilen bu değer toplumsal, kültürel veya mesleki anlamı nedir?

**A.U.:** Bir yanda değeri talep eden iş veren, diğer yanda tasarımlarıyla değer yaratan mimar var. Ancak bu değer yarattığı bilginin nasıl oluştuğu, ne anlama geldiği, kullanıcıyla nasıl etkileştiği, nasıl bir kent ve mekan kültürü yarattığı konusu kanımca toplum tarafından değerlendirilemiyor.

Öte yandan Türkiye'de sayıları 131'i bulan mimarlık bölümü var. Bunların birçoğunda yüksek lisans ve doktora programları var, yazılan yüzlerce tez var. Ancak yapılan çalışmalarda oluşan bilginin, mimarlığın yarattığı değerler güncel olarak ve çok boyutlu tartışılması ve güçlü bir kamuoyu oluşturmak açısından yeterli olduğu söylenemez.

**H.S.O.:** Ayhan Bey, 2015'ten beri Türkiye'de 130'u aşkın mimarlık bölümü var. Peki, 2010'da kaç tane vardı biliyor musunuz? 45 tane yani bölüm sayısı beş yılda üç katına çıktı. Bu nereden bakarsanız bakın olağandışı bir gelişme. Çok hızlı artmış ve bunun ne ihtiyaçla ne de dünyadaki benzer sayılarla açıklanır tarafı var. Basitçe söylemek gerekirse, akıldışı bir gelişme.

Diğer yandan mimarlık ortamında her şeyi olağanlaştırma yönünde bir söylem eğilimi de var; mimarlık yüzlerce yıl önce olduğu şey değil, artık kapitalist üretim sürecinin bir parçası ve bu gelişmeler olağan... Bu söylemi buraya teşmil edersek, inşaattaki rakamlar olağan, okul sayısının artması olağan, hatta bizim buna söylenmemiz de olağan, mimar sayısı arttığından işimize gelmiyor falan... Maalesef bu söylem de ancak gerçekliğin üzerini örtmekle kalıyor, içinde bulunduğumuz durumun akıldışılığını gizlemekten başka bir işe yaramıyor.

Benzer şekilde inşaat rakamları da akıldışı. 2005'te kentsel dönüşüm seferberliği ilan edildi. 2020'ye kadar 15 yılda toplam 2,4 milyar metrekare inşaat yapıldı. Bu hesapla kişi başı 35 metrekare alan çıkıyor. Yani şimdiye kadar herkesin yeni bir ev sahibi olması, deprem sorununun da çözülmüş olması lazımdı. Tüm bu dönüşüm ve inşaatların temel amacı deprem güvenliğini sağlamaktı. Ardından depremde iki tane kent gitti. Bakın bina yıkılmadı, kent yıkıldı. Bu olağan olamayacağı gibi, bizim toplumsal aklımızla ilgili ciddi bir problem olduğunu da gösterir. Doğruyla eğriyi ayırmakta, basit gerçekliklerle yüzleşmekle ilgili bir sorun... Diğer bir deyişle sürekli kendimizi kandırdığımız, kendimize sonucunun ölüm olduğunu bile bile yalan söylediğimiz anlamına gelir.





Evet, çok hızlı bir dönüşüm sürecinden geçiyoruz, çok hızla kentleştik, hatta kimileri bunu modernleştiğimiz, belki sekülerleştiğimiz gibi de yorumluyor, ona emin değilim. Ama tüm bu hızlı değişim de bu akılcılıkların hiçbirini açıklamaya yetmiyor.

Özetle, tüm bunlar bizim aslında doğru bildiğimiz ne varsa çöp olduğunu gösterir. Ya da çöp değilse de, hiçbir kısmına güvenilmez, aynen Descartes'ın elmaları gibi çuvaldan tek tek çıkararak elenmesi gerekir. Bu basit olguların bize söylediği, örneğin "etik" konusunu bizim çok temelden, çok daha esaslı konuşmamız gerekir, öyle "güzel ahlaklı mimar, doğru iş yapıyor" gibi hafif bir yaklaşımla değil, mesleki etik ve mimarlığın varlık alanı dediğimiz şeyleri derinlemesine tartışmamız lazım.

**M.S.:** İnsanlığın varlık alanı, etik tartışmaların yalnızca mesleki sınırlarla değil, çok daha geniş bir çerçeveye ele alınmasını zorunlu kılıyor. Çünkü varlık alanımız, mekânların, yapıların ve şehirlerin ötesinde, insanlığın anlam arayışına da dokunuyor.

**H.S.O.:** Evet, o derinlikte ve en acıklı tarafı da o! Bu iş öyle "ben yapmasam başkası yapacaktı", "herkes yapar zaten" hafifliğiyle konuşulamaz ... Etik ya da değil fark etmez, meslek bilgisi eksikliği var. Bahsettiğimiz dönüşümler karşısında tartışmamız gerekenlerin hacmi ve tartışılma düzeyi maalesef bu: "ben yapmasam başkası yapardı" veya "biz yaptık, fena mı oldu?" Bu tartışmanın düzeyi o kadar amatör ve ciddiyetsiz ki ister etik ister ahlaki olsun, buradan profesyonel ve ciddi bir şey çıkmaz. Alanın verisine hâkim olmayan bir dil bu. Özetle, bizim önümüzde çok daha büyük bir sorun var, çok daha derinlemesine konuşmalıyız. Sadece yapılan yanlışlar üzerinden değil, "biz mimar olarak ne yapıyoruz?" sorusunu sorarak tartışmalıyız. İTÜ'de, bilirsiniz, "mimar sadece bina yapmaz" denirdi övünülerek. Peki ne yapar mimar? Bu saçmalıkları görüp dile getirmek, analiz etmek de bizim işimiz değil mi? Bunu etraflıca konuşmak, düşünmek,

tartışmak gerekiyor. Uzlaşmak zorunda değiliz tabii; çünkü farklı alanlar, farklı değerler, farklı siyasetler, farklı çıkar alanları var elbette ama tartışma düzeyinin yükseltilmesi şart.

**M.S.:** Ülkenin inşaat kültürü ile mimarlık okulları ve öğrencilerinin sayısı arasındaki ilişkiye bakarak, etik ve nitelik sorununa değinmek istiyorum. Aslında bu sorunun doğrudan mimarlıkla ilgili olduğunu düşünmüyorum; temel sorun, insan olmanın niteliklerinin bize ne kadar nüfuz ettiğinde yatıyor. Ahlaki problemin özü de burada başlıyor. Son 30 yılda 3 milyar metrekare yapı ruhsatı alındı, mimarlık okullarının sayısı hızla arttı, öğrenci sayıları yıllık 11 binlere ulaştı; gerçi bu yıl 2024 itibarıyla 3,5 bine düştü. Ancak bu durum, 1980'lerden itibaren etkisini artıran kapitalist sistemle doğrudan bağlantılı. İnşaat artık para demek, daha doğrusu inşaat bir zenginleşme ekonomisi yaratıyor. Ancak bu süreç, etik değerleri göz ardı eden bir düzeni de beraberinde getiriyor.

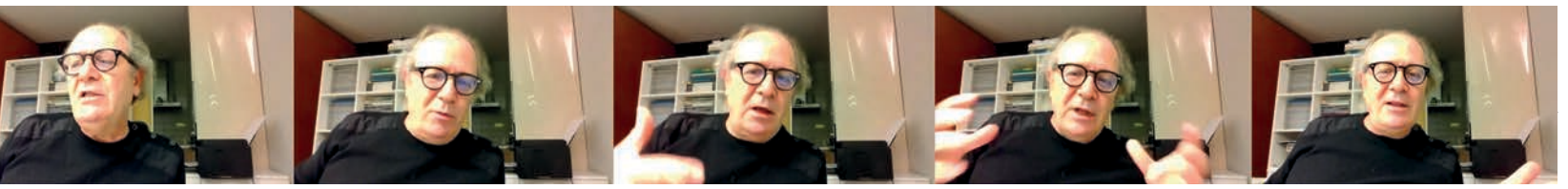
Dolayısıyla bugün neden etik tartışmaları yapıyoruz? Çünkü ortada etik olmayan bir düzen var. İnşaat ekonomisinin getirileri, başta mimarlar olmak üzere, doğru biçimde paylaşılmıyor. Üretilen mekânlar kentlerin mekânsal kalitesini artırmıyor; mikro ve makro ölçeklerdeki yapısal faaliyetler ne kentleri güzelleştiriyor ne de insanları mutlu ediyor. Daha önce de vurguladığım gibi, "iyi, doğru, erdemli ve olgun" bireyler olmayı başaramamak, toplumun değerleri ile etik değerler arasındaki temel çatışmadan kaynaklanıyor. Nitelikli bireylerin yaşam tarzını benimsemeyen bir toplumsal yapı, bu çatışmayı sürekli yeniden üretiyor.

Postmodern söylemin etkisiyle her şeyin meşru kabul edildiği bir dünya düzeninde, ekonomik sistem, yalnızca 30 yılda 3 milyar metrekare bina üretimine neden oldu. Çünkü herkes için temel sorun, yalnızca ekonomik çıkarlar oldu. İşte asıl mesele burada: Toplumsal değer sistemini belirleyen kültürel ve yapısal dinamikler, ekonomik artı değere erişimde neredeyse her yolu geçerli ve meşru kabul ediyor. Bu durum, etik değerlerin tamamen gölgede kalmasına yol açıyor.

**B.A.:** Güncel konjonktüre sıkışınca böyle gözükebilir ama aslında bahsettiğin toplumsal formasyonla ilgili birtakım sorunlar var. En azından biz öğrenciyken bugünkü konjonktürün daha "nitelikli" bir formatı vardı, bizden önceki kuşaklar daha da "nitelikli"ydi. Bilginin üretilmesi ve kavramların tartışılması meselesinde problemler var. İşaret ettiğin bu insan olma kısmını hep iskalamış bir toplumsallık içinde yaşıyoruz.

Bourdieu'nün *habitus* tarifindeki gibi, Türkiye'de hepimizin içinde konumlandığı toplumsal *habitus*'umuz, meseleleri birlikte veya kendi kendimize yeniden keşfetmek üzerine değil, birbirimize karşı özlü sözler söylemek üzerine kuruluyor. Okullardaki etik dersleri iyi mimar şöyle olur, iyi mimar böyle olur şeklinde nasihat bilgisi bile olamayacak kadar naif bir içerik haline geliyor. Kodlar gibi davranış listeleri yayınlanıyor. Çünkü bunların üzerine hiç akıl yürütmemişiz. Bir yandan etik deyip, diğer yandan her türlü ahlaksızlığı çevirmek çok riyakârca oluyor. Toplumsal bağlamda bu "ahlakçı mod"dan kurtulamadığımız için insan değerini üretmiyoruz sanırım. Var olanlar da çok dağınık ve atomize halde yalnızca bireylerde kalıyor, toplumsallaşamıyor, görünürlük kazanamıyor, gevşek duruyor. Şu an da bu gevşek değerlerin iyice süpürüldüğünü görüyoruz.

**A.U.:** Her şeyden evvel, mimarlık, talep üzerine gerçekleşen bir mesleki uğraş. Belki eskiz defterine talep edilen bir iş olmadan bir konuyla ilgili eskizler yapılabilir ama genel olarak, talep üzerine gerçekleşen bir uğraş mimarlık. Dolayısıyla mimarlığın değeri, talep edenin niteliğiyle de doğrudan ilintili. Kimi zaman kamu, kimi zaman özel şirketler, çok farklı ölçeklerde işler talep edebiliyorlar. Ancak talep sonrası oluşan fiziki çevrenin kalitesinden bir değer olarak söz etmek (çoğunlukla) olası değil. Çünkü özellikle mimarlıkta değer tek taraflı yaratılabilecek bir olgu değil. Ancak burada temel sorun, gerçek anlamda bir eleştiri kültürü oluşmadığı için bu durumla ilgili farkındalığın sadece meslek ortamı içinde yaşanıyor olması. Zaman zaman öğrencilerle de bu konuyu konuşuyoruz; futboldaki eleştiri



kültürü ve ana akım medyada ki varlığı mimarlıkta olsaydı nasıl bir fiziksel çevre oluşurdu diye. Ama mimarlıkta böyle bir eleştiri ortamı ve medyası olmadığı için, talep edenin de böyle bir derdi olmadığı için, sizin de söylediğiniz gibi, yapanın yanına kar kalıyor. “Ben olmasaydım zaten başkası yapacaktı” denip kanıksanıyor.

**D.D.:** Gerçekten talep edenin niteliği Türkiye'deki mimarlık yapma biçimini çok etkiliyor. 2,5 milyar metrekare inşaatın mimarlığı nasıl yönlendiremediğini konuşuyoruz sanki.

**B.A.:** Tam aksine, mimarlığı yönlendiriyor! Sorun tam da yönlendirdiği yer. Bu kadar inşaatlar, gökdelenler yapıldı ama inşaat teknolojisinde bir ilerleme oldu mu? Hâlâ tuğla örülüyor, sıva yapılıyor.

**H.S.O.:** Ben size 2500 yıl önceden bir örnek vereyim, Bodrum'da Halikarnas Mozolesi çevre düzenleme projesi üzerine çalışırken yaptığımız araştırmalar esnasında öğrendiklerimizden. Mausolos, Pers egemenliğindeki antik Karya bölgesinin satrapı, yani bir nevi yerel yöneticisi. Bölgenin Milas'ta olan başkentini Halikarnassos'a taşıyor ve çok büyük bir inşa hamlesi başlatıyor, mozole de bunun şahikası. Arkeologların tanımına göre tüm bu inşaat furçası hem Yunan hem Pers hem de yerel kültürden izler taşıyor ve bu dönemde “İyon Rönesansı” denen bir stil ortaya çıkıyor. Mausolos'un yaptıkları kendi bağlamında yine bir tartışma konusudur elbette, pek de seilmeyen bir despot anlaşılan, ama sonuçta mimari sonuçları oluyor. Şimdi tartıştığımız 2,5 milyar metrekare ile buna benzer bir şey başaramadık maalesef!

**M.S.:** Bu 3 milyar metrekarelik üretimi mimarlık olarak değerlendirmek benim için mümkün değil; bunu daha çok ticari bir eylem biçimi olarak görüyorum. Sıkça vurguladığım gibi, inşaat yapmayı mimarlık yapmaktan net bir şekilde ayırmamız gerekiyor. İnşaat, ekonomik kazanç ve fiziksel bir yapı üretimi üzerine kurulu bir süreçken, mimarlık insan merkezli değerler, estetik, fonksiyon ve toplumsal sorumluluk gibi çok daha

geniş bir çerçeveyi ifade ediyor. Bugün yaşadığımız temel sorun, bu ayrımın yeterince yapılmaması ve inşaat sürecinin mimarlık olarak sunulmasıdır. Eğer bu ikisini net bir şekilde ayırmayı başarabilirsek hem mesleki etik hem de toplumsal sorumluluk açısından çok daha anlamlı bir tartışma zemini oluşturabiliriz.

**D.D.:** Evet ama aktörleri mimar değil mi?

**M.S.:** Bilmiyorum, buraya bir ünlem işareti bırakayım.

**H.S.O.:** Verdiğim örnekte de Mausolos, yaptıklarını mimarlık ve sanat gelişsin diye yapmıyor. Hatta o kadar çok inşaat yapıyor ki yaptıklarının aslında büyük bir siyasi hamle olduğu, o güne kadar batı dünyasında bulunmayan “kutsal bir hanedanı” sembolik ve azametli inşaatlarla kurmaya çalıştığı değerlendiriliyor.

**M.S.:** Anlıyorum ama etik bağlamda şimdiki yapıların değerlendirme dışı kalması gerektiğine inanıyorum. İdealize ettiğimiz koşullar üzerinden radikal bir değerlendirme yapacaksak bunları dışarıda bırakmalıyız.

**H.S.O.:** “Gerçek mimarlık bu değil” diyorsun!

**M.S.:** Evet, böyle de denebilir. Ancak daha açık ve net bir şekilde “Mimarlık bu mu?” diye sormamız gerekiyor. Tüm bu metrekarelerin ortaya koyduğu sonuçları mimarlık olarak değerlendirmeye çalışırsak, bu yükün altından kalkmamız imkânsız hale gelir. İşte bu yüzden inşaat yapmayı mimarlık yapmaktan ayırmak gerektiğini sürekli vurguluyorum. İnşaat, fiziksel üretim ve ekonomik bir faaliyetken; mimarlık, insan odaklı bir tasarım anlayışıyla değer yaratan bir meslek. Bu ayrımı netleştirmedikçe, mesleğimizin etik değerlerini ve toplumsal katkısını tartışmak da mümkün olmayacak.

**H.S.O.:** Aslında etik dediğimizde her şeyi önce daha geniş bir çerçeveden görmemiz gerekiyor. Türkiye'de biz çok radikal bir yere savrulduk, olağanın çok ötesinde bir yerdeyiz. *Neoliberalizmin Mimarlığı* kitabının

yazarı Douglas Spencer da benzer konulardan bahsediyor; dünyanın geri kalanında da eleştiri az. Byung Chul Han'ı da referans gösterebiliriz; negatif hiçbir şey sevilmiyor ki eleştiri sevilsin. Olumluluk müptelalığı her yerde yaygın. Ama Türkiye tüm bunlara göre de çok uç noktada.

**A.U.:** Ama yine de eleştiri yapılıyor orada. Talep edenin de ortaya çıkanlarla ilgili bir fikrinin olmaması en büyük sorunlardan biri. Ben aksine tüm bu üretimleri değerlendirmemiz gerekir diye düşünüyorum. Değerlendirmiyorum deyince onu öteye bırakmış ve meşrulaştırmış oluyoruz.

**B.A.:** Ben de bu görüşe katılıyorum.

**M.S.:** Aslında burada mimarlık yapmak ile inşaat üretmek arasındaki farkı ortaya koymamız önemli hale geliyor. Bizim değerlendirmemiz gereken esas şey, mimarlık alanındaki mevcut durum. Ancak bu durum, ne yazık ki tanımsız ve sürekli güncellenmeye ihtiyaç duyuyor. Öte yandan, tartışmayı inşaat alanı üzerinden sürdürdüğümüzde, meselenin karmaşıklığı içinde kaybolmamız kaçınılmaz hale geliyor. Bu nedenle, eleştirilerimizi ve değerlendirmelerimizi, bu iki alan arasındaki ayrımı açık biçimde yaparak biçimlendirmek önemli.

**D.D.:** Bunu farklı açılardan ele alabiliriz. Üretilen 2,5 milyar metrekare iş, Türkiye mimarlığının bir göstergesi bence. Konuşmanın başında “nitelikli mimarlık” üretimi dediğimiz kısım ise bunun ancak %1'ini oluşturuyor. Örneğin Mimarlar Odası İzmir Şubesinde birçok etkinlik düzenleniyor, mimarlar geliyor, sunumlar yapılıyor, ödül programları var ama bunların katılımcılarını çok naif bir kitle oluşturuyor. Aynı yerde yönetmeliklerin değişimi üzerine yapılan bir buluşmada ise ana salon doluyor, hatta kalabalık dışarıdaki amfiye taşıyor. Yani aslında niteliksiz olarak tanımladığımız ve tüm kentleri birbirine benzer kılan milyar metrekareler Türkiye mimarlığının tam anlamıyla gerçeği. Biz bu gerçeğin dışında olduğumuz için konuya farklı yerlerden yaklaşmaya çalışıyoruz. Oysa gerçeklik tam da 131 mimarlık okulu, onların mezunları ve bu mezunların



üretimleri. Bu durumu biraz da görmezden geliyoruz.

**B.A.:** Evet, buna katılıyorum. Murat, az önce bunlarla mimarlık tartışamayız dedi ama diğer türlü bulutsu bir mimarlık tanımı yapıyoruz ve Olympos'un üzerinde uçan bir bulut gibi kalıyor. Kıyaslamaya çalışıyoruz ama anlayabilmemiz için önümüzdeki olguyu çözümlenmemiz lazım. Tam da bu gerçekliği kabul etmek gerekiyor, istediğiniz kadar kötü ve niteliksiz olsun. Bu yargılarla da başlayabiliriz ama iş yargı meselesine sıkıştığı için problem yaşıyoruz belki de. Elimizdeki malzemedan ne tür değerler üretebiliriz, değer üretebiliyor muyuz, üretmiyor muyuz diye bakmak yerine yargılarla test etmeye başlıyoruz. O da hep kuşaktan kuşağa aktarılan bir arıza gibi kalıyor, yargılarla davranıyoruz. Yargılarla hareket edilebilir şüphesiz ama buradan bir değere varamıyoruz. Değer hep dışımızda bir yerde, uhrevi bir ortamda bir şeymiş gibi gözükmeye başlıyor.

**D.D.:** Mimarlık eğitiminin ne olduğu tartışması çok farklı düzlemlerden yapılıyor. Nitelikli mimarlık üretimine dair ana fikir nedir, bunu öğrencilere kavratmaya, eleştirel bakışı öğretmeye çalışırken ortaya çıkan ürünleri yapanlar da yine bizim mezunlarımız oluyor. Dolayısıyla bir ders ile bu bakışı düzeltmemizi çok mümkün görmüyorum. Ayhan Hoca'nın bahsettiği gibi, talep edenin niteliği çok belirleyici bir unsur haline geliyor. İster kamu kurumu olsun ister özel sektör, bence talep edenin niteliği mimarlık formunu belirliyor.

**A.U.:** Tabii, talep edenin etik ve estetik değerleri mimarlık ürününün elde edilme sürecindeki tüm aktörlerin pozisyonunu da bir şekilde etkiliyor. İşte o zaman da bahsedilen biri yapamıyorsa öteki yapar durumu oluşuyor. Geçenlerde bir doktora öğrencimle Edward Soja'nın üçüncü yerler (*thirdspace*) kavramı üzerine tartışıyorduk. Bunlar gayri resmi ve kendiliğinden oluşmuş yerler olarak tanımlanıyor. Parklar, kendiliğinden oluşmuş kahvehaneler bunlara örnek olabilir. Sosyal adaleti sağlayan, insanların eşitlenebildiği, evlerinin

dışında vakit geçirebildikleri, toplumsal huzura katkı sunan yerler. Böyle yerlerin varlığı kamusal anlamda iyiyi, güzeli talep edebilmek açısından o kadar gerekli ki. Böylece yapılan işler etik olarak değerlendirilecek ve bir sonraki talep edilecek. Bu kapsamda İstanbul Büyükşehir Belediyesinin İBB Miras adıyla yürüttüğü programı konuşabiliriz. İBB Miras programıyla yenilenen kimi yerlere gittim. İnşaat kalitesi açısından tartışılabilir belki ama halk tarafından o kadar yoğun kullanılıyorlar ki, böyle alanlara ne kadar büyük bir talep olduğunu anladım. Örneğin Baruthane, ne zaman gitsem dolu ve mimari açıdan başarılı bir iş. Bu alanlarda hem fiyatları uygun hem de mekânsal estetiği gerçekten yüksek. Bu örneklerle bir bilinç oluşmuş ve merkezi yönetimde kimi yerleri bu şekilde dönüştürme yolunda bir pozisyon almış durumda. Rami kütüphanesi gibi.. Katılır mısınız?

**H.S.O.:** Bu uzun bir tartışma konusu. Biliyorsunuzdur, ben Kabataş Transfer Merkezi üzerine uzunca bir eleştiri yazdım (Omacan, 2024). Mimarisine neredeyse değinmedim bile, daha çok kamu yönetimi ve karar verme mekanizmaları açısından değerlendirdim. Sizin bahsettiğiniz İstanbul'daki projeler çoğunlukla koruma projeleri ve o açıdan değerlendirmek gerek. Maalesef çoğu da uzaktan anlatıldığı gibi pek başarılı koruma projeleri değiller.

Madem etikten ve bugünün ortamından bahsediyoruz; kendimize dair bir şey söyleyebilmeliyiz. Evet; ne mevcut durumdan tümüyle sorumlu tutulabiliriz ne de bu ortamın dışında durduğumuzu iddia edebiliriz. Tamam, yalanlanamayacak gerçekler var; 2,5 milyar metrekare inşaat yapılmış, mimarlık ürününü talep belirliyor, bunlara mimarlık diyelim ya da demeyelim, ama bizim ne olduğumuza ve ne olmaya çalıştığımızı dair bir yanıt üretmiyor bunlar. Sonuçta, bu koşullar altında ne yapabiliriz? Diyebiliriz ki, "mimarlık işini konuşmaya daha bir 200 yıl var, geçelim arkadaşlar" ya da "bu ortamda mimarlık alanının çerçevesi ancak şöyle çizilebilir", "böyle yapılabilir" de denebilir. Dünya hiçbir zaman istediğimiz ideal düzende olmuyor. İlkesel olarak herkesin içine

düştüğü bir yer. Kimsenin önceden görüp beğenip de geldiği bir yer değil!

**A.U.:** Evet ama bu son söylediğinizden hareketle bireysel olarak biz ne yapıyoruz, nasıl pozisyon alıyoruz? Ne üretiyoruz? Ya da üretebiliyor muyuz? Ben Türkiye'de çok yetenekli mimarlar olduğunu düşünüyorum, görüyorum ama iş konusunda bir değer üretmek anlamında kendilerine yeterli fırsat sunulmadığı bunun da başka türlü bir etik tartışma olduğu da başka bir gerçeklik.

**H.S.O.:** Evet, ben de mimarlık işini bırakıp meslek pratiğimdeki Aziz Nesin hikayelerini yazsam daha verimli bir iş olacağına eminim. Fakat bu etik tartışması bizi çıkarmaz yollardan kurtarabilir. Yoksa mimarlık eleştirisini "meyve veren ağaç taşlanır" diye karşılayan mimarlık tarihçisi profesör de var. "Yok canım o kadar da değil" denebilir meslek ortamında, ya da bunu diyebilene kadar etikten bahsetmek biraz zor herhalde.

**B.A.:** Evet katılıyorum. Toplumsal olarak riyakâr davranıyoruz. Bir sürü konuyu yan yollardan geçerek, aman ilişkiler bozulmasın, aman şu olmasın, diye konuşuyoruz. Bu sadece mimarlık ortamına özgü değil. Üniversitedeki durum da benzer. Herkes birbirine karşı çok "nazik" ama alt metinde fırtınalar kopuyor. Ortamdaki elektriği seslendiremiyoruz ama etik meselelerini de hiçbir zaman o masaya taşıyamıyoruz, tartışmıyoruz.

**M.S.:** Bu tartışmanın gerçekleşmemesinin en önemli sebeplerinden biri kurumsallaşamama sorunu. Etik dışı davranışların büyük bir kısmı herkes tarafından kanıksanmış ve içselleştirilmiş durumda. Henüz "mimarlıkta etik dışı olan nedir?" sorusunu bile ciddi bir şekilde konuşmuş değiliz. Kuramsal yapılar da etik dışı olma halini belirleyecek ve etkinlikte değil. Bu durum, eğitimden iş alma süreçlerine, bürokratik işleyişten uygulama pratiklerine kadar her alanda oluşan sorunları bir süre sonra normalleştiriyor. Ancak bu normal görünme hali; bu sorunların sanki mevcut düzenin doğal bir parçasıymış

gibi görünmesine yol açıyor. Dolayısıyla kuramsal ve bireysel olarak ortada her alanı büyük bir sorun barındıran bir yapı var ve bu yapı, nitelikli bir mimarlık pratiği üretmekten veya buna destek olmaktan çok uzak. Böyle bir ortamda ortaya çıkan üretimleri sonradan tartışmak ise, bir noktadan sonra bana oldukça anlamsız geliyor. Önce sorunu tanımlamak ve bu sorunlarla yüzleşmek gerekiyor ki anlamlı bir çözüm arayışı başlatabilelim.

**H.S.O.:** Türkiye’de çok ağır ve yaygın bir sansür var. Sansür o kadar sıradanlaştı ki, herkeste içselleştirilmiş bir oto-sansür oluştu. “Zaten bu mesele de bu kadar konuşulur insan içinde” gibi bir kabulleniş var. Tüm bu yaşanan anormallikler, radikalleşmiş tuhaflıklar olguların hilafına, “canım zaten bu iş böyle olur” gibi müthiş bir rahatlıkla karşılanıyor. Sansür sadece politik gündemde değil, mimarlık dünyasında da var. Dünyanın her yerinde durum böyle değil, en azından bu kadar değil; Türkiye çok tuhaf bir yere savruldu. Mimarlık dünyasını da hem kendi iç dinamikleri hem de toplumsal yapı belirliyor. Mimarlık alanındaki mevcut sorunların sadece genel siyasi konjonktür nedeniyle oluştuğunu düşünmüyorum. Aksine, mimarlık dünyasındaki, hukuk dünyasındaki, tıp dünyasındaki vs. tüm tuhaflıklar bir araya gelerek bu büyük tuhaflığı yaratıyor, biraz da böyle bir şey var.

Bizim gerçekten bilmekle, bilgiyle, doğruyla, eğiyle ilişkimizde bir sakatlık var. Öncelikle ‘iki kere iki’yi siyasi pazarlık konusu olmaktan çıkarmamız lazım. Çünkü her şey siyasi pazarlığa tabi değil ve bazı basit gerçeklikler, olgular var. Onları yok sayarsan, kurduğun yapılar her anlamda çöküyor. Depremde çöktüğü gibi çöküyor ve biz kaç kişinin hayatını kaybettiğini bile bilmiyoruz. Sanki bunu bilmeden bildiğimiz diğer şeyler bir anlam ifade edebilmiş gibi ciddi ciddi konuşmaya devam ediyoruz.

**M.S.:** Bugün karşı karşıya olduğumuz sorunlar öylesine derin ve yaygın ki, bu anormalliklere alışmış ve hatta bunları olağanlaştırmış durumdayız. Daha da endişe verici olan, artık bu sorunları anormal olarak bile algılamıyoruz. Pekî, bu koşullar altında

nasıl bir değer sistemi ya da etik yaklaşımlar geliştirebiliriz? İnşa edilen onca yapıya rağmen kentlerimizin ve yaşam alanlarımızın niteliksiz kalması, deprem gibi felaketlerde koskoca kentlerin yok olması bize açık bir mesaj veriyor: Her şeyi en baştan ele almak, yeniden tanımlamak ve yapılandırmak zorundayız.

Mimarlığı şekillendiren her alan—eğitimden bürokrasiye, kurumlardan uygulama pratiklerine kadar her bir etken—yenilenmeye muhtaç. Eğitim ise bu zincirin en kritik halkalarından biri. Eğitim sisteminin her aşamasının köklü bir şekilde güncellenmesi, mevcut sorunların üzerine cesaretle gidilmesi gerekiyor. Bana göre, asıl etik problem burada yatıyor: Mimarlık ve eğitimin tüm bu yapısal bozukluklarına, yoksunluk ve yoksulluklarına rağmen, mevcut sistemi sürdürülebilir kılma çabamız. Gerçek bir değişim yaratmak istiyorsak, önce bu çarpıklıklarla yüzleşmeli ve sistemi dönüştürmek için kararlı adımlar atmamız.

**D.D.:** Mimarlığı yapma biçimi olarak bunu nasıl tarif ediyorsun? Bu durumda nasıl mimarlık yapmayı planlıyorsun?

**M.S.:** Yaptığımız şeyin gerçekten mimarlık olmadığını düşündüğümüz noktada, bu durum daha da netleşiyor. Sistem içerisindeki varlığımızı sürdürerek ve sistemin sorunlu olduğunu bilerek yaptığımız her üretim, aslında sistemi daha da meşrulaştırıyor ve sürdürülmesine katkı sağlıyor. Bu, etik açıdan büyük bir çıkmaz.

**D.D.:** Eğitimde de benzer bir durum yok mu? Verdiğimiz eğitimin de bir anlamı yok o zaman?

**M.S.:** Evet, aynen öyle. Bu sadece mimarlık değil; verdiğimiz eğitim de aslında gerçek anlamda eğitim değil. Eğitimdeki bu sorunlar, mimarlık pratiğine doğrudan yansıyor. Eğitim ne kadar yüzeysel, sorunlu ve yenilenmeye muhtaçsa, mimarlık da o kadar sorunlu bir yapıya dönüşüyor. Eğitimde köklü bir dönüşüm olmadan mimarlıkta etik bir zemine oturmuş nitelikli üretimden söz etmek mümkün değil bence.

**A.U.:** Depremde kaç kişi hayatını kaybetti sanıyorum tam olarak

bilinmiyor ve binlerce yıllık kent hızla yeniden inşa ediliyor ve bu konu tüm süreçleri ile yeterince tartışma alanı bulamıyor. Hem akademik hem de pratik alanda. Bu da üzerine düşünülmesi gereken bir konu.

Mimarlıktaki etik bilginin oluşmasında talep edenin belirleyici olduğundan söz ettim. Benzer bir durum mimarlık eğitimi için de geçerli. Mimarlık eğitimi sadece okulların sunduğu programla gerçekleşebilecek bir durum olmamalı. Mimarlık eğitimi alacak olan öğrencilerin de talepleri belirleyici olmalı. Türkiye’nin doğal çevre, mekân ve kültür politikalarının ne olduğu ve nasıl korunup, geliştirileceği konusundaki taleplerde belirleyici olmalı. Ama gel gör ki herkes kendine sunulanla yetiniyor. O nedenle kanımca güçlü ekolü olan mimarlık okulu da yeterince oluşmuyor.

**H.S.O.:** Kuçuradi’nin tanımladığı anlamda etik zaten bize zor koşullar altında değer yargılarını nasıl belirleyebileceğimizi anlatıyor. Kolay ya da olağan toplumsal süreçlerde -sonunda bir felaket yoksa- üzerine çok tartışma yaratacak bir konu olmayabiliyor. Bazen de olağanmış gibi görünen durumlar hiç de olağan çıkmıyor. Tarihte bunun en belirgin örneği Nazi Almanyası’nda yaşananlar. Hannah Arendt de bunun nasıl mümkün olduğunu irdeliyor. Tüm bunlar olurken gündelik yaşamda insanlar gülüyor eğleniyor, ailece akşam yemekleri yiyor, operaya gidiyor. Sadece Naziler değil, koca bir ülkeden bahsediyoruz, bütün bunları görüp bilirken nasıl yaşıyorlar? Özetle, olgusal olarak apaçık -kör gözüm parmağına- gözükken şeyleri görüp, olağanlaştırılmasını kabullenmeyerek başlanabilir.

**B.A.:** Aslında bu tür konuları bizim değil de şu an öğrenci olanlar ve genç arkadaşlar tartışsa daha mı iyi olur diye düşünüyorum. Biz yavaş yavaş hayatın kenarlarına kıyılarına doğru itilmeye başlamış figürleriz. Bugünkü değer sistemleri içinde genç kuşak etik meselesini nereye oturtuyor? Onların tartışması daha anlamlı olacaktır. Biz yaşlı bir kuşak olarak birlikte oturmuş ah vah ediyoruz.



**A.U.:** Evet bir defa çok hızlı ve çok pragmatik düşünüyorlar.

**B.A.:** Belki bu sayede daha hızlı bir sonuca ulaşırlar.

**D.D.:** Evet, bu Ege Mimarlık dergisinin Yayın Kurulu'na bir notumuz olsun!

**H.S.O.:** Muhtemelen genç kuşaklar bizi görse "patriarka geliyor", "erko erko konuşmayın" derlerdi!

**D.D.:** Peki, dilerseniz şimdi biraz da etik konusunun mimarlık eğitimi ayağına geçelim.

**M.S.:** Ben hızlıca ilk düşüncemi söyleyeyim. Önerim, mevcut eğitim sisteminin ve müfredatın köklü bir dönüşüm geçirebilmesi için ülkede mimarlık eğitimine en az beş yıllık bir ara verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu süre, her okulun kendi yapısını ve eğitim modelini yeniden değerlendirmesi, yeniden kurgulaması için bir fırsat yaratabilir. Ancak bu süreç, yalnızca süre tanımakla değil, aynı zamanda bu dönüşümü takip edecek ve yönlendirecek bir inisiyatifin oluşturulmasıyla anlamlı hale gelecektir. Bu inisiyatif, mimarlık eğitimi daha çok boyutlu, yenilikçi ve çeşitlendirilmiş bir yapıya kavuşturmayı hedeflemelidir. Eğitimde radikal bir kırılma yaratıp, ardından geleceğe yön verecek özgün ve yenilikçi stratejiler geliştirmek için ciddi bir emek ve kararlılıkla hareket etmemiz gerekiyor.

**H.S.O.:** Evet, çok iyi fikir. Korkum şu ki, beş yıl kapalı kaldıktan sonra aslında pek de ihtiyaç yokmuş deyip bir daha hiç yeniden açılmayabilir!

**M.S.:** Bu da elbette bir seçenek. Ancak bana göre mevcut sistemi "şunu şöyle yapalım, bunu böyle değiştirelim" diyerek düzeltmeye çalışmakla sonuç almak mümkün değil. Eğitim sistemi o kadar kalıplaşmış, bürokratik katmanlarla kaplanmış ve dokunulamaz hale gelmiş ki, kendi içinde düzelmesi imkânsız bir yapıya dönüşmüş durumda. Bu yüzden, mevcut sistemi kökten yıkıp, yerine tamamen yeni bir eğitim modeli inşa etmek dışında gerçek bir alternatif göremiyorum. Bu radikal bir adım gibi görünse de,

geleceğe dönük somut bir sonuç üretmek için tek çıkış yolunun bu olduğuna inanıyorum.

**B.A.:** Jacques Rancière'in (2014) "Cahil Hoca" kitabını okumuşsunuzdur, oradaki hoca tiplerini üzerinden hepimizin kendimize bakmamız, öğrencilerin de hocaları bu anlamda zorlaması gerektiğini düşünüyorum.

**H.S.O.:** Her ne kadar ben de yarı belime kadar akademinin içinde olsam da aranızda en az akademisyen olan benim sanırım. O nedenle size sormak isterim. Üniversitelerin bir amacı meslek eğitimiye, diğeri bilgi üretimidir. Bilgi de hazır bir yerden gelmiyor ya da kendiliğinden oluşmuyor. Bilgiyi üretmek, yapılandırmak, gerektiğinde savunmak ve geçerliliğini sağlayabilmek de bir iş. Sizce üniversitelerde böyle bir bilgi üretimine dair bir beklenti, bir hayal var mı?

**B.A.:** Bürokratik olarak var ama reel olarak o koşullar yok. Mimarlık eğitimi "öğretim" kafasından çıkarmamız gerekiyor ki bilgi üretmeye başlayalım. Yoksa hazırda bilgi kalıpları var, onlar ezberletiliyor ve geçiliyor. Hazırdaki domateslerden patateslerden bir şeyler sunuyoruz. Üstelik bütün dünyayı tarla gibi görünce, biraz oradan biraz da buradan alınca bizim hiçbir şey yetiştirmemize gerek kalmıyor ve yine bir etik hikâyesi başlıyor.

**A.U.:** Bu kadar uzun süre akademik hayatın içinde kalan biri olarak kanımca mimarlık eğitiminin en önemli sorunlarından biri "hoca" sorunu. Bilindiği üzere mimarlık eğitiminin omurgasını tasarım stüdyoları oluşturuyor. Tüm okullar tasarımı ve yaratıcı düşünceyi geliştirmeye yönelik eğitim veriyorlar. Ancak mimarlık eğitiminde tasarlamanın kendine özgü doğasından ötürü öğretici için güçlü bir empati yeteneği gerektiriyor. Öte yandan mimarlık sanatsal yönünü tasarımın teknikle gerçekleşen yapma eyleminden alıyor. Dolayısıyla bu iki alana temas etmek öğretici işlevi açısından önemli. Salt akademik kariyere öncelik vermiş bir öğretici modeli iyi bir mimarlık eğitimi için yeterli görülmemeli.

Konuşmanın başında eylemin değer ürettiğini söylemiştim. Hoca olarak öğrencinizle stüdyoda veya kuramsal derste bir eylem halindediniz ve o eylemin karşı tarafta bir yansıması var. Bu yansı nasıl bir değer üretiyor? O üretilen değer yarın meslek pratiği içinde bir eyleme dönüştüğünde nasıl başka bir değer üretiyor? O değer kitle tarafından talep ediliyor mu? Eleştiri kültürü bağlamında değerlendirilerek karşılık buluyor mu? Bulması için gerekli çok sesli ortam var mı, ya da farklı sesler kendilerini duyurabilecek yer bulabiliyor mu? Kişisel izlenimim mimarlığın da kendine özgü bir "havuz medyası" olduğu yönünde. Bu anlamda hem akademik hem de pratik alanda olaylara dar bir pencereden yaklaşıldığı yönünde.

**H.S.O.:** Söyleşinin manşeti belli oldu: "Mimarlığın havuz medyası"!

**B.A.:** Mimarlık eğitimi, akademi, şu, bu diyoruz ama bir de mimarlığın "piyasa" dediğimiz anonim bir hattı var. Gündelik olarak herkesin ofisini açtığı, kapadığı bir dünya var. "Piyasa" nasıl bir mimarlık talep ediyor?

**H.S.O.:** Öyle bir ayırım var mı gerçekten?

**B.A.:** İstanbul'u bilmiyorum ama buralarda var. Hatta geçen sene bitirme projeleri sırasında öğrencilerden biri "hocaların dediklerini boş ver, zaten üç ay sonra mezun olacağız, piyasada bunların bir karşılığı yok" demiş.

**A.U.:** Çok doğru bir tespit.

**H.S.O.:** Evet ama ben buna iyimser yanından yaklaşalım diyorum; demek ki akademide piyasadaki farklı bir şeyler oluyor. Aslında ben çoğu yerde bundan pek emin değilim. Sorunlardan biri de bu. Ayhan Bey eleştiri olmuyor dedi ya, eleştirinin olmaması buraların havasından suyundan değil, böyle yapılandırıldığı için olmuyor. Eleştiri yapabilmek için eleştiri yapabilecek insan lazım. Okuma yazma bilmenin ötesinde, kendini eleştiri yapabilecek konumda tutan insan lazım. Benim yarı belime kadar akademiye girmem gibi, yarı belime kadar piyasaya girmiş biri, örneğin bir akademisyen eleştiriye kolay kolay yapamaz.

Bana göre mevcut sorunlardan biri de akademi ile piyasa arasındaki sınırların belirsizleşmesi. Akademide bilgi üretimi olmuyorsa, o zaman bu iş pratikte de kolayca öğrenilir. Dört sene bir büroya girersiniz-hiç olmazsa sigortanız yatar- ve epey bir şey öğrenirsiniz. Hatta biraz da farklı çeşitli insanın olduğu bir büroda mimarlık tarihi de restorasyon da öğrenilir. Akademide ise bundan daha fazlasını öğrenmek gerekir. Akademik bakışla piyasadaki üretime koşullu bakışın, düşünce biçimlerinin farklı olması gerekir. Apayrı kaleler değiller elbette ama her ikisi de kendi özerk düşünme biçimlerini korumalıdır. Diğer türlü, biri diğerinin suyuna gitmiş demektir. Akademi piyasada olup biten ile arasındaki eleştirel mesafeyi korumadığı zaman bu iş meslek eğitimine indirgenmiş olur ve bu haliyle büroda da öğrenilir.

**M.S.:** Bu tartışmanın farklı odakları var. Temel sorunun (akademi bilgi üretiyor mu ya da pratikle ilişki kurabiliyor mu?) yanıtını kısmen Ayhan Hoca verdi. Bugün akademinin bilgi üretmesinin koşulu pratikle olan ilişkisine bağlı değil. Akademinin bilgi üretmesinin koşulu, birtakım barajları aşmak üzere gerekenleri gerçekleştirmesi. Bana göre akademi ile pratik arasındaki sınırlar muğlaklaşmıyor; onun yerine sınırları keskinleşerek birbirleriyle alakasız iki ayrı yapı kuruluyor.

Eğitimin temel problemlerinden biri de dünyada olan bitene yönelik öncü olma rolünü yitirmiş olması. Akademi bir şeylerin peşinde ama neyin peşinde? Akademisyenin nihai hedefi bilgi üretip üretmemek mi? Bu kritik ayırmda-bilgi üretmediği noktada- pratikle ilişkili olacak anlamında mı geliyor, bunu da bilmiyoruz. Bunu değerlendirecek bir sistemimiz de yok.

**H.S.O.:** Bilginin neyle sınırlanacağı belirsiz.

**M.S.:** Bir örnek vereyim. YÖK'ün doçentlik kriterlerinde bir akademisyen için bir yarışmadan derece elde etmek iyi bir puan oluşturuyor. Makale yazmanın farklı puan kriterleri var ya da puan hesapları ama yarışmanın yok. Dolayısıyla ne kadar çok ödülünüz varsa o kadar puanınız oluyor. Öte

yandan, birçok mimarlık fakültesi, bu tür pratik başarıları kendi atama kriterlerinde ya hiç dikkate almıyor ya da çok sınırlı şekilde değerlendiriyor. Bu durum, akademisyen için bir yol ayrımına neden oluyor: Eğer pratik üretimler akademik düzeyde değer görmüyorsa, akademisyen daha çok kuramsal üretime yöneliyor ve pratikten kopuyor. Ancak burada asıl göz ardı edilen, kurumsal yapının bireyi ya da akademisyeni nasıl şekillendirdiği ve desteklediği meselesidir. Eğitimde bu yapısal destek neredeyse hiç işlemiyor. Akademi ve pratik arasındaki ilişkiyi yalnızca bireylerin çabasıyla sürdürmek mümkün değil; bu ilişkinin kuramsal ve kurumsal düzeyde desteklenmesi gerekiyor.

Akademinin bilgi üretmesi ve bu bilginin pratikle etkileşim kurması için daha sistemli bir yaklaşım geliştirilmesi şart. Bugün akademide bilgi üretiminin kriterleri, çoğunlukla pratikle ilişkisiz biçimde şekillenmiş durumda. Dolayısıyla, hem pratik hem de kuramsal üretimi bütünleştiren ve bu üretilere değer veren bir sistem kurulmadıkça, akademinin kendi içinde yeniden yapılanması da mümkün görünmüyor.

**A.U.:** Yakın zamanda gelen yeni bir habere göre, YÖK tarafından doktora olmayanların akademide ders vermesine bir kısıtlama getirilmiş. Oysa bir bina yapmanın bir makale yazmaktan çok farkı yok, hatta kimi açılardan çok daha büyük önemi var!

**M.S.:** Evet, bu ara bizim okuldaki gündem konusu bu. Çok değerli arkadaşlarımız var bu şekilde ders veren.

**H.S.O.:** Çok da kötü olmayabilir diye düşünüyorum; çünkü özellikle İstanbul'da işler fazlasıyla zıvanadan çıktı. Aslında pratikte de pek birikimi olmayan çok sayıda pratisyen mimar akademide ders verebildiği gibi, bazı durumlarda da akademisyenler yarı beline kadar basbayağı piyasanın, piyasa rekabetinin içinde iş yapmaya başlayabiliyorlar. Diğer yandan, Avrupa'nın bazı ülkelerinde ve Amerika'da bırakın doktora, akademi ile hiçbir ilişkisi olmadan yönetici dekanlık bile yapılabiliyor. Bunun da

farklı bir mantığı var elbette, tartışılması gerekir. Sizin dediğiniz çekinceleri anlamakla beraber Türkiye'nin radikalleşmiş tuhaflıkları içinde savrulduğumuzu hatırlamamız lazım. Bu yüzden belki nispeten iyi bir yere götürebilir.

**A.U.:** Ne zaman mimarlarla konuşsam, yazışsam, hiçbirimiz bir yerde buluşmuyoruz. Bugün de anlıyorum ki, etik eşittir ikilem! Sizin niye öyle dediğinizi anlıyor, sonuna kadar katılıyor ve sizi destekliyorum. Ama örneğin Han Tümertekin'in doktora yok, bir stüdyoda derse giremeyecek mi?

**H.S.O.:** Pratik alanda deneyim sahibi insanların meslek eğitiminde -sınırlı da olsa-bir rolü olması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü eğitimin içinde pratiğin yeri olmalı mutlaka. Yalnızca, piyasa ve akademi arasında eleştirel bir mesafenin de kapanmaması gerektiği için bu sınırı çiziyorum. Malum, Türkiye'de hep ifrat ve tefrit durumu var.

**A.U.:** Ve her zaman iyi bir girişim, iyi bir proje yanlış uygulamalar nedeniyle engelleniyor.

**D.D.:** Hocam, konu dönüp dolaşıp nitelikli mimarlık üretimi oluşturmaya temelleniyor. Yaptığınız bir yapıdan aldığınız puan herhangi bir makaleden aldığınız puanın çok çok altında. Bu da bence mimarlık eğitiminin doğasına aykırı. Benzetme yapmak gerekirse, doktorsunuz, hayatınızda ameliyata girmediniz ve ders veriyorsunuz. Nitelikli mimarlık üretiminin-10 metrekare de olsa- gerçekleşmesi gerekiyor. Akademi bugün bulunduğu yerden öğrenciye hiçbir şey katmıyor. Öğrencinin nasıl bir tavır sergilediğini görmek, onların neleri kendilerine rol model olarak aldığını görmek üzerine şekilleniyor. Bugün benim mimar olarak övüneceğim şey, yaptığım bir binanın inşa edildikten sonraki kullanımı konusunda iyi bir geri bildirim duymaktır. Mimar olarak yapı üretmedikten sonra kimsenin okumadığı makaleler üretmeyi çok anlamlı bulmuyorum. Bu da birçok etkenle birleşince eğitimde bir açmaz olarak karşımıza çıkıyor.



**H.S.O.:** Belki aranızdaki en az akademisyen kişi olarak akademik dünyayı savunmak bana düşmez ama-yine de bir not düşmek isterim. Söylediğimi biraz daha inceltelim, çünkü nüanslar önemli. Tabii ki mimarlık uygulamalı bir iş ve sadece akademide dönüp dolanıp lafla sınanabilecek bir alan değil. Bir fikrin-teorik bir çerçeve içine oturtulsa bile- sınanması için mesleğin icra edilmesi lazım. O yüzden her akademisyenin kısmen de olsa pratik alanın içine girmesi, söylediği, yazdığı şeyleri denemesi gerekir. Öbür türlü fikrin gelişmesine imkân yok. Bunu sınavı, deneyip, kendisini eleştirip, başka eleştirileri alıp eğrisini doğrusunu görerek devam edebilir. Yoksa hep aynı şeyi söyler dururuz. Bir fikir hiç sınanmazsa devamlı dolanıp durur. Kimse ne yanlış der ne doğru der ve çatışmaya girmeyen fikir gelişmez, öylece durur. Dolayısıyla sırf bunun için bile bir uygulama alanı şarttır. Fakat diğer yandan da söylediğim şu; akademik dünyanın pratikle olan eleştirel mesafesini de koruması ve bir denge kurması gerekiyor. İlla aşırı uçlara gitmeye gerek yok, bu nüanslara dikkat edersek, her ikisi de olabilir; yani pratiğe temas eden ama yine pratikle -yani olan biteni- eleştirel mesafesini de koruyan bir akademi mümkün.

**A.U.:** Bence başından beri tüm tartışmalarımızdaki kritik sözcük "piyasa". Piyasa deyince her şey alt üst oluyor. Tıp alanından bir örnek vermek istiyorum. Bir profesör, vaka olarak tanımladığı bir ameliyatla dünyanın en önemli dergilerinde yer alarak tanınabiliyor ve benzer ameliyatlar için teklifler alabiliyor. Bahsettiğim şey biraz buna benzer aslında. Tıp alanında kimse piyasa sözcüğünü kullanmıyor. Biz piyasa deyince her şey ters yüz oluyor galiba.

**H.S.O.:** Piyasa yerine pratik alan demeyi tercih ederim. Piyasa sözcüğü bazen pejoratif anlamda kullanılıyor.

**A.U.:** Evet, piyasa her anlamda manipüle edilmeye çok açık bir alan.

**D.D.:** Pekî, çok teşekkürler, tartışmamızın sonuna geldik. Ekleme istediğiniz cümleler varsa buyurun lütfen.

**M.S.:** Etik tartışmasının temelinde, ideal değerlerin yeniden keşfedilmesinin kritik bir öneme sahip olduğunu düşünüyorum. Bugünün dünyasında hem pratik hem de akademik alanlarda her şeyin yeniden ve acil olarak yapılandırılmasına ihtiyaç var. Ancak burada asıl mesele, bu dönüşümü gerçekten hayata geçirip geçiremeyeceğimiz ve yeni olanı üretmeye yönelik bir yapılandırmayı ortaya koyup koyamayacağımızdır.

Bunu başarabilmek için yalnızca mesleki bilgiyle donatılmış bireyler olmamız yetmez; aynı zamanda iyi, erdemli ve doğru insanlar olmayı da başarmalıyız. Tüm mevcut sorunlara rağmen umutluyum; yeniyi kurabilecek enerjimizin ve zihinsel kapasitemizin olduğuna inanıyorum ve bunu görüyorum.

Mimarlığı ilgilendiren her alanda sorunlar olabilir, ancak önemli olan bu sorunları nasıl tanımladığımız, nasıl gördüğümüz ve çözüme yönelik ne tür arayış ve stratejiler geliştirdiğimizdir. Bence bugünün dünyasında yenilik, "yöntem" ile doğrudan bağlantılı. Yenilikler barındıran yöntemlerin, örneğin tasarım yöntemlerinin ya da eğitim yöntemlerinin inşası, çözüm üretme noktasında büyük bir önem taşıyor.

Yöntemler üzerinden bakıldığında, karşılaştığımız her türlü sorunun çözülebilir olduğunu düşünüyorum. Yenilikçi ve dönüştürücü bir bakış açısıyla ilerleyerek bu çözümleri hayata geçirebiliriz. Bu değerli davet ve anlamlı tartışma için hepimize çok teşekkür ediyorum.

**A.U.:** Ben de öncelikle teşekkür ediyorum. Etik, üzerine konuşması zor bir alan. Hem mimarlıkta hem eğitimde üzerine konuşmak için iddialı bir konu. Mimarlık bir eylem alanı ve her eylem de bir değer üretiyor. Bu değerler ve bugünün sorunları sadece mimarların kendi aralarında konuşarak ve üretmekle çözebilecekleri bir konu değil. Bugünkü tartışmada gördük ki düşlediğimiz anlamda bir etik dünyanın gerçekleşebilmesi için çok aktörlü bir işleyişle ve herkesin etik değerlere güçlü bir farkındalıkla mümkün. Sadece yapmak değil, eğitim, söylem, birbirimize karşı davranışlarımız, bunların toplumda karşılık bulma

biçimi, iletilme biçimi ile çok boyutlu bir alan bu. Bir proje talebiyle gelen bilgiler, ihtiyaçlar, koşullar, üretim biçiminiz vs. ile çok boyutlu. Mimarlar olarak birbirimize haksızlık ettiğimizi de düşünüyorum. Etik konusunda, yaratılan değerleri katılımcı bir değerlendirenler olması durumunda daha iyi kavrayabileceğimizi düşünüyorum.

**H.S.O.:** Ben de teşekkür ederim davet için. Bu akşamki söyleşimizde bazı konuların inceltilerek tartışılmasının bizi daha ince noktalara ulaştırabildiğini görüyorum. Herkesin farklı bildiği olgular üzerine etraflıca konuşurken farklı nüansları yakaladığımızı ve tartışmayı derinleştirebildiğimizi düşünüyorum. Bu sebeple, sadece çok iyi, doğru ve ideal durumların tarifiyle değil, kendi konumuzun ve içinde bulunduğumuzun koşulların tarifiyle, gördüklerimizi olağanlaştırmadan bu tür tartışmaları korumamız gerektiğini düşünüyorum. Etik tartışmasının da bu şekilde-olan biteni olağanlaştırmadan gelişmesini ümit ediyorum.

**B.A.:** Davet için ben de teşekkür ediyorum. Genellikle bu tür konuları daha sessizce, arka planda düşünüyoruz ama karşılıklı konuşmak daha iyi oluyor. Zihnimizi yeniden toparlamaya yarıyor. Etik konusunu ağır bir konu gibi görmeden daha basitçe aklın ve kalben düşünmek, vicdanla ilişkilendirmek iyi oluyor. Bu hem eğitim hem pratik alanda geçerli olabilir. Bu sayede kendi güncelliğimiz içinde neredeyiz, nelerle karşılaşıyoruz, karşılaştığımızda nasıl pozisyon alıyoruz gibi soruların cevaplarına yaklaşabiliriz.

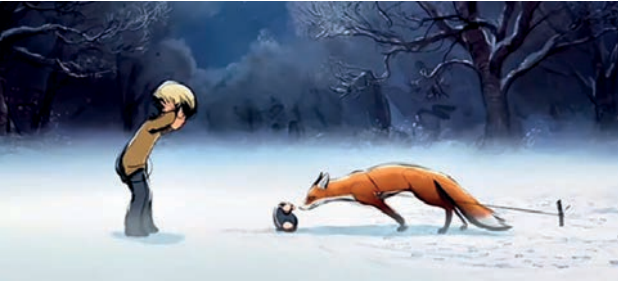
**D.D.:** Mimaride etik konusunu Benjamin Franklin'in bir sözü ile kapatmak isterim: "Para her şeydir diyen adam, para için her şeyi yapan adamdır." Herkese yeniden çok teşekkürler. □

#### KAYNAKLAR

- Bourdieu, P. (2018). Bir pratik teorisi için taslak: Kabiliye üzerine üç etnoloji çalışması (B. Becerikli, Yay. Haz.; N.Ökten, çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2005). Felsefe ve etik. *Yapı Dergisi*, 280.
- Kuçuradi, İ. (2013). *İnsan ve değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Omacan, H.S. (2024, 23 Mayıs). *Kabatás İskele Meydanı vakası: Kentsel siyaset ve muhalefet*. sendika.org Erişim tarihi, 30 Kasım 2024, <https://sendika.org/2024/05/kabatás-iskele-meydanı-vakası-kentsel-siyaset-ve-muhalefet-706028>
- Rancière, J. (2014). *Cahil hoca*. Metis Yayınları.
- Spencer, D. (2018). *Neoliberalizmin mimarlığı*. (A. Terzi, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

# Etik Bir Mimari Yoktur: Habitatları Özgürleştirelim

Hossein Sadri



ÜSTTE Tuzaktaki tilkinin köstebeikle karşılaşması (Mackesy, 2022) (Görsel 1).

SAĞ ÜSTTE Lenape'lerin yerleşkeleri (Hayward, 1858) (Görsel 2).

“Eğer bu tuzağa yakalanmamış olsaydım, seni öldürürdüm,” dedi tilki. “Eğer o tuzakta kalırsan, öleceksin,” dedi köstebek. Bunun üzerine köstebek, küçük dişleriyle tilkinin bağlandığı ipleri kemirdi. “Çok iyi yaptın,” dedi çocuk. “En büyük özgürlüklerimizden biri, olaylara nasıl tepki verdiğimizdir,” dedi köstebek.”

Köstebeğin özgürlüğünün, kendisine büyük bir tehdit oluşturabileceği durumu göz ardı ederek, tilkiyi özgürleştirmekle hayat bulabileceğini, ustalıklı betimleyen Charlie Mackesy (2022) yazdığı “Çocuk, Köstebek, Tilki ve At” kitabında özgürlüğü ve etik yaşamı sorguluyor.

Tam da buradan hareketle, bu makalenin tartışmaya açmak istediği konu, mimarların etik davranmak için yapmaları gereken işin mimarlık olarak isimlendirdiğimiz pratiği yapmamak, insan habitatlarını ve barınma kültürlerini bu pratiğin ve daha da önemlisi zalimlerin sömürücü iktidarından özgürleştirmektir.

## Mimarlık Nedir? / Habitat Kültürü Nedir?

“Neo-Liberalizm ve Mimarlık Mesleğinin Sonu” başlıklı yazımda (Sadri, 2018), günümüzde “mimarlık” dediğimizde birbirinden tamamen farklı en az altı konudan bahsettiğimizi yazmaktayım:

1. Habitat kurma/barınma kültürü: İnsanların tüm diğer canlılar gibi kendi ekolojik nişleri çerçevesinde habitatlarını geliştirmeleri ile ilgili biriktirdikleri bilgi, beceri, inanç ve tüm diğer kültürel birikimleri.

2. Yapı yapma zanaatı: Yerleşik

hayata geçiş ve büyük şehirlerin de gelişimiyle ihtişamlı binaların yapımı için gelişen ustalık.

3. Mimari tasarım disiplini: Mimari ve mekân tasarımı ile ilgili bir bilgi alanı olarak geliştirilmiş olan bilgi ve beceri birikimi.

4. Mimarlık mesleği: Devletin bir kontrol mekanizması olarak belirli bir zümreye sadece verilmiş olan mimarlık pratiği yapma yetkisiyle oluşan bir meslek alanı.

5. İnşaat ve emlak geliştirme ticari işi: Özellikle son dönemlerde inşaat ve emlak sektörünün globalleşmesiyle çok büyük çapta, mimarların veya mimarlık mesleğinin çok daha ötesinde gerçekleşen mekân üretim politika ve pratiklerini içeren iş alanı.

6. Mekânsal arabuluculuk: Bir aktivizm alanı olarak daha fazla karşımıza çıkan ve özellikle sömürülenlerin ve dışlanmış olanların mekâna erişimleri için girişimlerde bulunan bir çalışma alanı.

İnsanın tüm diğer canlılar gibi yaşamsal ihtiyaçlarını sağlayabilmesi için kurduğu yerleşkeler ve buna bağlı bilgi ve deneyimlerin birikerek oluşturduğu kültür, habitat kültürüdür. Bu kültür, insanların bireysel ve topluluk olarak nasıl yaşamaları gerektiğinin bilgisini; bir canlı olarak yeryüzü ve diğer tüm canlılarla ilişkilerini; ihtiyaçları doğrultusunda geçici ve kalıcı olarak oluşturmaları gereken doğadaki değişimler ile bunların etik ve teknik bilgisini içermektedir. Bu denli kapsayıcı bir kavramın tam da tersine, mimarlık genel olarak mimarların binaları tasarlamasıyla ilgilidir. Yani habitat yerine mimarlıktan bahsettiğimizde binaları ve tasarımı içermeyen toplumsal, biyolojik, etik bir sürü bilgiyle ilgili ve insanın



yeryüzünde barınması için gerekli olan bütünsel kültürü görmezden geliyoruz.

Saptırılmadan, kirlenmeden, kolonileştirilmeden, disipline edilmeden, öldürülmeden ve soyutlaştırılmadan, korunarak ve yaşatarak devam ettirilen yerli halkların habitat kültürüne bakarak bunu daha iyi bir şekilde görmekteyiz.

“Akrabalık Dünya Görüşünü Restore Etmek” kitabında (Topa ve Narvaez, 2022) verilen örneklerden biri olarak Meksika'nın kuzeybatısında yaşayan Raramuri yerli halkının habitatlarıyla ilişkilerini aktarıyorum:

“Raramuri'nin akrabalık anlayışı karmaşıktır. Raramuriler her şeyin insanlar ile insan olmayanlar arasında hiçbir ayırım olmaksızın bir akrabalık ağında olduğunu algılamaktadırlar. Ağaçlar, dağlar, nehirler ve hayvanların canlara sahip olduğunu ve sürekli bir gerilim içinde yaşadığını düşünmektedirler. Toprak üzerinde ve birbirleriyle ne kadar iyi yaşadıklarını sürekli olarak tartışır ve değerlendirirler. Raramuri *anayáguari boé* yani ataların yolu olarak adlandırdıkları yolda yürümeye çalışmaktadırlar. Bu yol, bireysel ve kolektif olarak dengeli bir yaşam sürme açısından zihinsel, fiziksel, ruhsal ve duygusal haller içerir. Raramuri ayrıca *si'nú boé* ya da yıkıcı olan diğer yoldan bahseder. Bu iki yol, zıt etik ve politik duruşları ifade ettikleri için birbirleriyle çelişmektedirler, ancak aynı zamanda ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Bu bağlantı, içinde yaşadığımız dünyayı sürdürmemiz ve dolayısıyla yaratmamız gerektiğini, aksi takdirde onun yıkımına katkıda bulunacağımızı sürekli hatırlatır. Etrafımızdaki her şeyle karmaşık bir şekilde bağlantılı olduğumuzu derinlemesine anlamadıkça, toprakla olan birbirimize bağlı varoluşumuza nasıl saygı göstereceğimizi ve onunla nasıl yaşayacağımızı öğrenemeyiz.”

“Tahnitçilik Olarak Kentleşme” başlıklı makalemde (Sadri, 2021a), Mannahatta olarak yerli halklar arasında isimlendiren ve daha sonra Manhattan'leşen adanın mimari tarihini üç aşamada incelemekteyim:

- İnsan türünün adaya yerleşmesinden önce,
- Yerli halkların adaya yerleştikleri süre,

• Avrupalı kolonileştiricilerin pratikleri.

İnsan türünün yerleşmesi öncesinde kunduzların kendi habitatlarını oluşturarak nasıl Mannahatta adasını dönüştürdüklerini, biyoçeşitlilik ve orman açısından daha da zenginleştirdiklerini ve aynı şekilde Mannahatta'nın yerli halkı Lenape'lerin de yerleşmelerinin hem biyolojik, hem toplumsal açıdan rejenerasyonunu yazmaktayım. Her iki dönemde de kunduzların veya Lenape'lerin habitatları adanın bütünüyle, sularıyla, ağaçlarıyla, geleceğiyle, adadaki tüm canlılarıyla var olanlarla bir bütün olduğunu göstermeye çalışmaktayım. Örneğin, hem Lenape'ler ve hem kunduzlar habitatlarını belli bir süre sonra terk ediyorlarmış. Bunu buldukları yerin bütünsel değerlendirmesi sonucunda ve buldukları yerin daha da zengin bir orman olmasına katkı sunacak şekilde, adanın bütünlüğünü korumak, gelecek nesiller için kendi bulduklarından daha zengin bir toprak bırakmak amacıyla yapmaktadırlar. Lenape'ler her nesilde yerleşmelerini başka bir yerde yeniden inşa ederek tüm nesillerin en az üç kere; çocukken izleyerek ve öğrenerek, yetişkinken yaparak, yaşlanırken öğretmek inşaata katılmasını ve böylece toplumsal olarak bu kültürün sürdürülmesini sağlamaktadırlar (Sadri, 2021a).

Bunların tam tersinde, Manhattan'de koloniciler tarafından 1625 yılında yapılan Fort Amsterdam adanın tüm hayatını yoksayarak, yeri mülk edinerek, yüksek duvarlı taşlarla, askeri amaçlar için geometrik bir biçimde köleler tarafından inşa edilmiştir (Sadri, 2021a). Makalemde kunduzların ve Lenape'lerin canlı habitat kültürü karşısında kolonileştirenlerin mimarisini “tahnitçilik” olarak isimlendirmekteyim. Çünkü mimari, aynen tahnitçilik gibi, içindeki tüm yaşamı yok ederek, donuk ve ölü olarak varlığını doğaya hükmettiren bir pratiktir (Sadri, 2021a).

### Barınma Kültürünün Esareti

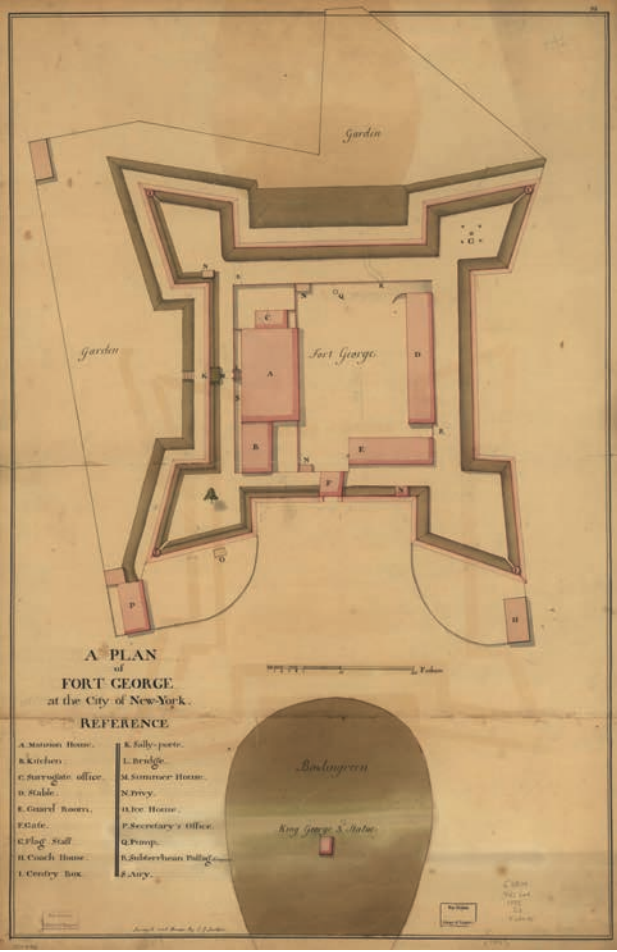
“Mimarlığın Zulmü” başlığıyla editörlüğünü yaptığım Dosya dergisinin 40. sayısının girişinde mimarlığın barınma kültürünü esaret altına almasını böyle ifade etmekteyim:



“[...] insan, yerleşik hayata geçtikten sonra ve özellikle endüstriyel devrimin ardından birçok alanda olduğu gibi kendi habitatını oluşturma konusunda da özgürlüğünü, yetkisini ve gücünü parçası haline geldiği topluma ve o toplumdaki muktedirlere cebirle veya rızasıyla delege etmiştir. Bunun sonucunda mimarlık, insan habitatının muktedir zümreler tarafından şekillendirme gücü olarak ortaya çıkmıştır” (Sadri, 2017).

İnsanın muktedir bir biçimde yeryüzünde ikamet etmesi, iktidarla yeryüzünü şekillendirmeye ve sömürmeye çalışması, insanın kendi türüne karşı ve aynı zamanda diğer tüm varlıklara zulmetmesiyle birlikte gelişmektedir. Bu zulmün bir enstrümanı olarak mimarlık, Kostof'un da aktardığı gibi (2000), büyük ölçekli veya belirli bir karmaşıklık derecesine sahip binaların inşaatlarına başlanmadan önce birisi tarafından tasarlanmasıyla oluşmuştur. Bu nedenle de yüzyıllar boyunca, mimarlık mesleği inşa edilmiş çevrenin yalnızca küçük bir kısmını etkilemiştir. Mimarların işe alınması, sıra dışı bir biçim ve inceliğe sahip özel binalara ihtiyaç duyan ve bunları karşılayabilecek durumda olan müşterilerden gelmiştir. Bu nedenle, mimarlar geleneksel olarak zengin ve güçlü kişilerle ilişkilendirilmiştir. Hizmetleri; devlet ve kilise, varlıklı sınıflar, idari organlar ve loncalar ile şirketler gibi zengin iş çevreleri tarafından talep edilmiştir. (Kostof, 2000).

Mimarlık zanaatı yerleşik hayata geçmekle ve büyük toplumların ve iş bölümlerinin icadıyla birlikte ve hiyerarşik ve güvenli mekânlar, saraylar ve tapınaklar inşasıyla gelişmiştir. Tarım Devrimi ile paralel gelişen bu süreç, toprak ve insan



ÜSTTE Fort Amsterdam'ın planı (Sauthier, 1773) (Görsel 3).

## “ETİK MİMAR, MİMARLIĞIN YAPILMAMASI GEREKTİĞİNİN BİLİNCİNDE OLAN VE BUNUN SON BULMASI İÇİN ÇABA HARCAYAN, MİMARLIĞIN YERİNE HABİTAT VE BARINMA KÜLTÜRÜNÜN YENİDEN ÖZGÜRLEŞEREK CANLANMASINA ÇALIŞAN KİŞİDİR”

ilişkinin tamamıyla altüst edildiği bir dönem olmuştur. Bu devrim insanın toprağa aidiyetini ve toprak tarafından şekillendirilmekte oluşu gerçekliğini bir kurguyla değiştirmiştir. Bu kurgu toprağın insana aidiyetini ve toprağın insan tarafından şekillendirildiği büyük yalanı anlatmaktadır. Bu kurguya inanmaya başlamakla birlikte insan, yeryüzündeki tüm varlıkların iradesini hiçe saymaya başlamıştır. Artık toprak canlı ve irade sahibi, insanın yakın bir akrabası ve hatta annesi olmaktan çıkıp işlenmesi gereken bir ŞEY olmuştur. Aynı şekilde nehirler, rüzgâr, bitkiler, hayvanlar hepsi ŞEYleşmiştir. İnsanın ve gitgide hiyerarşik toplumların

gelişmesiyle sadece belli insanların çıkarları için sömürülmüştür tüm bu ŞEYler.

Mimarlığın barınma kültürü ve habitati esir almasından bahsettiğimiz zaman aslında iradesi olan, can olan, bizimle akrabalık ilişkisinde olan, bizimle birlikte yeryüzünde barınan ve var olan tüm canlıların, toprağın ve suyun insan tahakkümüne alınmış, sömürülmekte olan ŞEYler haline gelmesini kastediyorum. Böylece muktedir insanlar bu kurguya inanişi yayarak toprağa ne üretmesi gerektiğini, suya nereden ve nasıl akması gerektiğini, hayvanlara nerede ve nasıl barınmalarını ve hatta diğer insanlara nasıl ve ne koşullarda yaşamaları gerektiğini hükmetmeye başlamışlar.

“Toprak Öğretmenim ve Mimarlık Etiği” başlıklı yazımda (Sadri, 2021b) insan ve toprak ilişkisini, toprağın canlılığını ve iradeye sahip olduğunu, insanın toprağın evladı olduğunu, onun iradesiyle ve onunla birlikte evrimleştiğini, dolayısıyla toprağın insanı da doğal olarak doyurmaya çalıştığını, bunun için insanın üstün bir çaba harcaması gerektiğini, ancak toprağı anlamaya, dinlemeye,

kıt kaldığını söylüyorum ve bunu kendi deneyimimden örnek vererek anlatıyorum.

Aynen toprak gibi, suyun, kayanın, rüzgârın, bitkilerin, hayvanların ve tüm insanların kendi iradelerinin olduğunu, can olduğunu, birbirleriyle akrabalıkları olduğunu, sürekli ve nesiller ötesi bir biçimde iletişim ve ilişkide olduğunu yeniden anlamalıyız. Bunu hatırlamak tüm yaşamımızı dönüştürür; yeryüzüyle ve üzerinde yaşayan tüm canlılar ve varlıklarla saygılı, kısa süreli çıkar ilişkisinden uzak daha derin ve manevi bir ilişki kurmamızı sağlar.

Jeremy Lent (2021), “Anlam Ağı” kitabında yeryüzündeki tüm varlıkların insanla akraba ve insan gibi olduğunu ve iradeye sahip olduğunu açıklamaktadır:

“Descartes, hayvanların ‘hiçbir zihni olmadığını’ yazmıştır - onlar, doğru bir şekilde zamanı gösterebilen ancak sadece ‘tekerlekler ve ağırlıklardan oluşmuş’ bir saatten farksızdılar. Descartes ve takipçileri için, doğaya yönelik bu sınırlı değerlendirme, insan dışı varlıklara istedikleri her şeyi yapmaları için ahlaki bir yetki sağlamıştır. [...] Avrupa geleneği boyunca, doğanın bu mekanik görüşünü reddedenler olmuştur. [...] Aristoteles, hocası Platon ile bedenden bağımsız bir ruh hakkında tartışmış ve ruhun, herhangi bir canlı bedeni canlandırır ilke olduğunu, hatta bitkilerin bile kendilerine özgü bir ‘vejetatif’ ruha sahip olduğunu savunmuştur. Rönesans döneminde, doğanın karmaşıklığına takıntılı olan Leonardo da Vinci, Yeryüzünün bir ‘büyümenin hayati gücüne’ sahip bir canlı organizma olduğunu ifade etmiştir. Ancak 17. yüzyılda Bilimsel Devrim Avrupa’yı etkisi altına aldığı anda, bu görüşler giderek kabul edilemez hale gelmiştir. Bu sırada, Avrupa dışında, doğanın içsel zekâsına olan inanç yaygınlığını korumuş ve bu inanç, Yerli topluluklar arasında günümüzde de devam etmektedir. Avustralyalı Aborijinler, doğada yürürken yüksek sesle şarkı söyler, doğal dünyanın geri kalanıyla aileymiş gibi konuşurlar. Bir Perulu şaman, antropolog Jeremy Narby’ye ‘bir ağacın da bir insan gibi bir ruha sahip olduğunu’ söyler. Yerli Amerikalı biyolog Robin Wall



Kimmerer, kabile yaşlılarının 'eski zamanlarda... ağaçların birbirleriyle konuştuğunu, kendi konseylerinde toplanıp bir plan yaptıklarını' anlattığını ifade eder. Yaşlılar, gençlere doğanın bilgeliğinden öğrenmelerini öğütler: 'Ayakta duran insanların [ağaçların] yanına gitmelisin,' derler ya da 'O Kunduz insanlarla biraz zaman geçir,' derler."

Jeremy Lent (2021), modern bilimsel araştırmalardan örnekler vererek doğal dünyanın zekâsıyla ilgili yukarıda yazılan tüm Yerli görüşlerin geçerliliğini anlatmaktadır. Doğanın iradesiz ve zekâsız, otomatik makineler olmadığını ispatlamakta; aksine, hatta bakteri gibi, bir tek hücreli olduğu gibi her organizmanın muhteşem bir zekâ sergilediğini yazmaktadır. Lent (2021), bu zekâyı "Canlı Zekâ" olarak isimlendirmekte, milyarlarca yıl boyunca yeryüzünde evrimleşerek büyüleyici bir çeşitlilikte farklı formlara bürünmüş canlı bir zekâ.

Lent daha sonra bu farkındalığın getirdiği etik sorumluluğundan bahsetmektedir. Lent'e göre bu farkındalık, kendi içimizde ve çevremizde dizilmiş olan derin zekânın algısı sonucunda insan olmamızı ve tüm dünyayla ilişkilerimizi yeniden düşünmemiz gerektiğini söylemektedir.

## Mimarlığın Sonu

Dünyayı mekanik olarak algılayan, canlı zekâsını, iradesini yok sayan, bizimle yeryüzünün arasındaki akrabalık bağı kavrayamayan, sadece fiziki yapılarla ilgilenen ve bunları yeryüzünü kaynak olarak kullanarak, toprağı ve suyu öldürerek, gelecek nesilleri yoksullaştırarak yapan mimarlığa son vererek insan habitatlarını mimarlıktan, dolayısıyla müktehirlerin tasarrufundan kurtarabiliriz. İnsanlar olarak yeryüzünde barındığımız yüz binlerce yılda edindiğimiz deneyim, geliştirdiğimiz değerler, ilerlettiğimiz diller, teknolojiler, teknikler, yazdığımız öyküler ve bestelediğimiz şarkılar yeryüzünde barınma kültürümüzü ve barınma etiğimizi oluşturmaktadır. Bu kültür adaletsiz, savaşlar içinde, kirlenmiş, sömürülmekte olan bir dünyada değil de birbirimizle ve yeryüzüyle barış içinde, gelecek nesillerin bizden beklediği biçimde

bir yerleşke geliştirerek yaşamımıza ışık tutmaktadır. Bu barınma kültürü tüm bunları sağlayabilmesi için bize hem barış, hem adalet, hem gıda, hem biyoçeşitlilik ve direnç, hem sağlık, hem sevgi, hem daha da zengin bir gelecek vermesi için çok kapsamlı ve bütüncül olmalıdır. Yerleşke ya da habitat, tek bir kişinin, ya da disiplinin hele de tüm yaşamın ve doğanın kurallarını çiğneyerek yapabileceği bir şey değildir. Etik ve rejeneratif bir habitat şairlerin, filozofların, şifacıların, aktivistlerin, adalet düşkünlerinin, çocukların, toprağın, rüzgârın, ağaçların, kuşların ve gelecek nesillerin birbirleriyle konuşarak ve anlaşarak kurabilecekleri şeydir. Çünkü habitat kültürü insanlar arası, yeryüzüyle ve diğer canlılarla nesiller ötesi bir perspektiften aralarındaki ilişkilerin etik değerlendirilmesini dikkate alarak ancak bütünsel, barış içinde ve özgür habitatların kurulmasına katkı sağlayabilir. Habitat etiğinin tam tersi, "mimarlık etiği" olarak karşımıza çıkan ancak çoğu zaman etikten uzak ahlaki öğütler içeren metinler, binayı tasarlarken mimarların neleri dikkate alması gerektiğini, müşterileriyle nasıl ilişki kurmaları gerektiğini, mesleklerinin imajını nasıl korumaları gerektiğini listelemektedirler. Tam da bu nedenle mimarlık etiği değil de habitat etiğinden ve mimarların kişiler olarak etik sorumluluklarından bahsetmeliyiz (Sadri, 2015).

## Mimarların Sorumluluğu

Çok değerli doktora tezi eş-danışmanım İoanna Kuçuradi'ye göre (2009), özgür bir insan "her gün yaşarken, yapabileceği kadar çok, doğru değerlendirmelere dayanarak ve insan değeriyle değerlerin bilgisini de hesaba katarak eylemde bulunan" kişidir. Kuçuradi etik özgürlüğü eylemleriyle değerlerin yaşanmasını (veya en az harcanmasını) sağlayan insanların özelliği olarak tanımlamaktadır. Buradan hareketle, mimarlıktan ve mimarlığın bize biçtiği dünyayı algılama biçiminden kendimizi özgürleştirmek ve daha sonra habitat ve barınma kültürünü mimarlıktan özgürleştirme eyleminde bulunmak bizim en önemli sorumluluğumuzdur. Mimarlık ve ait olduğu sömürücü ve kıt dünya görüşü ve müktehirlik

üzere geliştirdiği enstrümanları onun etik olmasını imkânsız hale getirmektedir. Tam da bu nedenle etik bir mimarlık yoktur. Ancak kişi, etik bir mimar olabilir ve olmalıdır. Etik mimar, mimarlığın yapılmaması gerektiğinin bilincinde olan ve bunun son bulması için çaba harcayan, mimarlığın yerine habitat ve barınma kültürünün yeniden özgürleşerek canlanmasına çalışan kişidir. Başka bir ifadeyle, tüm tehlikelere rağmen tilkiyi tuzaktan kurtarmak, tuzağın ipini kesmek, hikâyenin köstebeği olarak mimarların en önemli sorumluluğudur; çünkü "en büyük özgürlüklerimizden biri, olaylara nasıl tepki verdiğimizimizdir". ■

Hossein Sadri, Dr., Kıdemli Öğretim Üyesi, Coventry Üniversitesi, İngiltere

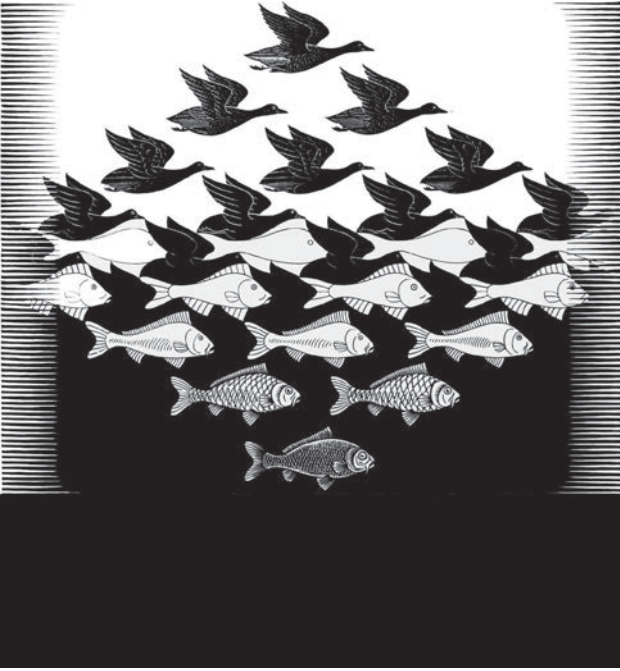
### KAYNAKLAR

- Hayward, G. (1858). *Indian village of the Manhattans, Prior to the occupation by the Dutch*. New York: the New York Public Library. D.T. Valentine's Manual.
- Kostof, S. (2000). *Architect: Chapters in the history of the profession*. Berkeley: University of California Press.
- Kuçuradi, İ. (2009). *Çağın olayları arasında*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Lent, J. (2021). *The web of meaning : Integrating science and traditional wisdom to find our place in the universe*. Gabriola Island, BC : New Society Publishers.
- Mackesy, C. (2022). *The boy, the mole, the fox, and the horse*. London: Ebury Press.
- Sadri, H. (2015). Mimarlık ve etik: Mesleki etik olur mu? *METU Journal of the Faculty of Architecture/ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32(1), 91-104.
- Sadri, H. (2017). Mimarlığın zulumü. *Dosya*, 40, 1-4. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi. <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya40.pdf>
- Sadri, H. (2018). *Neo-liberalism and the Architecture of the Post Professional Era*. Springer.
- Sadri, H. (2021a). Urbanization as taxidermy: "Man"hattanization of Mannahatta. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 15(2), 434-446. <https://doi.org/10.1108/ARCH-01-2020-0006>
- Sadri, H. (2021b). Toprak öğretmenim ve mimarlık etiği. *Mimarlık*, 422, 50-51.
- Sauthier, C. (1773). *A plan of Fort George at the city of New-York*. Library of Congress, Geography.
- Topa, W. ve Narvaez, D. (2022). *Restoring the kinship worldview: Indigenous voices introduce 28 precepts for rebalancing life on planet earth*. Berkeley: North Atlantic Books.

# Küçük\_Büyük

## böcekler için mikrop böcek kadar mıdır?\*

İpek Yürekli



ÜSTTE Escher, Gökyüzü ve Su, 1938 (Görsel 1).

SAĞ ÜSTTE Aydan Murtezaoğlu, Oda Sıcaklığında, 2000-2003 (Görsel 2).

**D**ünyanın ve mevcut sistemin sürdürülebilir olmadığı anlaşılalı ne kadar olmuştur bilemem ama bu konuda şüphesi olan pek kimseler kalmamıştır herhalde. Bu derde deva bulmak için bence biraz ölçek kavramına yoğunlaşmakta fayda var. Aslında varolmak, küçük ile büyüğün ilişkisinden ibaret. Hayat kendi ölçümüzü, ölçeğimizi kavramaya çalışmakla geçiyor.

Neresi olursa olsun, neden olursa olsun uçağa binip bir yerlere gitmenin o hafifleten özgürleştirici hissi ile evrene saldıığımız karbon yükünün ağırlığının hep bir arada olması çok tuhaf. Neredeyse sevdiklerine veda etmek kadar tuhaf. Havaalanında birini uğurladığımda, ayrılamam hemen, ben de onunla yolculuğu tamamlarım, uçağın kalkışından inişine kadar. Telefon uygulamaları sağolsun. O küçücük ekranda sevdiğim birini adım adım takip etmenin ötesinde, dünya etrafında dolaşan binlerce uçağı bir arada görmek, alakasız noktaların birbiriyle bağlandığını hissetmek, küçük uçakların, insanların her yönde dolaşıp durmasının hareketi heyecan verici.

Bu tür uygulamaların gerçekleşmesini sağlayanın kitle kaynak yöntemi (*crowdsourcing*) olduğunu öğrendiğimde çok şaşırılmıştım. Dünyada kırk binden fazla gönüllü insan, kendi evinden bu sistemin işlemesi için katkı sağlıyor. Aslında internet teknolojisiyle yeni bir şeymiş gibi gündeme gelen bu kavramın temeli çok daha eskilere dayanıyor tabii.

150 yıl önce meteorolojik verilerin gönüllü siviller tarafından toplanmaya başlanması gibi (Schmidt, 2022). Her gün evimizin önünde yağan yağmur miktarını ölçüp, sonucu düzenli ve doğru aktarabilmenin, dört bir yandan gelen verinin bir arada bambaşka bir şey ifade etmesine yaraması gibi. Büyük sözlüklerin yapılabilmesi gibi (Ogilvie, 2024). "19. yüzyıl sonunda ilk *Oxford English Dictionary* sözlüğünün hazırlanma sürecinde binlerce gönüllü çalışıyor. Yüz binlerce kelime için dünyanın farklı köşelerinde İngilizce konuşan meraklı okurlar kitaplar tarıyor, örnekler buluyor, fişler hazırlıyorlar" (Yürekli, 2024). Bugün en güvenilir kaynaklardan sayılan bir sözlüğün ortaya çıkışında bu kadar çok insanın gönüllü olarak yer alması, değerine değer katmış olmalı.

Gönüllü olmanın, her şeyin paraya endekslediği sistemimizde kendine yer bulması, bir de üstelik gerçekten işe yaraması kolay değil. Tamamen adanmışlığa dayalı sivil toplum kuruluşlarında çalışmanın dışında bir durumdan bahsediyorum; gündelik hayatın içine harmanlanmış küçük katkılardan. İmece usulünü yabana atmamak lazım. Soğuk havadan delicesine nefret eden kayınbiraderimi sabahın köründe buz gibi havada gönüllü olarak çocuğunun okulunun önünde dikilip trafiği düzenlemesine iten ne olabilir? Emekliliklerini müzede bütün gün ayakta durarak geçirenlerin derdi nedir? Nasıl oluyor da bu küçük katkılar sömürüye dönüşüyor



ve darmaduman hale gelmeyecek şekilde organize edilebiliyor? Aslında bugünlerde bu yöntem uygarlığa ulaşmanın tek yolu gibi gözüküyor bana. Uygarlık dediğim, yollar ya da binalar değil elbet. Bireylerin, bireyliklerini kaybetmeden bir arada yaşayabilme halleri. Küçük katkıların bir araya gelip yarattığı bir büyük sonuç.

“Bütün, onu oluşturan parçaların toplamından farklı bir şeydir”, önermesi 1920’lerde Alman psikologlar Max Wertheimer, Wolfgang Köhler ve Kurt Koffka tarafından tanımlanan *Gestalt* ilkeleri’nin ana prensibi. Bu ilkeler tasarım öğeleri arasındaki ilişkilerin zihnimiz tarafından nasıl oluşturulduğunu ve yorumlandığını açıklar. Psikolog Esra Mungan’ın Türkçe’de kullandığı şekliyle *Geştalt*, bir psikoloji terimidir ve belirli ilkeler uygulandığında insanların görsel ve işitsel öğeleri gruplar veya birleşik bütünler halinde organize etme eğiliminde olduklarını varsayar. *Geştalt* teorisi, ilkeler ortaya koyarken tasarımda bu ilkeler yardımıyla güvenli yöntemler kullanmamızı önermez, aksine hiçbir şeyin güvenli bir yolu olmadığını gösterir. Her şey, diğerleri ve çevre nedeniyle değişebilir. “*Geştalt* teorisinin en kritik vurgusu, herhangi bir uyaran çevresinin bir bütün olarak ele alınması gerektiği, çünkü o bütünsel konfigürasyonun, içinde barındırdığı parçaların bütün içindeki işlev ve anlamını oluşturduğudur” (Mungan, 2023). Her parçanın bir kimliği vardır; ancak bir grubun parçası olduğunda farklı algılanabilir ya da farklı davranabilir. Bireyin davranışı ve onun toplumla olan ilişkisi de benzer özellikler gösterir. Bukalemun ve yanar döner olanlar bir yana, hepimiz farklı ortamlarda, kendimizi o ortama ait hissedişimize bağlı olarak, az ya da çok farklı insanlar değil miyiz aslında?

Alman sosyolog Ferdinand Tönnies, 1887’de yayınladığı kitabında toplumsal ilişkileri, birbirini tamamlayan iki zıt sosyolojik tipe ayırmak için *Gemeinschaft* (cemaat /topluluk) ve *Gesellschaft* (cemiyet /toplum) terimlerini kullanmış. Tönnies’in, 17. yüzyılda, “bir arada

yaşayan insanların bağlayıcı bir sosyal anlaşmaya (*social contract*) ihtiyaçları olduğunu” savunan İngiliz filozof Thomas Hobbes’tan etkilendiği biliniyor (Warburton, 2012). Tönnies’e göre; *Gemeinschaft* (topluluk), kişisel sosyal bağlardan ve yüz yüze etkileşimlerden oluşur ve bu durum genel olarak iş birliğine dayalı bir toplumsal organizasyon ortaya çıkarır. Bir toplulukta ortak olan değerler ve inançlar, kişisel bağlar etrafında şekillenir ve bu nedenle sosyal etkileşimler kişisel niteliktedir. Buna

**“TOPLULUK ÖZELLİKLERİNİ BENİMSEYEBİLEN, BİREYLERİNİN AİDİYETİNİ GÜÇLENDİREBİLEN TOPLUMLAR, UYGARLIĞA DAHA YAKINLAR. MARİFET, KİŞİSEL BAĞLARIMIZ OLMAYAN İNSANLARLA, YABANCILARLA İŞ BİRLİĞİ İÇİNDE OLABİLMEK”**

karşılık, *Gesellschaft* (toplum), kişisel olmayan ve dolaylı sosyal bağlardan ve yüz yüze gerçekleştirilmeyen etkileşimlerden oluşur. Toplumu karakterize eden bağlar ve etkileşimler, resmi kurallara dayanır” (“*Gemeinschaft and Gesellschaft*”, 2024). Dolayısıyla insanın kendini bir topluma ait hissetmesi o kadar da kolay değil. Ama topluluk özelliklerini benimseyebilen, bireylerinin aidiyetini güçlendirebilen toplumlar, uygarlığa daha yakınlar. Marifet, kişisel bağlarımız olmayan insanlarla, yabancılarla iş birliği içinde olabilmek.

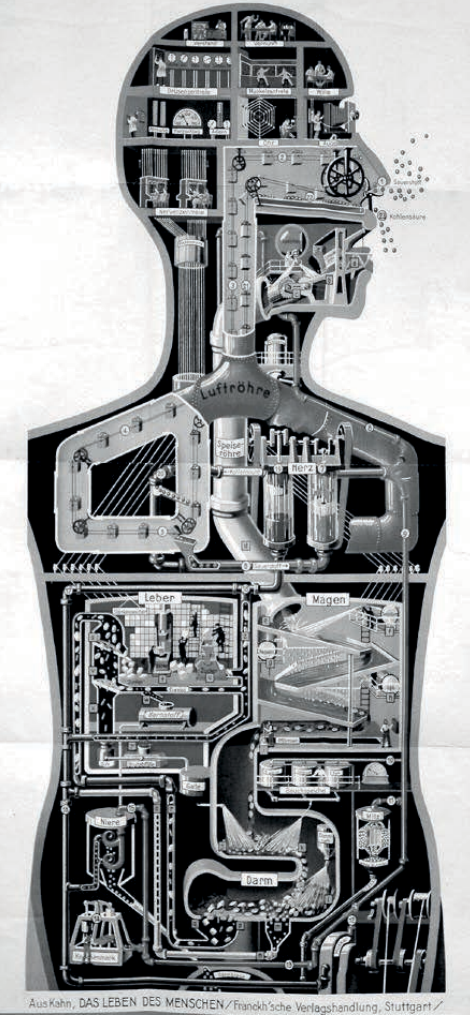
Kişisel roller, sosyal bağlar, aile ilişkileri, ortak inançlar dışında da ortak amaçlar, ortak çıkarlar ve en önemlisi ortak değerler insanların bir topluluk inşa etmesini sağlayabilir. M.Ö. 6. yüzyılda Çinli filozof Konfüçyüs, mükemmel bir insan olmanın, önce mükemmel bir topluluk üyesi olmak anlamına geldiğine inanmış (Panza ve Potthast, 2010). Mükemmellik gibi kavramlar bence zaten insan olmakla bağdaşmadığı için tam da emin olamıyorum bundan. Ama birey-topluluk ilişkisinin öneminden ve aidiyet duygusunun, hem insanın hem de topluluğun hayatta



kalmasına yardımcı olacağından eminim. Peki, bir toplumu resmi kurallar ötesinde bir topluluk yapan ne olabilir? Ya da mimari yansımalarına bakarsak bir grup binayı yaşanabilir bir şehir yapan nedir? Bu sorunun cevabını şehre aidiyetimizi güçlendirecek ortak alan kullanımlarında, daha doğrusu ortak kullanılan, paylaşılan her şeyde bulabiliriz.

Ortak alanlar ve kaynaklar (*commons*), bir toplumun tüm üyelerinin erişimine açık olan kültürel ve doğal kaynaklardır. Kamusal işlevlerin karşılandığı yerler dışında, hava, su gibi paylaşılan doğal elemanlar da buna dâhil tabii. Bu kaynaklar, özel ya da kamusal mülkiyete tabi olsalar bile ortak olarak kabul edilir (“*Commons*”, 2024). Kıyılar bunun en güzel örneği. Engelleyici, kontrollü, paralı giriş yapılan bütün plajlar, beach-clublar, özel iskeleler, Galataport benzeri mega projeler net olarak ortak alan işgalidir. Bu konuda mimar Gül Köksal’ın metinlerine ve konuşmalarına kulak vermekte fayda var (Köksal, 2019). Ortak alanlar olduğu varsayılan kamusal mekânların engelleyici girişlerini düşününce, şehirlerimizde hangi

## Der Mensch als Industriepalast



ÜSTTE Fritz Kahn, *Der Mensch als Industriepalast*, Endüstri Sarayı (Fabrika) Olarak İnsan, 1926. (Görsel 3).

SAĞ ÜSTTE Türkiye'den geçen, Avrupa-Afrika arasındaki kuş göç yolları haritası (Görsel 4).

mimari ortak alanlara sahibiz sorusunun cevabı insanı epey üzüyor. Şehre aidiyetimizi zayıflatan bir yokluk bu (Yürekli, 2013).

Daha küçük ölçeğe bakarsak, mahalleler üzerine çalışan kent plancıları, konut ve iş yerleri dışında mahallede ortak kullandığımız üçüncü mekânların topluluk duygumuzu güçlendirmede oynadığı kritik role odaklanıyor (Butler ve Diaz, 2016). Amerikalı sosyolog Ray Oldenburg tarafından 1980'lerde ortaya atılan "üçüncü mekân" terimi, ev (birinci mekân) ile iş yeri (ikinci mekân) arasındaki boş zamanda geçirilen yerleri ifade eder. Evden çalışmanın artmasıyla bu mekânların ikinci mekân olarak daha da önemli hale geldiğini söyleyebiliriz. Bunlar başkalarıyla rastlaştığımız, fikir alışverişinde bulunduğumuz, keyif aldığımız ilişkiler kurduğumuz ve sosyal bir topluluğun parçası olduğumuz yerlerdir. Konut ve iş yerinden farklı olarak kullanıcı sayısı ve çeşitliliği değişkendir. Oldenburg, üçüncü mekânların ve dolayısıyla sosyal toplulukların sürdürülebilirliği için müdavimler kadar yeni gelenlerin de çok önemli olduğunu savunur. Unutmamak gerekir ki, müdavimler de bir zamanlar yeni gelmişlerdi.

Üçüncü mekân kullanıcılarının

hayatından, kendi topluluklarından bir şeyler bulmaması imkansız.

Farklı toplulukların kesişen grupları, ilişkileri ve arayüzleri, tıpkı doğadaki ya da permakültürdeki "kenar etkisi" gibi, bir toplumu daha çeşitli, zengin ve sağlıklı hale getiriyor. "Kenar etkisi" dediğimiz, iki komşu ekosistemin sınırlarının keşiştiği bölgede, yaşam çeşitliliğinin daha fazla olduğunu açıklayan bir ekolojik kavram. Örneğin kara/su veya orman/çayır gibi alanların sınırında, her iki ekosistemin türlerini bulabiliriz. Ayrıca, kenarlarda sadece bu geçiş bölgesine uyum sağlamış, her iki ekosistemde de bulunmayan özel türler de ortaya çıkabiliyor (Deep Green Permaculture, b.t.). İnsanı heyecanlandıran bu çeşitliliğe karşı koymamak lazım.

Çok geçmişte kalan lisedeki biyoloji derslerinden, doğada simbiyoz diye bir kavram hatırlıyorum. "Simbiyoz, genel olarak canlılar arası bir ilişki türü olmakla birlikte, bu ilişkiye katılan, ortak olan tüm canlıların bu ilişkiden fayda görmesiyle oluşur" (Bakırcı, 2011). Bu ilişkilerin, uzun vadede dönüşümlere, canlıların evrimine de sebep olduğu kanıtlanmış. Tabii, evrime inanmayanlar için yapacak pek bir şey yok. Biyoloji çok müthiş bir konu.

**“MAHALLELER ÜZERİNE ÇALIŞAN KENT PLANCILARI, KONUT VE İŞ YERLERİ DIŞINDA MAHALLEDE ORTAK KULLANDIĞIMIZ ÜÇÜNCÜ MEKÂNLARIN TOPLULUK DUYGUMUZU GÜÇLENDİRMEDE OYNADIĞI KRİTİK RÖLE ODAKLANIYOR”**

dışlamaya değil, katılıma açık, esnek ve dinamik bir grup olduğunu varsayıyoruz ama insanlık hali hep öyle olmuyor. Ken Loach'un *The Old Oak* filminde, kuzeydoğu İngiltere'deki küçük bir şehrin üçüncü mekân özelliği taşıyan pub'ının müdavimlerinin şehre gelen mültecilere tepkisi ve geçmiş-bugün-gelecek zaman süreci içinde, hem insanların hem de bu üçüncü mekân kullanımının dönüşümü anlatılıyor. Seyrederken insanın kendinden, kendi

O dersten neden bu kadar nefret etmişim acaba, şimdi şaşırıyorum buna. Ben de sıradan bir insan olarak, zamanla içinde bulunduğum topluluklardan etkilenip dönüşüyorum tabii.

Biyolojiye devam edersek, insan bedeninin, birbiriyle örtüşen ve birlikte çalışarak işlev gören farklı sistemlerden oluştuğunu biliyoruz. İnsan bedeni, tüm bedensel işlevleri yöneten 11 temel organ sisteminden meydana gelir. Bu sistemler belli



işlevleri karşılarlar, ancak birbirlerine de bağımlıdır. “Bir sistem düzgün çalışmadığında, diğerleri bu sorunu düzeltmeye çalışır. Tüm sistemler bir araya gelerek vücutta homeostaz veya denge durumu yaratırlar” (Crosby, 2018). Her bir parça, az ya da çok, bütün sistemin dengeli çalışması için gereklidir. Beden ölçeğinden topluluğa, ondan topluma geçiş, onun da ötesinde dünyadaki varoluşumuz düşüncesi bizi doğadaki farklı ölçeklerde parça ve bütünlere götürüyor.

İstanbul’da gökyüzüne bakıp gördüğümüz göçmen kuşların, uzun bir güzergâhın bir noktasında olduklarını, hepsinin arasından bir küçük kuşun bütün sürünün bir parçası olduğunu, ama yolda yediği tarla zararlılarıyla organik tarıma nasıl bireysel katkıda bulunduğunu, üstelik bütün bunların yüz binlerce yıldır sürekli olageldiğini düşünmek bize kendi ölçeğimiz hakkında bir fikir verebilir belki.

Bulduğumuz topluluklar, onların ait olduğu toplum, şehirler, kıtalar, dünya derken, hatta gözümüzü uzaya dikmişken, bir de bu işin tersyüz edilmiş hali var; beden, organlar, hücre, kromozom, DNA ve içindeki başka dünyalar, evrenler. Biz de arada bir yerdeyiz işte. DNA’mız bizim için neyse biz de yaşadığımız dünya, toplum, topluluk için oyu. Genelde zannettiğimiz fazlasıyla yani. Sonuç olarak; küçük-lüğümüzü ve büyük-lüğümüzü ara sıra hatırlamak iyi olabilir. □

*İpek Yürekli, Doç. Dr., Mimar*

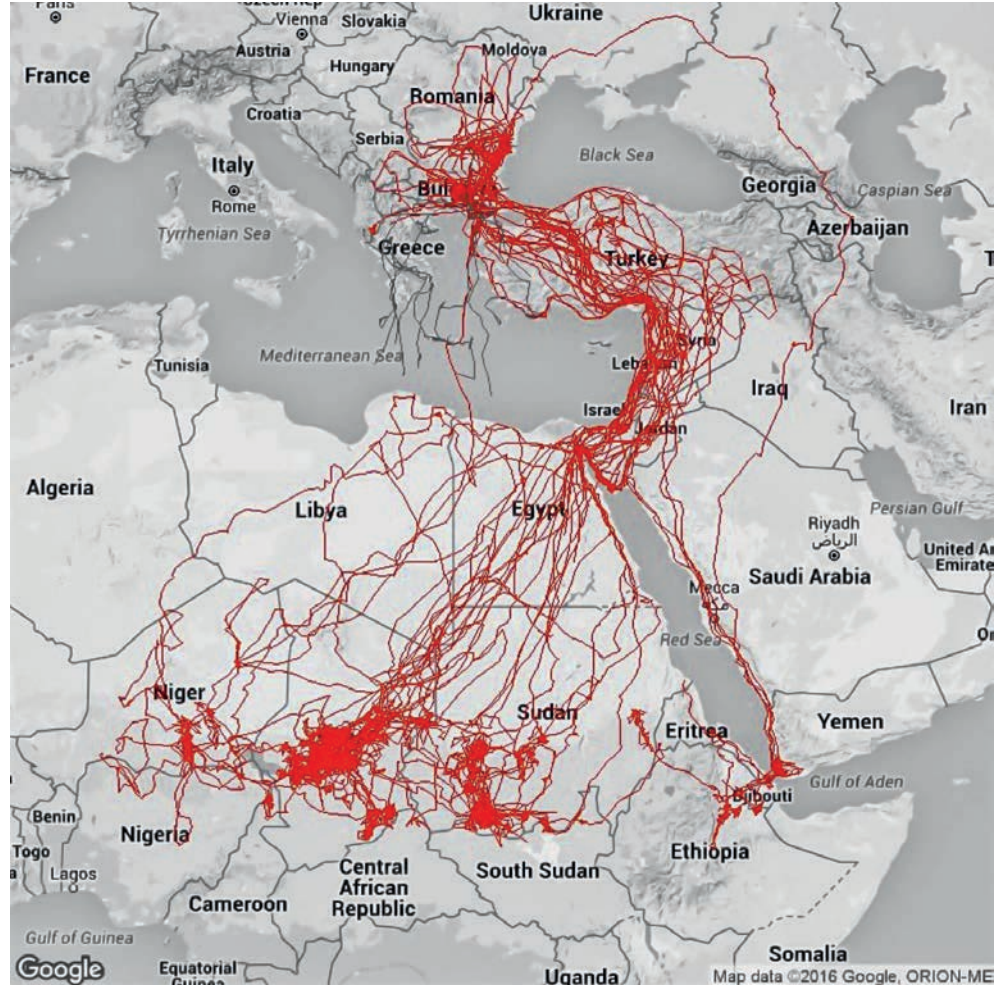
Bu yazının strüktürü, 2017-2023 yılları arasında MEF FADA Mimarlık Bölümü’ndeki Mimari Proje 5-6 stüdyolarım için hazırladığım programlardan oluşturulmuştur.

Antropolog Ayfer Bartu Candan’ın “Birlikte Düşünmek ve Tasarlamak: Mef Fada, Boğaziçi Üniversitesi, Hrant Dink Vakfı” (MEF FADA, 2024) başlıklı sunumundaki hatırlatmalar için teşekkürler.

\*Yürekli, İ. (2016, 14 Temmuz). *Estetik fil*. Manifold. Erişim tarihi, 10 Aralık 2024, <https://manifold.press/estetik-fil>

#### KAYNAKLAR

- Bakırcı, Ç.M. (2011, 18 Mayıs). *Ortak yaşam (simbiyoz) nedir ve nasıl evrimleşmiştir?* Evrim Ağacı. Erişim tarihi, 10 Aralık 2024, <https://evrimagaci.org/ortak-yasam-simbiyoz-nedir-ve-nasil-evrimlesmistir-84>
- Butler, S.M. ve Diaz, C. (2016, 14 Eylül). “Third places” as community builders. Brookings. Erişim tarihi, 10 Aralık 2024, <https://www.brookings.edu/articles/third-places-as-community-builders/>



- Commons. (2024, 10 Aralık). *Wikipedia*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Commons>
- Crosby, C. (2018, 16 Şubat). *Human body organ systems*. Hill&Ponton Veterans Disability Attorneys. Erişim tarihi, 10 Aralık 2024, <https://www.hillandponton.com/human-body-organ-systems/#:-:text=The%2011%20organ%20systems%20include,urinary%20system%2C%20and%20reproductive%20systems>
- Deep Green Permaculture (b.t.). *Permaculture Design Principle 10 – Edge Effect*. Erişim tarihi, 10 Aralık 2024, <https://deepgreenpermaculture.com/permaculture/permaculture-design-principles/10-edge-effect/>
- Gemeinschaft and Gesellschaft. (2024, 7 Aralık). *Wikipedia*. [https://en.wikipedia.org/wiki/Gemeinschaft\\_and\\_Gesellschaft](https://en.wikipedia.org/wiki/Gemeinschaft_and_Gesellschaft)
- Köksal, T.G. (2019, 11 Haziran). *Altı asırlık mirasın yağması*. politeknik. Erişim tarihi, 10 Aralık 2024, <https://politeknik.org.tr/alti-asirlik-mirasin-yagmasi-t-gul-koksal-birartibir-org/>
- MEF FADA [@mef\_fada]. (2024, 30 Kasım). *Hangarı açmak*. [Video]. Instagram. Erişim tarihi 1 Aralık 2024, [https://www.instagram.com/mef\\_fada/reel/DC\\_pLwoNyNM/](https://www.instagram.com/mef_fada/reel/DC_pLwoNyNM/)
- Mungan, E. (2023). *Gestalt kuramı: İnsana dair başka bir bilim mümkün mü?* İstanbul: Metis Yayınları.
- Ogilvie, S. (2024). *The dictionary people: The unsung heroes who created the Oxford English Dictionary*. Vintage.
- Panza, C. ve Potthast, A. (2010). *Ethics*. Wiley.
- Schmidt, J. (2022, 2 Haziran). *Crowdsourced weather projects boost climate science research*. Eos. Erişim tarihi, 10 Aralık 2024, <https://eos.org/articles/crowdsourced-weather-projects-boost-climate-science-research>
- Warburton, N. (2012). *A little history of philosophy*. Yale University Press.

- Yürekli, İ. (2013). 100 Yıldır Kapı Duvar: Sokakla Kamusal Binanın Arayüzünde Demokrasi Tarihimizden İzler. *Arredamento Mimarlık*, 361, 11-12.
- Yürekli, İ. (2016, 14 Temmuz). *Estetik fil*. Manifold. Erişim tarihi, 10 Aralık 2024, <https://manifold.press/estetik-fil>
- Yürekli, İ. (2024, 4 Kasım). *Sarardı yapraklar*. Manifold. Erişim tarihi, 10 Aralık 2024, <https://manifold.press/sarardi-yapraklar>.

# Mimari Çizgilerin Arasından İnsan Haklarını Görmek\*

Esra Nur Erşahin Soltekin

Vitruvius'un 22 yüzyıl önce mimarlara bıraktığı vasiyeti (Vitruvius, 2019, ss. 25-27) kulak ardı etmeyerek, felsefeyle -ve bu bağlamda insan haklarıyla- ilgilenen mimarlar, mimarlığın adını bu alanlarla birlikte duymayı garipseyen kişilerin yönelttiği tepkisel bir soruyla sıklıkla karşılaşmaktadır: “Ne alâka?” Kaynağını, mimarlığın felsefe ve insan haklarıyla ilgisinin, *olan* bir ilgi mi, yoksa *uydurulan* bir ilgi mi olduğuna ilişkin şüphelerde bulan bu sorunun merkeze alındığı bu çalışmada, söz konusu ilginin sınanması aracılığıyla, sözü edilen şüphenin giderilmesi amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda, ilk olarak, yaygın mimarlık eğitiminin en çok öne çıkan yönü, yani mimarlığın dili, bu dilin bozuk konuşulduğu örnekler aracılığıyla ele alınmıştır. Bu bozuk dil örnekleri, “mimarın işi nedir?” ve “mimarlığın işlevi nedir?” sorularıyla karşı karşıya gelmeyi zorunlu kılmış; bu işin ve işlevin yerine getirilmemesinin yol açtığı insan hakları sorunlarını gün yüzüne çıkarmıştır. Bu sorunların çözümünde felsefi bilgiye duyulan ihtiyaç ise, köklerinin antik Yunan mimarlığına kadar uzandığı görülen, ama günümüz için “aykırı” sayılabilecek bir mimarlık yapma tarzını yeniden hatırlatmış; çalışma kapsamında bu, “felsefi yaklaşımla mimarlık yapmak” olarak anılmıştır.

## 1. Mimarlığın Dili: Çizgiler

Lisans eğitimine yeni başlamış bir mimarlık öğrencisinin, bir çeşit dil eğitimi aldığı ve “çizgileri okuma”yı öğrendiği söylenebilir. Bu dille Temel

Tasarım derslerinde ‘nokta’, ‘çizgi’, ‘renk’, ‘doku’ gibi tasarım elemanlarıyla ve ‘yön’, ‘aralık’, ‘ölçek’, ‘hiyerarşi’ gibi tasarım ilkeleriyle başlayan tanışıklık, bir ince yapı projesinde çizilen sistem detayında ya da rölövesi alınan tarihî bir yapının restorasyon projesinde çizilen aydınlatma tesisatında, dili ustaca konuşmaya evrilir.

Çizilen her bir çizginin bir anlam taşımamasını, ya da tersinden söylenecek olursa, ne ifade edilmek isteniyorsa, bunun, çizgiye dökülebilmesini gerektiren mimarlığın bu dili anlaşılmadığında, bu çizgiler “iyi” okunmadığında, baştan “okunaklı” olmayan çizgiler çizildiğinde ya da dili bilmeyen kişilerce altından kalkılmaya çalışıldığında, yaşamda birtakım sorunlarla karşılaşmak kaçınılmazdır. Bunların bir kısmını görmek için, arama motorlarının “mimarî facialar” ya da “*architectural failures*” kelimeleriyle kısaca taranması yeterlidir.

Bu sorunların belki de en sık karşılaşılan grubunu, galeri boşluğuna açılan bir asansör kapısı, kapısı olmayan balkon, merdivenin basamağına çarptığı için kapanmayan bir yangın merdiveni kapısı, bitişik nizamda olmamasına rağmen çekme sınırına uyulmaması nedeniyle komşu parseldeki binaya “tecavüz eden” bina (Kadioğlu, 2021) ve daha nicesini kapsayan, yapı elemanlarının işlevini yerine getirememesi durumunun, yani “işlevsiz yapı elemanları”nın oluşturduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, tarihî eserlerin korunmasına, onarılmasına, restore edilmesine ve yeniden kullanıma açılmasına ilişkin yapılan hatalarda görüldüğü gibi, “restorasyon

sorunları”; ormanlık alanların imara açıldığı örneklerde açıkça görüldüğü gibi, “çevre sorunları”; ve depremde ya da dere yatağının yapılaşmaya açılması sonucu yaşanan sellerden sonra kullanılamaz duruma gelen binalarda görüldüğü gibi “enkazlar” da yaşamda karşılaştığımız mimarlıkla ilgili sorunlar, diğer bir ifadeyle, “mimarlıkta karşılaşılan yaşam sorunları” arasında sayılabilir.

Bütün bunların, pek çok yaşam sorununda olduğu gibi, a) çıkar çatışmalarından, b) kavram kargaşalarından, yani kelimelerin kavramsal boşalmasından, c) bağlantıları görememekten -sözgelimi, tekerlekli sandalye kullanan bir kişinin tek başına rahatlıkla kullanabilmesi gereken bir engelli rampasında basamak olmaması gerektiğini düşünememekten- ve d) etik değer boyutunu göz ardı etmekten ya da bu boyutun farkında olmamaktan kaynaklandığını görülmektedir (Kuçuradi, 2006, ss. 118-119). Mimarlıkta bu eksiklikleri giderebilmek içinse, önce mimarın işinin ne olduğunu ve mimarlığın işlevini -ne işe yaradığını- açıkça ortaya koyabilmek gereklidir.

## 2. Mimarın İş ve Mimarlığın İşlevi

“Mimarın işi nedir?” sorusunun en basit yanıtı, mekân yaratmak, mekânları var etmektir - hem de insanların hep içinde buldukları mekânları. O insanlar ki, sabah *evlerinden* çıkıp, *ofislerine* ya da *okullarına* gitmek üzere, *metro istasyonlarına* yönelirler; bazen bir *kafede* kahkahalar eşliğinde, bazen

de *diskolarda* sabahın ilk ışıklarına dek, hayatın acısından sıyrılmaya çalışırlar; sağlıklarına kavuşmak için *hastanelere*, formda kalmak için *spor salonlarına*, birbirlerini şikayet etmek için *karakollara* ya da *adalet saraylarına* başvururlar; 'yaşama bir mola' vermek üzere önce *terminallere*, *garlara* ya da *havalimanlarına*, sonra da *otellere* giderler; *kütüphanelerde* sabahlayarak sınavlarından geçer not almaya, ibadethanelerde kendi küçüklüklerini unutup yüce olanı duyumsamaya çabalarlar; *ameliyathanelerde* hastalarının kanserli hücrelerini temizlemeye, *mahkeme salonlarında* davası celseler süren müvekkillerini aklamaya uğraşırlar; kendilerini bir anlık tutamamaları sonucu düştikleri *cezaevlerinde* parmaklıkların arkasındaki duvarlara içeride geçirdikleri günleri kazırlar; kafaları henüz değer yargılarıyla doldurulmamış minik öğrencilerini *sınıflarda* alfabeyle tanıştırlar ve bir önceki teneffüste yarım kalan oyunlarına kaldıkları yerden devam etmek üzere *bahçeye* çıkmayı düşleyen bu öğrenciler, yazı tahtasında oluşan yansıma nedeniyle doğru düzgün okuyamadıkları şekilleri defterlerine çizerler.

Bu mekânların hepsinin bir mimarı olduğu, yani her bir mekânın bir mimar tarafından yaratıldığı, ayrıca, bu mekânların hepsinin *kişiler* tarafından kullanıldığı açıkça kavrandığında, Roth'un (2015, s. 25) dile getirdiği gibi, mimarlığın "kaçınamayacağımız sanat" olduğu anlaşılırdır. Mimarların yarattığı bu mekânların niteliğini belirlerken, mimarlığın "düşünölmüş ve anlamlı kılınmış mekân üretebilme eylemi" (Yetken, 2020, s. 215) olduğunu söyleyen ve "biçim işlevi izler" mottosunun da öncüsü olan Louis Kahn ile bu sözün "çözümün insandan, insanın gereksinimlerinden başlaması" (Bektaş, 2019, s. 17) şeklinde anlaşılması gerektiğini belirten Cengiz Bektaş yol gösterici olacaktır.

İnsanın gereksinimlerinin en temelinde, diğer canlı varlıklar gibi kendisini doğal koşullara adapte edebilme yeteneğine sahip olmaması nedeniyle, "çevresel koşullardan korunma"nın yer aldığı söylenebilir. Platon'un *Devlet*'in son kitabında (ss. 403-405) yer verdiği ve dünyadaki canlılara yeteneklerin dağıtılmasını

konu edinen bir mitosta, bunun sorumlusunun, güç ve hız gibi çeşitli yetenekleri, hayvanlara onların türünün devamını sağlayacak şekilde paylaştıran ve insan ırkına hiçbir yetenek bırakmayan Epimetheus olduğu; ancak bu bölüştürmeyi gözden geçirmekle yükümlü Prometheus'un, çareyi Hephaistos ile Athena'dan "ateşle birlikte sanatlar bilgisini" çalmakta ve insana armağan etmekte bulunduğu belirtilir. Böylece, insanın bu eksikliğini giderilmesinde en önemli bilgilerden biri, Antik Yunanca'da *tekhne* (τέχνη) ile ifade edilen teknik, yani ustalık bilgisidir. Böylece, bir mekân yaratmanın temel amacı -ve mimarlık etkinliğinin iç amacı-, insanı çevresel koşullardan korumaktır.

Bu noktada, mimarlığın işlevini belirlerken, Kuçuradi'nin insan hakları görüşüne dayanmak mümkündür.

## “BİR MEKÂN YARATMANIN TEMEL AMACI -VE MİMARLIK ETKİNLİĞİNİN İÇ AMACI- İNSANI ÇEVRESEL KOŞULLARDAN KORUMAKTIR”

Çünkü ona göre, insanla ilgilenen ve insan haklarıyla ilgili olmayan bir meslek yoktur (Kuçuradi, 2016, s. 264). Ve mimarlık söz konusu olduğunda, 19. yüzyıl mimarlarından Adolf Loos'un da dile getirdiği gibi, ortalıkta dolaşan imajlarla, mimarlık diye ortaya konan objenin insanlara nasıl bir yaşam sunduğunu sorgulamak gerekir (Loos, 2017, s. 15).

Kuçuradi'ye göre, "insan hakları, her insana borçlu olunan muameleyle ilişkin pratik ilkelerdir; insanın belirli olanaklarının kişilerce, her birinin yapabildiği kadarıyla, gerçekleştirilmesini mümkün kılan -ama sadece mümkün kılan- genel koşulların sürekli yaratılmasını talep ederler - Edison'un elektriğin kullanımını keşfetmesini, Saint-Exupéry'nin *Küçük Prensi*'i yazmasını ve adları bilinen ya da bilinmeyen daha birçok kişinin, yalnızca bazılarımızın yararlandığı nimetleri yaratmasını mümkün kılan koşulların" (Kuçuradi, 2021, s. 32). Daha serbest bir dille söylenecek olursa, Saint-Exupéry'nin kelimeleriyle "insanlardaki Mozartlar öldürülmesin diye" (Saint-

Exupéry, 2018, ss. 156-157), insanların *insanca* muamele görmesi gerekiyor. Çünkü kimin hangi olanağı taşıdığı, gerçekleştirmeden önce belli değildir (Kuçuradi, 2017, s. 34).

Ancak, Kuçuradi'de insan haklarının en önemli özelliği, onların etik ilkeler olmalarıdır (Kuçuradi, 2016, ss. 55-68). Bu görüş, insan haklarını yalnızca *pasif ilkeler*, yani muamele görme ilkeleri olmaktan çıkarır; bunun yerine insan haklarının aynı zamanda *aktif ilkeler*, yani muamele etme ilkeleri olduklarını gösterir. Bunun önemi, insan hakları pasif ilkeler olarak görüldüğünde, kişilerin kendi haklarını aramaya ve korumaya çalışmaktan ya da yapılan ihlallerden sonra hukuka başvurmadan başka yapabilecekleri bir şey olmazken; insan haklarının aktif ilkeler de olduklarının farkına varılmasının, her bir kişinin bir başkasının insan hakkını

nasıl koruyacağını ya da en azından nasıl ihlal etmeyeceğini gözetmesini sağlamasındadır.

Bu bilgi ışığında mimarlığa bakıldığında, mimarların da, tıpkı uyguladıkları tedavilerle hastalarının sağlık hakkını ve yaşama hakkını ihlal eden ya da koruyan doktorlar ile verdikleri bilgilerle öğrencilerinin eğitim hakkını ihlal eden ya da koruyan öğretmenler gibi, yarattıkları mekânlarla birtakım insan haklarını ihlal edebildikleri ve bu yüzden korumaları gerektiği söylenebilir. Bu hakların neler oldukları araştırılmasında, Kuçuradi'nin insan haklarının etik ilkeler olmasına işkence üzerinden verdiği örnek ölçüt alınabilir: "Kimse işkence görmeyecekse, bu, kimse işkence yapmayacak, demektir." Aynı düşüncenin mimarlığa taşınmasıyla, örneğin deprem söz konusu olduğunda, şu rahatlıkla söylenebilir: "Kimse depremde yıkılan bir binanın altında can vermeyecekse, kimse böyle (depreme dayanıksız) binalar yapmayacaktır."

Öyleyse, *deprem ve benzeri doğal afetlerle ilgisinde*, mimarların ihlaline yol açtığı hakların başında yaşama hakkının



geldiği açıktır. Fakat burada suçun zaman zaman projenin bütçesinden kısıtıldığı ileri sürülerek müteahhitlere ya da statik projede hatalı hesaplamalar yaptığı gerekçesiyle mühendisler atılarak, mimarlara bir kaçış kapısı aralandığı da görülmektedir. Ancak, bütün bunlar olmuş olduysa bile, bir mimarın bu olan bitene göz yumması söz konusu olamaz; çünkü “kişi, bilmesi gerektiği halde bilmediklerinden de sorumludur” (Kuçuradi, 2015, s. 68). Eğer bir mimar, yürütmekle görevli olduğu projede bir usulsüzlük yapıldığını görüyorsa, o çok övündüğü “imza” gücünü kullanmalı ve yapılan yanlış giderilmedikçe imza atmamalıdır. Oysa, “diploma kiralama”nın kol gezdiği günümüzde, kimi mimarların da bu tür usulsüzlükleri “görmemeyi” seçtiği göze çarpıyor.

Bununla beraber, 2023 Kahramanmaraş depreminde açıkça görüldüğü ve İstanbul Belediyesi tarafından hazırlanan, olası İstanbul depremine ilişkin raporlarda da belirtildiği gibi, enkazlar nedeniyle pek çok cadde ve sokak ulaşımına kapanmakta; böyle bir durumda, ne yıkılmış binaların altında kalan insanlara arama kurtarma ekipleri zamanında ulaşabilmekte, ne de kendilerini sokağa atmayı başarmış insanlara insanî yardım *zamanında* ulaştırılabilmektedir. Böylece, sivil savunma uzmanlarının ve sosyal hizmet görevlilerinin de işlerini yapabilmelerinin, yapı sektöründe görevli bir diğer meslek grubuna, şehir ve bölge planlama uzmanlarına bağlı olduğu görülmektedir.

Diğer yandan, başta enerji olmak üzere, yenilenemez kaynakların tükenmeye başlaması ve bunun doğurduğu, bu kaynakların sonraki kuşaklara kalıp kalamayacağı kaygısı, son yıllarda *çevre sorunlarıyla ilgisinde* mimarlardan beklenenlerin artmaya başladığını göstermektedir. Böylece, burada “sürdürülebilirlik” kavramı öne çıkarılmış, fakat moda haline gelerek kavramın içi boşaltılmış; her şeyin başına ‘sürdürülebilir’ ya da ‘yeşil’ sıfatı getirilerek, söz konusu projede “çevreye duyarlı” olunduğu imajı çizilmeye çalışılmıştır. Fakat konuya daha dikkatli bakıldığında, aslında bunun bir *kuşaklararası adaletsizlik* sorunu olduğunu gözden kaçmayacaktır. Başka bir deyişle, sonraki kuşakların barınma

hakkını, beslenme hakkını, yaşama hakkını ihlal edip etmemek, *doğrudan doğruya* şu anda yapılanlara ve alınan kararlara da bağlıdır.

Yüzyıllardır varolagelen kültür varlıklarının, sonraki kuşaklara aktarılamaması ya da orijinalliğini kaybetmiş bir şekilde aktarılmasının sözkonusu olduğu *restorasyon sorunlarıyla ilgisinde*, ‘kültür’ kavramından Kuçuradi’nin ‘tekil anlamda kültür’ dediği, yani “kişilere insan olarak olanaklarını geliştirebilmeyi (: bu olanakların işlenmesini, kültive edilebilmesini) sağlayan etkinliklerin tümü -sanat, felsefe yapma ve bu yapılardan yararlanma” (Kuçuradi, 2014, s. 47) anlaşılırsa, yapılan hatalar nedeniyle, kişilerin kültür hakkının *doğrudan doğruya* ihlal edilmiş olduğunu; başka bir deyişle, böyle eserlerle buluşarak kültürlenme ve böylece tekil anlamda kültüre katkı sağlama imkânlarının engellendiğini söylemek mümkündür.

*İşlevsiz durumda olan yapı elemanlarıyla ilgisinde* ise, *doğrudan doğruya* ihlal edilmesi söz konusu olan hakların yanı sıra, dolaylı olarak ihlal edilebilen haklar da olduğu görülmektedir.

Bunlardan ilk gruba giren, doğrudan doğruya ihlal edilen hakların bir örneğinin, barınma hakkı olduğu söylenebilir. Çünkü Ruşen Keleş’e göre barınma hakkının korunması, “ev kavramının taşıdığı güvenlik, rahatlık, huzur, aidiyet gibi özellikler” dikkate alındığında, ‘evsizlik’ durumunun, “süreklili” bir konuta sahip olunmasından öte, aynı zamanda bu konutun “yeterli” de olmasıyla giderilmesine bağlıdır (Keleş, 2011, s. 24).

İkinci gruba giren, dolaylı olarak ihlal edilen hakların ise, kapsamının daha geniş olduğu görülmektedir. Sözelimi havalimanı yakınlarına konumlandırılmış bir okulda, eğer akustik kontrol sağlanmamışsa - yani, her dakika, uçakların kalkış ve inişleri nedeniyle meydana gelen gürültüyü engellemeye yetecek bir ses yalıtımı yapılmamışsa- ve bu nedenle öğrenciler derslerine odaklanamıyorsa, öğretmenler bu öğrencilerin eğitim hakkını nasıl koruyabilir? Öğrenciler bu gibi çevresel etkenleri dert edinmeyi bırakmalı ki, derslerde anlatılanları anlayabilsinler. Ancak bu, tam tersini

doğru kılmamakta, yani akustik kontrolü sağlanmış bir okul, öğrencilerin eğitim haklarının korunması için yetmemekte; bunun gerçekleşmesi için insan hakları bilincine ve bilgisine sahip öğretmenler gerekmektedir.

Bu örneklerin farklı haklar için, sözelimi sağlık hakkı, çalışma hakkı, beslenme hakkı gibi haklar için de çoğaltılması mümkündür.

Mimarlıkta ihlal edilen ve bu nedenle mimarların koruyabileceği bütün bu insan hakları göz önünde tutularak, mimarların işinin “nasıl mekânlar yaratmak” olduğu sorusu iki başlıkta yanıtlanabilir: Doğrudan doğruya korunabilecek haklar söz konusu olduğunda, yaratılan mekânların bu hakları *ihlal etmeyecek nitelikte* olması gerektiği; dolaylı olarak korunabilecek haklar söz konusu olduğunda ise, yaratılan mekânların bu hakların korunmasının *yeterli olmayan ama gerekli olan koşulunu sağlayacak nitelikte* olması gerektiği, diğer bir ifadeyle, insanı çevresel koşullardan korumak amacını taşıyan bu mekânların, o mekâna özgü etkinliğin ya da etkinliklerin, iç amacına uygun bir şekilde gerçekleştirilebilmesinin, sözelimi, öğrencilerin çok soğuk ya da çok sıcak havadan ve çevredeki gürültüden etkilenmeden *eğitim görebilmesinin yolunu açacak* nitelikte yaratılması gerektiğini söylemek mümkündür.

Öyleyse, mimarın işi, insanların *insana yakışır* bir şekilde yaşamalarını gözeterek, yani onların insansal olanaklarının ortaya çıkarılmasına zemin hazırlayacağını bilincinde olarak, insanların insanî ihtiyaçlarının karşılanabilmesine ve mekâna özgü insansal etkinliklerin amacına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesine *elverişli* mekânlar yaratmaktır.

### 3. Felsefî Yaklaşımla Mimarlık Yapmak

Mimarların böyle nitelikte mekânlar yaratmasının nasıl mümkün olduğu, diğer bir ifadeyle, mimarın işini iyi yapmasının *neyi* gerektirdiği sorusuna yanıt ararken, Cengiz Bektaş tarafından aktarılan Mimar Sinan’ın “üç usta” hikâyesinin iyi bir yol gösterici olduğu söylenebilir:

Bir gün, Sinan’ın yapı yerine gelen bir dostunun, ona bütün taş ustalarının aynı gündeliği alıp almadıklarını sorması üzerine Sinan, arkadaşından her biri çekiç ve murç ile taşlara biçim vermekte

olan ustaları izlemesini ve onlara ne yaptıklarını sormasını ister. Birinci ustadan taş yonttuğunu, ikinci ustadan kapıyı yaptığını, üçüncü ustadan ise “şu güzelim medreseyi” yaptıklarını duyan arkadaşı Sinan’ın yanına dönerek şöyle der: “Ustadan ustaya ayırımın ne olduğunu şimdi anladım! Yapılan işin bütününün bilincinde olan ustaya ne mutlu... Ne mutlu, el birliğiyle yaratılmakta olanın sevincini, bir küçük parçasında bile duyan ustaya... Böyle ustalarla çalışan senin gibi bir mimara ne mutlu!” (Bektaş, 2016, ss. 20-23).

Bir mimar, böyle bir bütünün bilincine sahip olmasını, diğer bir ifadeyle, *bağlantıları görmesini* “felsefi bakış” a borçludur. Kuçuradi’ye göre bağlantısal bir bakış olan bu bakış, “olana yönelir ve olanı ilişkileri-bağlantıları içinde görmeye, [...] nesne edinilenin ne olduğunu görmeye çalışır” (Kuçuradi, 2016, s. 167). Felsefi bakışın ürünü olan felsefi bilgi ise, her şeyden önce, yaşamda sorun görmeye -bir aykırılık görmeye- yarar (Kuçuradi, 2006, s. 117). Felsefi bilginin mimara -yaşam sorunlarının bir çeşidiyle uğraşması nedeniyle- sağlayacağı şey, mimarlıkta “yapılanlar ile değer bilgisi arasındaki bir aykırılığı görmek” (Kuçuradi, 1977, ss. 9-10); sözgelimi, iç amacı insanı çevresel koşullardan korumak olan mimarlığın, bu amacı yerine getiremediğini görmektir. Bunu görebilmeyi sağlayan şey, değer bilgisi, “insanın diğer varlıklarla ilgisi bakımından özel durumunun ve bu durumundan dolayı kişilerin insanlararası ilişkilerde sahip oldukları bazı hakların bilgisi ile etik ilişkilerde bazı kişi olanaklarının bilgisi”dir (Kuçuradi, 2015, s. 56).

Böylece, *felsefi yaklaşımla mimarlık yapmak*, projenin tasarım aşamasından başlayarak, inşaatın tamamlanmasına dek yapılan bütün işleri gözden geçirmekle yükümlü olan mimarlara, tasarım aşamasında aldığı bütün kararların olası sonuçlarını öngörebilmeyi, çizdiği çizgilerin aslında birer çizgiden ibaret olmadığını ve bu çizgilerin arasında kişilerin yaşamlarının etkileneceğinin farkına varmayı sağlayacaktır. Sözgelimi, Kant’ın “her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde

eylemde bulun” (Kant, 2015, s. 46) dediği bu *pratik buyruğun* mimarlıkta yer edinmesi ya da edinmemesi, farklı sonuçlar doğurur. Eğer bir mimar bu buyruğa kulak verirse, örneğin, çiziminden sorumlu olduğu bir konut projesinde, binanın müteahhidinin daha fazla daire satarak gelirini arttırmasını ve bu sayede kendisinin de bu rant çarkından payına düşeni almasını amaçlamak, böylece de ev sahibi olacak kişileri *yalnızca araç* olarak görmek yerine; bu kişilere bu alanları bir “yaşam alanı” olarak sunmak ve bu alanları/mekânları, kişilerdeki insansal olanakları koruyacak şekilde tasarlamak, böylece bu kişileri *aynı zamanda amaç* olarak görmek mümkün olur. Bu ifadenin somutluk kazanması için, bir tarafta, ormanlık bir alanın imara açılmasıyla, bir devlet kurumu olan TOKİ tarafından inşaatı sürdürülen Maltepe Kışlası’nın Piyade Atış Okulu arazisi ile 17 yıldır bir türlü dönüştürülemeyen ve neye dönüşeceği de pek belli olmayan Fikirtepe; diğer tarafta ise, Kemal Ahmet Arû ve Rebii Gorbon tarafından tasarlanan, Türkiye’nin ilk toplu konut projelerinden olan, yapımına 1947 yılında başlanmasıyla, dört etap olarak, 1960 yılında tamamlanan ve vaziyet planları incelendiğinde, bloklar arasında, bir evin diğer eve gölge düşürmeyecek şekilde mesafe bırakıldığı, böylece bütün konutların güneşten maksimum faydalanmasının ve bu aralıkların alabildiğine ağaçlandırılmasının dikkatten kaçmayacağı Levent Yerleşmesi düşünülebilir.

Bütün bunlardan çıkarılabilecek sonuç, gerek mimarlık eğitiminde gerekse yönetmeliklerin düzenlenmesinde felsefi bakışa ve felsefi bilgiye -bu arada da insan hakları bilgisine- çokça ihtiyaç duyulduğudur. Ancak, bu olan bitenlerin önüne geçmek için yalnızca mimarların yetmediğine, “benden sonrası tufan” diyen kişilerin hep olduğuna ve olacağına, II Abdülhamid’in tapu kaydına “inşaat yapılamaz” şerhini düşüğü bir araziye yapılan (Süzer Plaza, 2006) ve 2004-2005 yıllarında ATV’de yayınlanan *Sayın Bakanım* dizisinde de konu edinilen (Sayın Bakanım..., 2023) Şişli’deki Süzer Plaza apaçık bir örnektir. Yine de her şeye rağmen, bir müteahhidin, belediye

başkanının, müsteşarın, bakanın aldığı bu tarz kararlara<sup>1</sup> “evet” diyenlerin, mimarlar ve mühendisler olduğunu unutmamak gerekir - Kemal Demirel’in şu sözünü de: “Bir tek günah tanıyorum, o da insanda insanca olanı yaşatmayana evet diyenlerin işlediğidir” (Demirel, 2009, s. 96). □

*Esra Nur Erşahin Soltekin, Y. Mimar, Maltepe Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi*

\*Bu metin, 31 Ekim 2024 tarihinde, Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen “Felsefe ve İnsan Hakları Söyleşileri XI” kapsamında sunulan bildirinin bir versiyonudur.

#### DİPNOT

1 “İmar barışı” kanunundan yararlandırılmak istenen binaların projelendirilmesinin yine mimarlık ofislerine düştüğü hatırd tutulmalıdır.

#### KAYNAKLAR

- Bektaş, C. (2019). *Nâzım Hikmet’in mimarlığa bakışı*. İstanbul: YEM Kitabevi.
- Bektaş, C. (2016). *Sevgiyle yap (Mimar Sinan söylemleri)*. İstanbul: Sıfırdan Yayınları.
- Demirel, K. (2009). *İnsanın yeryüzü yolculuğu*. İstanbul: Pupa Yayınları.
- Kadioğlu, A. (2021, 7 Ekim). Cama sıfır apartman... Şişli’de apartmanın içine giren inşaatın gerekçesi arsa işgalymiş! *Hürriyet*. Erişim tarihi, 6 Kasım 2024, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/cama-sifir-apartman-sislide-apartmanin-icine-giren-insaatin-gerekçesi-arsa-igaliymis-41911658>
- Kant, I. (2015). *Ahlâk metafiziğinin temellendirilmesi* (İ. Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Keleş, R. (2011). İnsan hakkı olarak konut. *Konut sempozyumu* içinde (ss.23-38). İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (1977). Felsefi bakış. Felsefe Kurumu Seminerleri 1-2-3 içinde (ss.9-11). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kuçuradi, İ. (2006). Felsefe nedir acaba? B. Çotuksöken ve S. İyi (Yay. Haz.) *Kimin için Felsefe?* içinde (ss.115-123). İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2015). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2016). *Çağın olayları arasında*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2016). *İnsan hakları kavramları ve sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2017). *Uludağ konuşmaları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2021). Sokrates’in Felsefi Araştırma ve Felsefi Eğitim Metodu (M. F. Soltekin, Çev.). A. Tunçel (Yay. Haz.) *Rehberim Felsefe. Eğitime Felsefece Bakışlar* içinde (ss.23-34). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.
- Loos, A. (2017). *Mimarlık üzerine* (A. Tümerkin ve N. Ülner, Çev.). İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Platon (2015). *Devlet* (S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Roth, L. M. (2015). *Mimarlığın öyküsü* (E. Akça, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Saint-Exupéry, A. (2018). *İnsanların dünyası* (S. K. Güngör, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sayın Bakanım dizisinin rant sahnesi gündemde. (2023, 20 Şubat). *ODATV*. Erişim tarihi, 6 Kasım 2024, <https://www.odatv.com/guncel/sayin-bakanim-dizisinin-rant-sahnesi-gundemde-271376>
- Süzer Plaza. (2006, 15 Ağustos). *Wikipedia*. Erişim tarihi, 6 Kasım 2024, [https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=S%C3%BCzer\\_Plaza&action=info](https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=S%C3%BCzer_Plaza&action=info)
- Vitruvius (2019). *Mimarlık üzerine on kitap* (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Yetken, C. (2020). *Klasik müzik ışıkta çalınmaz. Louis Kahn stüdyo ve atölyesinde birlikte üretmek*. İstanbul: YEM Kitabevi.

# Etik mi Epistemolojik mi? Sürdürülebilir Mimarlıkta Hakikat Sonrası Pratiklerin İrdelenmesi

Duygu Özdeyria, Gökçeççek Savaşır

MAKALENİN ADI **Etik mi Epistemolojik mi? Sürdürülebilir Mimarlıkta Hakikat Sonrası Pratiklerin İrdelenmesi**  
**Ethical or Epistemological? Examination of Post-truth Practices in Sustainable Architecture**  
 MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**  
 MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-1 (125), 34-43**  
 MAKALENİN YAZARLARI **Duygu Özdeyria**, Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü;  
**Gökçeççek Savaşır**, Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Bölümü  
 MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **13.09.2024**  
 MAKALENİN KABUL TARİHİ **28.10.2024**  
 YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **duygu.ozdeyria@ogr.deu.edu.tr; gokcececek.savasir@deu.edu.tr**  
 ORCID **0000-0002-0930-8939;**  
**0000-0002-3887-3400**

**Öz** Sürdürülebilir mimarlık, yaşanabilirliği tehdit eden iklim değişikliğinin üzerindeki etkileri azaltmaya yönelik etik ilkeler içermektedir. Bununla birlikte iklim değişikliği, mimarlık kuramında da etkisi olan postmodern epistemolojinin bilim karşıtı argümanları aracılığıyla inkâr edilmektedir. Bu yorumlayıcı araştırma, sürdürülebilir mimarlıktaki kuramsal sorunları ortaya koymayı amaçlamakta ve Architects Declare oluşumunun etik manifestosunu, imzacı pratiklerine dair tartışmalar çerçevesinde incelemektedir. Sonuç olarak, hakikat sonrası çağda alternatif olguların mimarlık kuramının yerini aldığı ve etik gerekçelendirme için kullanıldığı görülmektedir.  
**ANAHTAR KELİMELE**R Mimari etik, mimarlık kuramı, mimari pratikte sürdürülebilirlik, hakikat sonrası çağ, iklim değişikliği inkârı.

**1 Giriş**  
 İlk kez 1992'de literatüre giren hakikat sonrası kavramı, 2016'da Oxford Dictionaries tarafından yılın sözcüğü seçilerek uluslararası bir görünürlük kazanmıştır. Bu kavram, iklim değişikliği inkârının bağlamı ve işleyişi için açıklayıcı olmaktadır. İklim değişikliğinin bilimsel geçerliliğine dair sorgulamaların bilimsel yayınların ötesinde politik alana, medyaya ve kamuoyuna taşınması; bilimin toplumsal bir tartışmaya açılması anlamına gelmektedir. Hakikat sonrası kavramı Oxford Dictionaries'in (b.t.) tanımıyla, kamuoyunda bilimsel olgulara karşı kişisel kanaatlerin etkili olmasını ifade etmektedir. Bu açıdan kavram, iklim değişikliği inkârına dair farklı disiplinlerdeki akademik çalışmalarda yer bulmuştur. Epistemolojik yönelimlerini toplumsal inşacılık ve bilgi-iktidar ilişkileri üzerine koyan çalışmalar, konuyu bir otorite olarak bilimin toplumsal etkileri doğrultusunda açıklamıştır (örneğin Fischer, 2019; Groves, 2019; Levy, 2023; Lynch, 2020; Norgaard, 2019). Hakikat sonrası kavramını, postmodernizme temellendiren çalışmalar ise, iklim değişikliğinin bilimsel olmayan argümanlarla reddedilmesini incelemiştir (örneğin Dunlap ve Brulle, 2020; Latour, 2019). Bu çalışmalardaki ortak nokta, iklim değişikliği tartışmalarında meydana gelen toplumsal kutuplaşmanın tarif edilmesi olmuştur. Bu durumun iklim değişikliğine etkileri açısından sürdürülebilir mimarlıktaki yansımaları önem taşımaktadır. Ciravoğlu'na (2019) göre hakikat sonrası çağda,

sürdürülebilir olmayan mimari pratikler sanki öyleymiş gibi sunulmakta ve toplumda kabul görmektedir. Güncel pratiklerdeki bu sözde sürdürülebilir anlayış, bu makalenin araştırma problemini oluşturmaktadır.

Sürdürülebilir mimarlık pratikleri, hakikat sonrası kavramından bağımsız olarak çeşitli yayınlarda eleştirilmiştir (örneğin Boyacıoğlu vd., 2020; Ciravoğlu, 2008). Bu makale ise, söz konusu tartışmalara ek olarak şu soruları sormaktadır: Bu yetersiz ya da samimiyetsiz sürdürülebilirlik anlayışının temelinde ne bulunmaktadır? Bunun nedeni mimarların etik sorumluluklarını göz ardı etmeleri midir? Öyleyse, meslek örgütleri ve mimarlık grupları tarafından ortaya koyulan etik tartışmalar, metinler ya da manifestolar işlevsiz mi kalmaktadır? Bu makale, sürdürülebilir mimarlık pratiğine dair literatürde yer alan eleştirilerin asıl sorunu ıskaladığını ileri sürmektedir. Şöyle ki, hakikat sonrası çağda iklim değişikliği inkârını ele alan Latour (2019), bu durumun küresel (modernite yanlısı) ve yerel (modernite karşıtı) grupların cepheleşmesi ekseninde meydana geldiğini saptamıştır. Mimarlıkta sürdürülebilirlik ise; malzeme, form, yapı sistemleri gibi unsurlar açısından teknolojik pratikler ve yerelliğe dayalı pratikler biçiminde iki temel yaklaşımı içermektedir (Yazgan, 2008). Diğer bir deyişle, mimarlıkta sürdürülebilirlik tartışmaları, modernite yanlısı ve modernite karşıtı bir kutuplaşmayla gelişmektedir. Böyle bir çerçeve, eleştirel ve posteleştirel biçiminde kutuplaşmış olan mimarlık kuramı üzerinden anlaşılabilir olacaktır.



Çavdar (2022), hakikat sonrası çağda eleştirelden posteleştirele dönüşen mimarlık yaklaşımlarının mimarlık kuramını pratikten uzaklaştırdığını ifade etmiştir. Mimarlık kuramının sonu olarak adlandırılan bu durum; postyapısalcı felsefenin büyük anlatıları reddetmesinin mimarlıktaki yansıması ve ardından gelen posteleştirel yaklaşımın mimarlığın toplumsal içeriğini reddetmesi biçimindeki iki aşamayla gelişmiştir (Crysler vd., 2012). Hakikat sonrası kavramı da mimarlıkta kuramın sonu gibi iki aşamalı bir tarihsel süreçten geçmiştir. Bu tarihsel sürecin birinci aşamasında öne çıkan; hakikate yönelik postmodern yaklaşım olmuştur. Şaylan'ın (2016) açıklamasıyla, 1970'li yıllara temellenen postmodern epistemolojide bilimsel kuramlar büyük anlatılar olarak nitelendirilmiştir ve bilim toplumdaki uzaklığı açısından eleştirilmiştir. Postmodern epistemolojinin bir parçası olan postyapısalcı felsefe ise, nesnel bir hakikatin varlığını reddetmiştir (Cevizci, 2018). Buna benzer biçimde, postmodern mimarlık anlayışında, mimarlık kuramları büyük anlatılar biçiminde tanımlanmıştır ve modern mimarlık kuramcıları seçkinler olarak ötelenmiştir. Tarihsel sürecin ikinci aşamasında ise; toplumsallığı gözeten yaklaşımlar terk edilmiştir. Tesich'in (2021) saptamasına göre, 1990'lı yılların Körfez Savaşı atmosferinde, toplumsal konulara dair gönüllü bir duyarsızlığın meydana geldiği hakikat sonrası bir dünya ortaya çıkmıştır. Bu bağlam tanımlı, entelektüel açıdan mimarlıkta toplumsal sorunlara eğilen eleştirel yaklaşımın reddedilmesine denk düşmektedir. Bunun yerine gelen posteleştirel yaklaşım, teknolojik söylemlere dayanan sözde bilimsel bir anlayışı temel almaktadır. Eleştirel ve posteleştirel kutuplaşmanın tarafları, kendi cephelerinin pratiklerine etik bir onay alıyorsa; sorunun kökeni etik alanın dışında bulunmaktadır. Mimarlıkta etik ilkelerin ve pratiğin ötesine geçen mimarlık kuramı, barındırdığı düşünsel işlevle bu sorunu aşma potansiyeli taşımaktadır. Tanyeli'ye (2011) göre, dünyayı biçimlendirmeyi amaçlayan mimarlık söylemlerini aşarak dünyayı anlamak ve açıklamak üzere yola çıkan mimarlık kuramı; mimarlığa dair modeller

oluşturmak için bir temel sunmaktadır. Bu makale, güncel mimarlık pratiği ve sürdürülebilirlik yaklaşımları için, dünyayı anlayan ve açıklayan modeller yerine kişisel kanaatlere dayanan söylemlerin etkili olduğunu saptamaktadır.

Bu makale, sürdürülebilir mimarlık pratiklerini, hakikat sonrası çağın epistemolojik bağlamı üzerinden irdelemektedir. Hakikat kavramının epistemoloji alanına ve dolayısıyla mimarlık kuramına ait olması, makaleyi sürdürülebilir mimarlıktaki tartışmalara kuramsal sorunlar açısından bakmaya yöneltmiştir. Hakikat sonrası çağda sürdürülebilir mimarlık; bilimsel alanda incelenen bir olgu olan iklim değişikliğine, bilim karşıtı argümanları nedeniyle postmodern felsefeye ve bu postmodern anlayıştan etkilenen mimarlık kuramına kadar uzanarak katmanlaşan epistemolojik bir boyutu içermektedir. Bu katmanlaşma, iklim değişikliğinin yaşanabilir bir gezegene yönelik tehdidine rağmen kamuoyunda inkâr edilmesi karşısında sürdürülebilir mimarlık pratiklerinin yine bir çeşit inkâr işlevi görerek iklim değişikliğine yeterli yanıtı vermemesi biçiminde sonuçlanmaktadır. Bu makale, söz konusu bağlamda, sürdürülebilir mimarlık sorunlarının yalnızca mimari pratikleri etik dışı bulup eleştirmek üzerinden anlaşılacağına temellenmektedir. Dolayısıyla bu makale; (1) iklim değişikliği inkârının hakikat sonrası çağda önem kaybeden epistemolojik ve bilimsel unsurları içerdiğini, (2) sürdürülebilir mimarlıktaki sorunların mimarlık kuramını da ilgilendiren bu epistemolojik temel üzerinden anlaşılabilirliğini ve (3) sorunlar yalnızca etik belgelere indirgenmediğinde bu belgelerin etkisiz kalacağını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Böylece bu makale, hakikat sonrası çağda iklim inkârcılığının işleyişini, mimarlıkta mesleki etiğin yetersizliğini ve mimarlık kuramının güncel durumunu ele almaktadır.

Bu makale, etik belgeler ve mimarlık pratiği arasındaki bağlantının kırılma potansiyelini ve bu kırılmanın neden epistemoloji alanı üzerinden okunması gerektiğini irdelemektedir. Söz konusu durum, makalede Architects Declare oluşumuna ait manifestonun iklim

değişikliği konusundaki etik rolü ve bunun mimarlık pratiğindeki yansımaları üzerinden yorumlayıcı araştırma yöntemiyle incelenmektedir. Mimarlıkta sürdürülebilir bir pratik konusunda resmî kurumlarca, meslek örgütlerince ya da sivil oluşumlarca hazırlanan çeşitli etik belgeler bulunmaktadır. Örneğin, Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) ve Avrupa Mimarlar Konseyi (ACE) gibi kurumlar tarafından 2015 yılında Paris'te ilan edilen *Manifesto for Responsible Architecture* [Sorumlu Mimarlık İçin Manifesto]; geleceğin iklimine dair kaygılarla, sürdürülebilir bir mimarlık için etik ilkeleri belirtmiştir (International Union of Architects, [UIA], 2024). Ancak bu belgeler üzerinden, mimarlıkta sürdürülebilirliği garanti altına alan bir etik sistem oluşmamaktadır. Bu makalede Architect Declare'in manifestosunun ele alınmasının nedenleri (1) resmî kurumların aksine, mimarların kendi imzalarıyla manifestoya katılarak pratiklerine dair garanti vermeleri ve (2) manifestonun farklı ülkelerde yayılmasının iklim değişikliğinin küresel boyutuyla örtüşmesi olmuştur. Yapılan incelemede, manifestoda imzası olan Norman Foster'ın bilimsel olgular yerine alternatif olgular öne sürdüğü ve bu alternatif olgulara temellenen bir pratikle kendisini etik açıdan yeterli gördüğü ortaya çıkmıştır. Sonuçta, kuramla desteklenmeyen ve imza atılan maddelere indirgenen etik, göstermelik bir etik olarak kalmıştır.

## 2. İklim Değişikliği

İklimde olağan dışı farklılaşmayı tarifleyen iklim değişikliği, "zamana bağlı olarak ve küresel çapta iklimi meydana getiren elemanlardaki gözlenen artış veya azalış" biçiminde açıklanmaktadır (Türkiye Uzay Ajansı, [TUA], b.t.). Atmosferin ısınması, Güneş'ten gelen enerjinin yeryüzünden tekrar yansımasıyla gerçekleşmektedir ve yansıyan ısıyı tutarak yeryüzündeki ısı kaybını engelleyen sera gazları atmosferde doğal olarak bulunmaktadır (Gönençgil, 2022). Çağımızdaki iklim değişikliğini geçmiş tarihli olanlardan ayıracak biçimde, endüstrileşmeye dayanan antropojenik (insan kaynaklı) etkilerle atmosferdeki karbondioksit, metan vb. sera gazlarının miktarı artmaktadır ve atmosferde daha fazla

ısı tutulmasıyla küresel ısınma meydana gelmektedir (Dawson ve Spannagle, 2009). Artan ısınmanın kuraklık, çölleşme, suların ve toprak yapısının bozulması, okyanus akıntılarının değişmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çevresel etkilerle birlikte; ekonomik dengelerin bozulması, kitlesel göçler ve küresel salgınlar gibi sosyal etkilerinin olması öngörülmektedir (TUA, b.t.).

İklim değişikliğinin fiziksel ve toplumsal etkileriyle gezegenin tamamını ilgilendiren küresel bir sorun olması, uluslararası kuruluşlar tarafından ele alınmasını gerektirmiştir. 1987 yılında Brundtland Komisyonu, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu toplantısında çevre politikaları ve ekonomik kalkınma içerikli *Our Common Future* [Ortak Geleceğimiz] raporunu sunarak iklim değişikliği konusundaki çekişmenin nedenlerinden biri olan sürdürülebilir kalkınma kavramını literatüre kazandırmıştır (Hulme, 2016). Bilim insanlarını hükümet yetkilileriyle bir araya getiren Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) ilki 1990 tarihli olan çeşitli raporlar yayınlamıştır. 1992 yılında BM'nin Rio de Janeiro'daki Çevre ve Kalkınma Konferansı sırasında İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ortaya çıkmıştır ve bu sözleşmenin uygulanması için devletlere yükümlülükler getiren 1997 tarihli Kyoto Protokolü imzalanmıştır (Howe, 2017). İlerleyen süreçte, Kyoto Protokolü'nün devamı niteliğinde olan ve güncelliğini koruyan 2015 tarihli Paris İklim Anlaşması gelmiştir.

### 2.1. İklim Değişikliğinin Bilimselliği

İklim, "(...) yeryüzünün bir kesiminde veya tamamında, belli bir zaman diliminde gelişen hava şartlarının ortalamasıdır" (TUA, b.t.). Dünyanın değişik bölgelerinde görülen çöl iklimi, muson iklimi, step iklimi ya da Türkiye'yi etkileyen Akdeniz iklimi, karasal iklim gibi çeşitli iklim türleri bulunmaktadır ve iklim hava durumunun nasıl gelişeceğini genel hatlarıyla tarif eden bir çerçeve sunmaktadır (Kurnaz, 2021, s. 14). Bu noktada, iklim ve hava durumu arasında bir fark olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Hava durumu, gündelik yaşamda elle tutulur ve somut etkilerle belirginlik

kazanırken; iklim en az otuz yıllık uzun vadeli bilimsel süreçler üzerinden araştırılmaktadır (Hulme, 2016, s. 35). Bir diğer farklılık, iklim değişkenliği ve iklim değişikliği kavramları arasında gelişmektedir. İklim değişkenliği, mevsimsel ya da ardışık yıllar içinde meydana gelen yağış, sıcaklık gibi unsurlardaki istatistiksel farklılıkları ifade ederken; iklim değişikliği daha uzun bir sürece ait ortalama üzerinden değerlendirilmektedir (Gönençgil, 2022).

İklim değişikliğine dair yapılan bilimsel çalışmalar 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. İklim bilimi 1824'te Joseph Fourier'in sera etkisini bulması, 1861'de John Tyndall'ın sera gazlarını keşfi, 1896'da Svante Arrhenius'un atmosferdeki bileşimin iklime etkisini saptaması ve 1938'de Guy Stewart Callendar'ın insan kaynaklı karbondioksit salımının küresel sıcaklığı artırdığını keşfetmesi biçiminde ilerlemiştir (Howe, 2017). Buradan anlaşılacağı gibi, bilimsel literatürde bir arka planı olan konu, iklim bilimcilerin alanına girmektedir. Böylece iklim değişikliği gündelik yaşamda hissettiğimiz hava durumu olaylarına indirgenmeden bilimsel yöntemlerle incelenmektedir. Gündelik yaşamda yağmurun ya da güneşin varlığını gözlemlenmek mümkünken; iklim değişikliğine dair veriler, sistemli ölçümler ve istatistikler üzerinden elde edilmektedir. Ancak iklim değişikliğinin neden olabileceği sosyoekonomik sorunlar, toplumsal gündemle temas etmeyi gerektirmiştir. Bunun yanı sıra, küresel ısınmanın azaltılması için endüstrileşmiş toplumlardan beklenen adımlar görüşlerin ve karşı görüşlerin etkili olduğu politik alana taşınmaktadır. Bilimsel bir konu, toplumsal tartışmaların parçası haline gelmiştir ve tartışılan bizzat bilim olmuştur. Sonuçta, hakikat sonrası çağın bir fenomeni olarak iklim değişikliği inkârı ortaya çıkmıştır.

### 2.2. Hakikat Sonrası Çağda İklim Değişikliği İnkârı

Hakikat sonrası çağ, hakikatin ötelenerek toplumsal alandan dışlanmasına temellenmektedir. Epistemoloji alanında ele alınan hakikat, "nesnel gerçeğin düşüncedeki yansıması" olarak tanımlanmaktadır

(Hançerlioğlu, 2016, s. 150). Tepe'nin (1995) belirttiği gibi, aslında felsefe tarihinde üzerinde uzlaşmış bir hakikat ölçütü yer almamaktadır. Hakikatin var olamayacağını belirten Şüpheciler ya da hakikatin kaynağı olarak akli gösteren Rasyonalistler ve duyuları gösteren Empiristler gibi pek çok farklı felsefi yaklaşım bulunmaktadır (Cevizci, 2018). Hakikat kavramı, gerçek ve doğru kavramlarıyla etkileşim içinde olmakla birlikte; bu kavramlardan farklı bir anlam taşımaktadır. Gerçek, öznenin bilme etkinliğinde iletişime geçtiği dış dünyayı; doğru ise, mantık kurallarına uygunluğu ifade etmektedir (Hançerlioğlu, 2016, ss. 150-151). Bir diğer ayrışma, epistemoloji ve etik alanlarının farklı içeriklerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Etik alanı olguları değil, değerleri temel almaktadır (Arslan, 2017). Etik doğruluk ve epistemolojik hakikat birbirinden farklı anlamlar taşımaktadır. Örneğin, bir bilim insanının deney sonuçlarını kasıtlı olarak yanlış yayınlaması etik dışı bir davranış iken; dünyanın düz olduğunu ileri süren iddialar bir bilimsel olguyu reddederek hakikatin dışına çıkmaktadır. Öte yandan, etik alanı da birbirinden farklı yaklaşımları barındırmaktadır. Arslan'ın (2017) açıklamasına göre, Jeremy Bentham ve John Stuart Mill gibi filozofların faydacılık düşüncesinde, bir eylem ne kadar fayda sağlıyorsa o kadar etik kabul edilmektedir; Immanuel Kant'ın anlayışında ise, bir ödev olarak eylemin sonuçları değil, kendisi önemli görülmektedir. Bu durum örneklendiğinde; bir faydacı, yalan söyleme eylemini çok sayıda insana fayda sağlayacağını düşünerek doğru bulabilmektedir. Kantçı görüşte yalan söylemek, sonuçlarına bakılmaksızın yanlış olarak nitelendirilmektedir. Ancak söylenen yalan, epistemolojik açıdan gerçeği yansıtmadığı için, her iki durumda da hakikate uygun olmamaktadır.

Hakikat sonrası kavramı, A *Government of Lies* [Yalanlar Rejimi] makalesiyle 1992'de literatüre girmiştir (Tesich, 1992). Burada, politik açıdan duyarsız kalan toplumun gönüllü bir biçimde kandırılmayı tercih ederek hakikat sonrası dünyada yer aldığı saptanmıştır (Tesich, 2021, s. 25). 2004'te *The Post-Truth Era: Dishonesty*

*and Deception in Contemporary Life* adlı kitapta bu kavram etik açıdan ele alınmıştır (Keyes, 2004). Hakikat sonrası çağda sahteciliğin ve yalanın toplumsal alanda kabul görmesine dikkat çekilmiştir (Keyes, 2017, s. 22). Söz konusu bağlamda yalan söylemek, tarihte yer alan biçiminden farklılaşarak toplumsal bir norm olmuş ya da normalleşmiştir. Kavramın görünürlük kazanması ise, 2016'da Oxford Dictionaries tarafından yılın sözcüğü ilan edilmesiyle gerçekleşmiştir. Dilbilgisi açısından bir sıfat olan kavramın tanımı, "kamuyuunu biçimlendirmede nesnel olguların duyguya ve kişisel inanca başvurulardan daha az etkili olduğu durumlarla ilgili olan ya da ifade edilen" biçiminde yapılmıştır (Oxford Dictionaries, b.t.). 2016 yılı, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki başkanlık seçiminde ve Birleşik Krallık'taki Brexit referandumunda kullanılan politik argümanların hakikate uygunluklarının tartışıldığı bir yıl olmuştur. Ancak hakikat sonrası kavramı, yalnızca politika alanına yönelik bir anlam içermeksizin, genel olarak olguların görmezden gelindiği bir bağlamı tanımlamaktadır. Hakikat sonrası çağda politik yalanların ötesinde alternatif olgular üretilmektedir. Alternatif olgular (*alternative facts*) kavramı, Bradner'in (2017) aktardığı gibi, Donald Trump'ın 2017'de başkanlık görevine başlama töreninin tarihteki en yüksek sayıda katılımcıyla yapıldığına dair, verilere dayanmayan bir açıklamanın, elde edilen mevcut veriler üzerinden yalanlamasının ardından; yalanlanan açıklamayı savunmak amacıyla bir argüman olarak Kellyanne Conway tarafından kullanılmıştır. Yaşanan bu durumdan anlaşılacağı üzere alternatif olgular, hakikatin alternatiflerinin olduğunu öne sürerek, meydana gelen belirsizlik aracılığıyla nesnel olguların üzerini örtmektedir. Wight'ın (2018) ifadesiyle, olguların amacı dış dünyayı açıklamaktır ve dış dünyayla nesnel bir ilişki kurmayan uydurma olgular öne sürmek bu amaca aykırı olmaktadır. Buna karşın alternatif olgular, nesnel olguların geçerliliğini sorgulamaya açan iddialar ileri sürmektedir (Benetka ve Schor-Tschudnowskaja, 2023, s. 134). Böylece alternatif olgular dile getirmek ve yalan

söylemek birbirinden farklı olmaktadır. Denkel ve Beyazyürek (1998), yalan söyleyen kişinin, bir olgunun var olup olmadığıyla ya da hakikatiyle ilgilenmediğini; yalnızca karşısındaki kişiyi yanıltmayı amaçladığını saptamışlardır. Bu saptamanın aksine; hakikat sonrası durum, bilimsel verilere dayanmayan ve nesnel olmayan argümanları içeren alternatif olgular kavramıyla özdeşleşmektedir. Örneğin, gündüz ve gece ayrımı konusunda söylenen yalan, gün doğumunun hiç ışık almayan bir odada bulunan kişiden saklanması ve gece olduğu iddiasının dile getirilmesiyle meydana gelebilecektir. Burada yalan söyleyen kişi, güneşin doğup doğmadığıyla ilgilenmeksizin diğer kişiyi yanıltmaya odaklanmaktadır. Öte yandan, Dünya ve Güneş arasındaki ilişkiye dayanan gün doğumu olgusunun reddedilmesi, hakikat sonrası çağa ait olmaktadır. Böylece hakikat sonrası çağda, yalan söylemenin ötesinde, hakikat fikrine ve bilimsel olgulara yönelen bir tehdit bulunmaktadır.

Hakikat sonrası durumun ortaya çıkmasına, bilimin bir otorite olma özelliğini yitirmesi yol açmıştır. Hakikate ve bilimin otoritesine karşı gelişen bu tutumda, postmodern felsefe rol almıştır. Kakutani'ye (2019) göre postmodernizm, kişiye özel ve taraflı bir bakış açısı gelişmesinde etkili olmuştur. Büyük anlatıları dışlayan, bilimsel yöntemleri sorgulayan, hakikatin farklı yorumları olabileceğini dile getiren Aydınlanma ve Pozitivizm eleştirisi, ortak bir hakikatin var olamayacağı sonucuna ulaşmıştır (Şener, 2017). Postmodern epistemolojiye dâhil olan düşünürler ve akademisyenler için "naif ve/veya baskıcı olmakla suçlanan tekil 'hakikatin' yerine, kabul ettirdikleri yeni sağlam entelektüel inanç ise, her zaman çoğul ve göreceli olan 'hakikatler'dir" (Alpay, 2019, s. 34). Bu bağlamda, bilime bir toplumsal inşa olarak yaklaşanlar ve bilimi savunanlar arasında Bilim Savaşları adı verilen bir çekişme başlamıştır (Kahraman, 2023). Bilim Savaşları'nda taraflardan biri olan postyapısalcı düşünürler, bilimsel kavramları bağlamlarından kopararak keyfi bir biçimde kullanmışlardır. McIntyre'ın da (2019) değindiği gibi, bunu eleştirmek isteyen Alan

Sokal adlı bir fizikçi, 1996'da *Social Text* dergisinde bilimle ilgili saçma argümanlar sunarak toplumsal konuları inceleyen şaka amaçlı bir makale yayınlamıştır ve bu durum "Sokal Olayı" adıyla tarihe geçmiştir. Kakutani'nin (2019) açıklamasıyla, bilimi toplumsal inşa olarak betimleyen düşünceye göre bilimsel kuram, bilim etkinliğindeki kişinin kültürel bağlamından etkilenmektedir ve bu yüzden bilim bir tarafsızlık ya da evrensellik iddiası taşımamaktadır. Söz konusu yaklaşım, bilimi tartışmaya açarak bilimin olgusalığını sorgulanabilir bir duruma getirmiştir. Ancak bilimi eleştiren yaklaşımlar, bilimin değerlerle değil, olgularla ilgilendiğini gözden kaçırmaktadırlar (McIntyre, 2019, ss. 122-123). Böylece bilimsel olgularla ilgili konularda, etik ve epistemoloji arasında ayırım yapılması önem taşımaktadır. Bilime ve hakikat fikrine toplumsal etkileri açısından yaklaşmak, değerlere odaklanmak anlamına gelmektedir. Bilimin, örneğin atom bombasının toplumsal etkisi gibi teknolojik yeniliklere dönüştüğünde yol açtığı sorunlar, dış dünyayı açıklama işlevinden bağımsız gelişmektedir. Bu durum, bilimin sorgulanamaz bir otorite olduğu anlamına gelmemektedir. Aslında, bilimsel gelişmenin sağlanabilmesi için bilimin sorgulanması gerekmektedir. Arslan'ın (2017) belirttiği gibi, bilim felsefecisi Karl Popper, kuramların yanlışlanabilir bir nitelik taşıdığına bilimsel olduğunu açıklamıştır. Buradan anlaşıldığı üzere, kuramların ispatlama ötesinde sınanmaya açık olması bilimselliği sağlamaktadır. Böylece nesnel olguların bilimsel yöntemler izlenmeksizin keyfi olarak reddedilmesini içeren hakikat sonrası durum, bilim felsefesindeki yanlışlamacılık yaklaşımından farklı olmaktadır.

Hakikatin, çıkarları gözetilen bir anlayışla saptırılmasında, postmodern epistemolojinin argümanları kullanılmaktadır. Bilimsel hakikatlerin tartışmaya açılmasıyla, düşünsel altyapısı kurulan bilim inkârcılığının etik açıdan onaylanması kolaylaşmıştır. Bilim inkârcılığının bir parçası olarak iklim değişikliği inkârı; petrol şirketleri tarafından bilimsel verilerin saptırılması yoluyla yanlış bilgilendirme yapılması (Farrell, 2015), ideolojik amaçlarla



iklim değişikliğini reddeden düşünce kuruluşlarının görüşlerini destekleyen bilimsel yayınlarla bağlantılı olması (Farrell, 2016; Jacques vd., 2008) ve bu düşüncelerin medyada bilimsellik algısı verilerek yer bulması (Boykoff, 2013; Newman vd., 2018) biçiminde bir işleyişle gerçekleşmektedir. Aslında tüm bu olaylarda, bilim insanlarının tarafsızlığı ve söz konusu araştırmalara sağlanan maddi kaynaklar gibi etik alanına giren sorunlar bulunmaktadır. Ancak bu durumun toplumla etkileşimi etik değil, epistemolojik temellere oturmaktadır. Bu kırılğan ortamın hazırlayıcıları, postmodern kavramlar üzerinden epistemolojik bir dayanak sağlamışlardır. Dunlap ve McCright (2015) için iklim inkârının gelişimi; bilimsel verilere dair şüphe duyulması ve iki farklı bilimsel yaklaşımın toplumda eşdeğer bir konuma ulaşması biçiminde olmuştur. Böylece hakikat sonrası çağın toplumu, iklim değişikliğinin bilimsel olmadığına dair yanlış bilgilendirmeyi ve alternatif olguları kabul etmektedir (Dunlap ve Brulle, 2020). Burada bilimsel olgulara karşı kendi olgularını ileri sürenler “farklı taraflar, değişik perspektifler, belirsizlikler ve bilmenin değişik yolları” benzeri ifadelerle epistemolojik bir geçerlilik yakalamayı amaçlamışlardır (Kakutani, 2019, s. 57). Diğer bir deyişle, postmodern argümanlar, iklim değişikliği inkârı için bir çeşit temellendirmeye ya da referans göstermeye aracılık etmiştir (McIntyre, 2019). Ancak toplumdan dışlama, yalnızca bilimsel olgularla sınırlı kalmamaktadır. Fischer’e (2019) göre, iklim değişikliğinin olmadığını ileri süren komplo teorileri, bilim insanlarının bir grup elitin dünya görüşünü desteklediğini savunmaktadır. Ortaya çıkan durum, hakikat sonrası çağda izlenen popülist politikaların bir parçası olarak gelişmektedir. Bu popülist anlayış, “entelektüel seçkinler yerilirken, kitlelerin bilgisizliği kutsanır” ifadesiyle açıklanmıştır (Alpay, 2019, s. 60). Aslında entelektüelliğe, seçkinliğe ve bilimi savunulara karşı alınmış bir tavır söz konusu olmaktadır. Böylece hakikat sonrası çağda, yalnızca bilim ve bilimsel olgular değil, kamuoyunu bilime yönlendiren aydınlar da toplumdan dışlanmaktadır.

### 3. Hakikat Sonrası Çağda Sürdürülebilir Mimarlık

Kentleşme ve yapılaşma, insan kaynaklı küresel ısınmanın gelişmesinde etkili olmaktadır. Kentleşmenin görüldüğü alanlarda, doğal alanların yerine asfalt ya da beton gibi malzemeleri içeren binaların ve yolların gelmesi nedeniyle, yeryüzü ve atmosfer arasındaki ısı alışverişi bozulmuştur (Gönençgil, 2022). Yapılaşmanın bu ısı alışverişi etkisinin yanı sıra binaların yapım ve kullanım sürecinde çevreye zarar vermesi söz konusu olmaktadır. Ingersoll’un (2012) belirttiği gibi, bizzat bina yapma eylemi ekolojiye uygunluğu açısından bir paradoks olarak tartışılmaktadır. Bina yapımında, yapı malzemelerini üretmenin gerektirdiği enerji ve doğal kaynak kullanımının yanı sıra, oluşan atıklarla çevrenin kirlenmesi biçiminde sorunlar meydana gelmektedir (Ciravoğlu, 2008).

Sürdürülebilir mimarlıkla ilgili en popüler görüş, sürdürülebilir pratiğin enerji etkin tasarımıyla aynı olduğu biçimindedir (Guy ve Moore, 2004). Teknolojik doğrultudaki bu mimarlık anlayışı, mimarlığın karbon salımına etkisini azaltmaya yönelik enerji sistemleri, malzeme performansı, sertifikalar gibi unsurları içermektedir (Andraos, 2016, s. 297). Bu anlayışa göre, yapı izolasyonu, aydınlatmada ve havalandırmada enerji harcamasının düşürülmesi, geri dönüşebilir olmayan malzemelerden kaçınmak ve LEED, BREEAM gibi sertifikalar üzerinden enerji değerlendirmesi yapmak, sürdürülebilirlikteki ölçütler olmaktadır (Guy ve Moore, 2004). Söz konusu enerji odaklı ve doğadaki kaynakların tükenmesini engellemeye çalışan yaklaşımı irdelemek için 1860’lı yıllarda, ekoloji kavramıyla birlikte bilimsel ve politik literatüre giren, entropi kavramı açıklayıcı olmaktadır (Ingersoll, 2012). Bu kavramlar arasındaki ayırım, ekolojinin biyolojik içeriğiyle doğadaki ilişkilere ve biyoçeşitliliğe yönelik bir kavram olmasına karşın, entropinin termodinamik alanına girmesi ve enerjiyle ilgili olması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan sürdürülebilirlik kavramı, ekolojinin yanı sıra, entropiyi de içeren daha geniş bir anlam taşımaktadır. Diğer bir deyişle, doğal olana atif yapmakla birlikte, enerjiye yönelik hedefleri de ifade

etmektedir. Aslında entropi kavramı, sürdürülebilirliğin sosyoekonomik amaçlarıyla ilgi kurmaktadır. Böylece sürdürülebilir mimarlıkta, 1970’li yıllarda Petrol Krizi ile gelişen enerji endişeleri ve 1980’li yıllarda Brundtland Komisyonu’nun raporuyla belirlenen sürdürülebilir kalkınma hedefleri biçiminde iki aşama etkili olmuştur (Ingersoll, 2012). Söz konusu bağlam ise, sosyoekonomik çözümlere odaklıdır ve çevresel değerleri ikinci plana atmaktadır.

Guy ve Moore (2004) tarafından, sürdürülebilir mimarlıkta reformcu/ devrimci ve daha fazla teknolojik/daha az teknolojik gibi yaklaşımlar üzerinden ayrışan tarafların sürdürülebilirlikteki etkinliklerine göre açık yeşil ve koyu yeşil biçiminde algılandığı saptanmıştır. Ciravoğlu’na (2008) göre, her iki yaklaşımın da eleştirilebilecek yönleri bulunmaktadır ve sürdürülebilirlik konusu kendi içinde pek çok çelişkiyi barındırmaktadır. Örneğin teknolojik yaklaşımda, rüzgâr türbinleri ve güneş panelleri gibi sistemler bir yandan yeşil binaların medyada ilgi çekmesini sağlarken; diğer yandan mevcut altyapıya ek yük getirerek ekolojik ayak izini artırmaktadır (Sev, 2013, s. 18). Burada “yapının doğayla etkileşiminin türlü boyutları, çevresel kriz açısından nasıl bir önermede bulunduğu, doğayla bağını nasıl kurduğu, toplumsal açıdan neye tekabül ettiği gibi konular ana akım tartışmanın kuşkusuz dışında” kalmış olmaktadır (Ciravoğlu, 2019, s. 23). Böylece sürdürülebilir mimarlık, sosyoekonomik hedefleri ve teknolojiyi temel alan bir yaklaşımın parçası olarak hakikatin dışlandığı pratiklerle meydana getirilmektedir.

#### 3.1. Mimari Etik Açısından Sürdürülebilir Mimarlık

Fisher’a (2016) göre çevresel bozulma ve atık, mimari tasarımı etkileyen ve ondan etkilenen unsurlar olduğundan, sürdürülebilirlik açısından altına girilen özel yükümlülükler ve mimarlığa özgü etik sorunlar küresel çapta görünürlük kazanmaktadır. Öte yandan, etik ilkelere dair belgelerin tavsiye vermenin ötesinde bir zorunluluk içermediği ve yaptırım gücü olmadığı saptanmıştır (Sadri, 2015, s. 96). Bunun aksine, söz konusu etik belgeler, yapılan sürdürülebilirlik dışı uygulamalar için

bir alan açmıştır ve inşaat projelerine pazarlama potansiyeli kazandırmıştır. Diğer bir deyişle, “(...) günümüz mimarlık ortamında sürdürülebilir gelişme ve katılımcı tasarım örneklerinde de olduğu şekliyle global değerler çerçevesinde oluşturulan normlar çoğu projede sadece reklam amaçlı” olarak kullanılmıştır (Sadri, 2015, s. 96). Bu hakikat sonrası yaklaşımı anlamak için mimarlıkta mesleki etik konusunun irdelenmesi gerekmektedir.

En temel tanımı ya da geleneksel anlamıyla mimarlıkta etik; mimari sorumlulukları açıklayarak mimarların tarihi koruma ya da çevre koruma gibi çeşitli yükümlülüklerinin, bunların dayandırıldığı standartların ve bu standartların nasıl karşılanabileceğinin ana hatlarını çizen bir alan olmaktadır (Fisher, 2016). Ancak mesleki etik için belirlenen ilkeler, bir yandan mimari pratik için yönlendirici olurken; diğer yandan mimarın toplumsal rolünü yalnızca mimari pratiğe indirgeyerek sınırlandırmaktadır. Aslında mimarın görev ve sorumluluk alanı, yalnızca uyguladığı yapı bağlamında değil; tüm mimarlık uygulamaları, bu uygulamaların diğer aktörleri ve mimarlık disiplininin toplumla ilişkisi üzerinden anlam kazanmaktadır. Burada “(...) toplumsal ve mekânsal ciddi etkileri olabilen (...) projeler ve inşaat endüstrisi, teknikleri ve materyalleri gibi mimarlık alanıyla doğrudan bağlantılı olan ancak mimarların tanınmış rollerinde yer almayan konular hakkındaki etik yükümlülükler mimarlık etiği alanı dışında” bırakılmaktadır (Sadri, 2012, s. 84). Buna ilişkin, ekonomik bağlamın mimarlık için yönlendirici bir unsur olduğu ve mimarların bu bağlamın içerisinde sınırlı bir müdahale alanı bulunduğu saptanmıştır (Catling, 2015). Bu durumda, mimarlığın iklim değişikliğine dair sorumluluğunu çizen etik belgeler, mimarın kişisel olarak payına düşeni belirlerken, büyük ölçekteki inşaat politikalarına ve sektöre temas etmeyerek ya da edemeyerek yetersiz kalmaktadır. Buna ek olarak, meslek etiğinin sınırları bir belirsizlik içermektedir. Örneğin, kapitalizm ve ekoloji arasındaki gerilimli durumda, sermaye sahiplerinin kapitalizmi tercih etmesinin kendilerine

göre etik olduğu; öte yandan bireylerin mevcut sosyopolitik zeminin dışına çıkarak doğayı tercih etmesinin de etik dışı ve bencilce bir davranış olarak değerlendirilebileceği belirtilmiştir (Zizek, 2014, ss. 406-407). Dolayısıyla, bir mimarın işveren ya da inşaat sektörü tercihlerini gözetirken, çevre etiğine aykırı olan bir eylemini mesleki etik doğrultusunda gerekçelendirmesi mümkün görünmektedir.

### 3.2. Kuramın Sonu Açısından Sürdürülebilir Mimarlık

Etik ve epistemoloji alanlarının birbirinden farklı olması, etkileşim kurmadıkları anlamına gelmemektedir. Örneğin, Sokrates erdemli davranışın kökenini bilgiye temellendirmektedir (Arslan, 2017, s. 139). Bir konuda doğrunun ne olduğunu bilmeden, o konuda etik davranmak mümkün olmamaktadır. Dış dünyayı açıklama aracı olan bilimin de etik ilkeler belirlememiz için yol gösterici bir rolü bulunmaktadır. İnsan bilimleri üzerinden insana dair bilgi üretmek etik ya da toplumsal normlar için geliştirici bir rol üstlenmektedir (Gabriel vd., 2022, s. 16). Böylece mimarlık epistemolojisinin bir parçası olarak kuram, mimarlara meslek etiği konusunda yol gösterici bir izlek sunma potansiyeli taşımaktadır. Örneğin, modern mimarlık kuramı, mimarlara gerçekleştirmeleri beklenen toplumsal ve evrensel hedefler belirleyerek etik bir sorumluluk yüklemiştir (Findley, 1991; Kurt, 2021). Mimarlık kuramının güncel durumu ise, kuramın sonu söylemiyle özdeşleşmiştir. Hight (2009), kuramın sonu olarak adlandırılan anlayışın, özünde etik bir sorun olduğunu ve mimari mimar yapan niteliklerinden uzaklaştırdığını savunmaktadır. Çavdar’a (2022) göre mimarlıkta posteleştirel anlayışla gelişen paradigma değişikliği, mimarın epistemolojik bir boşluk içinde bulunmasına neden olmuştur. Reel mimarlık bilgisi ya da pratiğin bilgisi, normatif ve ahlaki kodları olan “nasıl yapmalı” sorusuyla biçimlenirken; kuramsal bilgi “nasıl yapılıyor” sorusuna dayanmaktadır (Tanyeli, 2011, s. 233). Ancak kişisel kanaatlere dayanan ve ne yapılması gerektiğine yönelen mimari söylemler bir yana bırakıldığında, mimarlıkta ne yapılıyor

olduğunu anlamaya çalışan bir kuramın eksikliği görülmektedir. Mimari pratikler dünyanın nasıl olduğunu anlamak yerine, “dünyayı nasıl değiştirebiliriz?” sorusundan yola çıkmaktadır. Ayrıca, posteleştirel söylemlerinde teknolojik ve bilimsel kavramları kullanan mimarlar, bir çeşit bilim inkârcılığı yapmaktadırlar. Sokal ve Bricmont (2002) tarafından Bilim Savaşları bağlamında dikkat çekilen disiplinler sınırların yok sayılması durumu, mimarlık pratiğinde bilimsel kavramların bağlamlarından koparılarak keyfi bir biçimde kullanılmasıyla yaşanmaktadır. Bilimsel yöntemlerin izlenmesi söz konusu olmaksızın, projelere bilimsel bir nitelik yüklenmektedir. Mimarlar uzmanlık alanları dışındaki bilimsel olguları kendilerine göre yorumlayarak alternatif olgular öne sürmektedirler. Dolayısıyla, mimarlık pratiğinde kuramın dışlanmasına karşı bir duruş geliştirilmesi etik bir sorumluluk olarak ortada durmaktadır.

Sürdürülebilir mimarlığa kuramlar değil, söylemler ve bunların arasındaki kutuplaşmalar hâkim olmaktadır. Kuramsal yoksunluk, farklı yaklaşımlar arasında bir ilişki kurulmasına da engel olmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı keyfi söylemlerin bir parçası olarak, mimarlık pratiğinin diğer unsurları arasında yüzer bir durumda bulunmaktadır. Basa'nın (2009) ifadesine göre; mimarlık disiplininin kendi içinde tasarım, inşa, pratik, kuram, mekân, işlev vb. pek çok unsur barındırması nedeniyle, çevreye dair söylem de bu çoğulluk içinden meydana gelmektedir. Bu durum “çağımızın popüler kavramları arasında yer alan sürdürülebilir mimarlığın farklı kesimler tarafından farklı şekillerde algılanmasının ve yorumlanmasının altında yatan temel neden, kavramın çeşitli tanımlarının olması, çoğu zaman sadece ekolojik mimarlıkla özdeşleştirilmesi, ancak kesin ve net bir tanımının olmamasıdır” saptamasıyla açıklanmıştır (Sev, 2013, s. 16). İncedayı (2004) sürdürülebilirlik yaklaşımının düşünsel bir dönüşüm gerektirdiğini ifade ederek konunun teknolojik pratiklerin ötesinde kuramsal olarak da sorgulanması gerektiğinin altını çizmiştir. Sürdürülebilir mimarlık pratiğinde, farklı toplumsal aktörlerin katkısıyla oluşacak bir çevre bilgisi





**SOLDA** 30 St Mary Axe ofis binası ve The Tulip projesi (Foster + Partners, b.t.a ve b.t.b) (Görsel 1).

**SOL ALTTA** Rosenthal Sanat Merkezi, Vitra İtfaiye Binası ve Phaeno Bilim Merkezi (Zaha Hadid Architects, b.t.a, b.t.b ve b.t.c) (Görsel 2).

**SAĞ ÜSTTE** AMAALA Havaalanı taslak projesi (Merdim, 2020) (Görsel 3).

Red Sea Havaalanı (Foster + Partners, b.t.c) (Görsel 4).

birikimine gereksinim duyulmaktadır (Guy ve Moore, 2004). Böylece farklı aktörlerin farklı yaklaşımlarına yol açan bu çoğulluğun başvurabileceği bir epistemolojik referans olarak kuramın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

#### 4. Architects Declare

BM çatısı altında 2018'de başlayan küresel kapsamlı *Climate Action* [İklim Eylemi], mimarları da gerek pratik gerekse de eğitim alanında sorumluluk almaya yönlendirmiştir ve Birleşik Krallık'ta 30 Mayıs 2019 tarihinde Architects Declare oluşumu ortaya çıkmıştır (Schiano-Phan ve Soares Gonçalves, 2022). İklim konusunda çalışmalar yapan UIA, ACE, AIA, RIBA gibi resmî kurumlarla birlikte, Architects Declare'e benzeyen sivil oluşumlar arasında Architects Climate Action Network (ACAN), Architecture

2030, The Green New Deal örnekleri sayılmaktadır (Raisbeck, 2023). Architects Declare, Built Environment Declares adındaki farklı disiplinlerin aktörlerini içeren oluşumun bir parçası olarak, Steve Tompkins ve Michael Pawlyn tarafından, RIBA Stirling ödüllü 17 katılımcının imzasıyla kurulmuştur (Architects Declare, b.t.a). Oluşum, iklim değişikliği sorununa işaret etmek isteyen mimari pratikleri bir araya getirmektedir. Kurucu imzacılar AL\_A, Alison Brooks Architects, Allford Hall Monaghan Morris, Caruso St John Architects, David Chipperfield Architects, dRMM, Feilden Clegg Bradley Studios, Foster + Partners, Haworth Tompkins, Hodder + Partners, Maccreeanor Lavington, Michael Wilford, Rogers Stirk Harbour + Partners, Stanton Williams, Wilkinson Eyre, Witherford Watson Mann ve Zaha

Hadid Architects olarak sıralanmaktadır. Bu pratiklerin imza attığı *Climate and Biodiversity Emergency* [İklim ve Biyoçeşitlilik Aciliyeti] manifestosu, 2019'da ilan edilen 11 maddeye, 2021'de yeni bir madde eklenmesiyle birlikte, toplam 12 maddede şunları içermektedir:

[1] Müşterilerimiz ve tedarik zincirlerimiz arasında, iklim ve biyoçeşitlilik tehlikelerine ve eyleme geçmenin aciliyetine dair farkındalık sağlamak; [2] sektörümüzde rejeneratif tasarım pratiklerine yönelik daha hızlı bir değişimi ve bunu desteklemek üzere daha yüksek devlet finansmanı önceliğini savunmak; [3] iklim ve biyoçeşitliliğe dair hafifletici ilkeleri sektörümüzün başarısının temel ölçütü olarak belirlemek: mükâfatlar, ödüller ve isim dizinleri aracılığıyla göstermek; [4] bu amaçla açık kaynaklar üzerinden bilgi ve araştırma paylaşmak; [5] tüm yeni projeleri iklim bozulmasının azaltılmasına olumlu katkıda bulunma hedefine yönelik değerlendirmek ve müşterilerimizi bu yaklaşımı benimsemeye teşvik etmek; [6] uygun bir seçenek olduğu zaman, yıkıma ve yeni inşaya göre daha fazla karbon verimliliği sağlayan bir alternatif olarak mevcut binaları uzun süreli kullanım için geliştirmek; [7] hem gömülü hem de operasyonel kaynak kullanımını azaltmak için yaşam döngüsü maliyeti, tüm yaşam karbon modellemesi ve kullanım sonrası değerlendirme çalışmalarını esas iş kapsamımızın bir parçası olarak saymak; [8] kullanımda net sıfır karbon standardının ötesine geçen mimarlığı ve şehirciliği





tasarlamak amacıyla, stüdyolarımızda daha rejeneratif tasarım ilkelerini benimsemek; [9] inşaat atıklarını daha da azaltmak için mühendisler, yükleniciler ve müşterilerle işbirliği yapmak; [10] tüm işlerimizde düşük gömülü karbonlu malzemelere geçişi hızlandırmak; [11] mimarlıkta ve şehir planlamasında kaynak israfını hem nicelikte hem de ayrıntıda en aza indirmek; [12] iklim adaleti için çalışanları ve herkes için adaleti ve daha iyi bir yaşam kalitesini sağlamak için çabalayanları desteklemek (Architects Declare, b.t.b).

Bu ilkeler, ilerleyen süreçte 28 ülkede 8100'den fazla imzacı tarafından onaylanmıştır (Architects Declare, b.t.a). Oluşumun manifesto dışında iklim değişikliği ve mimarlık pratiğiyle ilgili dijital basım biçiminde çeşitli yayınları bulunmaktadır (Architects Declare, b.t.c). Ayrıca, mimarlık pratiklerinin ötesinde adım atmak ve devlet politikalarından beklentileri dile getirmek amacıyla parlamentoya sunulan 2024 tarihli *Building Blocks* [Blokleri İnşa Etmek] manifestosunu yayınlamışlardır (Architects Declare, 2024).

#### 4.1. Architects Declare Tartışmaları

Architects Declare, sürdürülebilir mimarlık pratiğindeki etkinliği açısından çeşitli aktörlerce sorgulanmıştır. Architects' Journal ve Architects Declare tarafından imzacılar arasında yapılan iki farklı araştırmada, katılımcıların bir kısmı manifestoya dahil olmanın mimari pratiklerine olumlu yansıdığını belirtirken, bazı katılımcılarsa herhangi bir etkisi olmadığını dile getirmiştir (Waite vd., 2020). Hocknell'a (2023) göre, Architects Declare'in manifestosunun hedefleri gerçekçi olmadığından mimarlar için yıldırıcı görünmektedir ve önerilen karbon modellemesi gibi uygulamalar mimarlık disiplininin sınırlarını aşmaktadır. Bunun ötesinde, bazı mimarların bu maddelerin altına imza atması, pratikleri açısından çelişkili bulunmuştur. Hurst (2019), bu imzacıların arasında yüksek karbon salımı yapan kuleler tasarlayan ve projelerinde çok miktarda beton kullanan Foster + Partners ve Zaha Hadid Architects gibi pratiklerin bulunduğunu belirtmiştir. Bu pratikler,



iklim değişikliği kaygılarından uzak devasa ölçekli yapılarla, teknolojik sistemlerle ve çevreye zarar veren malzemelerle bilinmektedir (Görsel 1 ve Görsel 2).

İlerleyen süreçte, bu çelişkiye dair eleştiri, söz konusu mimarların Architects Declare'e katıldıktan sonra sürdürülebilirlik açısından kamuoyunda tartışılan projeler tasarımlarıyla haklılığını kanıtlamıştır. Foster + Partners firmasının Suudi Arabistan'da AMAALA lüks tatil köyü için bir havaalanı tasarladığına dair haberler, projeyi temsil eden görsellerle birlikte medyada yer bulmuştur (Görsel 3). Norman Foster'ın bu girişimi, havacılığın karbon salımını artırması açısından Architects Declare benzeri bir kuruluş olan ACAN'ın Foster'a yazdığı bir mektupla eleştirilmiş ve Architects Declare havaalanı tasarımına dair rahatsızlığını dile getirmiştir (Fairs, 2020). Bunun ardından, kurucu imzacılarından olduğu Architects Declare'den ayrılan Foster, havacılığın gıda ve insan taşımacılığı için önemini ileri sürerek kendini savunmuştur (Mavros, 2020). Foster'ın daha sonra verdiği bir röportajda belirttiğine göre, mimarlıkta sürdürülebilirlikle ilgili çok sayıda mit ve ütopycı yaklaşım bulunmaktadır (Ravenscroft, 2023). Architects Declare'in işbirliği ve uyum yerine kınamayı tercih ettiğini belirten Zaha Hadid Architects, Foster + Partners'la birlikte manifestodan imzasını geri çekmiştir (Mavros, 2020).



Tartışmalara neden olan havaalanı projesi, Foster + Partners'ın resmi internet sitesinde *Red Sea Airport* [Red Sea Havaalanı] adıyla yer almıştır (Görsel 4). Manifestodan çekilmesinin ardından Foster + Partners havaalanı projeleri tasarlamaya devam etmiştir (Görsel 5).

#### 4.2. Sürdürülebilir Mimarlıkta Alternatif Olgular

Sürdürülebilir mimarlık yaklaşımlarının teknolojik ve yerel kutuplaşmasında Norman Foster'ın pratiği teknolojik uca yerleşmektedir. Mimarın imza attığı manifestoda ise, teknolojik yaklaşımların sürdürülebilirlik açısından yanlış olduğuna dair bir bilgi verilmemiştir. Yine de Foster, mimari pratiğini savunmak için başka bir küresel sorun ortaya koyma gereksinimi duymuştur ve havaalanlarının tedarik zincirinde önemli olduğunu dile getirmiştir. Burada mimar, iklim değişikliği sorununu görmezden gelerek alternatif bir olgu inşa etmiştir. Bunun ötesinde, Foster daha sonraki röportajında sürdürülebilir mimarlık pratiklerinin çok sayıda mitem yola çıktığını ileri sürmüştür (Ravenscroft, 2023). Böylece iklim değişikliği kriterlerini temel alan yaklaşımları uydurma birer hikâye olmakla nitelendirerek, iklim değişikliğine dair bilim inkârcılarının izlediği yoldan gitmiştir. Ancak Foster, alternatif bir olgu çerçevesinde belirlediği havacılıkla ilgili etik ilkelere uygun



hareket etmektedir. Söz konusu pratik, kendi içinde tutarlılık kazanmaktadır ve Foster kendini etik açıdan haklı çıkarmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte, Architects Declare'in manifestosunun kuram kavramını içermediği ya da mimarlık kuramına hiç atıf yapmadığı görülmektedir. Bu manifestoda, çağdaş mimarlık pratiği, sektörel hedeflere ve Zaha Hadid Architects'in de eleştirdiği dikte edici ilkelere indirgenmiştir. Manifestonun maddeleri arasında, mimarlık disiplininin sınırlarını aşan ve farklı alanlardan uzmanlarla çalışmayı gerektiren maddeler bulunmaktadır. Ancak Architects Declare, uygulaması zor görünen bu maddelere yönelik bilgi üretiminin ve paylaşımının disiplinlerarası çerçevesini belirleyen kapsamlı bir kuramsal perspektif geliştirmemiştir. Böylece Architects Declare'in etik ilkeleri, Foster'ın ileri sürdüğü alternatif olgular karşısında işlevsiz kalmıştır.

## 5. Sonuç

Etik ve epistemoloji ayrımının vurgulanması, hakikat sonrası çağın anlaşılabilmesi açısından önemli olmaktadır. Ancak yalan söylemek, popülist politikalar üretmek, internet üzerinden sahte bilgiler yaymak gibi etik dışı eylemler ve bunların toplumsal bir norm olarak kabul görmesi; hakikati bulma amacı taşıyan entelektüelliğin ve uzmanlığın kamuoyundaki yerinin

azalması sonucunda gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, epistemolojik açıdan hakikatin önemsizleşmesi, alternatif olgular öne süren sözde hakikatin etik olarak kabul görmesini kolaylaştırmaktadır. Felsefe tarihi boyunca, hakikatin var olamayacağını ileri süren şüpheli yaklaşımlar da dâhil olmak üzere, hakikate pek çok farklı yaklaşımla bakılmıştır. Hakikat sonrası çağ ise, hakikati araştırmak ya da var olabilirliğini sorgulamak yerine; hakikatin yok sayıldığı bir durumla özdeşleşmiştir. Öte yandan, neyin etik olduğuna karar verebilmek için bilgiye gereksinim duyulmaktadır. Toplumsal normları ya da değerleri sağlam bir temel üzerine yerleştirebilmek açısından, hakikatin öne çıkmasının ve bu doğrultuda epistemolojik bir perspektifin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Sürdürülebilir mimarlık pratiğinde etik olarak neyin yanlış olduğunu söylemek için, değerlendirme ölçütlerini belirleyen kuramsal bir çerçeveye gereksinim bulunmaktadır. Bu pratiklerin mimarları, alternatif olgulara dayanarak kendilerine etik açıdan güvenli bir alan oluşturmaktadırlar. Sürdürülebilir mimarlıkta kuramsal temeli olmayan etik belgeler, epistemolojik yetersizliğe yol açmaktadır. Aslında, toplumsal ve çevresel değerler mimarlar için önem taşımaktadır ve mimarlar Architects Declare gibi oluşumlar üzerinden etik bir tutum izlemeye yönelmektedirler. Ancak inisiyatif almaya dayalı girişimler, "kuramın sonu" anlayışıyla örtüşen ve öznellik içeren mimari söylemlere bir yanıt vermemektedir. Mimarlık için düşünsel bir işlevi olan kuramla ilgili sorunların payı dışlandığında, sürdürülebilir mimarlık konusu, yalnızca etik ilkeler içeren manifestolara indirgenerek eksik kalmaktadır. Teknolojik yaklaşımların ve yerel yaklaşımların kutuplaşmaya dönüşen çekişmesi, sürdürülebilir mimarlığın göreceli bir bilgi anlayışına dayanmasından kaynaklanmaktadır. Her iki kutup da, kuramsal bir kaygı taşımaksızın, sözde etik ilkeler içeren pratiklerini hakikat sonrası topluma kabul ettirebilmektedir. Böylece bu durumun gerek mimarlık ortamında tartışılması gerekse de bundan sonra

yapılacak akademik çalışmalarda irdelenmesi, bir diğer etik sorumluluk haline dönüşmüştür. □

\* Bu makale, Duygu Özdey'a'nın Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Prof. Dr. Gökçeçek Savaşır danışmanlığında hazırlanmakta olduğu ve hakikat sonrası dönemde mimarlık konusunu inceleyen doktora tezi çalışmasından üretilmiştir.

### KAYNAKLAR

- Alpay, Y. (2019). *Yalanın siyaseti* (5. Baskı). Destek Yayınları.
- Andraos, A. (2016). What does climate change? (For architecture). J. Graham (Ed.), *Climates: Architecture and the planetary imaginary* içinde (ss. 297-301). Columbia Books on Architecture and the City, Lars Müller Publishers.
- Architects Declare. (b.t.a). *Our story*. Erişim tarihi 10 Eylül 2024, <https://uk.architectsdeclare.com/our-story>
- Architects Declare. (b.t.b). *UK Architects Declare climate and biodiversity emergency*. Erişim tarihi 10 Eylül 2024, <https://uk.architectsdeclare.com/>
- Architects Declare. (b.t.c). *Resources*. Erişim tarihi 10 Eylül 2024, <https://uk.architectsdeclare.com/resources>
- Architects Declare. (2024). *Building blocks*. UK Architects Declare, Climate&Biodiversity Emergency. Erişim tarihi 10 Eylül 2024, [https://uk.architectsdeclare.com/uploads/AD-Building-Blocks\\_manifesto.pdf](https://uk.architectsdeclare.com/uploads/AD-Building-Blocks_manifesto.pdf)
- Arslan, A. (2017). *Felsefeye giriş* (24. Baskı). BB101 Yayınları.
- Basa, İ. (2009). Environmental discourse of architecture. *International Journal of Environmental Studies*, 66(2), 271-279. <https://doi.org/10.1080/00207230902859796>
- Benetka, G. ve Schor-Tschudnowskaja, A. (2023). Post-truth and scientific authority. *Cultura&Psyché: Journal of Cultural Psychology*, 4, 133-144. <https://doi.org/10.1007/s43638-023-00076-0>
- Boyacıoğlu, C., Ayıran, N. ve Gökmen, G. P. (2020). Antroposen Çağ'ında çevreci mimarlığı tartışmak: Post-sürdürülebilirlik. *Mimarlık*, 412, 32-35.
- Boykoff, M. T. (2013). Public enemy no 1?: Understanding media representations of outlier views on climate change. *American Behavioral Scientist*, 57(6), 796-817. <https://doi.org/10.1177/0002764213476846>
- Bradner, E. (2017, 23 Ocak). *Conway: Trump White House offered 'alternative facts' on crowd size*. CNN. <https://edition.cnn.com/2017/01/22/politics/kellyanne-conway-alternative-facts/index.html>
- Catling, C. S. (2014, 22 Eylül). *Damned if you do, damned if you don't: What is the moral duty of the architect?* The Architectural Review. <https://www.architectural-review.com/essays/damned-if-you-do-damned-if-you-dont-what-is-the-moral-duty-of-the-architect>
- Cevizci, A. (2018). *Bilgi felsefesi* (4. Baskı). Say Yayınları.
- Ciravoğlu, A. (2008). Sürdürülebilir mimarlık: Eskimiş kavrayışlarla yeni söylemler arasında. *Mimarlık*, 340, 12-16. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=290&RecID=1699>
- Ciravoğlu, A. (2019). Yalan dünyanın çevreci mekânları: Gerçeklik sonrası dönemde çevre sorunları ve algısı. A. Ciravoğlu (Ed.), *Ters köşe ekoloji* içinde (ss. 14-25). Puna Yayın.
- Crysler, C. G., Cairns, S. ve Heynen, H. (2012). Introduction-1: Architectural theory in an expanded field. C. G. Crysler, S. Cairns ve H. Heynen (Ed.), *The SAGE handbook of architectural theory* içinde (ss. 1-22). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781446201756.n1>
- Cavdar, R. Ç. (2022). A neo-structuralist perspective on architectural theory of post-truth era: Re-constructing the architect-subject. *Megaron*, 17(2), 235-244. <https://doi.org/10.14744/MEGARON.2022.99835>
- Dawson, B. ve Spannagle, M. (2009). *The complete guide to climate change*. Routledge.



- Denkel, A. ve Beyazyürek, I. (1998). Bir uğraş olarak yalan: Felsefe açısından yalana bakış. *Cogito*, 16, 185-197.
- Dunlap, R. E. ve Brulle, R. J. (2020). Sources and amplifiers of climate change denial. D. C. Holmes ve L. M. Richardson (Ed.), *Research handbook on communicating climate change* içinde (ss. 49-61). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781789900408.00013>
- Dunlap, R. E. ve McCright, A. M. (2015). Challenging climate change: The denial countermovement. R. E. Dunlap ve R. J. Brulle (Ed.), *Climate change and society: Sociological perspectives* içinde (ss. 300-332). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199356102.003.0010>
- Fairs, M. (2020, 20 Temmuz). *ACAN calls on Foster + Partners to withdraw from Amaala Airport project over climate concerns*. Dezeen. <https://www.dezeen.com/2020/07/20/acan-foster-partners-amaala-airport-architects-declare/>
- Farrell, J. (2015). Corporate funding and ideological polarization about climate change. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 113(1), 92-97. <https://doi.org/10.1073/pnas.1509433112>
- Farrell, J. (2016). Network structure and influence of the climate change counter-movement. *Nature Climate Change*, 6, 370-374. <https://doi.org/10.1038/nclimate2875>
- Findley, L. R. (1991). Lighting the way: Architecture and social responsibility. *Journal of Architectural and Planning Research*, 8 (Special Issue: 1990 and 1991), 88-91. <https://www.jstor.org/stable/43029006>
- Fischer, F. (2019). Knowledge politics and post-truth in climate denial: On the social construction of alternative facts. *Critical Policy Studies*, 13(2), 133-152. <https://doi.org/10.1080/19460171.2019.1602067>
- Fisher, S. (2016, 2 Aralık). Philosophy of architecture. E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (Winter 2016 Edition) içinde. Stanford University. Erişim tarihi 28 Temmuz 2024, <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/architecture/>
- Foster + Partners. (b.t.a). *Projects/30 St Mary Axe*. Erişim tarihi 6 Kasım 2024, <https://www.fosterandpartners.com/projects/30-st-mary-axe>
- Foster + Partners. (b.t.b). *Projects/The Tulip*. Erişim tarihi 6 Kasım 2024, <https://www.fosterandpartners.com/projects/the-tulip>
- Foster + Partners. (b.t.c). *Projects/Red Sea Airport*. Erişim tarihi 6 Kasım 2024, <https://www.fosterandpartners.com/projects/red-sea-airport>
- Foster + Partners. (b.t.d). *Projects/Kuwait International Airport*. Erişim tarihi 6 Kasım 2024, <https://www.fosterandpartners.com/projects/kuwait-international-airport>
- Foster + Partners. (b.t.e). *Projects/Techo International Airport*. Erişim tarihi 6 Kasım 2024, <https://www.fosterandpartners.com/projects/techo-international-airport>
- Gabriel, M., Horn, C., Katsman, A., Krull, W., Lippold, A. L., Pelluchon, C. ve Venzke, I. (2022). The unique knowledge position of the humanities and social sciences. *Towards a new enlightenment: The case for future-oriented humanities* içinde (ss. 15-18). Transcript Verlag. <https://doi.org/10.14361/97838389465707-003>
- Gönençgil, B. (2022). İklim değişikliği ve küresel ısınma (2. Baskı). M. A. Y. Saraç (Ed.), *Sosyal bilimler ansiklopedisi* (2. Cilt, F-K) içinde (ss. 210-212). TÜBİTAK Bilim Yayınları. [https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/iklim\\_degisikligi\\_ve\\_kuresel\\_ismnma](https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/iklim_degisikligi_ve_kuresel_ismnma)
- Groves, C. (2019). Post-truth and anthropogenic climate change: Asking the right questions. *WIREs Climate Change*, 10(6), e620. <https://doi.org/10.1002/wcc.620>
- Guy, S. ve Moore, S. A. (2004). Introduction: The paradoxes of sustainable architecture. S. Guy ve S. A. Moore (Ed.), *Sustainable architectures: Cultures and natures in Europe and North America* içinde (ss. 1-12). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203412800>
- Hançerlioğlu, O. (2016). *Felsefe sözlüğü* (23. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Hight, C. (2009). Meeting the new boss: After the death of theory. *Architectural Design*, 79(1), 40-45. <https://doi.org/10.1002/ad.808>
- Hocknell, C. (2023, 26 Nisan). *The hollowness of Architects Declare should serve as a warning to the industry*. Dezeen. <https://www.dezeen.com/2023/04/26/architects-declare-sustainability-chris-hocknell-opinion/>
- Howe, J. P. (Ed.). (2017). *Making climate change history: Primary sources from global warming's past*. University of Washington Press.
- Hulme, M. (2016). *İklim değişikliği konusunda neden anlamıyoruz?* (M. Özenc, Çev.). Alfa Yayınları.
- Hurst, W. (2019, 19 Haziran). *Architects Declare-but are they prepared to deliver?* Architects' Journal. <https://www.architectsjournal.co.uk/news/architects-declare-but-are-they-prepared-to-deliver>
- Ingersoll, R. (2012). The ecology question and architecture. C. G. Crysler, S. Cairns ve H. Heynen (Ed.), *The SAGE handbook of architectural theory* içinde (ss. 573-589). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781446201756.n34>
- International Union of Architects. (2024, 8 Mart). *The UIA-ACE-CNOA joint declaration for sustainable architecture to turn the world of today into the world of tomorrow*. <https://www.uia-architectes.org/wp-content/uploads/2024/03/UIA-ACE-CNOA-Declaration.pdf>
- İncedayı, D. (2004). Çevresel duyarlılık bağlamında davranış biçimi olarak "sürdürülebilirlik". *Mimarlık*, 318, 39-43. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=30&ReclD=732>
- Jacques, P. J., Dunlap, R. E. ve Freeman, M. (2008). The organisation of denial: Conservative think tanks and environmental scepticism. *Environmental Politics*, 17(3), 349-385. <https://doi.org/10.1080/09644010802055576>
- Kahrman, H. (2023). Bilim savaşları: Bilime postmodern yaklaşım üzerine. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10(5), 1511-1528. <https://doi.org/10.46868/atdd.2023.306>
- Kakutani, M. (2019). *Hakikatin ölümü: Trump çağında yalancılık sanatı* (C. Mizrahi, Çev.). Doğan Kitap.
- Keyes, R. (2004). *The post-truth era: Dishonesty and deception in contemporary life*. St. Martin's Press.
- Keyes, R. (2017). *Hakikat sonrası çağ: Günümüz dünyasında yalancılık ve aldatma* (D. Özçetin, Çev.). Tudem Yayın Grubu.
- Kurnaz, L. (2021). Küresel iklim krizi. *Bilim ve Teknik*, 648, 12-23.
- Kurt, S. (2021). İşlevsel doğru mimarlık kuramı ve etik. *Dosya*, 50, 46-57.
- Latour, B. (2019). *Rota: Politikada yönümüzü nasıl bulacağız?* (O. Türkay, Çev.). Kolektif Kitap.
- Levy, N. (2023). It's our epistemic environment, not our attitude toward truth, that matters. *Critical Review*, 35(1-2), 94-111. <https://doi.org/10.1080/08913811.2022.2149108>
- Lynch, M. (2020). We have never been anti-science: Reflections on science wars and post-truth. *Engaging Science, Technology, and Society*, 6, 49-57. <https://doi.org/10.17351/ests2020.309>
- Mavros, K. (2020, 2 Aralık). *Major British firms withdraw from 'Architects Declare' movement*. Architectural Record. <https://www.architecturalrecord.com/articles/14902-foster-partners-withdraws-from-architects-declare-movement>
- McIntyre, L. (2019). *Hakikat-sonrası* (M. F. Biçici, Çev.). Tellekt Yayinevi.
- Merdim, E. (2020, 16 Temmuz). *Suudi Arabistan'ın Kızıl Deniz kıyısındaki yeni yerleşim yeri AMAALA'nın havaalanını Foster + Partners tasarlıyor*. Arkitera. <https://www.arkitera.com/haber/suudi-arabistanin-kizil-deniz-kiyisindaki-yeni-yerlesim-yeri-amaalanin-havaalanini-foster-partners-tasarliyor/>
- Newman, T. P., Nisbet, E. C. ve Nisbet, M. C. (2018). Climate change, cultural cognition, and media effects: Worldviews drive news selectivity, biased processing, and polarized attitudes. *Public Understanding of Science*, 27(8), 985-1002. <https://doi.org/10.1177/0963662518801170>
- Norgaard, K. M. (2019). Making sense of the spectrum of climate denial. *Critical Policy Studies*, 13(4), 437-441. <https://doi.org/10.1080/19460171.2019.1671208>
- Oxford Dictionaries. (b.t.). *Word of the year 2016 is*. Erişim tarihi 14 Mayıs 2019, <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>
- Raisbeck, P. (2023). Environmental politics and design activism. *Architects, sustainability and the climate emergency* içinde (ss. 155-188). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-80382-291-420221006>
- Ravenscroft, T. (2023, 19 Ocak). *"There are a lot of dangerous myths" about sustainability says Norman Foster*. Dezeen. <https://www.dezeen.com/2023/01/19/norman-foster-sustainability-interview/>
- Sadri, H. (2012). Mimarlıkta meslek etiği ve mimarların insanlığa karşı sorumlulukları. *İş Ahlakı Dergisi*, 5(9), 71-96.
- Sadri H. (2015). Mimarlık ve etik: Mesleki etik olur mu? *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 32(1), 91-104.
- Schiano-Phan, R. ve Soares Gonçalves, J. C. (2022). Sustainability in architectural education-editorial. *Sustainability*, 14(17), 10640. <https://doi.org/10.3390/su141710640>
- Sev, A. (2013). Sürdürülebilir mimarlığı doğru mu algılıyoruz? *Ege Mimarlık*, 83, 16-19. <https://egemimarlik.org/cevirim-ici-okuma/83/1205>
- Sokal, A. ve Bricmont, J. (2002). *Son moda saçmalar: Postmodern aydınların bilimi kötüyü kullanmaları*. (M. Baydur ve O. Onaran, Çev.). İletişim Yayınları.
- Şaylan, G. (2016). *Postmodernizm* (5. Baskı). İmge Kitabevi Yayınları.
- Şener, O. (2017). Post-gerçek dönem: Sebepler ve sonuçlar. *Varlık*, 1316, 15-17.
- Tanyeli, U. (2011). *Rüya, inşa, itiraz: Mimari eleştiri metinleri*. Boyut Yayınclık.
- Tepe, H. (1995). *Platon'dan Habermas'a felsefede doğruluk ya da hakikat*. Ark Yayinevi.
- Tesich, S. (1992). A government of lies. *The Nation*, (1992, 6/13 Ocak), 12-14.
- Tesich, S. (2021). Yalanlar rejimi (E. E. Ercan Çev.). *Cogito*, 104, 23-28.
- Türkiye Uzay Ajansı. (b.t.). *İklim değişikliği*. Erişim tarihi 22 Ağustos 2024, <https://tua.gov.tr/tr/blog/dunya/iklim-degisikligi>
- Waite, R., Ing, W. ve Hurst, W. (2020, 18 Haziran). *What has Architects Declare achieved?* Architects' Journal. <https://www.architectsjournal.co.uk/news/what-has-architects-declare-achieved>
- Wight, C. (2018). Post-truth, postmodernism and alternative facts. *New Perspectives*, 26(3), 17-29. <https://doi.org/10.1177/2336825X1802600302>
- Yazgan, B. (2008). II. Dünya Savaşı sonrası sistemci ekoloji ve 1960'lardan itibaren mimarlıkta çevre bilinçli yaklaşımlar. *Mimarlık*, 340, 31-37. [http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiS\\_ayi=290&ReclD=1702](http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiS_ayi=290&ReclD=1702)
- Zaha Hadid Architects. (b.t.a). *Lois&Richard Rosenthal Center for Contemporary Art*. Erişim tarihi 06 Kasım 2024, <https://www.zaha-hadid.com/architecture/lois-richard-rosenthal-center-for-contemporary-art/>
- Zaha Hadid Architects. (b.t.b). *Vitra Fire Station*. Erişim tarihi 6 Kasım 2024, <https://www.zaha-hadid.com/architecture/vitra-fire-station-2/>
- Zaha Hadid Architects. (b.t.c). *Phaeno Science Centre*. Erişim tarihi 6 Kasım 2024, <https://www.zaha-hadid.com/architecture/phaeno-science-centre/>
- Zizek, S. (2014). *Ahir zamanlarda yaşarken* (3. Baskı) (E. Ünal Çev.). Metis Yayınları.



# Mimarlık Eğitiminde Etik Üzerine Düşünmenin Zorluğu ve Potansiyelleri

Esra Sert

MAKALENİN ADI **Mimarlık Eğitiminde Etik Üzerine Düşünmenin Zorluğu ve Potansiyelleri**  
The Challenge and Potentials of Reflecting on Ethics in Architectural Education

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-1 (125), 44-51**

MAKALENİN YAZARI **Esra Sert**, Dr. Öğr. Üyesi, MEF Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **11.09.2024**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **25.11.2024**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **serte@mef.edu.tr**

ORCID **0000-0002-1283-4868**

**Öz** Bu çalışma, Türkiye'deki mimarlık eğitiminin etik konusu ile ilgili durumunun dökümünü yapmaya girişiyor. Motivasyon kaynağını -tüm zorluğuna rağmen- "dünyayı bugünde sevmek" ve "gözleri açık tutmak" üzerine kurmaya çalışmanın, mimarlıkta etik odaklı bir ders üzerine kafa yorarken önümüze bambaşka potansiyeller açabileceğini iddia ediyor. Kendiliğinden zaten güzel oluveren projeler mottosu yerine; mimarlıkta etik konusunu ana gündemine alan dersler aracılığıyla, kanıksanmış ön kabullerin "kimin için?", "nasıl?" sorularıyla, çoğulcu bir anlayışla, mimarlık eğitiminin ve pratiğinin geleceği ile yeryüzüne etkileri üzerine kafa yorarak sorgulanmaya çalışılabileceğini gösteriyor.

**ANAHTAR KELİMELER** Etik, Mimarlıkta Etik, Mimarlık Eğitimi, Sosyo-ekolojik Kriz, Eleştirel Düşünme.

**Giriş**  
"Okulda bize mimarlığın sadece bir iş olmadığı öğretilir. Bu bir yaşam tarzıdır. Dünyaya bakmanın bir yoludur. Bir fiildir. Kişinin etrafındaki dünyada ilham arayıp bulduğu ve daha sonra bu ilhamı tamamen yeni bir şey yaratmak için uyguladığı sürekli bir keşiftir. Ve yarattığımız bu şey güzeldir ve dünyada bir fark yaratır. Okulda hiçbir zaman inşa edilmeyecek varsayımsal projeler üzerinde köle gibi çalışsak da, tüm bunların o ilk "gerçek" işe hazırlık olarak yapıldığını düşünebiliriz. Ancak o ilk gerçek işin ilk birkaç ayında, stajyerler genellikle kendilerini mimarlıktan hiç olmadıkları kadar uzakta bulurlar. Güzellik yaratmak yerine, kendimizi 13 inçlik bir bilgisayar ekranında renkli dairelere bakarken, işlerin hangi noktada bu kadar korkunç bir şekilde yanlış gittiğini hatırlamaya çalışırken buluruz." (Hightower'dan aktaran Jann, 2010)

Yukarıda alıntılanan paragraftaki cümleler 2002 yılında Oklahama Üniversitesi Ulusal Mimarlık Eğitimi Zirvesi'nde dile getirilen cümleler. Her ne kadar kulağa sert gelse de, istisnai bambaşka örnekler olsa da, hâlâ geçerli ve haklı. Bu bağlamda dünya genelinde mimarlık eğitiminde bir yerlerde bir eksiklik olduğunu (Harries, 2000; Hightower, 2002; Spector, 2005; Sadri, 2012; Di Nunzio, 2019); mimarlık eğitiminin, içinde eylediği dünyayı en hafif tabirle "geriden" takip ettiğini söylemek mümkün görünüyor. Mimarlık alanında yarattığımız her şeyin "kendiliğinden" zaten "güzel" oluvererek, "dünyada

bir fark yaratması" üzerine geliştirilen ve sınırlanan popüler motivasyonun artık her manada çökmekte olduğunu söyleyebiliriz. Biz öyle görmek istesek de, ne mimarlık ne de mimarlık eğitimi kendinden menkul sihirli bir değnek değil. Mimarlık eğitimi ve pratiği üzerinde düşünmezsek, yeni sorular sormazsak, geliştirmesek ya da yeryüzünde, kentlerde, toplumda ve bireysel yaşamlarımızda olan bitenlere gözlerimizi kapatırsak işimiz zor. Böylece kendimizi bilgisayar ekranına bakarken bulup işlerin neden bu kadar yanlış gittiğini hatırlamaya çalışmak işten bile değil! Bu bağlamda çalışma, mimarlık eğitiminde etik üzerine düşünmenin zorluğu ve potansiyellerini; Türkiye'deki mimarlık eğitimi programlarında mimarlık etiği odağına alan bir dersin olup olmamasından hareketle, müfredat içerikleri ve MEF Üniversitesi'ndeki zorunlu bir ders olan *Ethics in Design* (Tasarımda Etik) üzerinden araştırıyor. Bunu yaparken literatür taramasının yanı sıra mimarlık etiği odaklanmış anket çalışmaları, mesleki organizasyon ve kuruluş tutumları da ele alınıyor. Makale, *Ethics in Design* dersi özgün deneyimini, son altı yılın ders programı ile mid-term ve final ödevlerinin içeriğini tabloya dökerek ve değişimini ele alarak değerlendirmeye çalışıyor (Tablo 1 ve 2). Ayrıca çalışma, aralarında mimarlık eğitiminde başı çeken dört köklü ve büyük üniversitenin de olduğu (İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ) ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar

Üniversitesi (MSGSÜ)) toplam 12 üniversitenin mimarlık fakültelerinin ders programlarının okul web siteleri üzerinden incelenmesini de içeriyor. İçinden geçmekte olduğumuz kriz döneminde mimarlık okullarında, mimarlıkta etiğe odaklanmış bir ders içeriğinin etik sorgulama yoluyla mimarlık eğitime ve topluma bir katkısı olup olamayacağına kafa yorarak, az sayıda olan mimarlığa odaklanmış tartışmayı derinleştirmeye katkı sağlamayı hedefliyor. Makalede, mimarların yalnızca bir hakem/ arabulucu/uzlaştırıcı rolünde anlamlandırılması yerine, “gözlerini açık tutma” metaforuna yaslanarak uzlaşma ve aykırı olma hakkı olan vatandaşlar olarak okunması deniyor.

Burada etik pratik farkındalığının mimarlık eğitimi programında ve pratiğinde nasıl ele alındığı sorusu önemli. Bu sorunun öneminin, içinde bulunduğumuz krizler çağında, değişen iş hayatı koşulları göz önüne alındığında, dünyanın genelinde de arttığını söyleyebiliriz. Hatta 2000 yılında düzenlenen Massimiliano Fuksas'ın küratörlüğündeki 7. Venedik Mimarlık Bienali'nin *Less Aesthetics, More Ethics* (Az Estetik, Çok Etik) ana temasıyla düzenlendiğini not düşmek gerekir. Koutsoumpos (2017) aslında etik üzerine yapılan akademik çalışmaların azımsanmayacak sayıda olduğunu belirtir. Bu akademik çalışmaların erişilebilirlik, ekoloji, mesleki davranış kuralları, tahakküm, güç, etnik kimlik ve cinsiyet ayrımcılık gibi çok yönlü konularla ilgili olmalarına rağmen mimarlıkta etik konusuna odaklanmış çok az sayıda çalışma olduğunu altını çizer. Koutsoumpos'a (2017) göre eğitimin mimari etiğin oluşumunda oynadığı rolü içeren bilimsel çalışma sayısı, genel etik akademik yazım alanına göre çok daha azdır.

Makale boyunca; “iyimserliğin” de “kötümserliğin” de kabul etmediği iki kelime olduğunu, önemli olanın “gözleri açık tutmak” olduğunu söyleyen Yourcenar'dan (Galey, 2008) ilham alarak, mimarlık eğitimi ve pratiğini kapsayan etik odaklı tartışmada zorlukları aşmak için “gözleri açık tutmak” metaforu kullanılıyor. Girişteki alıntıda bahsi geçen; dünyada fark yaratmak, güzellik, dünyaya bakmanın

bir yolu gibi önermelerin hepsi -tesadüf olmayan bir biçimde- etik pozisyon ve etik tartışmanın konusu olarak karşımıza çıkar. 21. yüzyılda mimar özneleri, geçmişteki tanrısal vasıflarından kopmuş, kendileri de dünyada bütün olup bitenlerden sorumlu ve aynı zamanda etkilenen (Harries, 2000), birer uzmanlaşmış yurttaş (Karvonen, 2011) olarak ele alırsak tam burada açığa çıkan yeni bir etik potansiyel üzerinde durabiliriz (Sert, 2021). Eğer “dünyayı değiştirenler, insani eylem ve özgürlük yetileri sayesinde kendi hakikatlerini yaratabilme potansiyeline sahip olan “sıradan bireyler” ise ve felsefenin ve mistisizmin uçurumlarında dolaşan “olağanüstü” insanlar değillerse; eylemlerinin sahnesi politikanın kamusal alanı ise işte burada gerçekten [mimarlar için de herkes kadar] bir mucize beklemek hakkına sahibiz. Batıl inançla “mucizeye” güvendiğimiz için değil, insanlar ister kendileri bilsinler veya bilmesinler, eyleyebildikleri sürece mümkün değilmiş gibi görüneni ve beklenmedik olanı başarma yetisine sahip oldukları ve sürekli bunu başardıkları için”(Arendt, 2005, s. 114'ten aktaran Berktaş 2016, s. 74) bu potansiyel üzerine düşünmeye değer.

Yakın tarihli, etik bağlamında mimarlık eğitimi ve pratiğiyle ilgili dikkat çekici az sayıda araştırmadan birine göz atalım. Birleşik Krallık ve RIBA tarafından akredite edilmiş mimarlık okullarını temsil eden bir kuruluş olarak SCOSA (*Standing Conference of Schools of Architecture/ Mimarlık Okulları Daimi Konferansı*) İş Etiği Çalışma Grubu 2022 yılında çevrimiçi bir anket yayınladı (SCOSA, b.t.). Söz konusu anket mimarlık öğrencileri, mezunlar ve akademik personel için düzenlendi. Çevrimiçi sitelerindeki açıklamada, “Etik Uygulamanın mimarlık eğitimi ve pratiğinde nasıl ele alındığına ilişkin örnekleri belirlemeyi ve Etik Uygulama eğitiminin mimarlık eğitimi ve pratiğine entegre edilmesine yönelik fırsatları tespit etmenin amaçlandığı” ifade ediliyor. Toplam 37 sorudan oluşan ilgili anket incelendiğinde sorularda dikkat çekici olan, Etik Uygulamanın teknoloji/çevre tasarımı grubu, tarih/teori grubu, profesyonel pratik/iş yönetimi grubu, hesaplamalı tasarım

ya da doktora tezlerinin içinde herhangi bir modül olarak (tasarım modülü, öğrenim çıktısı modülü, konuşmalar-atölyeler modülü, değerlendirme kriteri modülü, herhangi modül içinde enformel tartışmalar vb.) öne çıkıp çıkmadığıyla ilgili sorulardan oluşmasıdır. Bu makalenin de ana araştırma konusuna kaynaklık eden MEF Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde okuyan tüm mimarlık ve iç mimarlık öğrencilerine zorunlu olan FADA121 kodlu *Ethics in Design* dersi (1) türünden herhangi bir dersin varlığı sorgulanmaz. Burada, eğitimin bir bütün olduğunu düşünmek mümkündür ve elbette her bir derste etik üzerine sorgulamaların yapılacağı, hassasiyetin zaten geliştirileceğini varsayabiliriz. Fakat gerek derslerin öğrencilere yoğun olarak kazandırması beklenen mesleki ve teknik beceriler ile ayrıştırılmış bilgiler yığını göz önüne alındığında, gerekse de mimarlık fakültelerinde programların yoğunluk dağılımı ve akademisyenlerin iş yükü göz önüne alındığında bu varsayım yetersiz görünüyor. Alberto Pérez Gómez (2006), *Architecture and the Crisis of Modern Science* (Mimarlık ve Modern Bilimin Krizi) adlı kitabında modern mimarının krizini “mimariyi duygusal, fiziksel bir deneyim ve aynı zamanda maddi bir inşaat ve işlevsellik sorunu olarak değerlendirmedeki başarısızlığı...” olarak tanımlayarak; başta bilim alanı olmak üzere sanat, felsefe ve mimarlık alanlarında 19. yüzyılda yaşanan radikal gelişmelere dayandırır. Bu alanların; yalnızca pozitif akıl tarafından yönlendirildiklerini iddia edebildikleri, yaşanmış deneyimle herhangi bir bağlantıları olduğunu kabul etmeyi bıraktıkları ve doğa ile insan ayrımının keskinleştiği (Latour, 1993) tarihsel an bu andır. Pérez Gómez (2014) modern mimarının ve özellikle gereksiz işlev ve biçim takıntılarının izlerini çalışmalarında günümüze kadar sürer.

Öte yandan, Karsten Harries'in (2000) *The Ethical Function of Architecture* (Mimarlığın Etik İşlevi) isimli kitabı, mimarlık eğitiminin etikle ilgili oynayabileceği rol hakkında bazı temel sorular ortaya atar ve etik olanın her bir bireyin sözlerinde değil, belirli bir çağda bir topluluk tarafından paylaşılan ortak dünya görüşünde yattığına dair bir argüman oluşturur. Harries (2000), buradaki etik (*ethical*) vurgusunun “ethos”dan geldiğini

ve “ethos”un insanların dünyada varolma biçimi, yaşam tarzı, hatta bu dünyayı mesken tutma tarzı/yolu/biçimi (*the way of dwelling*) anlamına geldiğini belirtir (Harries 2000, s.4). Mimarlığın etik işlevini de “ortak bir “ethos”u dile getirmeye yardımcı olmak” olarak tanımlar (Harries 2000). Dünyaya bakmanın bir yolu ve bir fiil, bir eylemlilik olarak mimarlık anlayışı, Harries’in mimarlığın etik işlevi önermesiyle örtüşüyor. Burada temel soru böyle bir ortak “ethos” bu yeryüzünü mesken tutma tarzına dair sağduyu kendiliğinden ve zaten var mı? Yoksa üzerinde çalışarak yeniden kurulması mı gerekir? Ya da diğer pek çok şey gibi unuttuk, güncellemedik, mevcut sosyo-ekonomik düzenin kurallarına sorgusuz sualsiz bağladık veya her coğrafya ve bağlam için çaba gösterilerek yeniden hayal edilmesi üzerine mimarlık eğitimi ve pratiği içinde olanlar olarak kafa yormadık mı? Burada kuşkusuz herkes için aynı anda geçerli olacak tek bir yaşama biçiminden bahsedilmiyor. Kaygılarımız, sorunlarımız, sosyo-ekolojik krizler dünyasında yeryüzüne ilişkin kaygıları reddeden ve dünyayı hakir gören *contempus mundi* yerine *amor mundi* yani dünya sevgisini koymayı tercih eden ve gündelik eylemlere vurgu yapan Arendt’in (Berktay, 2016, s.22) bakışı ile dünyaya özen gösteren bir çoğulluk ile dünyada var olma biçimi vurgulanıyor. Burada çoğulluk, “insanın türsel aynılığı ile bireysel farklılığını (benzersizliğini) birleştiren şey” olarak (Berktay, 2016, s. 151) ve devamında insan dışı canlı-cansız varlıkları da hesaba katarak yeniden ele alınıyor. Benzersiz olan bu bireylerin birlikte konuşarak, tartışarak ve eyleyerek, insan türünün kendini tekrar eden aynılığından kurtulma potansiyelini kullanarak, özgün farklılıklarını -belki de yaratıcılık da tam buradadır- mimarlık alanında da sergilemeleri düşünülebilir mi? Mimarlık eğitimi ve pratiğinin, kanıksanmış doğruların ve yapma biçimlerinin değişebilirliğine dair etik sorgulama yoluyla topluma bir katkısı olabilir mi? Mimarlık eğitiminin, insan ve insan dışı tüm varlıkları ve ötekileri kapsayacak, çoğulcu, sorgulamanın önünü açacak, katmanlanacak ve incelemek şeklinde güncellenmesi mi gerekiyor? Tüm bu soruları cesaretle

sormak ve üzerine düşünmek mimarlık eğitimi için önemli olabilir mi?

### Mimarlık Eğitiminde Kendiliğindenlik- Emek -Etik

Günther Andreas’ın (1956, [2010]) dünyayı (istemeden veya bilerek) hali hazırda değiştirmeye devam ettiğimiz, oysa önemli olanın biz olmadan değişmeye devam etmesin ve insan türü olarak var olmadığımız bir dünyaya dönüşmesini diye yorumlanması anlamlı olabilecek bir “dünyayı değiştirmek” veya “dünyada bir fark yaratmak” önermesi (aktaran Berktay, 2021, s. 12) ekolojik krizlerle dolu dünyamızda emeğimizin doğrultusunu ne yana çevireceğimiz ile ilgili düşünmek açısından anlamlı. Etikle ilgili olarak, Jann (2010, s. 81) deliliğin aynı şeyleri tekrarlayıp farklı sonuçlar beklemek olduğunu hatırlatarak, mimarlık okullarının çoğunun etiğin -en iyi ihtimalle- lafta kalmasıyla iyi bir delilik örneği oluşturduğunu vurguluyor. Devamında ise mimarlık okullarının programlarında etik derslerinin neden sunulmadığını, benimsenmediğini ve geliştirilmediğini sorguluyor.

Etik, mimarlık eğitiminde güncel olarak en iyi ihtimalle profesyonel davranış kuralları ile müşteri ve işverene karşı sorumluluklar ekseninde bir kurallar manzumesine indirgeniyor (Spector, 2005; Fisher, 2012). Öte yandan ya seçmeli ders kategorisinde yer alıyor ya da enformel bir biçimde stüdyo derslerindeki tartışmalara havale ediliyor (Yürekli, 2015). Bu makale bağlamında burada ele alınan mimarlık fakültelerine ev sahipliği yapan 12 üniversitenin mimarlık programları web siteleri üzerinden incelendiğinde (İTÜ, ODTÜ, YTÜ, KTÜ, Gebze Teknik Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi, Kadir Has Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi ve MEF Üniversitesi) aralarında etik tartışmayı -mimarlıkta etik odaklı ve zorunlu bir ders olarak- ele alan tek program MEF Üniversitesi’nde öne çıkıyor. Başka bir deyişle, Jann’ın (2010) bahsettiği delilik hali Türkiye’de de dünyadakinden pek farklı değil. Türkiye’deki Üniversitelerin mimarlık fakültelerinin ders programları incelendiğinde etik; İTÜ’de 2017-18 Güz ile 2021-22 Güz arasında sadece beş yıl

boyunca “Mimarlığa Giriş ve Etik” dersi ismiyle mimari tasarım içerisinde yerini alıp sonrasında terk edilirken, Yeditepe Üniversitesi’nde etik dersi “Mimari Tasarıma Giriş ve Etik” ismiyle programda benzer biçimde stüdyo dersine havale ediliyor. İTÜ Mimarlık Fakültesi’nde 2021-22 Güz döneminden sonra etik ile doğrudan ilgili bir derse rastlanmıyor. Mimar Sinan Üniversitesi’nde ise “Mimarlık ve Etik” ismiyle ve KTÜ’de de yine 5. yarıyıl programında “Meslek Etiği” isimli bir ders olarak etik yalnızca seçmeli ders kategorisinde yer alıyor. Mardin Artuklu Üniversitesi’nde etik bir seçmeli bir ders içinde “etik ve mesleki hükümler” ifadesiyle bir öğrenim çıktısı maddesi olarak belirtiliyor. Bilgi Üniversitesi’nde ise etik odaklı herhangi bir derse rastlanmazken, dördüncü sınıfta “Mesleki Uygulama, Mesleki Hukuk ve Yönetmelikler” isimli ders yer alıyor. Mersin Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi’nde ise sırasıyla *Occupational Health and Safety 1-2* ve “İş Sağlığı ve Güvenliği 1-2” ismiyle yine etik tartışmaya dahil edilebilecek konuları içeren zorunlu bir ders olarak yerini alıyor. Bursa Uludağ Üniversitesi’nde 3.yarıyıldaki felsefe bölümü kodlu ve dolayısıyla mimarlık teorisi ve pratiğinde etik bir tartışmadan çok felsefe alanından felsefi bir tartışma olarak ele alınması muhtemel olan “Etiğe Giriş” isimli bir ders bulunurken, “Kariyer Planlama”, “Mimarlık Meslek Bilgisi” ve “İş Sağlığı ve Güvenliği” isminde zorunlu dersler de aynı anda parçalanmış bir biçimde bulunuyor. Kadir Has Üniversitesi’nde ise “Evrensel Değerler ve Etik” ismiyle dersin vurgusu mimari bağlamdan çok, felsefe odağıyla yerini alıyor. Öte yandan, Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ders programlarında herhangi etik temalı bir ders bulunmuyor. Zorunlu dersler kapsamında ve mimarlık bağlamında etik odaklı bir ders yalnızca MEF Üniversitesi’nde *Ethics in Design* (Tasarımda Etik) ismiyle sekiz yarıyıllık programda birinci yarıyıldaki yerini alıyor. Ayrıca aynı üniversitede *Professional Practice* (Meslek Pratiği) isimli zorunlu bir ders daha bulunuyor.

### Mimarlık eğitimi neden “geriden” geliyor?

Bir önceki bölümde Türkiye’deki farklı üniversitelerin fakülte programlarında



etik dersinin varlığını irdelediğimizde iç açıcı bir tabloyla karşılaşmıyoruz. Öte yandan mimarlık programlarının, mimarlıkta etik konusunda öğrencilerin beklentilerini ve eğilimlerini karşılayıp karşılamadığı üzerine bir okuma yapmaya çalıştığımızda çarpıcı bir sonuç bizi bekliyor. Eğitim üzerine çalışan The Carnegie Foundation'ın yaptığı bir araştırmaya göre, yükseköğrenim seviyesinde mimarlık eğitimi almayı seçen öğrencilerin yarıya çok yakın kısmı, mimarlık bölümünü ticari kaygı ve kariyer için değil, yaşadıkları çevreyi ve kentleri daha yaşanabilir bir yer yapmak için tercih ediyor (Boyer ve Mitgang 1996, Chan 2013). Bu verilere rağmen Chan (2013) üniversite düzeyinde mimarlık okulları ders programlarının, öğrencilerin gönüllü oldukları toplumsal işler için neredeyse hiçbir kaygı gütmediklerini ve bir şey yapmadıklarını belirtiyor. 2022 yılında MEF Üniversitesi Mimarlık Fakültesi FADA121 *Ethics in Design* ilk dersine katılan 117 öğrenciyi kapsayan ve aynı sorunun peşine düşen anket çalışmasında da benzer sonuçlar ortaya çıktı. Anket çalışmasına göre; öğrencilerden %59'u yaşanabilir çevrelere ve şehirlere katkıda bulunmak, %34,2'si kariyer ve para, %6,8'i ise mimarlık hakkında hiçbir fikri olmayarak "tesadüfen" üniversite sınav tercihine göre yerleşmiş görünüyor (Sert, 2022, s.59).

Çok hızlı değişen yeryüzü ve yapılı çevre karşısında mimarlık eğitiminin bilgisayar destekli teknolojiler ve hesaplamalı tasarım dışında yeterince hızlı değişmediği ve ihtiyaçları yeterince gözetmediği önermesi (Jann, 2010) önemini koruyor. Stüdyoda mimari proje önerisi yapılan alanlarda hem yaşayanların ve yerin, hem de tek tek mimar öznelerin ve mimarlık öğrencilerinin toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf deneyimlerini (Dutton, 1991; Hooks, 1994; Aykaç, 2021) hesaba katmak gerekiyor. Bu deneyimlerle beraber ekoloji ve yeryüzü bilgisini mimarlık eğitimi ve pedagojisinin yeniden kavramsallaştırılmasında merkezi hale getirmek için ivedilikle yollar aramak gerekiyor. Örneğin yüksek lisans ve doktora seviyesinde tezlerde ve yarışmalarda önemi gittikçe artan bir konu olarak ekoloji alanı (sürdürülebilirlik, enerji etkin tasarım, peyzaj vb.) öne çıkıyor. Fakat, her ne

kadar durum böyle olsa da mimarlık programlarında kentsel ekoloji ve mimarlık arakesitinde, ilgili herhangi zorunlu bir dersin olup olmadığını incelemek bile içinde bulunduğumuz durum ile ilgili çok fazla şey söylüyor. Özetle mimarlık eğitiminde ekoloji bağlamı etiğe benzer biçimde asli olarak görülüyor ve yalnızca ilgisine havale edilmişe benziyor.

Meslek odalarında mimarlıkta etik konusu nasıl ele alınıyor diye baktığımızda yine ufuk açıcı bir tabloyla karşılaştığımızı söylemek zor. Yürürlük tarihi 13 Şubat 1971 olan "TMMOB Mimarlar Odası Mimarlık Mesleğini Uygulama, Mimarlar Arası Dayanışma, Mimarlık Şeref ve Haysiyetini Koruma Yönetmeliği" isimli yönetmeliğin içeriği incelendiğinde mimarların birbirleriyle ilişkileri, iş tutumları, iş sahipleriyle ilişkileri, bilirkişilik hizmetlerinde uyulacak kurallar, yarışmalarda uyulacak esaslar ile ilgili başlıklara rastlıyoruz. Tüm bu sıralananlar her ne kadar elli yıl önceye dair olsa da bugün de etik ve mimarlık denilince aşağı yukarı benzer alanlarda gezinen İngilizcede *code of conducts* olarak isimlendirilen, profesyonel iş yaşamını gözetten mesleki sorumluluklar ve kurallar manzumesi karşımıza çıkıyor. Tam bu noktada Nicholas Ray'in (2005) mimarı *quasi-arbitrator* yani yansız hakem/arabulucu/uzlaştırıcı olarak tanımlayan şu paragrafı dikkat çekicidir:

"Mimarları rahatlatan bir profesyonellik tanımlama geleneği, ticaretin vahşi tanrılarının uygarlık ve düzenin muadilleriyle sohbet ettiği yerdir. Bu vizyon, muhtemelen eskimiş olsa da, güçlendirici bir vizyondur. Perdeler, yüksekte oturan ve büyük çıkarlar arasında hakemlik yapan profesyoneli ortaya çıkarmak için ayrılır. Yanında, ona itibar kazandıran ve etik rehberlik sunan kanun ve kod kitapları vardır. Her müzakerede müzakerenin ince yazıları durmaksızın tartışıldığı ve gözden geçirildiği için, meslek etiği üzerine yorum yapan pek çok kişi bu rehberliğin içeriğine ve yorumuna odaklanmayı tercih eder." (Nicholas Ray.; *Architecture and Its Ethical Dilemmas*, s.7).

Öte yandan, mimarlıkta etik her ne kadar karşılıklı danışma ve müzakere zeminine ihtiyaç duysa da mimarları

rahatlatan bir profesyonellik tanımı olarak mimar özneyi yansız hakem ve arabulucu konumuna (Ray, 2005) hapsetmek yerine, "uzlaşma ve aykırı olma hakkı" (Berktaş, 2021, s. 107) ile tanımlamayı deneyebiliriz.

### MEF Üniversitesi 1. Sınıf mimarlık eğitiminde etik dersi üzerine deneyimler

Bu bölümde, MEF Üniversitesi'nde 2018 yılından beri yürütmekte olduğum FADA121 *Ethics in Design* dersinin bağlamı, içeriği, değişimi, tartışma başlıkları ve dersin çıktılarını altı yıl boyunca (2018-19 Güz, 2019-20 Güz, 2020-21 Güz, 2021-22 Güz, 2022-23 Güz, 2023-24 Güz) ders programları, öğrencilerin dönem içi, dönem ortası ve final çalışma örnekleri ile sınıf içi tartışmalar ve sorular üzerinden inceleniyor. Bunu yaparak makale, hem mimarlık eğitiminde etik üzerine düşünmenin zorluğu ve potansiyellerine dair bir değerlendirme yapmayı hem de hali hazırda olanlara /yapılagelenlere neler eklenebileceği üzerine tartışma açmayı hedefliyor. Etik üzerine 21. yüzyılda bir ders vermenin başlıca zorluğu aslında modern çağda insan türü olarak yaşadığımız yabancılaşma ve içinde geçtiğimiz yoğunlaşmış sosyo-ekolojik krizler (akademik özgürlük, göçler, savaşlar, iklim değişikliği başta olmak üzere) olarak sıralanabilir. Bütün bu yoğun gündeme rağmen, önceki bölümlerde açıklandığı üzere mimarlar içinden geçtikleri eğitim başta olmak üzere farklı nedenlerle etik kuralları çoğunlukla ve yalnızca işverene karşı profesyonel davranış kuralları açısından düşünmeye eğilimlidirler. Öte yandan, "mimarlıkta etik konusu, mimarlık öğrencileri açısından hem alternatif gelecek tahayyülü geliştirmelerine ve hem de farklı yolları keşfetmelerine yardımcı olma konusunda güçlü bir potansiyel taşır." (ECTS Course Form Information Package, b.t.). Bu sene yedinci kere deneyimlediğim, birinci sınıf mimarlık ve iç mimarlık öğrencilerine zorunlu olan FADA121 *Ethics in Design* (Tasarımda Etik) dersi, mimarlıkta etik olana dair zorunlu ve bir o kadar da zorlu tartışmayı stüdyo dışında devam ettirdiği için özel bir yere oturuyor. Ayrıca stüdyo dışı bir ders olarak mimarlıkta etiğe odaklanan

|     | 2018-19  | 2019-20  | 2020-21  | 2021-22  | 2022-23   | 2023-24   |
|-----|--|--|--|--|---|---|
| W1  | Introductory discussion: Why Ethics for Architects?                | Introductory discussion: Why Ethics for Architects?                | Introductory discussion: Why Ethics for Architects?                | Introductory Discussion.   | Introductory Discussion.                                | Introductory Discussion.                                |
| W2  | We need a new way of understanding architecture                    | understanding architecture   | understanding architecture   | Why Ethics for Architects?   | Why Ethics for Architects?                              | Why Ethics for Architects?                              |
| W3  | Responsibilities of architecture to the Earth                      | Responsibilities of architecture to the Earth                      | Responsibilities of architecture to the Earth                      | Responsibilities of Architecture to the More-Than-Human            | Responsibilities of Architecture to the More-Than-Human | Responsibilities of Architecture to the More-Than-Human |
| W4  | Responsibilities of architecture to the Earth                      | Responsibilities of architecture to the Earth                      | Responsibilities of architecture to the Earth                      | Toward the Relational City   | Right to the City                                       | Ethics of Architecture                                  |
| W5  | Responsibilities of Architecture to the Society                    | Responsibilities of Architecture to the Society                    | Responsibilities of Architecture to the Society                    | Ethics for the City  | Ethics and Architectural Studio                         | Right to the City                                       |
| W6  | Responsibilities of Architecture to the Society                    | Responsibilities of Architecture to the Society                    | Responsibilities of Architecture to the Society                    | FADA workshop  | Toward the Relational City                              | Toward the Relational City                              |
| W7  | FADA workshop  | FADA workshop  | FADA workshop  | Ethics and Aesthetics  | Ethics for the City                                     | Ethics for the City                                     |
| W8  | Responsibilities of Architecture to the Society: Right to the City | Responsibilities of Architecture to the Society: Right to the City | Responsibilities of Architecture to the Society: Right to the City | Responsibilities of Architecture to the Society                    | Ethics and Aesthetics                                   | Ethics and Aesthetics                                   |
| W9  | The Role of Experiential Knowledge in Design                       | The Role of Experiential Knowledge in Design                       | The Role of Experiential Knowledge in Design                       | The Role of Experiential Knowledge in Design                       | Responsibilities of Architecture to the Society         | Responsibilities of Architecture to the Society         |
| W10 | Ethics and Aesthetics  | Ethics and Aesthetics  | Ethics and Aesthetics  | Responsibilities of Architecture to the Society: Right to the City | Alternative Architectural Practices                     | Alternative Architectural Practices                     |
| W11 | Ethics and Academic Writing  | Ethics and Academic Writing  | Ethics and Academic Writing  | Ethics and Academic Writing  | Academic Writing & Originality & Authenticity           | Academic Writing & Originality & Authenticity           |
| W12 | Ethics for Architects and Changing Working Life Conditions         | Ethics for Architects and Changing Working Life Conditions         | Ethics for Architects and Changing Working Life Conditions         | Ethics and Digital Technologies & Work Safety                      | Ethics and Digital Technologies & Work Safety           | Ethics and Digital Technologies & Work Safety           |
| W13 | Obligations to Colleagues  | Obligations to Colleagues  | Obligations to Colleagues  | Responsibilities to Colleagues                                     | Responsibilities to Colleagues                          | Responsibilities to Colleagues                          |
| W14 | Closing Lecture & Discussions                                      | Closing Lecture & Discussions                                      | Closing Lecture & Discussions                                      | Closing Lecture & Discussions                                      | Closing Lecture & Discussions                           | Closing Lecture & Discussions                           |

**SOLDA** Son altı yılı kapsayan ve on dört hafta boyunca ethics in design dersi içeriğini gösteren tablo (Yazar tarafından üretilmiştir) (Tablo 1).

**SAĞ ÜSTTE** Son altı yılı kapsayan ve Ethics in Design dersi mid-term ve final ödev içeriklerini gösteren tablo (Yazar tarafından üretilmiştir) (Tablo 2).

herhangi bir ders Türkiye’de ve Avrupa ile Amerika coğrafyasındaki mimarlık fakültelerinde yok denecek kadar az sayıda bulunuyor. Bu makaleye konu olan deneyimin yolun başında sayılabilecek öğrencilerle gerçekleştirilmesiyle etik dersi ilgi çekici bir yere oturuyor. Derste tartışmalar, videolar, yazılar, filmler ve kolajlar; mimarlığın hem sosyal hem de ekolojik çeşitlilik, adalet, kamu yararı ve bütüncül bir yaklaşım için bir araç olarak görüldüğü “tasarım adaleti pedagojisi” (Costanza-Chock, 2020) bağlamıyla ele alınıyor. Bu ders, geleceğin profesyonelleri, politika yapımcıları, bilim insanları, yöneticileri olacak ve en önemlisi bugünün vatandaşları olan mimarlık öğrencilerinin muhakeme ve yargılama açısından etik farkındalığın yanı sıra eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirmeyi amaçlıyor (ECTS Course Form Information Package, b.t.). Yüz yüze çoğunlukla amfide bazen okul dışında etkinlik ve buluşmalarla yürütülen bu derste, en genel haliyle doğaya, topluma ve meslektaşlara sorumluluklar ve bu sorumluluklar etrafında kümelenen güncel tartışmalar ile etik-estetik, profesyonel hayatta karşılaşılan zorluklar, kentsel ekoloji, erişilebilirlik, işçi sağlığı ve iş güvenliği gibi konu başlıkları öne çıkıyor. Ayrıca, yaşam boyu öğrenme yetkinliğine dayalı tasarım pratiği hakkında yeni bir düşünme şekli oluşturulmaya çalışılıyor. Bu dersin sonucunda hedeflenenler; eleştirel düşünme pratiği, kolektif öğrenme, derste özgür ve güvenli tartışma ortamı kültürünün yaratılması, farkındalık, multidisipliner yaklaşım ve daha yaşanılabilir bir dünya için mesleki olarak inisiyatif ve sorumluluk alınmasını teşvik etmek olarak sıralanabilir.

### Örnekler üzerinden - sahadan deneyimlerle ve tartışarak- beraber öğrenmek

Tasarımda Etik dersi çoğunlukla amfide her sene güncellenen sayılara rağmen yaklaşık 100-130 arasında değişen sayıda öğrenciyle beraber gerçekleştiriliyor. Öğrenciler tarafından sıkıcı ve zorunlu bir ders olarak algılanma ihtimaline rağmen (kimisi için hala kaçınılmazca sıkıcıdır elbette); rehber okuma metinlerine, sorular üzerine yazarak düşünmeye, videolara, filmlere, saha ödevlerine, kolaj çalışmalarına ve yürütücü sunumları, konuk sunumları ile arkasından gelen tartışma seanslarına dayanan hibrit, sorgulayıcı, değişken, ucu açık, günceli yakalamaya çalışan yapıyla ve güvenli bir tartışma ortamı olanağı yaratmayı amaçlamasıyla her hafta hepimiz için farklı bir deneyime dönüşüyor. Derste konuklar çok farklı disiplinlerden seçiliyor ve çoğu sahada kolektif çalışmalar yapan alanında uzman kişilerden oluşuyor ve böylece ders çoğulluğu gözetken canlı bir deneyim paylaşımı ve tartışma ortamına dönüşüyor. Sahadan ve çoğunlukla kolektif işler üreten gruplar, kolektifler ve dernekler ile alanında uzman davetli akademisyenlerin katılımlarıyla multidisipliner bir perspektifle zenginleşerek güncellenen tartışmalar, öğrencilerin özellikle tartışmaya katılımlarını ve ilgilerini arttıran bir öge olarak öne çıkıyor. Misafir katılımcılara; Acil Korona Mekânları, Herkes için Mimarlık (HİM), Mekânda Adalet Derneği (MAD), Oyun İstanbul, SO? Mimarlık ve Fikriyat, Urban.koop, Düzce Umut Evleri, Doç. Dr. İpek Yürekli (mimar), Prof. Dr. Begüm Özden Fırat (sosyolog), Prof. Dr. Güven Arif Sargın (mimar), Dr. Gülşah Aykaç (mimar), Dr. Mert Uzun (İnşaat Mühendisi), İPA (İstanbul Planlama Ajansı), Halic

Dayanışması ve MEF AAP yüksek lisans öğrencileri örnek verilebilir.

Ders programının içeriği temelde üç ana bölümden oluşuyor. Bu bölümler kurgusal olarak yeryüzüne ve bağlantılı olarak topluma ve meslektaşlara karşı sorumluluklar ve sorgulamalar etrafında şekilleniyor. Fakat yıllar içerisinde haftalık ders programında başlıklara da yansıtacak biçimde konuların çözünürlüğünün arttığını (Sert, 2023) ve öğrencilerin eğilimleri ve geri bildirimleri yardımıyla güncellendiğini söylemek mümkün. Örneğin, önceleri dersin bir modülünde “yeryüzüne karşı sorumluluklar” bağlamı öne çıkıyordu. Daha sonra modül güncel *more-than-human* tartışmasından beslenerek, sorumluluklar yeryüzünden daha kapsayıcı ve düşündürücü olacak şekilde insandan fazlasına (yani canlı cansız tüm varlıklar) sorumluluklar (*responsibilities to the more than human*) olarak genişliyor (Tablo 1). Öte yandan, çoğunlukla işverenlere karşı sorumluluklar olarak algılanan etik tartışması meslektaşlarımıza ve mesleğimize karşı sorumluluklar başlığıyla karşımıza çıkan modül ile bir nevi ters-yüz ediliyor.

Mimari olarak ne ürettiğimiz kadar nasıl ürettiğimiz üzerine de düşünmemizi sağlayan ve genellikle 13. haftada tartışılan meslektaşlarımıza karşı sorumluluklar ve dayanışma konusunun oldukça ufuk açıcı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bireyselliğin ve rekabetin öne çıkarıldığı adaletsiz ve sömürücü staj ve çalışma koşulları göz önüne alındığında (Fisher, 1994) dayanışmayı öne çıkarmak ve rekabeti verili konumundan çıkarmaya yönelik tartışma yürütmek oldukça önemli hale geliyor. Mimarlıkta toplumsal sorumluluklar bağlamı ise; çocuklar, engelliler, yaşlılar, erişemeyenler, dezavantajlı gruplar, afetzedeler,

yoksullar üzerinden ve kent hakkı başta olmak üzere konut hakkı, erişim ve değiştirme-karar verme hakkı gibi temalar etrafında şekilleniyor.

2022-23 Güz ve 2023-24 Güz ders yılı programlarında önceki dönemlerden farklı olarak son yıllarda sıklıkla tartışılan “alternatif mimarlık pratikleri” içeriğinin eklendiği söylenebilir (Tablo 1). Son altı yılın ev ödevleri göz önüne alındığında, ilgili haftanın okunacak metinleri içinden bir cümlenin çekip çıkarılarak ya iki paragraflık bir yorum-değerlendirme yazısı olarak ya da kolaj ödevi olarak istendiği ve yıllar içerisinde hemen hemen benzer içeriklerin devam ettiği gözleniyor. Mid-term ve final ödevlerini incelediğimizde (Tablo 2) ilk üç yılda tüm dönem üzerinden ve kişisel yorumları içeren 1000 kelimelik değerlendirme metinleri istenirken, son üç yılda bu durumun değiştiği gözleniyor. Son üç yılda bizzat bedensel olarak ilgili projelerin gidilip yerinde incelenmesini de içeren video araştırma ödevi (Görsel 1-2), booklet ve sosyal medya içeriği hazırlama ödevi (Görsel 3, 4, 5), ya da manifesto yazımı gibi daha serbest, hibrit teknikler ile bedensel deneyime dayalı eleştirel düşünme ve yaratıcılığı teşvik etmeye yönelik araştırmalar ile başkalaşan pedagojik yaklaşımların tercih edildiği söylenebilir. Geçen yıl yani 2023-24 Güz döneminde derste öğrencilerden gelen geri bildirim dikkate alındığının altını çizmek gerekir. Daha fazla sayıda etik anlamda olumlu, iyi şeyler hissettiren, pozitif örnek oluşturabilecek örnek projeler incelenmesine dair alınan geri bildirim sonucu araştırmalara konu olan projelerde olumlu örnek sayısını arttırmayı hedefleyerek adımlar atıldığı ve bunun öğrencileri daha fazla motive ettiğinin gözlemlendiği söylenebilir. Başka bir deyişle, son yılın (2023-24 Güz) mid-term ve final ödev içerikleri göz önüne alındığında, yürütücü tarafından ya da öğrencilerin serbest seçimiyle belirlenen proje örneklerinin etik açıdan incelenmesinde çok yönlü ve bütüncül bakışa teşvik edecek yönlendirmeler yapılıyor. Özetle, öğrencilerin geri bildirimlerinin, dönem boyunca katılımlarının *Ethics in Design* dersi için önemi çok büyük. Öğrencilerin derse ve içeriğine her anlamda katkı ve katılımları göz

|          | 2018-19  | 2019-20  | 2020-21  | 2021-22   | 2022-23  | 2023-24   |
|----------|--|--|--|---|--|---|
| mid-term | Experience of a place via the article titled "Semi Lattice and Tree" Free Technic: Collage, Poster, Graphics, Power-point) | Experience of a place via the article titled "Semi Lattice and Tree" Free Technic: Collage, Poster, Graphics, Power-point) | Experience of a place via the article titled "Semi Lattice and Tree" Free Technic: Collage, Poster, Graphics, Power-point) | Creating Social Media (Instagram Account) for Ethics in Architecture (Group Work) | Video on Ethics in Architecture (Individual)   | Video (Group work) Video through bodily experience of a project.<br>* the video should discuss the strengths and weaknesses of the project,<br>* provide insights on how interventions can be made in the future or today for it to be better.<br>* include questions where you ask about how to draw attention to the project, and you will give clues on how it can be improved or highlighted.               |
| final    | Final: Article (max. 1000 words) (Individual)  | Final: Article (max. 1000 words) (Individual)  | Final: Article (max. 1000 words) (Individual)+Collage Work   | Final: Article (max. 1000 words) (Individual)                                     | Final: Manifesto (Group work). The manifesto will be about the future projections of architecture. Students can use a speculative language, writing for young architects of the next generation. | Final: Research on Specific Project Assigned by the Instructor.<br>Research and interpret the project ethically in terms of architecture and design. Some of the projects have dominant ethically problematic issues, while others have been selected for their efforts to be ethical and participatory in various aspects. Some projects may exhibit both ethically problematic aspects and positive features. |

önüne alınarak, pasif bir izleyici-alıcı olmaktan öteye geçtiklerinin, içeriğe müdahale edebilen, dersin aktif katılımcıları olduklarının altını çizmek gerekiyor. Yukarıda detaylandırılan pedagojik yaklaşım sonucu öğrencilerin salt tüketici, üniversitedeki akademisyenlerin ise üretici olduğu fikrinin ters yüz edilmesiyle, etik dersinin “yüksek öğretimde tersyüz öğrenme” (*flipped learning*) modeliyle (Şahin ve Kurban, 2016) uyumlu olduğu söylenebilir.

Mimarlık fakülte program içeriklerini birbirini tamamlayan parçalar olarak düşünebiliriz. Bu bağlamda MEF Üniversitesi'nde birinci sınıflara zorunlu olan sosyal sorumluluk taşıyan ve yaparak öğrenme hedefli “Tasarla Yap! Stüdyosu” (2) zorunlu staj deneyimlerinin ve programdaki tüm ders içeriklerinin tetiklediğine inandığım iki öğrenci girişimini de bu makale kapsamında değerlendirmek anlamlı olacaktır.

İlki, MEF Üniversitesi öğrencilerinin 2021 yılı Ağustos ayında Bodrum ve civarında gerçekleşen yangınlardan sonra kimse onları buna zorunlu kılmamışken kendi inisiyatifleriyle dönem içinde yangından etkilenen Bodrum Mazı'daki ilkokul öğrencileri için Tasarla Yap! Stüdyosu'ndaki gibi üretimler yapmak istediklerini dile getirdiler. Staj dönemi dışında ve farklı dönemlerden karma bir öğrenci grubuyla “Oyun Evimiz” isimli projeyi gerçekleştirdiler (Sert, 2022). Buradaki refleksin Arredamento Mimarlık Dergisi'nin Mimarlık Kolektifleri dosyası için hazırladığım metinde yer alan aşağıdaki paragraftakine benzer bir anlamı olduğunu söyleyebiliriz:

“Sahip oldukları mesleki bilginin, isteğin, hayallerin, araçların ve/veya kol gücünün; kırılğan olanla, doğrudan ona ulaşamayan (büyük çoğunluğu

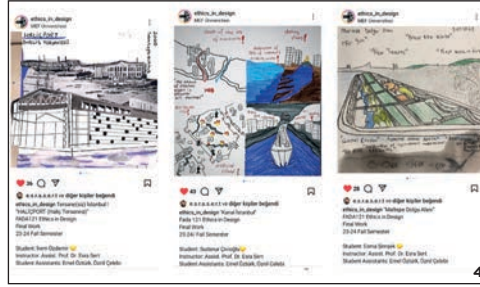
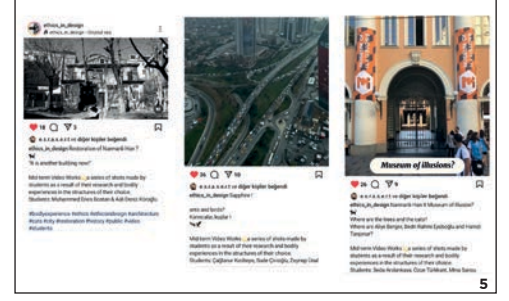
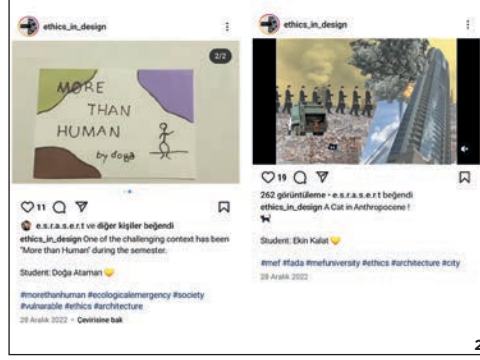
oluşturan) ihtiyaç sahipleriyle hemhal edilmesi yoluyla yan yana geliyorlar. Bu sayede yanlış veya eksik giden/ gidebilecek bir şeylerin değişmesini arzularak ve kendilerinin de bu süreçte yaparak öğrenmesine, dönüşmesine ve iyileşmesine tanık oluyorlar.” (Sert, 2022, s. 60).

İkinci örnek ise, bu yıl 2024-25 Güz öğretim yılında MEF Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen, mimarlık öğrencilerinin inisiyatifinde kurgulanan bir öğrenci atölyesi olarak öne çıkıyor. Atölye, The Architecture Lobby'nin akademik çalışma grubunun (T-A-L AWG) son üç yıldır düzenlediği *Architecture Beyond Capitalism School* (Kapitalizmin Ötesinde Mimarlık) bu yıl *Hacking Institution* temasıyla etkinlikler düzenliyor. ABC School'24-25 Türkiye ayağında MEF Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğrencileri ağırlıklı bir ekip *Bug Workshop* (Bug Atölye) (Görsel 6) adıyla mimarlık eğitimini “hacklemek” için stajları ve eğitim programlarını hedefledikleri, Türkiye'nin çeşitli şehirlerindeki 20 farklı üniversiteden öğrencinin başvurduğu etkinlik, 5-6 Ekim 2024 tarihlerinde gerçekleşti. Yine söz konusu atölye çağrısı ve girişiminin var olagelen değişmez sanılan kalıplar üzerine, mimarlık eğitiminden ve müfredatından başlayarak mimarlık eğitiminin değişimini düşünmek üzerine, mimarlık öğrencileri ve akademisyenleri için anlamlı bir örnek oluşturuyor.

### Sonuç yerine: Dünyada bir fark yaratmak ya da yeni olasılıkların önünü açmak!

“O halde felsefenin [etiğin] mimarlığa ve mimarlık eğitimine ne gibi katkıları olabilir? Bir anlamda çok az: net bir yönlendirme yok; belki birkaç yol gösterici; çoğunlukla sorular, mimarlığa yaklaşımımızın çoğu zaman





**SOL ÜSTTE** 2022-2023 Güz dönemi *Ethics in Design* dersinin mid-term araştırma ödevi videoları içerik görüntüleri (MEF FADA 121 Ethics in Design, 2023, 2022a, 2022b, 2022c, 2022d) (Görsel 1, 2).

**SOLDA** 2023-2024 Güz dönemi *Ethics in Design* dersinin *final booklet* araştırma ödevi içerik görüntüleri (MEF FADA 121 Ethics in Design, 2024a, 2024b, 2024c, 2024d, 2024e, 2024f, 2024g) (Görsel 3, 4).

**ÜSTTE** 2023-2024 Güz dönemi *Ethics in Design* dersinin mid-term araştırma ödevi videoları içerik görüntüleri (MEF FADA 121 Ethics in Design, 2024h, 2024i, 2024j) (Görsel 5).

kanıksanmış ön kabullerini sorgulamak ve böylece yeni olasılıkların önünü açmak. Ancak felsefe [etik], mimarların ve mimarlık kuramcılarının uzun süredir güvendikleri ve süregelen kafa karışıklığının kaynağı olan haritaları sorgulayarak, yeni haritaların -kaçınılmaz olarak geçici- çizilmesine katkıda bulunabilir." (Harries, 2000, ss. 12-13)

Mimarlık eğitiminde etik; sıklıkla ya mesleki davranış kurallarının işverene karşı sorumluluklar ekseninde yoğunlaştığı bir kurallar manzumesine indirgeniyor ya da herhangi bir önem atfedilmeyerek enformel bir biçimde stüdyo derslerine havale ediliyor. Son altı yıldır MEF Üniversitesi'nde birinci sınıf öğrencileriyle birlikte deneyimlediğimiz *Ethics in Design* (Tasarımda Etik) dersi en temelde; "steril, parçalı ve bağlantısız öğrenme" (Brantmeier ve Mckenna, 2020) süreçleri hakkında eleştirel bir duruş

oluşturmaya çalışıyor. Bu makale, motivasyon kaynağını -tüm zorluğuna rağmen- "dünyayı bugünde sevmek" ve "gözleri açık tutmak" üzerine kurmaya çalışmanın mimarlıkta etik odaklı bir ders üzerine kafa yorarken önümüze bambaşka potansiyeller açabileceğini iddia ediyor. Kendiliğinden zaten güzel oluveren projeler mottosu yerine, mimari projelerin "kimin için?" ve "nasıl?" üretildiği sorularıyla beslenen çoğulcu bir anlayış geliştirilmesi üzerine çabalar inceleniyor. Yukarıdaki alıntıya referansla makale, mimarlığın geleceği ile yeryüzüne etkileri üzerine kafa yorarak mimarlıkta etik konusunu odağına alan dersler aracılığıyla, en azından kanıksanmış ön kabullerin sorgulanmaya çalışılabileceğini öneriyor. Mimarlıkta etiğe odaklanmış bir ders, eleştirel düşünmenin gelişmiş bir biçimi olarak kabul edilebilir ve mimarlık ve tasarımdaki etik konuların örneklerinden tartışılması ile öğrencilerin mimarlığın yeryüzü, toplum ve diğer meslektaşları için bir sorumluluk taşıdığını anlamalarını kolaylaştırabilir. Ayrıca böyle bir ders, öğrencilerin tüketici, üniversitedeki akademisyenlerin ise üretici olduğu fikrini; beraber öğrenerek, tartışarak ve kentlerde, yeryüzünde, toplumda olan bitenin ortak aktörleri ve etkilenenleri olduğumuz anlayışıyla sorunsallaştırmaya yardımcı olabilir. Öğrencilere tasarım dünyasının karşılaştığı yeni zorluklarla başa çıkabilmek için ihtiyaç duyacakları bir duyarlılık ve bakış açısı sağlayabilir.

Tarihsel dönemlerde, kriz ve radikal değişim zamanlarında, neyin iyi bir yaşamı oluşturduğuna, yaşamlarımıza dair ortak beklentiler oluşturmaya (*ethos*) ya da yapılması gereken doğru şeylere dair sorular sormanın daha da belirgin hale gelmesine eğitim alanında katkı sağlanabilir. Öte yandan, makalede yaşanabilir çevreler açısından ortak ve çoğulcu bir yaşamın nasıl olabileceğinin belirlenmesi konusunda topluma eşlik etmek ve mimari araçlarla sorgulamak, mimarlıkta etiği dert eden mimarların, akademisyenlerin ve öğrencilerin paylaştığı temel sorumluluklar olarak öne çıkıyor. Çalışma, mimarlık eğitimi ve etik ilişkisini kuramsal ve pratik boyutlarıyla ele alarak, bu alanda üretilen az sayıdaki çalışmaya katkı sağlıyor. Bu makale, Türkiye'deki mimarlık eğitiminde ortak hafızamıza katkıda bulunmayı ve içinde bulunduğumuz toplumsal ve ekolojik kriz döneminde, sorgulamak üzere bireysel ve toplumsal sorumluluklarımızı hatırlamayı amaçlıyor. Böylece, geleceğin yeryüzü sakinleri arasında yerini alacak mimarların eğitim aldığı fakültelerdeki programları sorgulayarak, etik konusundaki ders içerikleri, ortamlar ve deneyimler üzerine yeniden ve birlikte düşünülmesi deniyor. □

#### TEŞEKKÜR

Türkiye'de eşine az rastlanır programıyla ilk kez MEF FADA'da birinci sınıf mimarlık ve iç mimarlık lisans öğrencilerine zorunlu bir ders olarak programında yer veren, mimarlık eğitimi için gelecek erimli ve öncü tahayyülleriyle çok önemli bir iş yaptıklarına inandığım değerli hocalarım Prof. Dr. Arda Inceoğlu ve Dr. Burcu

#### Architecture Beyond Capitalism (ABC)

School' 24-25

The Architecture Lobby'nin Akademik Çalışma Grubu (T-A-L AWG) tarafından organize edilen ABC 24-25 School (Architecture Beyond Capitalism - Kapitalizmin Ötesinde Mimarlık), bu yıl "hacking institution" temasıyla yan yana geliyor.

Bizler, ABC School' 24-25'in Türkiye ayağında, mimarlık fakültesinde okuyan gönüllü bir grup öğrenci olarak bir araya geldik ve sizleri mimarlık eğitimini "hacklemeye" davet ediyoruz. **Bu workshop** bağlamında hack, bir bilgisayar sistemine değil, bir kurumsal sisteme yani "içerisinde bulunduğumuz mimarlık eğitimine" uygulanmaktadır.

Mimarlık eğitimini hacklemeyi, tartışarak ve birlikte oyunlar oynayarak anlamak, keşfetmek ve geliştirmek için 5 Ekim Cuma'ya ve 6 Ekim Pazar 2024 tarihlerinde İstanbul'da MEF Üniversitesi FADA - Hangar'da bir araya geliyoruz.

Bizce katılmak için 5 Eylül 2024 tarihinde haber QR kodu okuyarak formu doldurmayı öneriyoruz!



Hackleme, [bilgisayar] sistemleri, yazılımları ve donanımları; onları en gelişmiş amaçla geliştirme için yapılan keşiflere atıfta bulunur. Bu bağlamda hackler, teknoloji alanında insanları güdüme potansiyeli taşıyan ve yaratıcılığı sorgulayan bireylerdir.

Serdar Köknar'a mimarlık eğitimi topluluğu adına teşekkürü borç bilirim. Prof. Dr. Semra Aydınli ile birlikte 2018-19 Güz yarıyılında devraldığımız içeriği baştan kurarak, beraber yürütmeye başladığımız *Ethics in Design* dersinde sonraki iki yılda (2019-20, 2020-21) da beraberdik. Son dört yıldır (2021-22, 2022-23, 2023-24, 2024-25) ise sorumluluğu tek başıma üstlendiğim derste, bu makaleye vesile olan, sorularıyla derse renk katan, özellikle tartışmaları sorularıyla ve yorumlarıyla güçlendiren ve böylesine çetrefilli bir dersi kolaylaştıran başta tüm öğrencilerime ve beraberinde öğrenci asistan arkadaşlarım Eda Kesim, Oylum Akgül, Eyüp Arıkboğa, Talha Uçar, Öznil Çelebi, Emel Öztürk ve Betül Sivri'ye ve tüm katılımcılara teşekkür etmek mümkün değil.

#### DİPNOTLAR

1 2018-19 Güz yarıyılından beri MEF Üniversitesi'nde yürütücüsü olduğum FADA 121 *Ethics in Design* dersine dair bilgi ve deneyimleri önce 7-9 Nisan 2023 tarihlerinde düzenlenen Poedat konferansında "Türkiye'de Mimarlık Eğitiminde Güncel Etik Bağlam ve Öne Çıkan Deneyimler: MEF Üniversitesi Örneği" isimli bildiri sundum ve özetler kitapçığında yer aldı (Sert, 2023); ardından 3-4 Ekim 2023'te İstanbul Teknik Üniversitesi'nde düzenlenen *Stories of Situated Pedagogies in Architecture and... International Workshop*'ta mimarlıkta konumlandırılmış pedagojiler (*situated pedagogies*) bağlamında ele aldım ve bildiriler kitabında özet olarak yer aldı (Sert, 2024). Ders üzerine ilk defa düşünme fırsatı bulduğum bu konferanslar aracılığıyla oluşan örneklem içerik bu makalede genişletildi, yeni tartışmalar eklendi, derinleşti ve son altı yılı kapsayacak şekilde güncellendi.

2 MEF FADA Design and Build! Studio link: <https://fada.mef.edu.tr/Portfolio>

#### KAYNAKLAR

• ABC School Türkiye [@abschoolturkiye]. (2024, 16 Ağustos). *Architecture Beyond Capitalism (ABC School'24-25/ H-A-C-K-I-N-G I-N-S-T-I-T-U-T-I-O-N* [Fotoğraf]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, <https://www.instagram.com/abschoolturkiye/?igsh=MTRrbzJ5eThkYXNsZw%3D%3D>

• Arendt, H. (2007). *The promise of politics*. New York: Schocken Books.

• Anders, G. (1956 [2002]). *L'obsolescence de l'homme: Sur l'âme à l'époque de la deuxième révolution industrielle*. Editions de l'Encyclopédie des Nuisances, Editions Ivrea.

• Aydınli, S. (2015). Estetik Duyarlılık, Etik Sorumluluk. *Mimarlık*, 384, 25-29.

• Aykaç, G. (2021). Mimari tasarım stüdyosuna feminist bakış: öğrencinin yolculuğunu anlamaya çalışmak. *Feminist Tahayyül*, 2(1), 9-37.

• Berktaç, F. (2016). *Dünyayı bugünde sevmek: Hannah Arendt'in politika anlayışı*. Metis Yayınları.

• Berktaç, F. (2021). *Düşünme etiği*. Metis Yayınları.

• Boyer, E. L. ve Mitgang, L. D. (1996). *Building community: A new future for architecture education and practice: A special report*. Jossey-Bass Inc Pub.

• Hightower, J. B. (2002). 'Circles for a Living,' in *Architectural Internship Everybody's Issue*. National Summit on Architectural Education, University of Oklahoma.

• Brantmeier, E. J. ve McKenna, M. K. (Ed.) (2020). *Pedagogy of vulnerability*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.

• Chan, J. K. H. (2013). Teaching ethics in architecture: Contexts, issues, strategies. *Journal of the NUS Teaching Academy*, 3(3), 85-89.

• Costanza-Chock, S. (2020). *Design justice: Community-led practices to build the worlds we need*. MIT Press.

• Di Nunzio, M. (2019). Not my job? Architecture, responsibility, and justice in a booming African metropolis. *Anthropological Quarterly*, 92(2), 375-401.

• Dutton, T. A. (Ed.) (1991). *Voices in architectural education: Cultural politics and pedagogy*. New York: Bergin & Garvey.

• ECTS Course Information Package (b.t.). MEF

University, Information Package / Course Catalogue. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://sis.mef.edu.tr/bilgipaketi/eobsakts/ders/ders\\_id/2905/program\\_kodu/0301001/h/956/s/6/st/N/In/en](https://sis.mef.edu.tr/bilgipaketi/eobsakts/ders/ders_id/2905/program_kodu/0301001/h/956/s/6/st/N/In/en)

• FADA 121 Ethics in Design Syllabus 2023-24 (MEF Üniversitesi Mimarlık Fakültesi FADA 121 Tasarımda Etik 2024-2025 Güz Ders Programı): [https://www.academia.edu/107881041/Syllabus\\_FADA\\_121\\_ETHICS\\_IN\\_DESIGN\\_Fall\\_23\\_24](https://www.academia.edu/107881041/Syllabus_FADA_121_ETHICS_IN_DESIGN_Fall_23_24)

• Fisher, T. (1994). The intern trap: How the profession exploits its young. *Progressive Architecture*, 75(7), 69.

• Fisher, T. (2010). *Ethics for architects: 50 dilemmas of professional practice*. New York: Princeton Architectural Press.

• Foundation History (b.t.). Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, <https://www.carnegiefoundation.org/about-us/>

• Galey, M. (2008). *Açık gözler, Marguerite Yourcenar* (A. Er, Çev.). Doruk Yayınları.

• Grosz, E. (2001). *Architecture from the outside: Essays on virtual and real space*. Massachusetts: The MIT Press.

• Harries, K. (2000). *The ethical function of architecture*. Massachusetts: The MIT Press.

• Hooks, B. (1994). *Teaching to transgress: Education as the practice of freedom*. New York: Routledge.

• Jann, M. (2010). Revamping architectural education: Ethics, social service, and innovation. *International Journal of Arts and Sciences*, 3(8), 45-89.

• Karvonen, E. (2011). Toward the Relational City: Imagineries, Expertise, Experiments. A. Karvonen (Ed.) *Politics of Urban Runoff: Nature, Technology, and the Sustainable City* içinde (ss. 187-197). The MIT Press.

• Koutsoumpou, L. (2017). The Ethical Function of Architecture on Education. Führ, E. (Ed.) *Ethics in Architecture Festschrift for Karsten Harries* içinde (ss.203-218). Cloud-Cuckoo-Land. *International Journal of Architectural Theory*, 22(36). [www.cloudcuckoo.net/fileadmin/issues\\_en/issue\\_36/article\\_Koutsoumpou.pdf](http://www.cloudcuckoo.net/fileadmin/issues_en/issue_36/article_Koutsoumpou.pdf)

• Latour, B. (1993). *We have never been modern*. Harvard University Press.

• Leach, N. (2005). Less aesthetics, more ethics. Ray, N. (Ed.). *Architecture and its ethical dilemmas* içinde (ss. 135-142) Taylor & Francis.

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2022a, 28 Aralık). *Say Stop to Green Washing!* [Video]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://www.instagram.com/p/Cms5MHgq18k/?img\\_index=1](https://www.instagram.com/p/Cms5MHgq18k/?img_index=1)

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2022b, 28 Aralık). *Does originality exist?* [Video]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://www.instagram.com/p/Cms7IKkq2zq/?img\\_index=1](https://www.instagram.com/p/Cms7IKkq2zq/?img_index=1)

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2022c, 28 Aralık). *One of the challenging context has been "More than Human" during the semester.* [Video]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://www.instagram.com/p/Cms6dqdqR2l/?img\\_index=1](https://www.instagram.com/p/Cms6dqdqR2l/?img_index=1)

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2022d, 28 Aralık). *A Cat in Anthropocene!* [Video]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, <https://www.instagram.com/p/CmsAFKdhMDX/>

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2023, 2 Ocak). *What if a city was designed by and for kids?* [Video]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://www.instagram.com/p/Cm6Ro58tKAS/?img\\_index=1](https://www.instagram.com/p/Cm6Ro58tKAS/?img_index=1)

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2024a, 9 Ocak). *A House of Chickens* [Fotoğraf]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://www.instagram.com/p/C14jSXRtqON/?img\\_index=1](https://www.instagram.com/p/C14jSXRtqON/?img_index=1)

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2024b, 9 Ocak). *Tianjin Qiaoyuan Wetland Park* [Fotoğraf]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://www.instagram.com/p/C14nq2xtHVV/?img\\_index=1](https://www.instagram.com/p/C14nq2xtHVV/?img_index=1)

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2024c, 9 Ocak). *"Taller del Desierto" Urban Spa* [Fotoğraf]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://www.instagram.com/p/C147v1XN3pT/?img\\_index=1](https://www.instagram.com/p/C147v1XN3pT/?img_index=1)

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2024d, 9 Ocak). *"SESC Pompeia"* [Fotoğraf]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://www.instagram.com/p/C149HHSt2nt/?img\\_index=1](https://www.instagram.com/p/C149HHSt2nt/?img_index=1)

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2024e, 9 Ocak). *Tersane(siz) İstanbul! "HALİÇPORT (Haliç Tersanesi)"* [Fotoğraf]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://www.instagram.com/p/C14uVRPNV8t/?img\\_index=1](https://www.instagram.com/p/C14uVRPNV8t/?img_index=1)

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2024f, 9 Ocak). *"Kanal İstanbul"* [Fotoğraf]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://www.instagram.com/p/C14IstMNe38/?img\\_index=1](https://www.instagram.com/p/C14IstMNe38/?img_index=1)

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2024g, 9 Ocak). *"Maltepe Dolgu Alanı"* [Fotoğraf]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, [https://www.instagram.com/p/C14-uLYNDp5/?img\\_index=1](https://www.instagram.com/p/C14-uLYNDp5/?img_index=1)

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2024h, 18 Ocak). *Restoration of Narmanlı Han? "It is another building now!"* [Video]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, <https://www.instagram.com/p/C2OxVxGycSu/>

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2024i, 18 Ocak). *Sapphire! ants and birds? Karıncalar, kuşlar!* [Video]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, <https://www.instagram.com/p/C2Oy93UybBU/>

• MEF FADA 121 Ethics in Design [@ethics\_in\_design]. (2024j, 18 Ocak). *Narmanlı Han X Museum of Illusion? Where are the trees and the cats? Where are Aliye Berger, Bedri Rahmi Eyüboğlu and Hamdi Tanpınar?* [Video]. Instagram. Erişim tarihi 20 Ağustos 2024, <https://www.instagram.com/p/C2OvQfgSJMq/>

• Pérez Gómez, A. (2006). *Built upon love: Architectural longing after ethics and aesthetics*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

• Pérez Gómez, A. (2014). Ethics, emotion, and aesthetics: Architecture after the crisis of modern science. *Architecture\_MPS*, 4 (2), 2. <https://doi.org/10.14324/111.444.amps.2014v4i2.001>

• Ray, N. (Ed.) (2005). *Architecture and its ethical dilemmas*. Taylor & Francis.

• Sadri, H. (2012). Professional ethics in architecture and responsibilities of architects towards humanity. *Turkish Journal of Business Ethics*, 5(9), 86-96.

• SCOSA Business Ethics Working Group -Ethics in Architectural Education and Practice survey. (b.t.). SCOSA. Erişim tarihi 22 Ağustos 2024, <https://www.scosa.org.uk/ethical-practice>

• Sert, E. (2021). Pandemi ve mimarlıkta dayanışmacı pratikler. *Dosya*, 47, 58-63.

• Sert, E. (2022). Mimarlık kolektifleri ve dünyayı bugünde sevmek. *Arredamento Mimarlık*, 355, 58-63.

• Sert, E. (2023). Türkiye'de mimarlık eğitiminde güncel etik bağlam ve öne çıkan deneyimler: MEF Üniversitesi örneği. *Poedat Konferansı 2023 (7-9 Nisan 2023), Bildiri Özeti Kitapçığı* içinde (s. 28). <https://www.poedat.org/wp-content/uploads/Poedat-Konferansi-2023-Bildiri-Ozeti-Kitapcigi.pdf>

• Sert, E. (2024). *Syllabus: FADA 121 Ethics in Design 2024-25*. Academia. [https://www.academia.edu/107881041/Syllabus\\_FADA\\_121\\_ETHICS\\_IN\\_DESIGN\\_Fall\\_23\\_24](https://www.academia.edu/107881041/Syllabus_FADA_121_ETHICS_IN_DESIGN_Fall_23_24)

• Sert, E. (2024). Five years of experience in ethics class as a critical pedagogy. *situated pedagogies, A. Şenel vd. (Ed.) Stories of situated pedagogies in architecture and... International workshop proceedings book. 3-4 October 2023 / İstanbul* içinde (ss. 44-46). İstanbul: İTÜ Yayınevi.

• Spector, T. (2001). *The ethical architect: The dilemma of contemporary practice*. New York: Princeton Architectural Press.

• Spector, T. (2005). Codes of ethics and coercion. *Architecture and its ethical dilemmas*, Ray, N. (Ed.). *Architecture and its ethical dilemmas* içinde (ss. 101-112). Taylor & Francis.

• Şahin, M. ve Fell Kurban, C. (2016). *The flipped approach to higher education: Designing universities for today's knowledge economies and societies*. Emerald Group Publishing.

• Yürekli, İ. (2015). Suya delik açmak: Mimari tasarım stüdyosunda sağduyu, vicdan ve etik eğitimi. *Mimarlık*, 385, 43-47.



# Türkiye’de Mimarlık Bağlamında Müellif Kavramının Kullanımının ve Dönüşümünün Arkitekt Dergisi Üzerinden Değerlendirilmesi

Ezgi Hazar, Pelin Dursun Çebi

MAKALENİN ADI Türkiye’de Mimarlık Bağlamında Müellif Kavramının Kullanımının ve Dönüşümünün Arkitekt Dergisi Üzerinden Değerlendirilmesi  
Evaluation of the Use and Transformation of the Author Concept in the Context of Architecture in Turkey through Arkitekt Magazine

MAKALENİN TÜRÜ Araştırma Makalesi

MAKALENİN KODU EgeMim, 2025-1 (125), 52-61

MAKALENİN YAZARLARI Ezgi Hazar, Doktora Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimari Tasarım Programı  
Pelin Dursun Çebi, Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ 11.09.2024

MAKALENİN KABUL TARİHİ 02.12.2024

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ hazare@itu.edu.tr;

dursunpe@itu.edu.tr

ORCID 0009-0004-2623-5542;

0000-0002-4047-7140

**Öz** Bu çalışma, telif-müellif kavramlarının Türkiye’de kullanım-dönüşüm sürecini incelemeyi amaçlamaktadır. Öncelikle, Dünyada bu kavramlara dair tarihsel inceleme ve tanrı-yazar kimlikleri üzerinden kuramsal tartışma başlatılmaktadır. Türkiye’deki mevzuatlardan türetilen müelliflik kavramları belirlenerek kavramların izleri, 1931-1980 yılları arasında yayımlanan Arkitekt dergisinin metinlerinde söküme uğratılmaktadır. Bu bağlamda, makale, günümüz Türkiye’sinde telif haklarının asıl eser sahiplerini ve eserini korumadığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmayla mimarlık literatürüne katkı sağlanacağı düşünülmektedir.  
**ANAHTAR KELİMELER** Mimar, Müellif, Telif Hakkı, Otorite.

## 1 Giriş

Feodal mülkiyet sistemine sahip Orta Çağ’da sanat ile teknik ve sanatçı ile zanaatkâr arasında henüz mesleki ayırım yapılmayan bir işleyiş bulunmaktadır. Bu dönemde yapı ustasınca uygulanan anonim mimarlık, özellikle 19. yüzyıldaki kapitalizmin etkileriyle dönüşüme uğramıştır. Bu süreçte zanaatkârdan ayrılan mimar, teknik buluşları estetik üretimlerle birleştiren ün sahibi ve fikri hakları da yasalarla korunan entelektüel bir aktöre evrilmiştir. Kapitalist üretim koşullarının yer bulduğu 18. yüzyılda, önce edebiyat ve sonra da resim sanatında yazar/sanatçı için eser sahibi korumasını sağlayan bu yasalar, 19. yüzyılın sonlarında uluslararası zeminde yeniden ele alınmış ve mimarın eserlerini kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Mimarın eser üretimini teşvik eden, eseri üzerinden onun maddi ve manevi haklarını koruyan bu fikri mülkiyet hakları, İngilizce *copyright* ve *authorship* anlamlarında ele alınırken, Türkçede kavramsal karşılıkları Arapça kökenli “telif” ve “müelliflik”te yer bulmaktadır.

Türkiye özelinde “telif” kavramı, 20. yüzyıl başında Osmanlı Devletinde edebi açıdan ele alınan “telif nizamnameleri” ile “Hakkı Telif” yasasında yer bulmuştur. Arapça *alf* kökünden türeyen telif kavramı, “kitap yazma, Yazarın kendisinin kaleme aldığı (Doğan, 2008)” anlamlarına sahiptir (Nişanyan, 2018). Ayrıca “telif eser” nitelemesinin derleme ve çevirme olmayan, “özgün üretilmiş kitap” anlamına denk geldiği görülmektedir (Yüksel, 2007). Arapça kökenli

“müellif” kavramı ise Avrupa menşeli *author* kavramının Türkçe karşılığı olarak, “telif eden, eser yazarı” anlamlarına sahiptir (Develioğlu, 1998). Kökensele olarak incelendiğinde bu kavramın *mü* ve *elif* kelimelerinin birleşimiyle “tek yapan, otorite” anlamında kullanıldığı söylenebilir (Nişanyan, 2018).

Ülkemizde çeşitli yasalarda ve mimari tasarım yarışmalarında “eser sahipliği” kavramından ziyade, yaygın olarak “yazar” anlamındaki “müellif” kavramının kullanılmasının nedeninin; Avrupa’da telif hukukunun yazarlık alanında başlaması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Başka deyişle, “müellif kavramının”, eser sahibini İngilizce *author-authority* anlamındaki “otorite sahibi asıl yazar, tek yapan” olarak nitelendiği anlaşılmaktadır (Sennett, 2021). Özetle, telif kavramı sanatçı ve mimari hukuki yönden aynı kategoride yan yana getirerek sanat-mimarlık arasındaki ikiliği ortadan kaldırmış, bunu yaparken eser sahibi mimarı, müellif kavramı ile tanrı-yazar kavramıyla ilişkilendirmiştir. Günümüzde ise neoliberal ekonomik koşullarda otorite figürü olan tanrı-yazar kavramından türeyen (Barthes, 2013) ideolojik sistemle uyumlu, “fetiş” müellif mimar oluşumu belirtilmektedir (Adjaye, Hirsch ve Otero-Pailos, 2011).

Bu çalışmada, telif-müelliflik kavramı, bir mimar gözüyle incelenmeye çalışılacaktır. Yapılan literatür incelemelerinde mimarlıkta telif konusunun genel olarak hukuki boyutta tartışıldığı tespit edilmiştir. Türkiye’de telif hakkının, mimarın sahip olduğu hukuki hakları ötesinde, onu manevi olarak özgürleştiren bağlamda ele alınmamış olması, telif kavramı ile bağlantılı



müellif kavramının oluş hikâyesinin irdelenmesini gerekli kılmaktadır.

Çalışma kapsamında, telif ve müelliflik kavramlarının ve kullanımının Türkiye özelinde ne tür bir değişim süreci yaşadığının izleri sürülmektedir. Öncelikle dünyada telif ve müellif kavramlarının oluşumuna dair süreç çok katmanlı olarak okunmakta, bu süreçlerin Türkiye'deki yansımaları irdelenip araştırılmaktadır. Ardından sanatçı ve zanaatkâr mimar, tanrı-yazarlık, otorite gibi kavramlara da referans verilerek konu Foucault, Barthes, Duchamp'ın argümanları ile kuramsal bir düzlemde tartışılmaktadır. Dünyadaki ve Türkiye'deki kapsamlı okumalarda sözü edilen kavramlar, iktidar ilişkisiyle şekillenen çok sayıda kavram ve kurumun ve bunların zaman içerisinde nasıl değişim gösterdiğinin analizini yapması açısından soybilimsel yöntemle incelenmektedir. Böylece, mimarın entelektüel ve ideolojik bir yazara dönüşmesine dair bir izlek oluşturulmaktadır.

Makalede, Türkiye özelindeki okumalar kapsamında Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu incelenerek bu kanunla ilişkili diğer mevzuatlar arasında kalmış müellif mimarın ve eserinin var oluşu, yasal zeminde sorgulanmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de eserin kamu yararı açısından korunmasını zora sokan koşullardan ilki, eser ve fikir sahibi arasında mülkiyet açısından doğan karşıtlık, diğeri mevzuatta (2863 sayılı Koruma Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile 6235 sayılı TMMOB Kanunu) eser mülkiyeti ile korunmasına ilişkin ifadelerin muğlaklığıdır. Öyle ki, mevzuat hükümleri arasındaki belirsizlikler, mimari eserlerin korunmasını güçleştirirken, ideolojik bir aktöre dönüşen "müellif mimar", esere yabancılaşarak onun yıkımında karar verici rol üstlenebilmektedir. Örneğin, tescili kaldırılarak yıkılan İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nin farklı bir mimari proje olarak yapımında görev alan yeni müellifinin; 1950'lerden itibaren özgün eserin müellifi olarak adlandırılan kamu mimarının oğlu olduğu bilinmektedir (Öncel, 2023). Diğer bir örnek ise rekonstrüksiyon projesi kabul edilerek yıkılan 2. grup tescilli İstanbul Ticaret Odası Sarayı'dır. Benzer uygulamalar, tescili bulunmasa

da kamusal ve tarihi önemi açısından 1960'ların modern bir yapısı olarak Paul Bonatz tarafından tasarlanan Büyük Efes Oteli üzerinden de değerlendirilebilmektedir (Kaya, 2022). Her üç örnekte mülk sahiplerince yeni projeler, güncel proje müelliflerine farklı mekânsal kurgular gözetilerek hazırlanmıştır.

Belirlenen bu problemlere ışık tutması açısından Türkiye'de kritik bir aralığa karşılık gelen 1931-1980 yılları arasındaki dönemde, müellif ve telif kavramlarının kullanımı, dönüşümü, sorunları ve seçilen uygulamaları o dönem için önemli kayıtlar içeren Arkitekt dergisi üzerinden söküme uğratılmaktadır. Dergideki yazılı ve görsel metinler, içerik analiziyle deşifre edilerek 1951 yılında çıkarılan Telif Hakları Kanunu'nun mimarlık ve eser koruması üzerinde ne gibi mesleki etkiler yarattığı belirlenmektedir. Ayrıca, bu dönem aralığında ele alınan müelliflik konusunun mimarlar için ne gibi tartışmalara yol açtığı ortaya çıkarılarak günümüz tartışmaları ile ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır. Makalede vurgulanmak istenen günümüz pratikleri üzerinden Türkiye'de telif ve ilişkili mevzuatın ne asıl eser sahiplerini ne de eseri korumaması ve ideolojik bir araç vazifesinde kavramsal anlamını yitirmesi sorunudur. Söz konusu okumanın, günümüz Türkiye'sinde telif hakları ve müelliflik üzerine yapılan güncel tartışmalar ve uygulamalar bağlamında değerli olduğu düşünülmektedir.

## 2. Dünyada Telif ve Müellif Kavramlarının Oluşumuna Dair Tarihsel Bir İnceleme

Telif korumalarından ya da müelliflik hakkından yararlanan mimar, eser sahipliği vurgusu ile ürettiği fikrin mülkiyetine sahip bir yazardır. Telif ve patent haklarını kapsayan, İngilizcede *intellectual property law* veya Türkçede aynı anlama denk gelen "fikri mülkiyet hakları" doğrudan mülkiyet ve mülkiyetin yarattığı iş bölümlerinin, dolayısıyla ekonomik koşulların ve yasal yaptırımların sonucu ortaya çıkmıştır.

Genel anlamda, en ilkel mülkiyet sisteminden 18. yüzyıldaki kapitalist üretime doğru bireysel emeğin niteliği kaybolurken emek nicel bir kategoriye,

eser ise metaya indirgenmektedir (Marx,2011). Buradan yola çıkarak, üretilen nesnenin fikri mülkiyet hakkının sermaye sahibine verilmesi ekonomik koşulların bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Burada, üretimin genişleyen toplumsal niteliğine karşı olarak, eserin, salt zihinsel bir emeğin ürününe, zihinsel ürünün ise belirli bir sermaye sahibinin mülkiyetine dönüşmesinin getirdiği çelişki dikkat çekicidir. Bu anlamda, zihinsel ve bedensel emek arasındaki ayırmadan itibaren fikri mülkiyetin tarihsel olarak ele alınması önemli bulunmaktadır.

Fikri mülkiyet kavramının nüvesine, antik komün-devlet sisteminde zihinsel ve bedensel emek ayrımı temelinde zanaatkârlar üzerinden yapılan felsefi tartışmalarda rastlamak mümkündür. Bedensel emeğe sahip el aletleri kullanıcıları ile zihinsel emek sahibi doktor, kâhin gibi zanaatçılara "üretken kamu" anlamına gelen *demioergos* denmiştir (Sennett, 2019). Homeros, demirci zanaatkârı, diğerlerinden üstün, ilahi bir konuma yükseltirken; Platon, yapı ustası olan, sonradan mimar olarak tanımlanacak zanaatkârı tanımlamıştır (Platon, 2022). Aynı dönemde zihinsel üretimleri gerçekleştiren bazı mucit zanaatkâr isimleri bilinmektedir (Gombrich, 2022). Hellenistik döneme gelindiğinde, estetik sanat eserlerini üreten zanaatkârlar hakkında ilk kez biyografik kitaplar yazılmış ve bu dönemde koleksiyonerlikle kopya sanat üretimleri birlikte gelişmiştir (Gombrich, 2022).

Kilise hâkimiyetindeki Orta Çağ devletlerinde, şehirlerin bir ticari pazar haline dönüşmeye başlamasıyla, 11. yüzyılda usta-kalfa-çırak ilişkisine dayalı zanaatkârların oluşturduğu bir mesleki örgütlenme biçimiyle karşılaşılır. Lonca sistemi olarak bilinen bu örgütlenme ilk kez İtalya'da ortaya çıkmış; 13. yüzyıl sonunda diğer Avrupa kentlerine yayılmaya başlamıştır (Sennett, 2019). Genel olarak, Orta Çağ kentlerinde babadan oğula geçen zanaat geleneğinde, usta zanaatkâr, çalışanlarına sadece barınma ve aş sunan evin babası ve otorite sahibi bir atölye patronudur (Sennett, 2019). Çırak ve kalfalar ise, ustanın iş yapışını taklit ederek bir işin tamamını el becerisiyle öğrenen emekçilerdir (Sennett, 2019).

Usta zanaatkârlar için kullanılan otorite Latince *auctoritas* tanımı (Sennett, 2019), 14.yüzyılda “müellif, yazar, otorite” anlamlarını içeren İngilizce *author* (Thompson, 1993) kelimesinin kökenini oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak, Orta Çağda el becerisi gelişkin ustayla özdeşleştirilen otorite kavramı ile günümüzde telif korumasına sahip eser sahibi müellif arasında bir sürekliliğin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde fikri mülkiyet kavramının temeli ise gezgin zanaatçıların diğer kentlerde bilgi ve becerilerini icra etmesiyle atılmıştır. Özellikle yapı ustası, kuyumcu ve camcı gibi gezgin zanaatçılar bireysel mesleki edinimleriyle şöhret kazanmaktadır (Gombrich, 2022).

Ünlenen gezgin zanaatkâr, mesleki sınırlarını deşifre ederek yeni tarzda üretimlerin ve icatların başka kentlere yayılmasını sağlarken; kent loncaları, yerel üretimin korunmasına yönelik önlemlere başvurmuştur (Marx ve Engels, 2013). Kral ve aristokrat sınıf ise koruma bedeli olarak aldığı “gümrük vergilerini arttırma” ve gezgin zanaatkârlarla “sözleşme” yapma gibi tedbirler almıştır. Bu sözleşme ve vergilerin sonraki yıllarda fikri mülkiyetin gelişiminde önemli araçlar olduğu anlaşılmaktadır. 1268 yılında, Paris’te hazırlanan Meslekler Kitabı (*Livre des métiers*) ile mimarlığın “inşaatçılar” içerisinde değerlendirildiği yedi ayrı zanaat koluna ait ticari telif haklarının korunmasına yönelik önlemler belirlenmiştir (Makary, 2024). Aynı dönemde, resimde yeni bir tarz başlatan İtalyan ressam Giotto, sanatçının ilahi bir yeteneğe sahip “tanrı-yazar kültü” içerisinde değerlendirildiği sanatçıların tarihini başlatmıştır (Gombrich, 2022). Aynı zamanda sanatçının, mucit zanaatkâr gibi otorite sahibi “müellif”e evrilmesine yol açmıştır. Zihinsel emeği, bedensel emeğe göre üstün gören antik komün ve Hellenistik anlayışın Orta Çağdaki yansımaları; 14. yüzyıldaki patent/telif uygulamalarında mevcuttur. Bu dönemde ilk tekel patenti İtalyan şehirlerindeki mucit zanaatkârlara verilmiştir (Macleod, 1988). İngiltere’de ise kral tarafından gezgin zanaatkâra imtiyaz sağlanan açık mektuplar (*letters patent*) yayımlanmıştır (Macleod, 1988). Bu belgeler kralın buluşu gerçekleştiren kişiyi kamuya takdim

etmesi için kullanılırken, aynı zamanda buluş sahibinin isminin korunmasını sağlamıştır (Macleod, 1988).

1438 yılında Gutenberg’in matbaayı Avrupa’ya getirmesi, gezgin zanaatkârın üretimini diğer kentlere taşınması ve erkçe çeşitli şekilde korunma altına alınma sürecinde, önemli bir değişime neden olmuştur. Zira matbaa kullanımıyla asıl yazarın “telif kitaplarının” kolayca kopyalanması gerçekleşmiştir.

“İlk tekel patenti kanunu”, 1474 yılında Venedik’te kabul edilmiş, 15. yüzyılda Floransa’da mermer taşımak için mavna tasarlayan, dönemin mimarı Brunelleschi adlı inşaatçıya “özel tekel patenti” verilmiştir (Macleod, 1988). Fikir mülkiyetinin temelini oluşturan bu buluşların aristokrat sınıf tarafından desteklendiği ise şu cümleden okunmaktadır: “Venedik’te ve denizin ötesindeki birçok yerde, yeni bir sanat ya da gizem getiren her insanı ödüllendiriyorlar ve onlara değer veriyorlar” (Macleod, 1988). Bu cümlede, yeni bir sanat veya buluş, zihinsel emek açısından aynı kategoride, “yeni” olanda buluşmuştur. Mimarlığın zanaat olarak görüldüğü bu dönemde, Alberti (1988), fiziksel bir zanaatı değil, mimarının teorik özünün ustalaşmasını savunarak, “yazar olarak mimarın geldiği yeni bir düzen”e dikkat çekmektedir. Bu anlamda, Alberti’nin (1988), Vitruvius’un (2017) “uygulamaya dönük mimarlık” anlayışından koparak mimarı, çizim ve yazar kavramları üzerinden müellifle bir araya getirdiği söylenebilir.

16. yüzyılda açık kral mektuplarının yaygınlaşarak mucitlere hibe ve tekel yetkisi sunduğu görülmektedir (Macleod, 1988). İtalya’da gravür sanatı üzerinden Yüksek Rönesans’ın deha sanatçıları ortaya çıkmaya başlarken kopyalanan resimli sayfalar reform hareketlerini desteklemiştir. Yine, sanatçı öykülerini anlatan Vasari ile sanat tarihi yazarlığı gelişmiştir (Gombrich, 2022). Aynı dönemde, tanrı-yazar kültü içerisinde değerlendirilen deha sanatçılara ölümsüz eserler hazırlamak için birbiriyle yarışan soylular, müşterilere ve sanatçılara da müşterilerini kendileri seçen müelliflere dönüşmüşlerdir (Gombrich, 2022).

1709 yılında İngiltere’de Kraliçe

Anne Yasaları kabul edilerek hem patentler hem de telif hakkıyla ilişkili edebi eserlerin çoğaltımı ve korunması müelliflerine bırakılmıştır (Turan, 2016). 1735 yılında İngiltere’de Hogarth Yasası olarak da bilinen “Gravürcülerin Telif Hakkı Yasası” (*The Engravers’ Copyright Act*) kabul edilmiştir (Turan, 2016).

Fikri mülkiyet haklarıyla korunan icatların ülkelerdeki ticari rekabeti hızlandırdığı bu kapitalist mülkiyet sisteminde, üretim araçları makinelere; atölyeler ise fabrikalara dönüşmeye başlamıştır. Bu dönemde, kırdan kente göç etmek zorunda kalan köylüler ile kentteki loncaların kapatılmasıyla zanaatçıların önce küçük; daha sonra büyük fabrikalarda tek tip işçi olarak ve mesleki niteliklerinden vazgeçerek çalışmaya zorlandığı ağır ekonomik koşullar gelişmiştir (Marx, 2011). İş bölümünün hızlanmasına bağlı olarak, loncadan ayrılan bazı zanaat kollarından meslek isimleri ayrılmıştır. Mimarlık özelinde, loncanın okullara dönüşüm süreci ile mimarlığın inşaat endüstrisinden kopuşu üzerinden iki tarihsel kırılma yaşanmıştır (Tschumi, 1995). Kapitalist iş bölümünün eğitimdeki yansımaları olan ve mimarlık ile mühendisliği birbirinden ayıran politeknik üniversitelerinin ilki 1794’te, Fransa’da kurulmuş, bu üniversitede sadece mühendislik eğitimi verilmiştir (Kaya, 2011). 19. yüzyıl ortalarında ise mimarlık üniversiteleri İngiltere ve birçok Avrupa kentinde kurulmuştur. 1789 yılında Fransız Devrimiyle kabul edilen Cumhuriyet sistemiyle geçmiş tarihli imtiyazlar ve tekeller ortadan kaldırılmıştır (Turan, 2016). Yerine, 1791 yılında kabul edilen Fransız Yasası ile neredeyse bugünkü fikri mülkiyetin kapsamı belirlenmiştir. Yasada, sanatçının eseri ömrü boyunca korunmaya alınarak sanatçı öldükten sonra da on yıl boyunca korunmaya devam edecek, ancak “sonunda eser, kamunun malı” sayılacaktır.

19. yüzyılda mimari eserlerin mimar ve şirket sahibine ün kazandırdığı ve ülkeler arası prestij yarışını hızlandırdığı yeni bir kapitalist üretim süreci görülmektedir. Özellikle evrensel fuarlarda takdim edilen teknolojik mimari yapıları, ilk kez tamamlanmış olarak gören emekçilerin bedensel üretimlerine yabancılaştığı, ancak mimarın zihinsel emeğiyle ve eserinin

ise sembolik anlamıyla ön plana çıktı. Sosyolojik bir oluşum görülmektedir (Benjamin, 2022). Bu üretim koşullarının yaratımı olarak telif hakları, uluslararası yasalarla korunmaya başlamıştır. 1886 yılında Bern Sözleşmesi'nde mimari çizimlerin tasarımcıları; 1908 yılında ise Berlin Tadiyatıyla ilk kez mimari yapıların tasarımcıları telif hakkından yararlanmaya başlamıştır (Bozgeyik, 2019).

### 3. Müellif ve Telif Kavramlarına Dair Felsefi Söylemler

Müellif ve telif kavramlarının ortaya çıkışı, bir önceki bölümde tarihsel üretim sürecindeki ekonomik sonuçlardan biri olan fikri mülkiyet haklarının dünyadaki gelişimiyle ilişkili okunmaya çalışılmıştır. Bu okumalardan tarihsel izlekte telif kavramının, zanaatkârın zihinsel emeğinin bedensel emeğinden ayrılmaya başladığı Orta Çağ'da, feodal mülkiyet sisteminden geliştiği anlaşılmaktadır. İktidar ilişkilerinin desteklemesiyle ilkin zanaatkârın eserlerinin koruma altına alındığı, daha sonra ise zanaatkârın yaratımının; isminin arkasında kaldığı müellif mimar kavramının gelişimi görülmektedir. Telif haklarıyla eser sahipliğini vurgulayan ve tek-yazar-otorite gibi tanımları içeren müellif kavramı, mimar kimliğiyle ilişkilendirildiğinde mimarın ilahi yeteneğe sahip tanrı-yazar felsefesi içerisinde bir konuma evrildiği söylenebilir.

Telif yasasının oluşmaya başladığı 17. yüzyılda, müellifleşen mimarın tanrısal yaratıcılığa sahip olması düşüncesiyle, insanı mutlak özgür ve biricik olan Tanrının özelliklerine sahip özne olarak değerlendiren 17. yüzyıl filozofu Spinoza'nın (2001) düşünüşü benzerlik göstermektedir. Başka deyişle teorik yönden mimar, müellif işlevini kazandıkça telif korumasından yararlanan bir otorite figürü olarak değer görmektedir.

Özgür yaratıcılığına rağmen, iktidarın belirlediği normlarla sınırlanan müellif mimarın sahip olduğu bu düalete, 1960'lardaki müellif hakkında yapılan felsefi tartışmalarda yer bulmuştur. Örneğin; Foucault (2014), "Yazar Nedir" söyleşisinde; "Yazar-ışlevi, söylemlerin evrenini içine alan, belirleyen, eklemleyen hukuksal ve

kurumsal sisteme bağlıdır" ifadesiyle yazarı, ideolojik bir figür olarak yorumlamaktadır. Foucault (2014), özgür yaratıma sahip olamayan müellifin, iktidar söylemlerinden arınmasının müellifin kendisini konumlandığı yarı ilahi ve otoriter statüsünün parçalanmasıyla ve yazar figürünü erkin ona biçtiği imgeden bağımsız olarak yeniden oluşturmasıyla mümkün olduğunu belirtmektedir.

Foucault'nun bu ideolojik özne eleştirisini destekleyecek şekilde Barthes (2013) da yazarın bağımsız bir statü kazanmasını; onun simgesel olarak ölmesi durumu üzerinden tanımlamıştır. Barthes, Orta Çağda çağına özgü bir figür olan ve kapitalist ideoloji içerisinde kişiliği popülerleştirilen müellif kavramını: "... halen edebiyat tarihinde, yazarların özgeçmişlerinde, dergi söyleşilerinde ve yazarın kendi bilincini anılar ve günlükler yoluyla yapıtlarında ve karakterlerinde birleştirme arzusunda egemenliğini.." sürdürmesi yönünden eleştirmektedir (Barthes, 2013). Barthes (2013), yazar ile modern yazıcıyı ise şu şekilde ayırmıştır: "yazar kitaptan önce var olmuş, onun için düşünmüş, acı çekmiş, yaşamıştır... Öte yandan modern yazıcı [*scripteur*] metniyle eşzamanlı doğar; o asla yazısını aşan veya önceleyen bir varlıkla donanımlı değildir, asla kitabının dayanağını oluşturan özne değildir... Artık şunu biliyoruz, bir metin tek bir teolojik anlama (tanrı-yazarın "mesaj"ına) sahip bir sözcükler dizisinden oluşmaz: Metin hiçbir özgün olmayan çeşitli yazı biçimlerinin boşuğu ve iç içe geçtiği çok boyutlu bir mekândır". Barthes bu metinde, ideolojik yazar algısının ölmesiyle, metnin farklı okurlarca farklı biçimlerde algılanmasının, dolayısıyla dilin ve okurun özgürleşmesinin yeniden sağlanabileceği üzerinde durmaktadır. Bu söylemlere benzer bir düşünüşü, 1920'lerin başında Duchamp'ın resim sanatı üzerinden yansıttığı görülmektedir. Duchamp'a göre sanatçı, ürettiği eser hakkında tam bir bilince sahip değildir ve niyetleriyle üretilen eser arasında fark bulunmaktadır (Paz, 2017). Bu fark, resmi yorumlayan izleyicilerle başkalaşarak çoğalmaktadır. Bu nedenle resmi, izleyici yapmaktadır (Paz, 2017). Ona göre, klasik çağdan

kapitalist çağa geçişte, sanat, dinden uzaklaşarak, burjuva sınıfına hitap eden metasal bir üretim aracına dönüşmüştür. Duchamp, toplumsal dönüşümde "zevk" kavramının ortaya çıktığını belirtirken, bu zevk üzerine kurulu sanatta düşüncenin boyaya, bireyin izleme eyleminin de duyuma indirgenmesini eleştirmektedir (Paz, 2017). 1917 yılında pisuar gibi hazır bir nesneyle katıldığı sergide söz konusu nesneyi bir sanat eseri gibi sunması ve üzerine farklı isimde imza atması eleştirel eylemlerinden biridir (Paz, 2017). Burada, Duchamp eserden kazanılan telif ücretini reddetmektedir.

Müellifi; atfedilen güçlü otorite figüründen koparmaya çalışan yazın ve sanat dünyasına rağmen, mimarlık alanında eserin üretimindeki kolektif emeği yok sayan, tekdüze üretilere sahip tek-otoriter mimar kabulünün günümüzde yaygınlaştığı görülmektedir. Başka bir deyişle, metaların sadece maddi üretim yoluyla değil, aynı zamanda sosyal ve sembolik ilişkilerle fetişleşmesi söz konusudur (Lefebvre, 2014). Bu fetişleşme, Duchamp'ın da üzerinde durduğu metaların kullanım değerinden ziyade değişim değerine vurgu yapan ve tekelci toplumsal ilişkileri gizleyen araçlarla mümkün olmaktadır (Foucault, 2014). Başka deyişle, bu söylemsel sistemin araçlarını imza atma yöntemiyle kullanan hukuki ve ideolojik bir statüye sahip otorite, müelliflik üstünden kurulmaktadır (Foucault, 2014). Telif yasalarıyla müellife dönüşen mimar, çizdiği veya çizdirdiği projelerle imza karşılığı telif hakkından yararlanan ideolojik bir aktör olarak yorumlanabilir. Öte yandan, müellif mimar tek-yazar statüsü kazansa da uygulanan eserin mülkiyet sahipleri, eseri "anonimleştirebilmektedir." Çünkü mimar, çizimin binalaşmasına kadarki kolektif yaratım sürecinde tek aktör değildir ve yapısı uygulandığında, o mülkün kullanıcılarınca el değiştirmesiyle, Duchamp'ın ifadesiyle kullanıcının yarattığı "yeni farklara" dönüşmesi engellenememektedir.

### 4. Türkiye'de Telif Hukuku Açısından Mimar Kavramı

Osmanlı Devleti'nde telifle ilgili mevzuat, 19. yüzyıl Batılılaşma hareketleriyle edebiyat alanında telif yazarlarının korunması, tercüme eserlerin hazırlanması ve izinsiz kopyaları



engellemek üzerine düzenlenmiştir. Bu amaçlarla sırasıyla Encümen-i Daniş ile Matbuat Nizamnameleri, Telif Nizamnamesiyle, Telif ve Tercüme Nizamnamesi kabul edilmiştir (Demirkol, 2016). Telif ve Tercüme Nizamnamesi'nin olumlu bulunan sonuçları, 1879'da Eğitim (Maarif) Bakanlığı himayesinde "Telif ve Tercüme Dairesi"nin kurulmasına neden olmuştur (Çakmak, 2007). 1886 yılına ait Bern Sözleşmesine dayalı Osmanlı Devleti'nin tek fikri mülkiyet yasası ise 1910 yılına ait edebiyatla ilişkili "Hakkı Telif Kanunu"dur.

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ticari olarak "dilini tercümesini içeren" uluslararası fikri mülkiyet haklarını; Lozan Antlaşması üzerinden kabul etmiştir (Edebiyat ve Sanat Eserlerini Koruma Kanunu İçin Kurulan Berne Birliğine ..., 1950).

Türkiye'de telif kavramının kanunlara bağlanması ise 1945 yılında Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e üye olmasından sonra gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletlerin 10.12.1948 tarih ve 217 sayılı kararıyla kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 27. maddesindeki: "Herkesin sahibi bulunduğu her türlü ilim, edebiyat veya sanat eserlerinden mütevellit manevi ve maddi menfaatlerinin korunmasına hakkı vardır" ifadesi (İnsan Hakları Beyannamesi, 1949) ile "telif hakkı" üye ülkelerce uluslararası düzeyde edebi yazarlarla birlikte sanatçıları da kapsamıştır.

Bern Sözleşmesi kapsamında, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) ise 05.12.1951 tarihinde kabul edilerek Hakkı Telif Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nu hazırlayan komisyonun gerekçesinde (1951) Hakkı Telif Kanunu'nun fikir ve kültür hayatıyla modern mevzuata uygun olmadığı, "kolay para kazanma hırsı ile hareket edenlerin istismar yollarına karşı kâfi derecede korunmadıkça ilim, fikir ve sanat adamlarımızdan memleketimizin muhtaç olduğu keyfiyette.. fikir mahsulleri, hele dünya çapında eserler" in beklenemeyeceği üzerinden vurgulanmıştır. Yine, yabancı eserlerin Türkçeye tercümesi üstünde durularak ülkenin medeni seviyesinin arttırılması için intihallerin önlenmesi ve "eser sahiplerine tanınması lâzım gelen malî ve mânevi haklar saklı kalmak şartıyla, gerek ammenin, gerek

fertlerin, fikir eserlerinden en geniş ölçüde faydalanmalarını temin etmek" gerektiği üzerinde durulmuştur (Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Kanun..., 1951). Söz konusu komisyonda (1951), "telif" ya da "müelliflik hakkı" yerine, "fikir ve sanat eserleri" başlığının kabul edilmesi; telif ve müellif kelimelerinin "ilim ve edebi eserlerin aslının meydana getirilmesi" anlamlarına denk gelmesiyle ve bu kelimelerle "güzel sanat, müzik, sinema eserlerinin meydana getirilmesi" arasında bir ilişki kurulamaması üzerinden gerekçelendirilmiştir. Bu nedenlerle, kanun başlığı; tercüme eserleri de içeren birçok ilmi ve sanat dalıyla ilişkili "fikir ve sanat eserleri"; edebi alanda kullanılan müellif kavramının yerine ise kapsamlı bir tanım sunan "eser sahibi" ifadesi komisyonca (1951) uygun görülmüştür. Bu kanuna eklenen Geçici Madde 1'de "Mevzuat ve sözleşmelerde kullanılan hakkı telif, telif hakları, edebi mülkiyet, güzel sanatlar mülkiyeti ve buna benzer tabirlerden bu kanunun benzer hallerde tanıdığı hak ve yetkiler (yetkiler) anlaşılır" denilmiştir (Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Kanun..., 1951).

1951 yılında şekillenen FSEK, süreç içinde değişikliğe uğramıştır. Kanunun "tanımlar" başlıklı maddesinde "eser" terimi, "sahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsullerini"; "eser sahibi" ise "eseri meydana getiren kişiyi" tanımlamıştır. Kanunun 8. maddesinde: "...Bir işlenmenin ve derlemenin sahibi, asıl eser sahibinin hakları mahfuz kalmak şartıyla onu işleyendir..." denilerek bu kanuna işleme eser, derleme eser, vd. tanımlar da eklenmiştir. FSEK'te Madde 27'de eserin koruma süresinin eser sahibinin yaşadığı müddetçe ve ölümünden itibaren yetmiş yıl olduğu belirtilmiştir.

Kanunun 18. maddesinde: ".. Mali hakları kullanma yetkisi münhasıran eser sahibine aittir. Aralarındaki özel sözleşmeden veya işin mahiyetinden aksi anlaşılmadıkça; memur, hizmetli ve işçilerin işlerini görürken meydana getirdikleri eserler üzerindeki haklar bunları çalıştıran veya tayin edenlerce kullanılır. Tüzel kişilerin uzuvları hakkında da bu kural uygulanır. Bir eserin yapımcısı veya yayımcısı, ancak

eserin sahibi ile yapacağı sözleşmeye göre mali hakları kullanabilir" denilmiştir. Anlaşılacağı üzere, ücretli mimarlar işveren mimarla ya da kamuda çalışan mimar, devletle; fikirleri ve çizimleri üzerinden maddi ve manevi hak talebini içeren özel sözleşme yapmadıkça, telif hakkından yararlanan bir müellife dönüşmemektedir.

Kanunda (1951) fikir ve sanat eserlerinin çeşitleri başlığında "1- İlim ve edebiyat eserleri: "...Herhangi bir şekilde dil ve yazı ile ifade olunan eserler ..." olarak tanımlanırken, "bedii (estetik) niteliği aranmayan...planlar, projeler, krokiler, ... her çeşit mimarlık ve şehircilik tasarım ve projeleri, mimari maketler, ..." de ilmi-edebi eserler arasında yer almaktadır (Görsel 1).

FSEK (1951)'in eser tanımında "sahibinin hususiyetinin" aranma koşulu bütün eser türleri için geçerlidir. Bu anlamda "hususiyet", eser tanımını belirlemek için ilk kabul edilen ana ilkedir. İlimi-edebi eserler arasında yer alan tasarımlar ile tekniğe ve işlevselliğe sahip mimari projelerde doğrudan hususiyet kabul edildiğinden, her işveren büro sahibi mimar, kamu idarelerine sunduğu mimari projeleri üzerinden telif/müelliflik hakkı kazanmaktadır. Ancak, 2017 yılında kabul edilen Planlı Alanlar Yönetmeliğinde (Görsel 2) ifade edilen estetik komisyonların; tescilsiz yapılarıdaki tadilatlarla yapının özgün fikir barındırıp barındırmaması üzerinden bir değerlendirme yaptığı; şayet yapı özgün nitelikte bulunmazsa, eski proje müellifinin telif hakkının sonlandırılabilirdiği anlaşılmaktadır. Bu şartlarda yeni mimar, müellif olarak proje üzerinde değişiklik yapmaktadır (Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, 2017).

FSEK (1951)'in estetik ilkesi ise güzel sanat eserleri kategorisinde yer bulan mimari yapıların değerlendirmesinde aranmaktadır. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarınca 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983) kapsamında kültürel ve estetik ilke barındırması yönünden değerlendirilerek tescil edilen 20. yüzyıl ve sonrasına ait modern yapıları ile tarihi ve kültürel değere sahip 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazların günümüzdeki mimarları müelliflik hakkına sahip olmaktadır.

Kanunlarda müellif ve telif kavramı

**Proje Müellifliği:**

- 2005 yılı TMMOB Mimarlar Odası Serbest Mimarlık Hizmetlerini Uygulama, tescil ve Mesleki Denetim Yönetmeliği: tasarladığı projenin müelliflik hakkını kazanmış eser sahibi mimar ya da mimarlar.

|  |   |  |
|--|---|--|
| <ul style="list-style-type: none"> <li>• 1938 Mühendislik ve Mimarlık hk. Kanun</li> <li>• 1954 TMMOB Kanunu</li> <li>• 1951-5846 FSEK</li> </ul> <p><b>Hususiyet</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• 2001 Yapı Denetim Kanunu</li> <li>• 2009 İmar Kanununa ek madde</li> <li>• 2017 Planlı Alanlar Yönetmeliği</li> </ul> <p><b>Mimari Estetik Komisyon/Belediye</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>Özgün fikir barındırma</b></li> </ul> <p><b>Uygulanmış yapıda tadilat projesi:</b><br/>[Telif/Müelliflik iptali]</p> | + | <ul style="list-style-type: none"> <li>• 1938 Mühendislik ve Mimarlık hk. Kanun</li> <li>• 1954 TMMOB Kanunu</li> <li>• 1951-5846 FSEK</li> </ul> <p><b>İşlevsellik – Tasarım, Proje Çizimi</b></p> <p><b>Estetik (uygulanmış yapı, güzel sanat eseri) Müellif mimar kavramı var.</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• (Telif Kanunu/FSEK -Telif Hakları Genel Müdürlüğü)</li> <li>• <b>Kültür Varlığı Koruması –Tescil (KVKBK)</b></li> </ul> |
|--|---|--|

- FSEK Eser tanımı: Sahibinin hususiyetini taşıyan ve ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri olarak sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulleri..

incelendiğinde: 17.06.1938 tarihinde kabul edilen ve bugün de yürürlükte olan 3458 sayılı Mühendislik ve Mimarlık Hakkında Kanunda ve 27.01.1954 tarihli 6235 Sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanununda müellif kelimesine rastlanmamıştır. 1951 yılına ait Komisyon kararlarında da değinildiği üzere Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda (1951) müellif kelimesi kullanılmazken, “eser sahibi” tanımına yer verildiği anlaşılmaktadır. 29.06.2001 tarihinde kabul edilen Yapı Denetimi Hakkında Kanunda ve 02.06.2005 tarihli “Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası Serbest Mimarlık Hizmetlerini Uygulama, Tescil ve Mesleki Denetim Yönetmeliğinde “proje müellifi” tanımına yer verilmiştir. Yapı Denetimi Hakkında Kanun'da (2001) proje müellifi: “Mimarlık, mühendislik tasarım hizmetlerini iştigal konusu olarak seçmiş, yapının etüt ve projelerini hazırlayan gerçek ve tüzel kişi” olarak tanımlanmıştır. 2005 yılına ait yönetmelikte ise proje müellifinin telifle ilişkisi “tasarladığı projenin müelliflik hakkını kazanmış eser sahibi mimar ya da mimarlar” tanımında görülmektedir. 2009 yılında İmar Kanunu'nun (1985) 28. maddesine “müelliflik, fenni mesuliyet, şantiye şefliği, yapı müteahhitliği ve kayıtlar” ibaresi eklenmiş, “proje müellifi” tanımı mimar için kullanılmıştır. Planlı Alanlar İmar Yönetmeliğinde (2017); statik proje müellifi, tesisat proje müellifi terimleri kullanılırken, “proje müellifi” terimi, sadece mimar için kullanılmaktadır. Bu yönetmelikte proje ile ilgili sorumluluğun; “proje müellifi”ne ait olduğu bildirilmiştir. Kültür varlıklarının korunmasına yönelik oluşturulan Koruma Kanununun (1983) 5.11.1999 tarih ve 660 sayılı “Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları” başlıklı ilke kararında ise “müellif mimar” tanımı kullanılmıştır. Bu kavram “uygulamanın denetlenmesi” başlığı altında ele alınarak “müellif mimar”ın, eserinin uygulama sorumluluğuna sahip olduğu vurgulanmıştır.

Telif ve müelliflik kavramlarının idari teşkilatlardaki kullanımına dair sökül yapıldığında; 1983 yılında “Fikir ve Sanat Eserleri Dairesi Başkanlığı”nın 1989 yılında “Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü”ne ve 2011 yılında Telif Hakları Genel Müdürlüğü'ne çevrildiği anlaşılmaktadır. 1879 yılında kurulan Telif ve Tercüme İdaresi'nden sonra ilk kez 1989 yılında “telif” kavramının yeniden bir idarede; fikir ve sanat eserleri kavramından vazgeçilerek kullanıldığı görülmektedir.

## 5. Arkitekt Dergisinde Müellif ve Telifle İlişkili Kavramsal Söküm

Türk mimarlığında müelliflik ve telif haklarının hukuki yönden incelemesinde iki ayrı kavramın öne çıktığı görülmektedir. Bu kavramların ilki; 2001 yılına ait Yapı Denetimi Hakkında Kanunda ve 2005 yılına ait Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası Serbest Mimarlık Hizmetlerini Uygulama, Tescil ve Mesleki Denetim Yönetmeliğinde ifade edilen “proje müellifi”; diğeri ise Koruma Kanununun 1999 yılına ait ilke kararında dile getirilen “müellif mimar” kavramıdır. Başka deyişle hukuki yönden telifle ilişkili ortaya çıkan ve mimara kavramsal olarak tanı-yazar statüsü kazandırdığı düşünülen müellifin, eserini uygulama sınırları bu iki kavram üzerinden çizilmiştir.

Bu bölümde, telif hakkının sağladığı yazar kavramıyla ilişkilendirilen mimarın “müellif” olarak dönüşümü, sonra da

SOLDA Proje müellifliğine ait mevzuatların haritalaması (Ezgi Hazar tarafından üretilmiştir) (Görsel 1).

ALTTA Telif hakları ile ilgili mevzuatların incelenmesi (Ezgi Hazar tarafından üretilmiştir) (Görsel 2).

müellifin “proje müellifi” ve “müellif mimar” olarak yasalarda iki ayrı tanıma evrilmesi, söylemler ve seçilen uygulamalar üzerinden irdelenmektedir. Bu yöntemle, müellif-telif kavramları, bu kavramlardan dönüşen proje müellifi ve müellif mimar tanımları ile farklı kullanımları; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla modern bir ülke inşasında rol alan mimarların söylemlerinin de yer aldığı 1931-1980 yılları arasında yayımlanan Arkitekt dergilerindeki metinlerin ve proje künyelerinin söküme uğratılmasıyla ortaya çıkarılmaktadır.

### Müellif kavramının zaman içerisindeki değişiminin etkileri

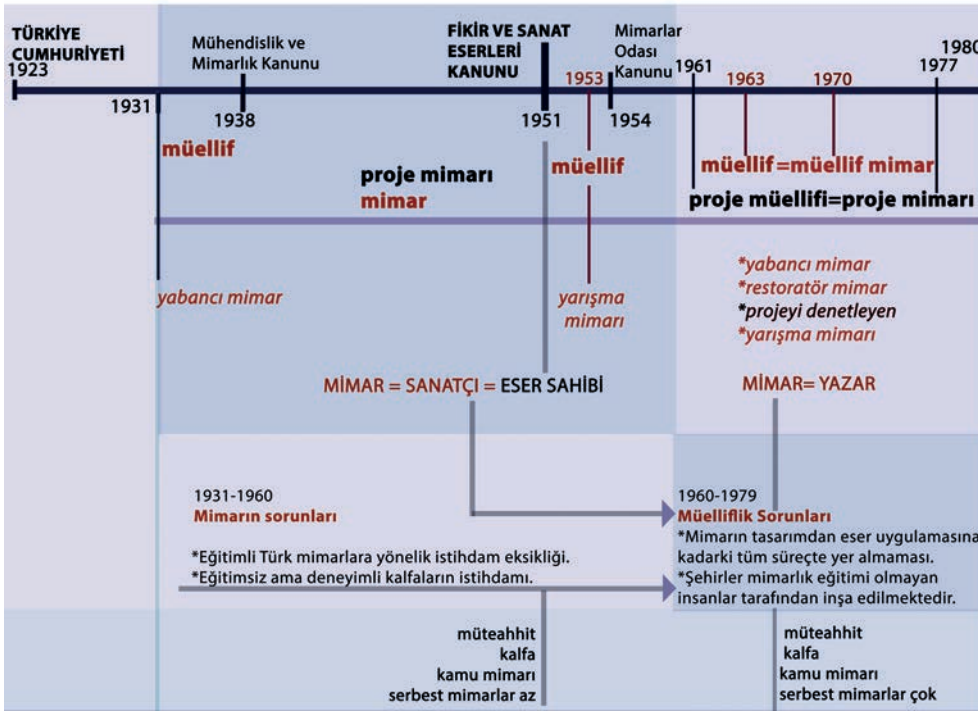
- Müellif kelimesinin ilk anlamı olan “kitap yazarı” tanımı, derginin 1960'lı yıllardaki bibliyografya kısımlarında geçmektedir. 1953 yılında ise mimari yarışmaya katılan tüm meslek sahipleri için genel tanım olarak “müellif” denmiştir.

- Müellif kelimesinin dergide ilk kullanımları heykeltıraş gibi sanatçılar için yapılmıştır. Ancak mimar Le Corbusier (Saim, 1931)'in yaptığı resimler üzerinden de şu şekilde ifade edilmiştir: “...Zira o zaman teşhir edilen resimler müellifin maksat ve gayelerini izah edemiyordu... Bu noksanı hisseden müellif, eserinin tahriri müdafaasını bilâhare neşrettiği “Urbanisme” de yaparak onu tamamen izah edebilmiştir”.

- Derginin çeşitli sayısında yabancı ya da yarışma mimarlarına defalarca “müellif” denildiği görülmektedir.

- 1961 yılında Zeki Sayar tarafından

|                           |   |
|---------------------------|---|
| <b>TELİF HAKLARI</b>      | <ul style="list-style-type: none"> <li>• 1886 - Bern Sözleşmesi: edebiyat ve sanat eseri: mimari projeler, çizimler.</li> <li>• 1910-Berlin Tadili: mimari eserler de dahil. (+YAPI)</li> <li>• 1949 İnsan Hakları Beyannamesi: «her türlü ilim, edebiyat ve sanat eserlerinden – maddi + manevi hak koruması</li> <li>• 1951- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (EDEBİ VE İLMİ:Proje+maket+çizim...), GÜZEL SANAT ESERLERİ: yapılar)</li> <li>• 1989- Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü</li> </ul> <p><b>Eser sahibi tanımı</b></p> |
| <b>KORUMA KURUL/KANUN</b> | <ul style="list-style-type: none"> <li>• 1983- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu: Tescilli eser koruması</li> <li>• Koruma Kanununa 1999 yılında eklenen ilke kararı</li> </ul> <p><b>Müellif Mimar tanımı</b></p>  |
| <b>MİMARLAR ODASI</b>     | <p>2005- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası Serbest Mimarlık Hizmetlerini Uygulama, Tescil ve Mesleki Denetim Yönetmeliği:</p> <p><b>Proje Müellifi tanımı</b></p>   |
| <b>BELEDİYE</b>           | <ul style="list-style-type: none"> <li>• 1985 sy Kanunda 2009 değişiklik: Müelliflik, proje müellifi tanımları .</li> <li>• 2001 Yapı Denetim Kanunu: Proje müellifi tanımı mevcut.</li> </ul> <p><b>Proje Müellifi tanımı</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• 2017 Planlı Alanlar Yönetmeliğinin 66.maddesi: Gerekteğinde proje müellifi hakkı iptal edilmektedir.</li> </ul> <p><b>Müelliflik iptali</b></p>   |



**SOLDA** Arkitekt dergisinde müellif kavramının sökülümüne dair grafik (Ezgi Hazar tarafından üretilmiştir) (Görsel 3).

**SAĞ ÜSTTE** Sedat Hakkı Eldem'in Arkitekt dergisinde müelliflik sorununa ilişkin anlatısı (Eldem, 1971) (Görsel 4).

yazılan bir yazıda Turgut Cansever, Beyazıt Meydanı "projesinin müellifi" olarak tanımlanmıştır (Sayar, 1961).

- 1963 yılındaki bir yazıda: "...bir işin mimarisinin A'sından Z'sine kadar bir müellife verilmesi...(Evren, 1963)" ifadesinde mimarın, dolaylı olarak "müellif mimar" olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

- İlk kez 1970 yılındaki bir yazıda (Alatur, 1970) müellif kelimesi mimarla birlikte kullanılarak "müellif mimar" adı altında ilk kez nitelendirilmiştir.

- "Mimari proje müellifleri" tabiri ise ilk kez 1972 yılındaki bir yazıda belirtilmiştir (Uran ve Güney, 1972).

- 1975 yılına ait yazıda restorasyon projesi uygulayan mimarlara "proje müellifleri" denilmiştir (Giray ve Eldem, 1975).

- 1977 yılına ait yazıda ise "... Prof. Muhlis Türkmen ve İnal Göral'ın projelendirdikleri ve yapımı maalesef müelliflerinin kontrolleri haricinde devam etmekte olan...": ifadesinde müelliflere proje uygulamasında görev verilmemesi eleştirilmektedir (Türkmen ve Göral, 1977).

- 1977 yılındaki Atatürk Kültür Merkezi projesine ait künyede inşaatı yaptıran kamu idaresinin Bayındırlık Bakanlığı olduğu, mimarının ise künyede "Proje müellif mimarı ve Kontrol amiri: Dr. Hayati Tabanlıoğlu" olduğu okunmaktadır (Tabanlıoğlu, 1977).

Müellif kelimesi, 1978 yılına ait yarışmalardaki künyelerde ya bütün teknik personel (inşaat mühendisi, mimar, elektrik mühendisi gibi) için "proje müellifleri" şeklinde kullanılmış ya da "mimari proje müellifi", dekorasyon proje müellifi gibi ayrı

olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca, proje künyelerinde müelliflik tabiri kullanılmamış; yerine "Mimarî proje ve meslekî kontrollük" denilmiştir.

- 1979 yılında yarışma dışı bir kullanımla, proje tadilatında görev alan bir mimar için "proje müellifi" denmiştir.

- Yabancı mimarlara ve kelimenin asıl anlamı olan yazar için müellif tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; 1975 yılında kitap yazarı olarak "eserin müellifi" tabiri kullanılmıştır (Sunar, 1975)

Genel olarak incelendiğinde; 1980 yılına kadar proje künyelerinde "proje mimarı" tanımının; "proje müellifi" kavramının yerine geçtiği okunmaktadır. Bununla birlikte müellif kavramı her ne kadar 1963 yılına ait bir metinde mimarı tanımlamak için ve 1970 yılında ilk kez "müellif mimar" olarak kullanılsa da Arkitekt dergilerinde 1931-1970 yılları arasında bu kavramın Türk mimarlarla ilişkilendirilmediği görülmektedir. Dergi sayılarında "proje müellifi" tabiri ise özellikle 1970'lerden sonra yaygın olarak ifade edilmiştir.

### Arkitekt dergisi sökülümü sonucunda müellif kavramına dair ortaya çıkarılan sorunlar

- Müelliflik sorununa değinilen 1931 yılındaki bir makalede, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı en az bedelle ihaleye çıkarma usulünün Türkiye Cumhuriyeti'nde de aynı yöntemle devam ettirildiği ve bu yöntemle "uygulama projelerinin müteahhitlere ihale edildiği" belirtilmektedir. Bu müteahhitlerin işi "taşeron firmalara" ya da başka müteahhitlere devretmesinden eserin olduğu gibi

uygulanmaması ve mimarın yaratımı olan eser vasfının kaybolması üzerinden dergide eleştirilmektedir (Görsel 3).

Aynı zamanda kamu mimarlarının her türlü projeyi çizemeyeceği ve denetleme-onarım işlerini yürütmeleri gerektiği de belirtilmektedir. Aynı makalede, kamu idarelerince projelerin yarışmalara açılmasının ve bu yarışmalara işveren serbest mimarların katılmasının doğru bir uygulama olacağı üzerinde durulmaktadır (Ziya, 1931).

- 1963 yılındaki bir yazıda da kamu idarelerinin serbest mimarlarla birlikte çalışmamasının kamuya estetik mimari uygulamalar sağlamadığı, bu dönemde serbest mimarların işsiz kaldığı belirtilmektedir. Ülkede mimarın kendi eserini uygulayamaması sorunu mimar Ercan Evren tarafından şu şekilde dile getirilmektedir: "...Kontrollük ve bir işin mimarisinin A'sından Z'sine kadar bir müellife verilmesi daha henüz devlet dairelerinde çalışan meslektaşlarımız tarafından benimsenmemiştir. ... Ankara'dan ... Erzurum'a proje yapılırsa ve yapılar işverenin kontrollüğüne bırakılırsa mimarımız bir adım daha ileri gidemez!.. merkezîyetçilikten ne zaman kurtulacağız? Ne zaman mimarlarımız Anadolu'ya dağılacak? .. Türkiye'miz güzel yapılara kavuşacak?" (Evren, 1963)

- Müelliflerin tasarımlarının; kullanıcılar, uygulayıcılar ve tasarımların diğer işbirlikçileri tarafından değiştirilmesi, 1967 yılına ait bir yazıda mimar Ertuğrul Menteşe tarafından şu şekilde eleştirilmiştir: "Cemiyet içindeki serbest meslek sahibi doktor, mühendis, mimar gibi kişiler cemiyeti terakki ettiren toplumu ileriye sevk eden isimlerdir..." "...Bahsettiğimiz



bu özel kişilerin teorileri bazen de toplumun zor intibak edebileceği ütopyik nazariyelere saplanır veya beşerî ortamın ayak uyduramayacağı faraziyeler şeklinde kalır. Dolayısıyla nazariyat (kuram) veya eser müellifinden önce iz bırakmadan silinip gider veya tanınmayacak halde tadilatâ uğrar. Her iki halde hüsrandır.” (Menteşe, 1967)

• 1969 yılındaki bir başka yazıda, mimari proje sorumluluğunun mimarlara verilmemesi Zeki Sayar tarafından şu şekilde eleştirilmektedir: “..Mimarlık ve yapı işlerinin başka zümreler tarafından, âdeta ellerimizden kopararak alınmış olduğu şehirlerimizde, mimarsız yapılan (mimarlık) tatbikatının nedenleri hakkında, raporda Odanın en küçük bir işareti bile yoktur. Hele sanat endişesi, tamamen unutulmuştur...” (Sayar, 1969)

• Sedat Hakkı Eldem 1971 yılındaki bir yazısında: “... yapının kontrolü, ne yazık ki yeniden revaç bulan idari bir teamüle göre proje mimarına yaptırılmamıştır. Bununla beraber, ... proje mimarı şantiyedeki faaliyetine imkân derecesinde devam edebilmiştir” ifadesini kullanmıştır (Görsel 4).

• 1979 yılına ait bir başka yazıdan anlaşıldığı üzere tadilat projelerini gerçekleştiren işverenin “proje mimarı”ndan izin almadan proje sahibi olmayan kişilere tadilat projesi yaptırması, mesleki kontrollüğü sunması bir sorun olarak sunulmuştur. Bu duruma Mimarlar Odasının müdahalede bulunduğu belirtilmiştir (Tezcan ve Sipahioğlu, 1979).

Söz konusu içeriklerden Arkitekt dergisinde 1931 yılından itibaren defalarca dile getirilen müelliflik sorununun, proje mimarının eserinin uygulama sorumlusu olamaması üzerinden ele alındığı görülmektedir. Ercan Evren’in 1963 yılına ait yazısında mimarın projesinin uygulanmasına kadarki her evrede bir sanatçı olarak otorite olması gerektiği, “müellif” kelimesi kullanımıyla vurgulanmaktadır (Evren, 1963). Sedat Eldem’in 1971 yılına ait yazısından da görüldüğü üzere, birçok makalede proje müellifine denk olan proje mimarı kavramı kullanılmıştır. Bu metinlerde, proje mimarı ya da proje müellifi kavramları ise çizimin binalaşmasına kadarki her evrede proje müellifinin sorumlu tutulmasıyla

ilişkilendirilmiştir. Ancak proje müellifi kavramının uygulama sürecinin her evresinden sorumlu olan mimar anlamını karşılamadığı görülmektedir.

### Arkitekt dergisi sökümü sonucunda telif kavramına dair söylemler

İrdelenen dergilerde, mimari çizimlere ve uygulamalara yönelik açılan herhangi bir telif davasından bahsedilmemiş olduğu, mimari çizimler ya da eserler hakkında eleştiri yapılmadığı görülmektedir. Sadece, sanatçı eserlerine ilişkin telif hakkı ilk kez 1976 yılında Prof. Dr. Hüseyin Gezer tarafından Türkiye’deki sanatın gelişmesi için telif kazançlarının arttırılması gerektiği üzerinden ele alınmıştır (Gezer, 1976).

• Telif kavramının diğer kullanımı ise 1973 yılında bir mimari yapının fotoğraflanarak dergide yayınlanması için talep edilen iznin müellifliği devralmış olan ilgili idarece verilmemesi üzerinden görülmektedir. Burada, ilgili idare uygulanmış eserin fotoğraf yoluyla kopyalanmasına engel olmuştur. Burada, telif kavramının tekelleştigiine dair bir eleştiri yapılmıştır (Tayman ve Yüncüoğlu, 1973).

### Arkitekt dergisi sökümü sonucunda müelliflik değişiklikleriyle günümüze kadar süregelen bazı uygulamaların incelenmesi

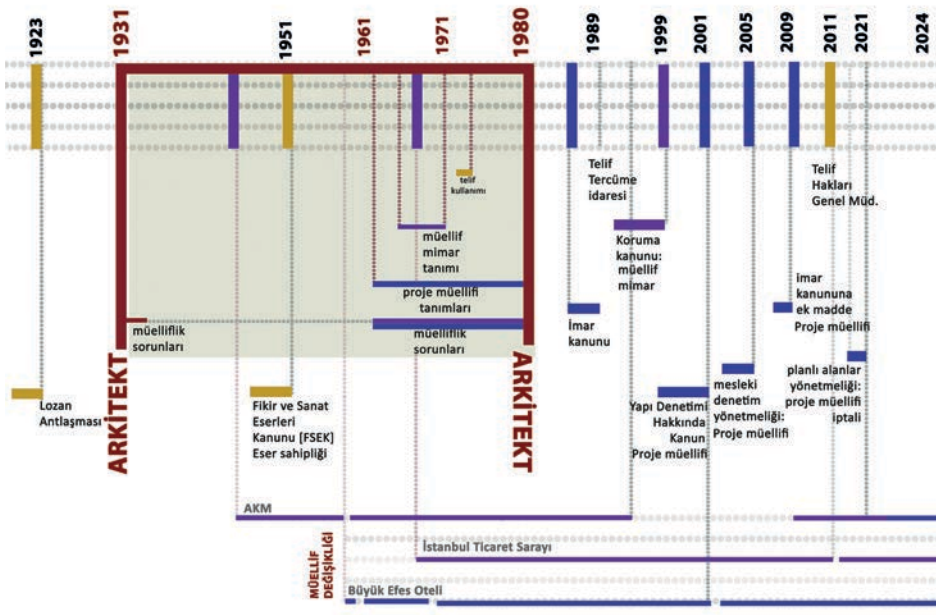
Bu bölümde, güncel pratikler içinde kamu mülkiyetli, çeşitli işbirlikçilerin kolektif emeğiyle üretilen ve müellif mimarların ölümünden sonra yeni proje müelliflerince yenilenen veya yeni proje olarak uygulanan ikisi tescilli üç eser seçilerek bu eserlerin müelliflik özelinde günümüze kadarki incelemesi yapılmıştır (Görsel 5):

\*Arkitekt dergisinde 1965 yılına ait bir yazıya konu olan incelendiğinde, Kamu tüzel kişiliği olan Emekli Sandığı tarafından üç mimar arasından Prof. Paul Bonatz’ın projesinin 1957 yılında seçilmesiyle İzmir’deki Büyük Efes Oteli projesinin avan projesinin Almanya’daki ofisinden Bonatz tarafından ve uygulama projesinin ise Türkiye’de Mimar Fatin Uran tarafından hazırlanmaya başlandığı anlaşılmaktadır (Bonatz ve Uran, 1965). 1957 yılının sonunda Bonatz’ın vefatıyla kendi ofisinin bir müddet devam ettirdiği projeler, zorunlu değişikliklere



ve mimari denetim hizmetlerine gereksinim duyulduğundan mimar Fatih Uran’ın proje müellifliğine devredilmiştir. Bu projede, o dönemin ünlü sanatçıların eserleriyle otelin dekorasyonunda çeşitli mimarlarla birlikte görev aldıkları görülmektedir (Bonatz ve Uran, 1965). 1964 yılında uygulaması tamamlanmış kamu mülkiyetli otel, 2000’li yılların başında özelleştirilmiş ve özel mülk sahipleri, yapıyı yeniden projelendirilmiştir. “Swissotel Büyük Efes Oteli” adında 2003 yılında farklı müelliflerin (Has Mimarlık ile Amerikalı bir mimarlık ofisi) ortaklığıyla renovasyon projesi hazırlanan yapıda, yeni ilave mekânların ve dekorasyonunda tadilatların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda ilk müellifi olan Bonatz’ın özgün projesine göre değişimlerin gerçekleştirildiği belirtilmektedir (Kaya, 2022).

\* Arkitekt dergisinde müelliflik kapsamında incelenen diğer bir uygulama Atatürk Kültür Merkezi’dir. İstanbul Belediyesi mülkiyetindeki bu yapının ilk projesinin, kamu mimarları olan Feridun Kıp ile Perret’in atölyesinde bir dönem çalışmış olan Rükneddin Güney tarafından çizildiği ve uygulamanın 1946 yılında başladığı anlaşılmıştır (Öncel, 2023). Maliye Hazinesi mülkiyetine geçen yapının mevcut betonarme iskeleti üzerine farklı bir tadilat yapılması için 1956 yılında Bayındırlık Bakanlığı’nda mimar olan Dr. Hayati Tabanlıoğlu görevlendirilmiştir (Tabanlıoğlu, 1966). 1970 yılında yangın geçiren İstanbul Kültür Sarayı, 1978 yılına değin kullanılamamıştır (Öncel, 2023). 1978 yılında Atatürk Kültür Merkezi adını alarak; kamu mimarı Hayati Tabanlıoğlu



tarafından yapılan onarımla açılışı yapılmıştır. Birçok sanatçının eserlerinin uygulandığı tescilli yapıya dair Arkitekt dergisindeki proje künyesinde Hayati Tabanlıoğlu, Atatürk Kültür Merkezi (AKM)'nin proje müellif mimarı ve kontrol amiri olarak belirtilmiştir (Tabanlıoğlu, 1977). Hayati Tabanlıoğlu 1994 yılında vefat etmiştir. Koruma Kurulu tarafından (06.01.1999,10521 sayılı karar) tescil kararı verilen AKM, 2001 yılına kadar işlevini sürdürmüştür. Koruma Kurulunun aldığı kararla (30.10.2007,1344 sayılı karar) AKM'nin koruma grubu, eserin olduğu gibi korunmasını tarifleyen 1 olarak belirlenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde müellif mimarın oğlu mimar Murat Tabanlıoğlu'nun hazırladığı AKM restorasyon uygulama projesi (25.04.2009,2565 sayılı karar) uygun bulunmuştur. Ancak 20.10.2017 tarih ve 5785 sayılı Kurul kararıyla eserin tescil koruması kaldırılmış ve aynı kararla Murat Tabanlıoğlu tarafından hazırlanan avan proje uygun bulunmuştur. 2018 yılında tamamen yıkılan eserin yerine, yeni yapı farklı konturda ve gabaride; ancak benzer cephede ve aynı isimle, eser niteliği koruması kaldırılarak inşa edilmiştir (Öncel, 2023).

\*Arkitekt dergisindeki diğer bir örnek, 1963 yılında İstanbul Ticaret Odası tarafından açılan kamu mülkiyetli İstanbul Ticaret Odası Sarayı mimari yarışması üzerinden belirlenmiştir. Bu yarışmayı Mimar Orhan Şahinler kazanmış ve eser, 1971 yılında uygulanmıştır (Şahinler, 1971). İstanbul Ticaret Odası olarak kullanılan yapı, 2000 yılından sonra İstanbul Ticaret Üniversitesi olarak işlevlendirilmiştir.

Yapı, Koruma Kurulunun kararıyla (30.05.2001, 12850 sayılı karar) "yapıldığı dönemin özelliklerini taşıması, içinde bulunduğu plastik sanat yapıları

ile mimari tasarımın bütünleştirildiği özgün bir yapı olması nedeniyle" tescil edilmiştir. Müellif mimarının vefatından hemen sonra Koruma Kurulu kararıyla (16.12.2016, 2270 sayılı karar) eserin koruma grubu 2 olarak belirlenmiştir. Kurulun kararıyla (11.04.2019, 3959 sayılı karar) restitüsyon projesi uygun bulunan yapının taşıyıcı sistemindeki yetersizlik nedeniyle, 25.06.2020 tarih ve 4683 sayılı kararla yıkımına, plastik sanat eserlerinin yıkım öncesi sökülüp uygun bir yere nakline ve rekonstrüksiyon projesi uygun bulunarak projenin yeni müellif mimar sorumluluğunda yapılmasına karar verilmiştir.

## 6. Sonuç-Değerlendirme

Bu makalede "telif" ve "müellif" kavramlarının oluşumunun tarihsel izleği, hukuki, ekonomik ve felsefi açıdan sorgulanmaya çalışılmıştır. Telif kavramıyla mimarın hem maddi hem de manevi haklarının geçmişten günümüze korunup korunmadığı meselesi üzerinden Türkiye ölçeğinde kavramsal bir tartışma açılmış, bu tartışmada telif korumasından yararlanan mimarı tanımlayan müellif kavramının dönüşümü derinlemesine incelenmiştir. Mimarın 20.yy ortalarında Türkiye'de edindiği telif haklarıyla aldığı pozisyonlar ise tarihsel eşiklerle ve 1931-1980 yılları arasında yazılmış Arkitekt dergilerindeki ilgili kavramların ve uygulamaların sökülümüyle karşılaştırmalı olarak okunmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, dünyada yapılan incelemede mimarın müellif konumuna evrilmesine yol açan eşikler belirlenmiştir. Bunlar, Rönesansla Alberti'nin teorik zeminde mimarı bir yazar olarak tanrısal yaratıcılığa sahip kült aktöre evirmesi, dünyada 19. yüzyıldaki ilk kez kabul edilen uluslararası telif yasalarıyla mimarın

yaratımlarının korunması ve mimarın "müellifleşmesine" karşı 1960'larda ortaya konan felsefi tartışmalar olarak sıralanmaktadır. 1960'larda dünyada müelliflik karşıtı söylemler geliştirilirken, aynı dönemde Arkitekt dergilerindeki sökülümler üzerinden Türkiye'de mimarın eserini tamamen uygulayamayan manevi yönden kısmi bir müellif olmasının eleştirildiği görülmektedir. Türkiye'deki yasalarda telif ve müellif kavramlarının incelenmesiyle ve Arkitekt dergileriyle çakıştırılmasıyla ortaya konan asıl bulgular; eserini bütüncül olarak gerçekleştiremeyen "proje müellifi" ile eserin tamamını uygulayan "müellif mimar" tanımlarıdır.

Arkitekt dergilerinde defalarca söylenen proje müellifinin sorunu, kendi eserine yabancılaşmasına karşı verdiği tepki üzerinden düşünülmektedir. Arkitekt dergisinde özellikle 1960 yılından sonraki çeşitli mimarın yazılarında dile getirildiği üzere, müellifliğin proje hazırlama ile sınırlanması sonucu, mimarın sanatını tam olarak gerçekleştiremediğine; başka deyişle eser yerine bina ürettiğine vurgu yapılmıştır. Bu yazılarda mimar, eserinin müteahhit, mal sahibi gibi işbirlikçilerce farklı şekilde uygulanabilmesine karşı müelliflik hakkının tüm sorumluluklarını yerine getirmek üzere ilgili idarelere talepte bulunmaktadır. Özellikle, 1970'lerde yayımlanan dergi yazılarından, mimarın, çiziminden yapısının tamamlanmasına kadarki sürecin tümü üstündeki kontrolünü zamanla yitirdiği anlaşılmaktadır. Sanatını tam olarak icra edemeyen mimarın eser mülkiyeti ise uygulamada görev alan işbirlikçilerce anonimleşmeye meyillidir. Bu süreçte, mimarın eserini uygulama sorumluluğu şartının ne telif hukukunda ne de imar düzenlemelerinde olmadığı ve 1980 sonrasındaki mevzuatlarda (koruma kanunu dışında) karşılık bulmadığı görülmektedir. Zira yasalarda proje müellifi tanımına vurgu yapılmaya ve eserin farklı aktörlerin sorumluluğunda uygulanmasına izin verilmeye devam ettiği anlaşılmaktadır.

Arkitekt dergilerinden edinilen bilgilerde genellikle yarışmalardan ve eski eser üretimlerinden elde ettiği müellif mimar tanımıyla mimar; tanrı-yazar statüsü kazanmaktadır.



Eski Eserin çiziminden uygulanışına kadarki her evresinden sorumlu tutulan müellif mimar, uyguladığı eserin müellifliğini telif hukukuyla değil, koruma kanununca kazanmaktadır; ancak koruma kanununda da sorunlar bulunmaktadır.

Her iki kavramsal müellif tanımında mimarın konumlandığı alan, telif hukukunun genel anlamda sadece işveren mimarı ödüllendirmesi, çizimde ya da uygulamada görev alan işbirlikçileri dâhil etmemesi yönündedir. Geçmişten günümüze telif hukukunun kolektif üretimi yok saymasıyla, telif; sadece işveren mimarı ödüllendirmektedir. Telif hakkıyla, mimarın “otorite”sinin büro sahibi olmasına indirgendiği ölçüde mimar; her sıradan teknik çizimi üstünden proje müellifi niteliği de kazanmaktadır. Böylece, genel olarak müellif, tek otorite anlamını; sanat üretmesine gerek duyulmayan bir proje çizeri statüsünde konumlandırmıştır. Burada, telif yasasının hem uygulama sorumluluğu vermemesiyle mimarın eser üretmesine sınır koyduğu, hem de onu tek-yazar kavramıyla biçimlendirdiği bir çelişki bulunmaktadır. Başka bir deyişle, mimar müelliflikle tasarımlarını ve çizimlerini alır-satılır bir metaya indirgeyen ideolojik bir aktör olarak kabul görmektedir.

Arkitekt dergisinden seçilerek irdelenen üç güncel kamu yapısı detaylı değerlendirildiğinde bunların, içerdiği sanatsal işlerle birlikte, mimarların yaşadığı süre boyunca ve Koruma Kurullarının tescil kararlarıyla nispeten korunabildiği (ya da korunmaya çalışıldığı) görülmektedir. Ancak bu eserlerin ilk yapıldığı dönemdeki özgün değerlerini, mülkiyet değişikliklerine, mevzuat hükümlerine, erkin isteklerine veya farklı proje müelliflerinin tadilatlarına bağlı olarak büyük ölçüde kaybettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenlerle, Türkiye özelinde sanatta telifle eser sahibine verilen tek yazarlık payesinin mimariyle içkin olmadığı ve telifin özgün eseri ya da eser sahibini koruyamadığı söylenebilmektedir. ■

**SOL ÜSTTE** Arkitekt Dergisi ile yasa ve uygulamaların çakıştırıldığı haritalama (Ezgi Hazar tarafından üretilmiştir) (Görsel 5).

\* Bu makale, Ezgi Hazar'ın İstanbul Teknik Üniversitesi Mimari Tasarım Programında Prof. Dr. Pelin Dursun Çebi danışmanlığında hazırlamakta olduğu doktora tezi çalışmasından üretilmiştir.

#### KAYNAKLAR

- Adjaye, D., Hirsch, N. ve Otero-Pailos, J. (2011). On architecture and authorship. *Places Journal, October 2011*. <https://doi.org/10.22269/111024>
- Alatur, Ç. (1970). Türkiye İş Bankası Dinlenme Tesisleri. *Arkitekt Dergisi*, 339, 120-127.
- Benjamin, W. (2022). *Pasajlar* (A. Cemal, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alberti, L. B. (1988). *On the art of building in ten books* (J. Rykwert, N. Leach ve R. Tavernor, Çev.). MIT Press.
- Barthes, R. (2013). *Yazarın ölümü*. (O. Tecimen, Çev.). Academia. Erişim tarihi 1 Eylül 2024, [https://www.academia.edu/43145967/Roland\\_Barthes\\_Yazarın\\_Ölümü](https://www.academia.edu/43145967/Roland_Barthes_Yazarın_Ölümü)
- Bonatz, P. ve Uran, F. (1965). Büyük Efes Oteli. *Arkitekt Dergisi*, 318, 5-13,40-43.
- Bozgeyik, H. (2019). *Mimaride telif hakları: Mimari proje ve mimari eserler üzerindeki telif hakları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çakmak, D. (2007). Osmanlı Telif Hukuku ile İlgili Mevzuat. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(21), 191-234.
- Demirkol, G. (2016). Tanzimat mizahının sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı'da mizah dergilerinin kapanması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,9(2), 686-710.
- Develoğlu, F. (1998). *Osmanlıca- Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, M. (2008). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Edebiyat ve sanat eserlerini koruma için kurulan Berne Birliğine katılmak hususunda Hükümete yetki verilmesine dair kanun tasarısı ve Dışişleri, Millî Eğitim ve Adalet Komisyonları raporları (1/94) (1950, 1 Aralık). T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt:7, Dönem IX, Toplantı 1. (S. Sayısı: 160). <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/> • TBMM/d09/c007/tbmm09007080ss0160.pdf
- Eldem, S. H. (1971). Sosyal Esigortalar Kurumu Tesisleri. *Arkitekt Dergisi*,343, 105-108.
- Evren, E. (1963). Toplum ve mimarın rolü. *Arkitekt Dergisi*, 311, 62.
- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu. (1951, 13 Aralık). *T.C. Resmi Gazete* (7981). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5846.pdf>
- Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Millî Eğitim ve Adalet Komisyonları Raporları (1/74). (1951, 28 Kasım). *T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt:10, Dönem IX, Toplantı 2*.
- Foucault, M. (2014). *Sonsuza giden dil*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gezer, H. (1976). Kuzgun'u da kaybettik. *Arkitekt Dergisi*, 361, 22-23.
- Giray, M. ve Eldem N. (1975). T.C. Ziraat Bankası Karaköy Şubesi Yenileme, Değiştirme ve Ek Bina İnşaatı. *Arkitekt Dergisi*, 359, 100-103.
- Gombriç, E.H (2022). *Sanatın öyküsü* (E. Erduran ve Ö. Erduran, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1949, 27 Mayıs). *T.C. Resmi Gazete* (7217). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>
- İmar Kanunu. (1985, 9 Mayıs). *T.C. Resmi Gazete* (18749). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18749.pdf>
- Kaya, E. A. (2011). *Emek süreçlerinde dönüşüm ve mühendis emeği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Kaya, İ. N. (2022). *İzmir'in kentsel imgelerinden biri: Büyük Efes Oteli*. Gzt. Erişim tarihi 1 Eylül 2024, [www.gzt.com/arkitekt/izmirin-kentsel-imgelerinden-biri-buyuk-efes-oteli-3685157](http://www.gzt.com/arkitekt/izmirin-kentsel-imgelerinden-biri-buyuk-efes-oteli-3685157)
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. (1983, 23 Temmuz). *T.C. Resmi Gazete* (18113). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18113.pdf>
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Macleod, C. (1988). *Inventing the Industrial*

*Revolution: The English Patent System, 1660-1800*. Cambridge University Press.

- Makary, L. (2024). *Le Grand Livre des métiers: Pour réussir votre orientation*. Les Editions de l'Étudiant
- Marx, K. (2011). *Kapital I. Cilt, Ekonomi politişin eleştirisi* (M. Selik ve N. Satlıgan, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi* (T. Ok ve O. Geridönmez, Çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Menteşe, E. (1967). Mimarlık ve beşeri ortam. *Arkitekt Dergisi*, 325, 22-23.
- Mühendislik ve Mimarlık Hakkında Kanunu. (1938, 28 Haziran). *T.C. Resmi Gazete* (3945). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3945.pdf>
- Nişanyan, S. (2018). Telif. *Nişanyan sözlük: Çağdaş Türkçenin etimolojisi* içinde (Sayfa no. 846). İstanbul: Liber Plus Yayınları.
- Öncel, F. (2023). Cumhuriyetin yüzüncü yılında mimarlıkta temsiliyetin Atatürk Kültür Merkezi üzerinden değerlendirilmesi. *Kent Akademisi Dergisi*, 16, (Türkiye Cumhuriyetinin 100. Yılı Özel Sayısı), 469-497. <https://doi.org/10.35674/kent.1353057>
- Paz, O. (2017). *Marcel Duchamp cıncıplak soyulmuş görüntü* (Ş. Demirkol, Çev.).İstanbul: Everest Yayınları.
- Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği. (2017, 3 Temmuz). *T.C. Resmi Gazete* (30113). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170703-8.htm>
- Platon. (2022). *Timaios*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Saim, S. (1931). Lö Korbüziye'nin muasır şehri. *Arkitekt Dergisi*, 2, 44-48.
- Sayar, Z. (1961). Beyazıt (Hürriyet) Meydanı! *Arkitekt Dergisi*, 302, 3-5,21.
- Sayar, Z. (1969). 1968'de Mimarlar Odası. *Arkitekt Dergisi*, 333, 3-4.
- Sennett, R. (2019). *Zanaatkâr* (M. Pekdemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2021). *Otorite*. (K. Durand, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Spinoza, B. (2001). *Ethics* (R. H. M. Elwes, Çev.). Dover Publications.
- Şahinler, O. (1971). İstanbul Ticaret Odası Sarayı. *Arkitekt Dergisi*, 342, 57-62.
- Tabanlıoğlu, H. (1966). İstanbul Opera Binası ve Kültür Merkezi. *Arkitekt Dergisi*,324, 161-168.
- Tabanlıoğlu, H. (1977). Atatürk Kültür Merkezi. *Arkitekt Dergisi*, 368, 139-144.
- Tayman, İ. ve Yüncüoğlu, A. (1973). İst. Özel İdare ve İl Genel Meclisi Binası, (1973). *Arkitekt Dergisi*, 350, 61-65.
- Tezcan, Y. ve Sipahioğlu, B. (1979). Çukobirlik Genel Müdürlük Binası. *Arkitekt Dergisi*, 373,14-15.
- Thompson D. (1993). Author. The Oxford Dictionary of Current English içinde (s. 49). Oxford University Press.
- Tschumi, B. (1995). *One, two, three: Jump*. M. Pearce ve M.Toy (Ed.) *Educating architects* içinde (ss. 24-25). Londra: Academy Editions.
- Turan, M. (2016). Çağlar boyu düşünce özgürlüğü: Türkiye'de ve dünyada telif haklarının tarihsel gelişiminin değerlendirilmesi. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 30(2), 206-235.
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası Serbest Mimarlık Hizmetlerini Uygulama, Tescil ve Mesleki Denetim Yönetmeliği. (2005, 2 Haziran). *T.C. Resmi Gazete* (25833). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050602-4.htm>
- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu. (1954, 4 Şubat). *T.C. Resmi Gazete* (8625). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8625.pdf>
- Türkmen, M. ve Göral, İ. (1977). İzmir Resim ve Heykel Müzesi. *Arkitekt Dergisi* 366, 53-57,93.
- Uran, F. ve Güney R. (1972). Inter-Continental İstanbul Hoteli Projesi. *Arkitekt Dergisi*, 348, 172-181.
- Vitruvius. (2017). *Mimarlık üzerine on kitap* (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yapı Denetimi Hakkında Kanun. (2001, 13 Temmuz). *T.C. Resmi Gazete* (24461). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/07/20010713.htm#2>
- Yüksel, H. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu'na matbaanın girişi ve toplumsal yanlılıklar*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Ziya, A. (1931). Binaının içinde mimar. *Arkitekt Dergisi*, 1, 14-20.



# Kamunun Mimarlık Üretiminde Mesleki Etik Bağlamında Özgün Bir Hak Mücadelesi: Behçet Ünsal ve Gelibolu Halkevi Projesi

Oya Şenyurt, Özden Senem Erol

MAKALENİN ADI **Kamunun Mimarlık Üretiminde Mesleki Etik Bağlamında Özgün Bir Hak Mücadelesi: Behçet Ünsal ve Gelibolu Halkevi Projesi**  
An Original Struggle for Rights as part of Professional Ethics in the Architectural Production of the Public: Behçet Ünsal and Gelibolu People's House

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**  
MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-1 (125), 62-71**

MAKALENİN YAZARLARI **Oya Şenyurt, Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık Bölümü**

**Özden Senem Erol, Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık Bölümü**

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **19.09.2024**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **30.10.2024**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **oia.senyurt@kocaeli.edu.tr;**

**ozdensenem.erol@kocaeli.edu.tr**

ORCID **0000-0002-4837-3960;**

**0000-0002-2478-0473**

öz Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren bürokratik devlet yönetiminin etkin olduğu 1950'lere kadar uzanan süreç; kamu görevlisi kimliğinin karşısında profesyonel kimliğin belirginleşerek ikilemler barındırdığı bir dönemdir. Yapılan çalışmada tek partili dönemin CHP kurumunda yapılan mimarlık üretiminin irdelenmesiyle dönemin mesleki etik anlayışının ve bu koşullar içerisinde özgün sayılan bir hak arama mücadelesinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çünkü Parti Mimarlık Ofisine ait dönemin mesleki etiğini anlamaya fırsat veren özellikler ve bu özellikleri görece ispat edebilecek belgeler bulunmaktadır. Çalışmada örnek mücadelenin özgünlüğünü öne çıkarmak niyetiyle; öncelikle devletin tek işveren olduğu dönemin etik anlayışı, ardından kamu mimarlığının bir türü olarak parti mimarlığı özellikleri anlatılmaktadır. Böylelikle son bölümde ele alınan Gelibolu Halkevi inşaa sürecinde mimar Behçet Ünsal'ın başından geçen etik ihlali vakası desteklenmeye çalışılmıştır.

**ANAHTAR KELİMELELER** Mesleki Etik, Mimarlık Mesleği, Kamu Mimarlığı, Bürokrasi, Halkevleri.

**Giriş**  
Yakın dönemde uluslararası düzlemde yapılan meslek etiği tartışmalarında mimarlık pratiğini yorumlayan Weisman'a (1992) göre, toplumsal, ekonomik ve politik güçlerle şekillenen mimarlık, üretim ve kullanım süreçlerinde etiğin konusu olabilen ahlaki seçimlerle yüzleşmektedir. Bu seçimleri değerlendirebilmek ve edim gücünü sınırlandırabilmek için, diğer mesleklerde olduğu gibi mimarlıkta da meslek etiği alanını tanımlamanın zarureti ortadadır. Fakat bugün kişisel sorumluluklar çerçevesinde sınırlı bir tartışma sunan etik kavramının evrensel bir hassasiyette algılanmaması Larson (1977), Spector (2005) ve Marcuse (1976) tarafından eleştirilir. Eleştirilerine sebebiyet veren ortak kanı; meslek grupları tarafından oluşturulan mesleki etik belgelerinin yoğunlukla mesleki özellik taşımalarıdır. Benzer bir yönde mimarların kolektif sorumluluklarını göz ardı eden ve meslek sınırlarını sorgulamayı reddeden mimarlık etik belgelerinin asıl amacının mesleğin imajını iyileştirme ve piyasa payını koruma olduğu anlaşılmaktadır (Sadri, 2010). Bu probleme ışık tutmaya çalışırken "Profesyonelliğin Yükselişi" başlıklı kitabında Larson (1977), bir disiplinin meslek haline dönüşmesi sürecindeki dört adımın öneminden başlamaktadır. İlk adımda mesleki örgütlenme gibi araçların, ikinci adımda mesleki okulların, üçüncü adımda bu alanda belirlenen uygulama ilkelerinin devlet tarafından güvence altına alınmasının, dördüncü adımda kısıtlayıcı uygulamalara

yönelik kamu onayına yani kamunun mesleği meşru saymasına gerek olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla mimarlık disiplininin öncelikle Türkiye'de profesyonel bir meslek haline dönüşmesi aşamalarının ve mesleğin kamu-özel ekseninde icra edilmesinin kökenine bakmak, bugün etik kavramının ulusal düzlemde neye karşılık geldiğinin kavranması için aydınlatıcı olabilir.

Mimarlık mesleğinde profesyonelleşme konusunda Türkiye'de ilk akademik çalışmayı yapan Nalbantoğlu'nun (1989) doktora tezi 20. yüzyılın ortalarına kadar eğitimin, meslek örgütlerinin, mimarlık ortamının ve uygulama biçimlerinin tüm katmanlarını dönüşümleriyle birlikte ele alır. Öte yandan İmamoğlu (2010, 2016, 2018, 2022), yaptığı çalışmada dönemin mimarlık üretiminde büyük payı olan devlet dairelerindeki pratikleri konu ederek mesleğin özellikle uygulamalı bir disiplin olarak içinden geçtiği süreçleri tartışmaktadır. Tanyeli, 2007 yılında yazdığı "Mimarlığın Aktörleri, Türkiye 1900-2000" adlı kitabının bir bölümünde, benimsenen meslek ideolojisinin süreçlerine bakarak Türkiye'de mimar bireyin doğuşunu anlatır. Türkiye'nin Erken Cumhuriyet Dönemi profesyonelleşme sürecine ilişkin yapılan bu çalışmalar bir ulus inşa paradigması dâhilinde oluşan mesleki kimliklerin diğer toplumsal rol ve kimliklerle ilişkilerini görmeyi sağlamaktadır. Meslekteki evrimin tarihsel sürecini etik kavramı dâhilinde derinlikli olarak irdeleyen ilk çalışma ise, Tanyeli'nin 1996 yılında yazdığı "Türk Mimarının Etik Sorumluluğu: Bir Tarihsel

Değerlendirme Denemesi” başlıklı makalesidir. Çalışmada etik sosyal sorumluluk ışığında değerlendirilen mesleki kimlik kavramı ikincil öneme sahip olup, devlet dairelerinde çalışan mimarlar öncelikle kamu görevlisi olarak görülmektedir.

Yapılan çalışmada Cumhuriyet’in kuruluşundan bürokratik devlet yönetiminin etkin olduğu 1950’lere dek süren, kamu görevlisi kimliğinin karşısında profesyonel kimliğin belirginleşerek ikilemler barındırdığı bir dönem ele alınmaktadır. Çalışmada Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kurumunda yapılan mimarlık üretiminin irdelenmesiyle bu dönemin mesleki etik anlayışının ve bu koşullar içerisinde özgün sayılan bir hak arama mücadelesinin ortaya konması amaçlanır. Çünkü tek partili dönemde parti kurumunda yapılan mimarlık üretiminde, dönemin bürokrat-memur mimar ve bağımsız mimar kimliğinin konumunu ve birbirleriyle iş yapma ilişkilerini; dolayısıyla dönemin meslek etiğini anlamaya fırsat veren özellikler ve bu özellikleri ispat edebilecek belgeler mevcuttur. Çalışmada “parti mimarlığı” kavramı; dönemin parti-devlet bütünlüğü görülen bir dönemde, mimarlık üretiminde en büyük paya sahip olan kamu mimarlığının bir çeşidini tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle, “parti mimarlığı”, tek parti dönemindeki diğer kamu kurumları içinden CHP kurumunda yapılan mimarlık üretiminin niteliklerini öne çıkarmada tercih edilmektedir. Bir “kamu mimarlığı” türü olarak yazı boyunca mimari ürün çıktısı yerine, İmamoğlu’ndakine (2018) benzer biçimde, bağlamsal olarak parti mimarlığının üretim organizasyonu ve kurumsal biçimlenişi ele alınmaktadır. Bir “kamu hizmeti” olarak mevcut bürokratik yapı içinde doğrudan kamu eliyle örgütlenen bu üretim tipi, serbest piyasada üretilen mimarlığın pazarlanabilir bir hizmet olarak örgütlenmesinin aksi konumdur.

Çalışmanın ilk bölümü; mesleki profesyonelleşmenin ilk iki aşamasının -Larson’ın (1977) dört adımı referans alındığında- henüz gerçekleşmiş olduğu ve özerklik mücadelesinin devlet tarafından yasalarla güvence altına alınmasına gayret edildiği bir döneme denk gelen sürecin

tariflenmesiyle başlamaktadır. İkinci bölümde parti mimarlığının bünyesinde kurulan mimarlık ofisinin işleyişi ve parti mimarları ile diğer devlet dairelerinin teknik uzmanları ve bağımsız mimarların ilişkileri, çeşitli halkevi örnekleri üzerinden ortaya konmaktadır. Özellikle parti kurumunun bir mimarlık ofisi kurmasıyla birlikte bünyesine kattığı ve diğer kurumlara nazaran açık ettiği zengin mimar repertuarı ve arşivinin yine diğer kurumlara göre düzenli tutulması ve korunması sayesinde parti mimarlığı, dönemin mesleki etik anlayışını gözlemlemeye fırsat veren bir konumdur. Böylelikle kamu-piyasa mimarlığı etkileşiminde memur mimarların, bağımsız mimarların, yabancı mimarların, yönetici mimarların ve birçok kurumsallığın sıklıkla bir araya gelebilmesine imkân tanıyan üretim ortamı, mesleki tartışmalara önemli bir katkı sağlamaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, dönemin mesleki etik anlayışı dâhilinde yaşanan özgün bir örnek olarak Gelibolu Halkevi inşa sürecinde CHP Baş Mimarı (kamu mimarı) Seyfi Sonad ile kuruma bağımsız iş yapan Mimar Behçet Ünsal arasında geçen bir anlaşmazlık ele alınmaktadır. Anlaşmazlık vakasının yaşandığı 1940’ların sonlarında birtakım mesleki sınır ihlallerine karşı yükselen seslerin artmaya başladığı bir sürece girilmektedir. Böylelikle bürokratik geleneğin içinde mesleki sınırlarını belirlemeye ve mesleğin piyasasını korumaya çalışan bir mimarın hak arama mücadelesine tanık olunmaktadır. Aslında çalışmada ele alınan dönemin koşullarına bugünün farkındalığıyla bakıldığında, farklı etik ihlali konularına örnek olabilecek vaka bulmak ve onları tartışmak mümkündür. Fakat bu yazıda asıl vurgulanmak istenen, kamu mimarlığı otoritesinin sınır aşımı neticesinde bağımsız bir mimarın yaşadığı etik ihlaline karşı kazandığı hak arama mücadelesidir. Bu nedenle, yöntem olarak, hem incelenen dönem dâhilinde bu türden bir mücadeleye benzer bir vaka yokluğu nedeniyle hem de örnek mücadelenin özgünlüğünü öne çıkarmak niyetiyle, “parti mimarlığı” bölümünü açarken bürokrat-yönetici mimar kimliğinin yetki alanını ve kurumun bağımsız mimar-kamu mimarı

ilişisini gösteren örnekler tercih edilmektedir. Ayrıca üçüncü bölümdeki vaka, genellemelerden kaçınılarak desteklenmeye çalışılmaktadır. Çünkü Halkevi inşa süreçlerinde yönetici mimarların projelerle ilgili verilen kararlarda son sözü söyleyebilmeleri hiyerarşik konumlarından ileri gelse de son bölümde detaylandırılan Sonad ve Ünsal arasındaki anlaşmazlık vakası, yönetici kimliği gücünün aşıldığında üslubun ve verilen kararların etik ihlallerine sebebiyet verebildiğini gösteren özgün bir örnektir. Araştırma büyük ölçüde Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivinde yer alan CHP Genel Sekreterliğine ait belgelere dayanmaktadır.

### **Mimarlık Mesleğinde Profesyonelleşme Süreci ve Dönemin Mesleki Etik Anlayışı**

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuyla toplumsal ve siyasi yapı önemli ölçüde değişirken devletin merkezi rolü ve bürokratik uygulamaların önemi değişmeden kalmıştır. Çünkü tüm dünyanın içinden geçtiği ekonomik ve siyasi koşullar gereği, devletin ilk yıllarda temel ekonomi politikasında benimsediği serbest liberal girişimler 1929’da dünyadaki ekonomik buhranla değişmeye başlamış ve bu tarihten sonra devletçi çerçevede yürüyen sanayi programları temel alınmıştır (Kuruç, 1998). Çünkü Türkiye’de bu krizin sebebi serbest piyasa sisteminin başarısızlığı olarak görülerek güdümlü ekonomiyle birlikte yeni iktisadi mekanizmalara ihtiyaç duyulmuştur (Keyder, 2015). Zafer Toprak’ın ifadesiyle sanayileşerek kalkınmak, ilerlemek ve tüm dünyaya ülkenin varlığını duyurmak bir yana; iki dünya savaşı arasında kalan tek parti hükümetinin asıl hedefi, kıt kaynaklar ve sınırlı sermaye birikimiyle kırsal dengeleri bozmaksızın kriz dönemini atlattı (Toprak, 1988). 1929 Buhranı’ndan sonra, Boratav’a (2008) göre ekonomi politikalarını belirleyen iki yol korumacılık ve devletçiliktir. Boratav (1983), “devlet işletmeciliği ve devlet müdahalesi yoluyla kapitalist gelişme yolunun, kısacası devletçilik uygulamalarının, belirgin biçimde 1932’de başladığını” ifade eder. Böylelikle Cumhuriyet’in ekonomi politikası 1932’den itibaren

devlete önemli bir rol yüklemiş, Demokrat Parti'nin geldiği bir sonraki devre kadar devletin tek işveren haline geldiği otoriter bir dönem yaşanmıştır. Her ne kadar Batı'da da belirli dönemlerde ekonomik krizlerin ve hâkim milliyetçi ideolojinin etkisi görülse de mesleki profesyonelleşme sürecinin endüstrileşme ve serbest piyasa ekonomisiyle el ele biçimlendirildiği görülür (Deamer, 2014; Aureli, 2008, Macdonald, 1995; Tafuri, 1988; Benevolo, 1977; Larson, 1977). Mesleğin modern algı ve kimliğini biçimlendirmiş olan serbest piyasa mimarlığının etkin olduğu kapitalist ve sanayileşmiş Batı dünyası referans alındığında, yoğun bir kamu mimarlığı üretim süreci olan Türkiye'de prekapitalist bir dönem yaşanmaktadır. Tanyeli'ye (2007) göre, böyle bir dönemin içinden geçerken tek işveren olan devlet, bütün prekapitalist sistemlerde olduğu gibi yapı üretimini esas almıştır. Böylelikle, mimarlık alanında verilen kamu hizmetinde proje tasarımı, onun özerk bir bileşeni olmak yerine, yapı inşasının bir parçası olarak kabul edilmekte, kendi başına görmezden gelinmemektedir.

19. yüzyılın sonları itibarıyla mimarlık devlet tarafından meslek koduna dönüştürülmeye başlanmış ve Cumhuriyet Dönemi'nde hız kazandırılmıştır. 1882'de Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılışıyla mimarlık eğitimi veren okullaşmanın başlamış olmasının yanında Cumhuriyet Dönemi'nde mesleğin dönüm noktası olan iki önemli adım atılır. 1927 yılında Türkiye'nin ilk mimarlık örgütü olan Türk Mimarlar Cemiyeti kurulur ve profesyonelleşme sürecinde mesleki örgütlenme ile ilgili önemli bir aşama kaydedilmiş olur. Böylelikle, mimarın mesleki rolünü ve toplumsal işlevini biçimlendiren mimarlık pratiğine ait söylemlerin açıkça belirtilmeye başladığı görülür. Meslekteki taleplerin dile getirilmesindeki diğer bir önemli adım, özerklik ve tanınma mücadelesinin söylemsel unsurlarını mimarlık camiasının bilgi akışına sokan mimarlık dergilerinin ortaya çıkmasıdır. 1931 yılında "Arkitekt" (1935'e kadar "Mimar") dergisinin yayına başlamasıyla beliren mücadelecilik süreci, 1941 yılında "Yapı" ve 1944 yılında "Mimarlık" dergilerinin yayına girmesiyle devam etmiş ve ivmelenmiştir. Meslek ortamında kendi

özgün yayın politikasıyla uzun soluklu bir dergi olan Arkitekt'in yanı sıra Yapı ve Mimarlık dergisi mimarlık örgütüyle ilişkili süreli yayınlardır (Şentek, 2018) (1). Tüm bu dergiler, meslek dâhilinde verilmek istenen mesajların devlete ve kamuoyuna iletilmesinde olduğu kadar, kendi içinde de dolaşıma sokulmasında önemli araçlar olmuştur. Devletin yapı çevre üretimindeki hâkimiyetine karşılık, dönemin mimari söylemi ve meslek pratikleri üzerine tartışmaları, Türk Mimarlar Cemiyeti ile mimarlık dergilerinde faaliyet gösteren ve özel sektörde çalışan küçük bir mimarlar topluluğu tarafından yürütülmüştür (2).

1940'lı yılların ortalarına gelindiğinde mimarların özerklik mücadelesinde ve muhalefet üretme aşamalarında yeni bir döneme yaklaşıldığı anlaşılır. Bu yönde hızlanan gelişmeler öncelikle ülkenin değişmekte olan siyasi bağlamı içinde değerlendirilmelidir. Mimarlık tarihinde Erken Cumhuriyet Dönemi diye tabir edilen yıllar, Türkiye'nin siyasi tarihinde tek partili yıllara karşılık gelir. Cumhuriyet Türkiye'sinin tek partisi olan CHP'nin devlet ile bütünleştiğini ve meclise-hükümete ve devlete hâkim konumda olduğunu söylemek mümkündür. 1946 yılında çok partili döneme geçişle birlikte devletçi programlardan uzaklaşmaya başlanmış, Demokrat Parti'nin 1950'de yönetime gelmesiyle birlikte liberal bir yaklaşım hızla yerleşmiş ve özel girişimcilik önem kazanmaya başlamıştır. Demokrat Parti rejimi altında liberal ekonomiyi destekleyen fikirler ve dolayısıyla kamu hizmetine karşı serbest meslek uygulaması siyasi güç kazanmış ve bürokratik elit ağırlık kaybetmiştir (Koçak, 2010). Mimarlık örgütü aslında kurulduğu yıldan itibaren Bayındırlık Bakanlığına çeşitli dilekçeler gönderip raporlar hazırlayarak özerklik mücadelesine devam etmiştir. Bakanlık ise ancak 1944 yılı itibarıyla, mimar, mühendis ve inşaatçıya, üstlenebilecekleri inşaat türünü belirten ruhsatlar vermeye karar vermiş, fakat bu kararı da hayata geçirilememiştir. 1940'larda yabancı mühendis ve mimarların çalıştırılmasına karşı tepkilerde artış gözlenmiş ve 1949 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi projelerinin Amerikalı mühendis ve mimarlara yaptırılmak istenmesine karşı Ankara'da yapılan

yürüyüş meslek için verilen hak mücadelesinde bir mihenk taşı olmuştur (Güvenç, 2006).

Batı Avrupa ve Amerika'daki gelişmelere benzer, fakat daha geç bir tarihte olgunlaştırılan mesleki profesyonelleşmedeki gelişmelerin Türkiye'deki mesleki etik anlayışına olan etkisine bakıldığında ise; Geç Osmanlı'dan itibaren toplum mühendisliği misyonuyla kolektif bir sorumluluk yüklenen mimarın bireysel olarak doğuşuna gayret gösterilen adımlar Cumhuriyet'le birlikte hız ve ciddiyet kazanmıştır. Bu noktada toplum mühendisliğinin sadece Cumhuriyet Türkiye'sine özgü olmadığını hatırlatmakta yarar vardır. Modernleşmenin başat ülkelerinde sanayileşmeyle birlikte hâkim olan pozitivist düşünce; bu ülkelerde kolektif, rasyonel ve homojen yapılanmaları tavandan tabana doğru bir sistemle yaşama geçirmeyi hedefler. Toplum mühendisliği yapmakla hedeflerini gerçekleştiren devlet erkinin yanında, farklı toplumsal gruplar sanayi kapitalizminin yarattığı büyük eşitsizliklere karşı özgürlükçü yeni fikir ve kazanımlar geliştirir. Bu Batılı gidişatı örnek alan yeni ulus devletinde ise, Cumhuriyet'in yöneticileri toplum mühendisliği yapmakla yükümlüken, bir yandan da toplumun büyük kesimine yeni ve görece eşit olanaklar sunmaya yönelik, bağımsız ve kalkınmacı adımlar atılmaktadır. Örneğin, 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın belirli kentlerinde meslek pratiğindeki standartları, normları ve etik kodları belirleyen uluslararası düzeyde mimar birlikleri ve onların düzenlediği kongreler bulunmaktadır. Türkiye'den mimarlar ise ilk kez 1930 yılında Budapeşte'de düzenlenen "Uluslararası Daimi Mimarlar Komitesi"ne (*Comité Permanent International des Architectes*) katılım sağlamıştır (Galip, 1931a). Bu birliğin temelleri 1897 yılında Paris'te "Merkezi Mimarlar Derneği"nin (*Société Centrale des Architectes*) girişimi ile kurulan "Uluslararası Mimarlar Komitesi"ne (*Comité International des Architectes*) dayanmaktadır (Erim, 1998, s.37). Erken Cumhuriyet'in mimarları bu kongrelere katılarak mimarlık mesleğinin uluslararası düzlemde tartışılan mesleki sınırlar ve sorumluluklarına hâkim



olmaya başlamıştır. Aynı zamanda kongreden sonra konuşulan mevzuların içeriklerini mimarlık dergileri aracılığıyla ulusal mimarlık camiasının bilgi ağına sokmaktadır (Galip, 1931a; Arif, 1935; "Roma XIIIüncü...", 1935). İki savaş arasına denk gelen bu yıllarda genel olarak yeni yapılaşmalar ve meslek sorunları konuşulmaktadır.

Diğer taraftan kendilerini "toplum mühendisliği" yapmakla yükümlü sayan Erken Cumhuriyet Dönemi'nin bürokratik seçkinleri meslek eylemlerini bu ideolojik ülkünün doğrultusunda yönlendirmektedir (Tanyeli, 2007). Buradan hareketle kamuda görev alan mimarların kamu hizmeti kavramıyla temellendirdiği etik savunusunda eylemine meşruiyet kazandırması mümkün olabilmektedir. Diğer bir deyişle, işveren konumundaki devlet, serbest mimardan ihtiyaç ve beklentilerini talep etme hakkını etik ihlallerin bir tür perdesi olarak kullanabilmektedir. Kaldı ki çağdaş mimarlık pratiklerindeki etik ikilemleri irdeleyen Spector'ın (2005) tabiriyle "kamu hizmeti cilası" altında yönlendirilen mesleki davranış kuralları -Türkiye'ye ve bu dönemine ait bir durum olmayıp- yakın dönemde dahi mesleki pratikler içinde yer almaktadır. Böyle bir ideolojik angajman doğrultusunda ilerlerken ortaya çıkan ilk birey-mimar Tanyeli'ye (2007) göre mimar Vedat Tek'tir. Çünkü Tek, ilk kez bütün bireysel iddialarıyla kendi kimliğini dışa vurarak ve bunun için mücadele ederek en üst yönetim mercilerine itiraz etmekten çekinmeyerek eylemde bulunabilmiştir. Fakat bu vaka Cumhuriyet'in ilk yıllarında karşılaşılan istisna bir örnek olarak karşımıza çıkar. Çünkü Tanyeli'nin (2007) de söylediği gibi Tanzimat'tan başlayarak Türkiye'de bürokrasi ile entelijansiyanın sıkı organik bağ tesis edişi nedeniyle bürokrat entelijansiyanın bireysel karşı çıkış ve muhalefet üretmesi için kısıtlı bir hareket alanı vardır. Böylelikle mesleki ideallerin dönemin siyasi ideolojileriyle paralellik gösterdiği ya da en azından hiçbir zaman çelişmediği mimarlık tarihi yazımında üzerinde mutabık kalınan bir fikirdir (Nalbantoğlu, 1989; Batuman, 2006; Tanyeli, 1996; Bozdoğan, 2002; İmamoğlu, 2010). Çünkü Türk

ulusçuluğu özelinde mimarlık alanını ele geçirmek ekonomik bir anlam taşır ve vatanın kurtuluşuna katkıda bulunmaktadır. Dönemin meslek kuruluşları ile devlet arasındaki böyle bir ideolojik yakınlık, Nalbantoğlu (1989) için sosyopolitik bağlam açısından şaşırtıcı değildir. Çünkü Türk mimarlar -diğer meslek gruplarıyla birlikte- hem Batılılaşmış aydınlar olarak sosyal kimlikleri hem de ekonomik statüleri açısından varlıklarını devlete borçludur.


1940'ların sonuna gelindiğinde serbest iş yapan mimarlarda mevcut bürokrasiye karşı mesleki haklarını aramak için farkındalığın gelişmesinde etkili olduğu düşünülen girişimlerden biri Uluslararası Mimarlar Birliği'nin (*Union Internationale des Architectes*) kurulmasıdır. Mimarlık meslek pratiği ile ilgili etik ve davranış kuralları hakkında ilk uluslararası yayın olan "Etik ve Davranış"ı 1999 yılında yapan bu birlik, 1948 yılında Uluslararası Mimarlar Topluluğu'nun (*Réunions Internationales d'Architectes*) girişimi ile kurulmuştur (Erim, 1998). İlk kurulduğu dönemde mesleğin etik kodları ile ilgili yazılı bir format olmasa da Türkiye'den katılım sağlanan bu birliğin kongrelerinde meslek alanında ele alınması gereken sorumluluklar konuşulmakta ve geliştirilmektedir. Bu tür gelişmelerin sonucunda mimarlığın profesyonelleşmesinde mesleki etik anlayışın da dönüşümüyle birlikte yeni bir düzeye ulaşılmasını sağlayan tarih 1954 yılında Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin (TMMOB) kurulmasıdır. Bu tarihten sonra profesyonelleşme süreci belirli bir başarı düzeyine ulaşmış ve mesleki roller, haklar ve sorumluluklar daha iyi tanımlanmıştır. Kabul edilen 6235 sayılı bu kanunda etik konusyla ilintili olarak "meslek disiplini ve ahlakını korumak" ifadesi kullanılarak mesleğin kuruluş amacında odanın bu konuyla ilgili sorumluluğunun bulunduğu bahsedilmektedir (TMMOB, t.y.). Ayrıca bu kanunla birlikte mimarların mesleklerini icra etmedeki özerklik mücadelesinde TMMOB'un kendisinden ruhsat alma zorunluluğu getirilmesiyle önemli bir aşama kaydedilmiştir. TMMOB yasasını destekler nitelikte, mimarların mimari eserlerindeki telif, hak ve sorumluluklarını gözeten bir

diğer kanun, 1951 yılında kabul edilen 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ya da kısaca FSEK'tir. Kanun içerisinde bahsi geçtiği gibi, eser kabul edilen herhangi çalışmadan yapılan usulsüz alıntılar, fikrî mülkiyet haklarının ihlâline neden olurken yapılan bu eylem etik ihlali olarak sayılmaktadır. Bu tür hukuki ve kurumsal gelişmelere paralel olarak değişen siyasi ve ekonomik düzenin etkisiyle Cumhuriyet mimarlığında mimarlar ancak 1960'lara doğru siyasi iktidarın ideolojisinden uzaklaşabilmiş ve karşı bir ideoloji için mesleki sorumluluklarını ortaya koymaya başlamıştır (Batur, 2005). Sonuç olarak, bu sürece kadar mimarlar, istikrarlı bir pazar ve mesleki özerklik mücadelesinin söylemsel biçimleri ile kamu hizmetindeki üretimin operasyonel pratikleri arasında gidip gelen, hareketli ve heterojen mesleki deneyimler yaşamıştır (İmamoğlu, 2010). Diğer bir deyişle, başta Bayındırlık Bakanlığı olmak üzere çeşitli devlet daireleri ve kurumlarınca üstlenilen mimarlık üretiminin içinde olmanın yanında mimarlar, serbest mimarlık tarafında mimarlık örgütleri ve yayınları aracılığıyla bu üretimi sorgulamış, mesleki disiplin ve haklar için mücadele etmiştir. Bu süreçlerin sonunda mimarın rolünün ve mesleğin kurumsal ilişkilerinin yasalar aracılığıyla belirli bir düzene ulaştığı ve yapılandığı yeni bir döneme başlanmaktadır.

### Parti-Devlet Bütünlüğünde Parti Mimarlığı<sup>3</sup>

Devletin işveren olmasının yanında işi yapan olduğu Erken Cumhuriyet yıllarında Bayındırlık Bakanlığı ülkenin kamu eliyle yaptırılan yapılarının önemli bir kısmının üretim sürecini, mimari projelerin üretimini ve örgütlenmesi sorumluluğunu üstlenen bir kurumdur. Bakanlığın bünyesinde 1935 yılında açılan Yapı İşleri Reisliğinde tüm kamu projeleri ve şantiyeleri kontrol edilip onaylanmakta; ayrıca kimi devlet kurumları (Eğitim, Sağlık, Tarım ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı) ile parti kurumu ve bazı belediyeler kendi yapı birimlerini oluşturarak ihtiyaç duydukları yapı stokunu kendileri üretmektedir (Erol, 2019). İmamoğlu'nun (2016) dönemin mimarlık kültürünün iki temel parçası olan kamu mimarlığı ve serbest

| ÖZET ANONİM GENEL SAĞLIKLIK CUMHURİYET ARŞİVİ |                     |
|---|---------------------|
| Bina sahibi                                   | E. U. P.            |
| Kira  | Yok.                |
| Binanın cinsi (kâğıt, yarım kâğıt, ahşap)     | Kâğıt               |
| Binanın kıymeti                               | 15000 liras         |
| Yapılma tarihi                                | 1937                |
| Tadil olduğu tarih ve bedeli                  |                     |
| Kalorifer tesisi                              |                     |
| Elektrik                                      | Vardır.             |
| Sahil   | -                   |
| Sahne   | Vardır.             |
| Bahçe durumu                                  | Yeter derecede dir. |
| Arsa ölçüsü m. <sup>2</sup>                   | -                   |



Binanın bulunduğu şehir veya köy: *Gelibolu (Karakale)*

Enas Cephe

Proje sahibi: *Mühendis H. H. ve F. Mimar H. H. H. H.*

İnşa bedeli: *15000*

İkmal tarihi: *1939*

Ne gibi tahsisatla yapıldığı: *Genel Sekreterlik Tesisi Müessesinin idaresinde Halkevi*

| No. | Mevcut Planlar       |
|-----|----------------------|
| 1   | Vaziyet planı Mikyas |
| 2   | Zemin kat " " " "    |
| 3   | Bodrum " " " "       |
| 4   | 1 inci " " " "       |
| 5   | 2 inci " " " "       |
| 6   | Makta " " " "        |
| 7   | Cebkeler " " " "     |
| 8   |                      |
| 9   |                      |
| 10  |                      |
| 11  |                      |
| 12  |                      |
| 13  |                      |
| 14  |                      |
| 15  |                      |
| 16  |                      |
| 17  |                      |
| 18  |                      |
| 19  |                      |
| 20  |                      |
| 21  |                      |

SOLDA Gelibolu Halkevi binası kimlik belgesi (BCA, 490-1-0-0/1684-853-1) (Görsel 1).

mimarlık ortamının farklarını Bayındırlık Bakanlığına ait Bayındırlık İşleri Dergisi ve Arkitekt dergisi üzerinden karşılaştırdığı makalesinde detaylı olarak irdelediği gibi; Bayındırlık Bakanlığı yönetimindeki işlerde mesleğe ve disipline özgü tanım ve kimliklerin görmezden gelindiği, binayı tasarlayan mimarların anonimleştirildiği ve binaların kurumsal bir üretim olarak anıldığı anlaşılır. Dikkati çeken diğer bir durum ise, serbest mimarlığın aksine üretimin niceliğine vurgu yapılarak üretime atfedilen niteliksel değer kamu yararı kavramı üzerinden temellendirilmektedir.

Diğer taraftan, kendi mimarlık ofislerini kurabilmiş olan kurumlar, Bayındırlık Bakanlığının işleyişinden bağımsızlaşarak proje üretim biçimlerini ortaya koymada özgünleşebilmektedir. Örneğin, dönemin okul projelerini üretmek için kendi mimarlık ofisini kuran Eğitim Bakanlığının çalıştığı mimarlara ve ürettikleri tip projelere ulaşmak mümkün olabilmıştır (Lihotzky, 1939; Alpagut, 2010). Diğer devlet kurumlarına ait ofislerin mimar ve mimari proje bilgilerine çeşitli birincil kaynaklarla ulaşmak elbette mümkün olabilir. Fakat çalışma kapsamında ele alınan "parti mimarlığı"nın kamu mimarlığı türü olarak bir yol ayrımına girmesinde yapı stokuna ait inşa sürecindeki mesleki diyaloglara arşivindeki belgeler yoluyla

erişebilmenin payı büyüktür. Çünkü burada devlet kurumlarından çıkan mimari ürünleri değil, mimarlık üretim sürecini tespit etmek, dönemin mesleki tartışmalarına katkı sunmak açısından değerli bulunmaktadır. Bu noktada ulusal mimarlık tarihi yazımında belge yoksunluğu gerçeğine karşılık hem arşive girmenin önemini göstermede ve teşvik edilmesinde hem de konuyla ilgili yeni bir söz söyleyebilmeye alan açmada CHP kurumunun arşivinin hakkını vermek gerekir.

1940 yılında kurulan Parti'nin Müşavir Mimarlık Bürosu/Ofisi, projelerin niteliğinde ve mesleğin kurum bünyesinde icra edilmesinde önemli bir kırılma noktasıdır. Öncelikle Parti mimarları arasında bir organizasyon şeması oluşturulabilmiş, bina üretim süreçleri belirli bir düzene sokulabilmiştir. Böylelikle hem çeşitli Halkevi örnekleri ile kurumun organizasyonu ve işleyişi ortaya konabilmekte hem de yapılan yazışmalar aracılığıyla meslek insanları arasındaki ilişkileri takip edebilmek mümkün olabilmektedir.

Parti Genel Sekreterliği, kendi parti binalarını yapmakla yükümlü olmakla birlikte, yoğunlukla edindiği iş yükü Halkevi binalarını üretmektir. Kurum kendi mimarlık bürosunu kurmadan önce projelendirme işini dışarıdan hizmet alımı ile gerçekleştirmektedir. Binaların tasarımı için yarışmalar

açılabilmekte, Birlik mimari şubesine başvurabilmekte veya parti devlet bütünlüğü neticesinde Parti'nin il başkanı olan ilin valisi tarafından bir mimara doğrudan iş verilebilmektedir (Gurallar Yeşilkaya, 1997). Bunun yanında bazı Halkevi projeleri Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Umum Müdürlüğüne hazırlanmaktadır (Durukan, 2006). Ya da dışarıdan hizmet alımı yapılan projeler Bayındırlık Bakanlığı tarafından kontrol edilmektedir. Bu süreçte Bakanlıktan resmi yazı yoluyla gelen teknik eleştiriler, saptamaları yapan kişilerin mesleki uzmanlıkları belirtilmeden bakanın imzası ve Bakanlık adıyla sunulmaktadır. Ardından projenin; bakan, milletvekili ve CHP Genel Sekreteri/Dâhiliye Vekili gibi kurumun en üst mercideki genellikle asker kökenli olan idari yöneticileri tarafından incelendiği ve onaylandığı görülmektedir (4). Böylece modern anlamda profesyonelleşmenin önelediği mimarlık mesleğinin varlığı Bakanlık elinden çıkan işlerde eksiktir.

1940 yılında Ofis'in kurulmasından sonra; Parti'nin müşavir mimar olarak atadığı Sabri Oran tarafından ilk olarak Halkevi binaları için "inşa mahal ve planları programı" hazırlanmıştır (Oran, 1940; Duru, 1940; Duru, 1941a; Duru, 1941b). Binaların inşa programında şehir ve ilçe merkezleri için farklı kararlar alınmıştır. Şehir merkezlerinde

tip proje kabul edilmemekte, yerine özgü tasarımlar geliştirilmekte ve bu iş dönemin kabul gören mimarlarıyla doğrudan ya da yarışmalar yoluyla hallolmaktadır (“Haberler”, 1943; Aşkan ve Çeçen, 1944; BCA, 490-1-0-0/1772-1191-1; BCA, 490.01.1749.1101.1; BCA, 490-1-0-0/1684-853-1). İlçeler için tip planları ilçenin nüfus yoğunluğu, kültür durumu, iktisadi ve coğrafi önemine göre belirlenmektedir. İlçeler için kimi zaman Genel Sekreterlik tarafından yerine uygun avan projesi hazırlanabilmektedir (5).

CHP Genel Sekreterliğinin mimarlık bürosuna atanan baş mimar, müşavir mimar ve bu kişilerin sorumluluğunda olan mimarlar bir yandan tip veya avan projeler hazırlarken, diğer yandan projelerin inşasını yerinde kontrol eder. Hiyerarşik olarak en üst konumda olan CHP Baş Mimarı Seyfi Sonad, Müşavir Mimar Sabri Oran Parti Ofisi'nin diğer mimarlarını kontrolör veya proje tasarım işlerinde görevlendirmekte ve binalarla ilgili kritik durumlarda son sözü söylemektedir (6). İlişki kurulan diğer bir mimar grubu ise projenin tasarımında dışarıdan hizmet alımıyla görevlendirilen bağımsız mimarlardır. Bu kişilerden proje tasarımlarına yapılan eleştiriler doğrultusunda düzeltmeleri gerçekleştirmeleri, projelerini yerinde kontrol etmeleri ve bu süreçlerde Ofis mimarlarıyla sürekli iletişim kurmaları beklenir (7).

İnşa süreci ile ilgili bir diğer önemli grup CHP Vilayet İl ve İlçe Başkanlıkları olup ilçedeki arsa tahsisleri ve projelerin gidişatı ile ilgili Genel Sekreterliğe bilgi vermektedir (8). Bu süreçte rol alan diğer bir grup ise belediye ekibidir. Binaların arsa ihtiyacını gideren bu kurum yapılan tasarımlarla ilgili mimarından açıklama bekleyen taraf olmaktadır (9). Ofis'te iş yapan veya işle ilgili yorum yapan mimarlar anonim değildir, hatta diğer kurumlardan gelen eleştirilere karşı proje tasarımını mimarların yaptığı ve kontrol ettiği vurgulanarak işin uzmanına bırakılması gerektiği savunulmaktadır (10). Sonuç olarak, Müşavir Mimarlık Bürosu ile birlikte mesleğin bir adım daha profesyonelleşmeye yaklaşarak mimar kimliğinin bir miktar öne çıkarıldığını söylemek mümkündür.

Parti Mimarlık Ofisi'nin kendi mimarları arasında yaşanan karmaşık

durumlar, mesleki bireysel sorumluluk veya sorumsuzluklar hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ofisin mesleki etik ve proje yönetimi konusunda henüz yeterli bir seviyeye gelmediği anlaşılmaktadır. Mimar ve görevlendirildiği proje işi arasında bir netlik olmadığı, çok sesli ve karışık bir süreç yaşandığı tespit edilmiştir. Mimarlar binanın maliyeti, program yeterliliği, niceliği, yer seçimi hakkında birbirlerinin proje tasarımları adına kararlar alabilmekte ve en sonunda işler karıştığında baş mimarın nihai sözüyle projenin seyri devam etmektedir (11). Dolayısıyla kurum içindeki memur mimarlar arasında bir çatışma, muhalif bir tavır sergileyen ve hak arayan kişiler tespit edilmemekle birlikte yaşanmış olabilecek çatışma durumlarının nihai sürece yansıtılmadığı gözlenmektedir.

Diğer taraftan, bina üretimiyle ilişkili her kurumun içinde görev alan çeşitli mimarların veya işin içine dâhil edilen diğer teknik uzmanların olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu tartışmada hatırlanması gereken durum, yapılı çevrenin üretiminde bir tek mimar kimliğinin olmadığı ve mimarların da ilişkili aktörlerden sadece birisi olduklarıdır. Devlet kurumları tek parti dönemine münhasır bir özellikle belirli bir uyum içinde tek bir yapı olarak düşünülebilir. Fakat örneklerde de görüldüğü gibi mimar, idareci ve ilgili teknik uzmanlar kurumsal kimlikleri dâhilinde üretim aşamalarında belirli eleştirel söylemler ve yaptırımlar geliştirebilmektedir (12). En nihayetinde bina üretimi ile ilgili nihai kararlarda serbest mimarlık tarafından mevcut eleştiriye karşı bir cevaba rastlanmamakta, iki taraf arasında bir uyumsuzluk, çatışma gözlenmemekte, işveren olarak memur mimar tarafının nihai kararı verdiği göze çarpmaktadır. Dışarıdan hizmet alımı yapılan tasarımcı mimarların eğitimci, yabancı mimar gibi öncül mesleki kimliklerine sahip olmalarına rağmen parti mimarı kimliğinin yaptırımı olan tarafı vardır. Parti'de çalışan ve özellikle yönetici olan mimarların kontrolünde devam eden bu süreçte projelerle ilgili talepler veya eleştiriler doğrultusunda serbest mimarlık tarafından hizmet alımı yapılmaktadır. Böyle bir ortamda Behçet Ünsal ve Seyfi Sonad arasında yaşanan anlaşmazlık özgün bir vakaya

dönüşmekte ve incelenen dönem aralığında benzerine rastlamak mümkün olmamaktadır.

### **Gelibolu Halkevi Tasarım Sürecinde Yaşanan Etik İhlali ve Behçet Ünsal'ın Mesleki Hak Mücadelesi<sup>13</sup>**

Mimar Mazhar Altan, mühendisi Hıfzı Bey olan ve yapımı 1939 yılında tamamlanan Gelibolu Halkevi (Görsel 1), 1944 tarihinde gece çıkan bir yangında yanmıştır. Öncelikle İstanbul Üniversitesi Y. Mimar Fahrettin Ergin'e verilen tadilat projesi işi Parti Bürosu tarafından birçok yönden hatalı bulunduğu için mesleğinde tanınmış ve yetkin bir mimara işin tekrar verilmesi uygun görülerek Y. Mimar Behçet Ünsal ile anlaşılmıştır. İki taraf arasındaki sözleşme; projelendirme ve kontrol işi kapsamında mimar ücretleri tarifelerine uyularak yapılmıştır. Fakat devam eden iş sürecinde Mimar Behçet Ünsal ile CHP Baş Mimarı Seyfi Sonad arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Gelibolu Halkevi projesi ve detaylarını çizdikten sonra ödemesini alamayan Behçet Ünsal, bunun için uzun bir süre mücadele etmiştir.

Güzel Sanatlar Akademisi mezunu olan Behçet Ünsal (Görsel 2), 1950'lere kadar mimari pratiklerine devam eden aynı zamanda Yıldız Teknik Okulu'nda (bugünkü Yıldız Teknik Üniversitesi), ardından mezun olduğu Akademi'de mimarlık tarihi hocası olan bir mimardır. Bağımsız mimar olarak projecilik yaptığı dönemlerde çeşitli devlet dairelerine proje işi de yapan Ünsal, çalıştığı kurumlar dolayısıyla mevcut bürokrasiye yabancı değildir. Hatta bu duruma olan aşinalığını Tanyeli (2007), kitabında yer alan bir anısında vurgulamaktadır. Aktif projecilik döneminde mimarlık yarışmalarına girerek dereceler kazanan Ünsal'ın, Şevki Balmumcu ile birlikte teknik proje alanında birinci geldiği Ankara Çocuk Esirgeme Kurumu Sarayı yarışmasında Abidin Mortaş da artistik proje kategorisinde birinciliği elde etmiştir. Yarışmayı açan kurum, binanın uygulanması için iki projeyi birleştirmelerini istemiş; fakat Behçet Ünsal ekibi bu konuyla ilgili kurumla anlaşmazlık yaşamıştır. Ünsal, kendi ifadeleriyle anlattığı kısımda bürokratik düzenin ironisine, “bürokrat kafası işte”





ifadesiyle dikkat çeker (Tanyeli, 2007). Yaptığı nitelemeyle bu düzene alışık olduğunu belli etmiş; ancak bu durumu da kabullenmediği anlaşılmıştır.

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 1934 yılı mezunlarından olan Seyfi Sonad (Görsel 2) ise, Akademi'den mezun olduktan sonra İstanbul Belediyesi Mimarlık Şubesinde uzun süre çalışmış, ardından 1940'ta CHP Genel Sekreterliğinde kurulan Halk Evleri İnşaat Bürosu Şefliğine getirilmiştir. Bu büroda sekiz yıl yöneticilik yapan Sonad, 1950 yılında İsviçre'ye yerleşerek önce özel mimarlık bürolarında, daha sonra Migros Şirketi inşaat bölümünde yirmi yılı aşkın bir süre çalışmış ve oradan emekli olmuştur ("Odadan", 1983). Bunun yanında CHP Baş Mimarının kariyer bilgilerine kurumun arşivinin iyi saklanması ve Parti'nin evraklarında mimarların açık edilmesi sayesinde ulaşılabilmektedir (14).

Parti'nin dışarıdan hizmet alımıyla proje işine başlattığı Behçet Ünsal ilk olarak Gelibolu'ya giderek tetkiklerde bulunmuş, binadaki mevcut kısımlara uymayan projeyi yeniden düzenlemiş, ardından onay için genel merkeze göndermiştir (Görsel 3, 4, 5). Seyfi

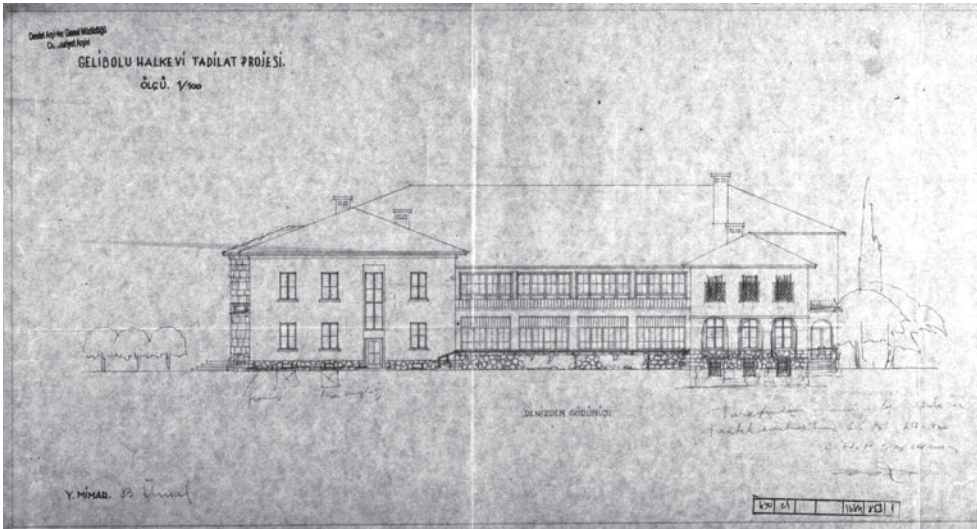
Sonad ise, yapılan anlaşma gereğince projede hazırlanması gereken, fakat zamanında tamamlanmayan birçok eksik kısmı olduğunu belirtmiştir. Behçet Ünsal'ın işini zamanında yapmadığı gibi, üç-dört ay sonra gönderdiği bazı planların teknik ve tasarım açısından eksik olduğunu söyleyen Sonad, bu durumun Ünsal'a çok kez iletildiğini vurgulamıştır. Buna rağmen Behçet Ünsal'ın proje işine gerekli ilgi ve mesaiyi gösteremediğini tespit etmiştir. Behçet Ünsal için "arkadaş" ifadesini kullanarak, "bu arkadaşın mesaisinde ve yaptığını iddia ettiği planlardan ne derece yararlandığını" sorulmasının kendisine verilecek hüküm için gerekli olduğunu belirtmiştir (BCA, 490-1-0-0/ 1684-853-1). Behçet Ünsal'a ücret verilmesi yerine "ceza" verilmesinin daha uygun olduğunu belirten Sonad, gerekçesini şu şekilde ifade etmiştir: "Çalışmayan, gerçekleri tahrif eden haylaz ve kötü niyet ve zihniyete sahip bir kişiye de böyle bir yardımda bulunulması doğru olmayacak çünkü bu vaziyeti daima tekrar edecektir. Hâlbuki kendisine ceza olarak bir şey verildiği takdirde bir dahaki işinde ya daha itinalı çalışacak veya yapamayacağı işe girmeyecektir" (BCA, 490-1-0-0/ 1684-853-1).

Seyfi Sonad ile Behçet Ünsal arasında yaşanan bu vakada Ünsal ücretini alana kadar mücadelesini sonuna kadar sürdürmüştür. İş sözleşmesine bağlı olarak tamamlanmış olan bir uygulamada harcanan mesai için kişinin hakkının verilmesi gerektiğini belirten Behçet Ünsal hakkını şu şekilde talep etmiştir:

"Sanatı ve sanatçıları korumuş yüce katinızın ve şahsınızın inancım sebebiyle bir seneden beri bekleyen bu naçiz sanatçının daha fazla mağduriyetine meydan verilmemesi ancak yüksek karar ve buyruklarınıza kalmıştır. Benim gibi bir "halk" çocuğunun derdini dökecek siz büyüklerimden başka kimsesi olmadığı için affınıza ve müsamahanıza güvenerek rahatsızlık verdim. Hürmetle ellerinizden öper bağlılıklarımı arz ederim." (BCA, 490-1-0-0/ 1684-853-1)

Nihayetinde bir tür sürüncemeye giren ve çözülemeyen anlaşmazlığın sebepleri parti mimarlarından Cavit Tamkan'ın raporu aracılığı ile ortaya çıkarılmış, Behçet Ünsal'ın görevini yaptığı ve 4000 lira alacağını olduğu kesinleşmiştir. Bitaraf kalabilmek ve bir yanlışlığa meydan vermemek için projeler ayrı ayrı iki mimara daha kontrol ettirilmiş ve onlar da aynı sonuca varmıştır.

Tamkan'ın raporuna göre; Baş Mimar Seyfi Sonad, Behçet Ünsal'ın projesinin ufak bir iki noktasını değiştirerek yeniden çizmiş ve yazılarında projeyi kendisi yapmış gibi göstermiştir. Behçet Ünsal'ın para isteğine karşı da Sonad, projelerinin kendisi tarafından düzeltilmiş halde yine de "işe yaramaz" olduğunu ifade etmiş ve kendisine hiçbir ücret verilmeyeceğine karar vermiştir. Tamkan'ın bilirkişi olarak incelemeleri sonucu yazdığı raporun devamında; Behçet Ünsal'dan talep edilenlerin zamanında ve istenildiği gibi teslim edildiği kaydedilmiştir. Tamkan'a göre yapılan proje işi Baş Mimar Seyfi Sonad'ın tamamen keyfi düzeltmelerinden ve inşaata



**SOL ÜSTTE** Y. Mimar Behçet Ünsal (solda) (EPERBİS, t.y.) ve CHP Baş Mimarı Seyfi Sonad (sağda) (BCA, 490-1-0-0/ 1684-853-1) (Görsel 2).

**SOLDA** Çizim paftasının sol alt köşesinde projenin Y. Mimar Behçet Ünsal'a ait olduğunu gösteren imza, sağ alt köşesinde ise CHP baş mimarı Seyfi Sonad'ın tadilat projesini tetkik ve tasdik ettiğini belirttiği notu ve imzası yer almaktadır (BCA, 490-1-0-0/ 1684-853-1) (Görsel 3).

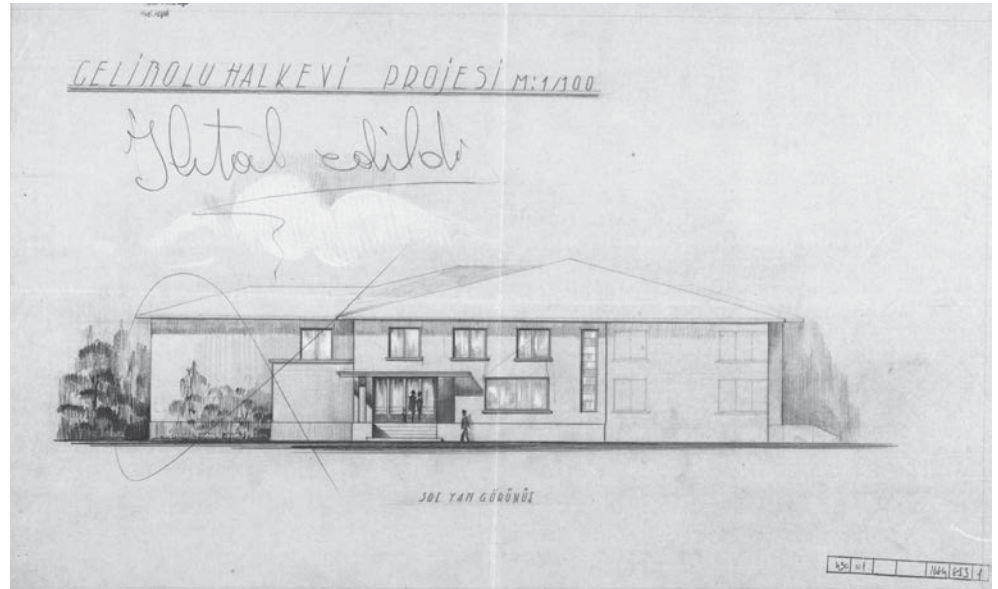
**SAĞ ÜSTTE** Baş mimar Seyfi Sonad'ın Behçet Ünsal'ın tadilat projesi üzerinde iptal ettiği kısımlar (BCA, 490-1-0-0/ 1684-853-1) (Görsel 4).

**SAĞ ALTTA** Behçet Ünsal tarafından çizilen Gelibolu Halkevi'ne ait detaylar (BCA, 490-1-0-0/ 1684-853-1)(Görsel 5).

başladıktan sonra yapmış olduğu tadillerden uzamıştır (Görsel 4).

Sonuç olarak Behçet Ünsal iki yıla yakın sürdürdüğü hak mücadelesinin sonunda 1948 yılından sonra haklı olduğunu ispatlamış, fakat proje ücretine dair kurumdan alamadığı hakkını mahkeme yoluyla alabileceğini hatırlatarak kurum yetkililerini durumun ciddiyeti ile ilgili ikaz etmiştir. Bunun üzerine avukatı Kemal Bilaloğlu aracılığıyla proje bedelini nakit olarak noter huzurunda alabilmiştir.

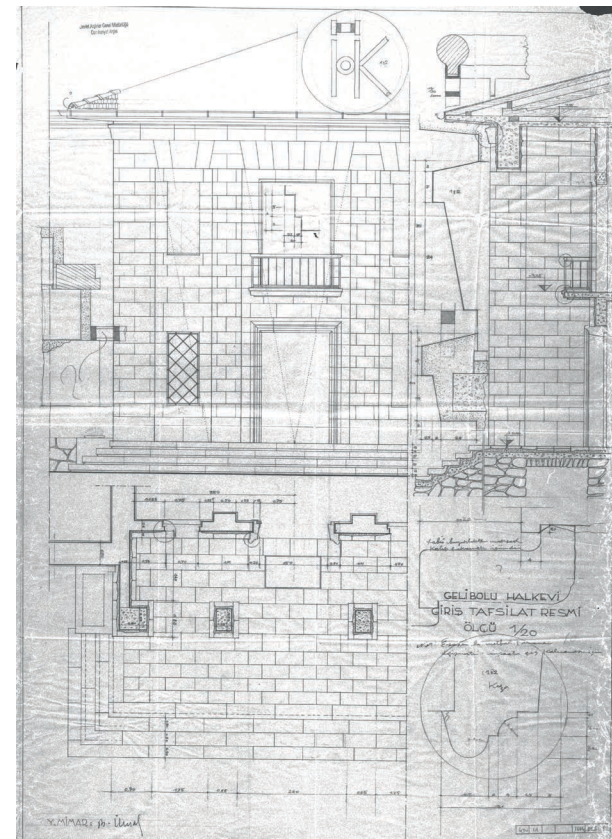
Bir önceki bölümde görüldüğü üzere bir kamu mimarlığı türü olan parti mimarlığında kamu mimarından müşavir mimar ve baş mimara doğru bir hiyerarşi mevcuttur. Bu hiyerarşik akış, mesleki kimliklerin yanında projelerle ilgili karar vermede kamu mimarlarının yetki alanını belirlemektedir. Her ne kadar Parti Ofisi'nin kurulmasıyla birlikte kurumda mimarın uzmanlık durumu geçerli bir noktaya varıp kabul görmeye başlasa da kamu yetkilisi mimarlar proje süreçlerinde söz sahibi olan taraftır. Geniş yetkiye sahip bu kişilerin her daim otoriter olabileceği ile ilgili genelleme yapılmasına mahal vermeden, bu vaka özelinde kamu mimarının yönetici kimliğine dayanan gücün aşılarda etik ihlale sebep olunabildiği durumlar gözlenmektedir. Bu vakada bu durumun varlığı ilk olarak baş mimarın ve karşısındaki bağımsız iş yapan mimarın yazışmalarda kullandığı dil ve üsluptan açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu süre zarfında Ünsal, Parti Mimarlık Bürosunun yöneticisi konumunda olan baş mimarından mesleği ve kişiliğine dair indirgeyici bir muamele görmüştür. Ünsal, haklı olduğu halde "büyükleri" olarak tabir ettiği bu mimarların "hürmetle ellerinden öperek bağlılıklarının devam ettiğini" söylerken kendisiyle aynı uzmanlığa sahip insanların kamu görevlisi olmalarını daha üst bir yerde konumlandırmaktadır. Bunların yanında dönemin kamu hizmeti anlayışıyla bürokratik gücün aşıldığını gösteren bir diğer eylem ise Behçet Ünsal'ın Gelibolu Halkevi'ne ait tadilat projesinin Seyfi Sonad'ın kendisi tarafından yapılmış olduğunun belirtilmesidir. Arşiv belgelerinden çıkan proje çizimlerinden de görüldüğü üzere; Behçet Ünsal tadilat projesinin sahibi olup, Baş



Mimar Seyfi Sonad ise, Halkevi binası kriterlerine göre projeyi tetkik ve tasdik eden kişi konumundadır. Öte yandan, mevcut hiyerarşinin en tepesindeki baş mimarın aleyhine soruşturma yapılabilmesi olumlu bir gelişme olmakla birlikte bürokratik bir düzende karşılaşılabilecek bir örnek değildir. Arşiv belgelerinde Seyfi Sonad'ın sicil dosyasına bakıldığında ise, 1948 yılında Parti'yle ilişkisi kesilmiş görünmektedir (BCA, 490-1-0-0/ 1684-853-1). Dolayısıyla Ünsal'ın lehine görüşlerin yazılabilmesinin baş mimarın Parti'deki görevinden ayrıldıktan sonraya denk gelmesi tesadüf olmasa gerektir.

Sonuç olarak, Gelibolu Halkevi inşa sürecinde yaşanan anlaşmazlığa bugünün etik düzenlemeleri dâhilinde bakıldığında vakadaki ihlalleri kavramsal bir çerçeveye yerleştirmek mümkün olabilmektedir. Mimarlar Odasının son olarak 2009 itibariyle düzenlediği TMMOB Mesleki Davranış Kuralları Yönetmeliği'ndeki etik kodlarına göre (TMMOB Mimarlar Odası, 2009), CHP Baş Mimarı Seyfi Sonad, Parti'ye bağımsız iş yapan meslektaş Behçet Ünsal'a karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyerek etik ihlalinde bulunmuştur. Her ne kadar Behçet Ünsal kurum ve meslektaş tarafından sadece proje bedelini vermeyerek kendisine ekonomik bir zarar verdiklerini düşünüp hakkını aramak istese de ilgili yönetmeliğe göre daha fazla ihlale maruz kalmıştır. Baş Mimar Sonad, eser sahibi mimarın izni olmadan projesini kullanarak değişiklik ve ilavelerde bulunarak fikri mülkiyet

hakkını ihlal etmiş, ayrıca meslektaşının çalışmasını tahkir edici şekilde eleştirmiştir. Ünsal'ın tadilat projesini kendi başarısı olarak tarifleyerek kendini ön plana çıkarmıştır (TMMOB Mimarlar Odası, 2009, Madde 5-c, e ve g bendi). Ayrıca çalışma kapsamında Sonad ve Ünsal arasında yaşanan çekişme konu edilse de bugünün etik kodlarına göre ihlale uğramış diğer iki mimarın adını anmakta fayda vardır. Yönetmeliğin Madde 5-d bendine göre, hem Gelibolu Halkevi'nin ilk proje sahibi mimar Mazhar Altan'dan ve sonradan





yanan binanın tadilat projesine çalışan ve bununla ilgili anlaşma yapıldığı düşünülen Mimar Fahrettin Ergin'den mesleki hizmet sorumluluğunu üstlenmeden önce izin belgesi/ muvafakatname alınmamıştır.

Nihayetinde vakada tespit edilen ihlallerin çeşitliliği bir yana çalışmada vurgulanmak istenen asıl mesele; kamu mimarı ile bağımsız mimar ilişkisinde yaşanan etik ihlalinde mevcut bürokratik gücün kullanıldığı düzlem ve buna karşı özgün bir vaka olarak bağımsız bir mimarın hak arama mücadelesidir. Bu vakayı özgün kılan noktalar ise, mimarının bireysel olarak hak arama mücadelesine başvurabilmesi, sonucunun lehine olması ve bu durumun serbest mimarlık ortamı için yeni bir dönemin habercisi olarak nitelendirilebilmesidir.

## Sonuç

Mimarlık tarihi yazımında Erken Cumhuriyet'in sonuna denk gelen dönemde ele alınan etik ihlali vakası, dönemin kendine içkin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda şaşılacak bir durum değildir. Geç Osmanlı'dan devralınan bürokratik devlet geleneğinin devamında kendilerini bir ulus inşası paradigması içinde bulan meslek insanları için her şeyden önemlisi kamu hizmeti olmuştur. Meslek insanları, etkinliklerine bu çerçevede bir haklılık atfettiğinde bu amacı yerine getiren her çözümü etik açıdan savunulabilir sanabilmektedir. Öte yandan kamuda önemli konumlara getirilen memur mimarlarda bürokrat olma geleneğinden devralınan yetki genişlikleri güç aşımına uğradığında çeşitli etik ihlalleri doğabilmektedir. Ele alınan vakada, üzerinde durulması gereken konu; kuruma bağımsız hizmet veren bir mimarın böyle bir gücün içinde hak arama mücadelesini sonuna kadar sürdürülebilmesi ve en sonunda hakkını kazanabilmesidir. 1950 seçimlerine bir yıldan az bir süre kala yaşanan bu kazanım -her ne kadar aksi örnekleri süregidecek olsa da-, hem liberal bir yeni siyasi dönemin hem de bu doğrultuda mesleki hak ve sorumlulukların yasalarla korunabileceği ümidinin yeşerdiği bir dönemin ayak seslerini duyurur gibidir.

Çalışmanın sonunda ele alınan örneklemde; düzenlediği tadilat

projesi sonucunda bir kamu kurumu ile sözleşme yapmasına rağmen ücretini alamadığı için etik ihlaline uğrayan ve bunun için hak aramak isteyen bir mimar konu edilmiştir. Bu tür vakalara çözüm olabilen TMMOB yasası, mesleki sınır ve sorumlulukların korunması ile özellikle bağımsız çalışan serbest mimarların yaşadığı usulsüzlüklerde hak arama için bir dönüm noktası olmuştur. Öte yandan Gelibolu Halkevi inşa sürecinde yaşanan ihlallerin temelinde fikri mülkiyet hakkının yenmesi yatmaktadır. Bu hak, eser sahibine projesi ile ilgili maddi hakların yanında manevi haklar da vermektedir. Mimarların mimari eserlerindeki telif hak ve sorumluluklarını gözetin ve aynı zamanda TMMOB yasasını destekleyen ilgili kanun, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'dur. Her ne kadar kabul edildikleri tarih aralığı gereği konu kapsamı dışında bırakılsa da bu tür yasaların yaklaşmakta olduğunun dönemin mimarlık camiasında konuşulduğu ön kabulüyle, beklenen mesleki güvencelerin Behçet Ünsal gibi dönemin mimarlarına bir güven kazandırmış olabileceğini saptamak olasıdır. □

## DİPNOTLAR

**1** 1944 yılından 1953 yılına kadar Türk Yüksek Mimarlar Birliği'nin (Türk Mimarlar Cemiyeti'nin 1939 itibarıyla kullandığı isim) yayın organı olan Mimarlık dergisi, 10 yıllık bir aradan sonra 1963 yılından itibaren Mimarlar Odası tarafından yayımlanmaya devam etmiştir. Yapı Dergisi ise Birliğin İstanbul Şubesi tarafından yalnızca 1941- 1943 yılları arasında yayımlanmıştır (Şentek, 2018).

**2** Arkitekt dergisi aracılığıyla devlet dairelerinde yapılan mimarlık üretimi, kamu binalarında uygulanan tip projeler, bağımsız Türk mimarlara iş sahası açılmasına dair eleştirel söylemler geliştirilmektedir (Galip, 1931b; Mimar Şevki, 1932; Macaroğlu, 1933; Anon, 1939; T. Y. Mimarlar Birliği Reisi, 1939; Sayar, 1943a; Sayar, 1943b)

**3** Parti Genel Sekreterliğine ait halkevleriyle ilgili yazışmalarda tüm il ve ilçelerde ortak kuralların ve uygulamaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü kurum binaları ve işleyişleri ilgili her bir müdahale için Genel Sekreterlikten görüş ve izin alınmaktadır. Dolayısıyla ülke genelinde yapılan halkevi ve halkodası inşaatları için çeşitli örnekler üzerinden genellemeler yapmak mümkün olmaktadır. Örneklerde yaşanan vakaların hepsini bir yazıya sığdırmak mümkün olmadığından parti mimarlığıyla ilgili yapılan her saptamayı somutlaştırabilmek için bir ya da iki halkevi inşa sürecine yer verilebilmiştir. Fakat kurumun özellikleriyle ilgili yapılan genellemeler birçok halkevinin yapım sürecinde benzer biçimde görülebilmektedir. Detaylı olarak incelenen Halkevleri ve Halkodaları: İzmit Halkevi, Gebze Halkevi, Gölcük Halkevi, Karamürsel Halkevi, Hereke Halkevi, Karasu Halkodası, Ordu Halkevi, Hendek Halkevi, Sapanca Halkevi, Bayındır Halkevi, Bahçecik Halkodası, Akmeşe Halkodası, Darıca Halkodası, Derince Halkevi, Akyazı Halkevi, Tavşanlı Halkodası.

**4** Örneğin, mimar Arif Hikmet Holtay tarafından 1938 yılında hizmet alımı yapılarak çizilen Ordu Halkevi projesine gelen eleştiriler Bayındırlık Bakanı imzası ve Bakanlık adıyla sunulmaktadır. Birkaç asker kökenli bürokratin incelemeleri ve önerilerinden sonra dönemin mimar olmayan mühendis kökenli Trabzon milletvekili Mithat Aydın, Holtay'ın tasarımının "kendisine mahsus özel bir güzelliği" olduğu ve planın "iyi" düşünüldüğünü belirtmiş ve projeyi onaylamıştır (BCA, 490-1-0-0/1772-1191-1).

**5** Örneğin, Gebze Halkevi projesi için öncelikle Mimar Abidin'in Düzce Halkevi projesinin tip proje olarak uygulanması önerilmiştir. Parti'nin Kocaeli İl Yönetim Kurulu tarafından yollanan ihtiyaç programı dâhilinde CHP mimarı Selim Sayar tarafından projenin uygun olmadığı belirtilmiş ve kendisine yeni avan proje hazırlanmıştır (BCA, 490-01-1747-1097-1).

**6** Örneğin, Parti mimarı Selim Sayar'a ait Gebze Halkevi inşasında kararsızlıklar yaşanmakta ve müşavir mimar Sabri Oran yerinde incelemeler yaparak son kararını bildirmektedir. Kararına göre; Çoban Mustafa Paşa camii ve külliyesinin komşu parselinde yapılması önerilen binanın yerini ulaşım ve kullanım yoğunluğu açısından uygun bulmamış ve bu seçimin camii binasına saygısızlık olacağını ifade etmiştir. Sabri Oran alternatifler arasında konumu ve arsa yapısı itibarıyla belediye yanındaki arsayı tercih etmiştir (BCA, 490-01-1747-1097-1). Diğer bir örnek olarak Bayındır Halkevi projesinin tip proje olarak Sapanca Halkevi için kullanılmasına karar verilmesinin ardından Genel Sekreterlikten Sapanca'ya giden projede temel planı eksik olduğu için bina temeli yanlış açılmıştır. CHP Başmimarı Seyfi Sonad istenilen revizelerle birlikte doğru planlar gelene kadar inşaatın durdurulmasına karar vermiştir (BCA, 490-01-1748-1098-1).

**7** Örneğin, Mimar Seyfi Arkan'a ait İzmit Halkevi projesinin yapım sürecinde CHP müşavir mimarı Sabri Oran tarafından binanın teknik detay eksikleriyle ilgili birçok rapor sunulmuş, eleştiriler ve öneriler getirilmiş ve projesinde birçok değişiklik istenmiştir. İnşaatın devam edebilmesi için çözüm sunması beklenen Seyfi Arkan'ın binanın şantiyesine gitmesi talep edilmektedir (BCA, 490.01.1749.1101.1).

**8** Örneğin, CHP Kocaeli İdare Heyeti Hendek'te Halkevi, Geyve, Gölcük, Karasu ilçelerinde ve Sapanca bucağında Halkodası açılmasını Genel Sekreterliğe ilettiğinde (BCA, 490-1-0-0/958-709-1), Gölcük İlçe İdare Heyeti, Gölcük'te Halkodası açılacak olmasının kabul etmemiş, ilçenin bir halkevine layık olduğunu savunmuştur (BCA, 490-01-1747-1095-1). Birçok aksilik ve uğraşlardan sonra nihayet 1944 yılında Gölcük Halkodası binasının Halkevine çevrilmesi Genel Sekreterlik tarafından uygun görülmüştür (BCA, 490-1-0-0/958-709-1).

**9** Örneğin, Ordu Halkevi inşaatında binaya yer tahsis eden Belediye Başkanlığı yapıyı "gümrük depolarına" benzeterek mimarı olan Arif Hikmet Holtay'ın yaptığı işi eleştirmiş ve projelerin daha üstün bir otoriteye kontrol ve revize ettirilmesini talep etmiştir (BCA, 490-1-0-0/1772-1191-1).

**10** Ordu Belediyesi binanın biçimine getirdiği eleştiriler sonunda Parti Ofisi'nden projenin yetkin bir kuruma revize ettirilmesini talep etmektedir. CHP Başmimarı Seyfi Sonad buna karşılık olarak yapılan eleştirilerde işlevsel ve estetik esasların yer almadığını vurgulayarak belediyenin mesleki uzmanlığını sorgulamaktadır. Cevap olarak ise kurulan Ofis'ten daha üst bir otorite aramanın hatalı olacağını ifade etmesi, Ofis'in mesleki ve kurumsal açıdan yetki ve yeterliliğini kanıtlar niteliktedir. Arif Hikmet Holtay'ın Paul Bonatz'dan aldığı projeyi Ofis'in tetkikleriyle detaylı bir uygulama projesine dönüştürdüğünü söyleyerek hem projenin tasarımcı mimarını hem de Ofis mimarlarını savunmuştur. Projeyi tetkik ve yerinde kontrol eden yüksek mimar Abdülkadir Asna'nın ismini de açık ederek gösterdiği kişisel çabanın hakkını vermiştir (BCA, 490-1-0-0/1772-1191-1).

**11** Örneğin, Sapanca Halkevi için CHP mimarı Selim Sayar'ın avan proje çizmesine rağmen projeleri almak için Ankara'ya giden bucak müdürüne Ofis'in diğer mimarları alana daha uygun geldiğini söyleyerek Bayındır Halkevi'nin planlarını vermiştir. Yerinde



inceleme yapmak için görevlendirilen bir diğer CHP mimarı Cavit Tamkan ise projeyi Sapanca için çok büyük ve masraflı bulmuş, pek çok revize istemiştir. Diğer taraftan yapılmasına karar verilen projeler merkezden yerine eksik ve hatalı gönderilmiştir. CHP Başmimarı Seyfi Sonad istenilen revizelerle birlikte doğru planlar gelene kadar inşaatın durdurulmasına karar vermiştir (BCA, 490-01-1748-1098-1).

12. Örneğin, Seyfi Arkan'ın İzmit Halkevi için tasarladığı soyut geometrik tasarımlı tip kule, Cumhuriyet'in 10. yıl dönümü vesilesiyle milli bayramlar için dikilen geçici anıt yapılar için tasarlanan kulelerin bir çeşididir ("Onuncu Yıl Tak ve Sütunları", 1933). Ek olarak Bozdoğan (2002) Sovyetler Birliğinde yapılan konstrüktivist yapılar ile Avrupa'da yapılan benzer kulelerin Türk mimarları için ilham kaynağı olduğunu söyler. Parti'nin müşavir mimarı Sabri Oran ise, İzmit Halkevi'nin bu kulesini uygulama sıkıntısı yarattığından "çirkin" ve "gereksiz" bulduğunu mimarına iletir ve kendisinden şantiye yerine gelecek kule detaylarını yeniden çözümlemesini talep eder, fakat eleştirilere karşı Arkan'ın bir cevap yazısına veya herhangi bir müdahalesine rastlanmaz (BCA, 490.01.1749.1101.1). Diğer bir örnek olarak Arif Hikmet Holtay'ın Ordu Halkevi projesi sürecinde iki taraf arasında yapılan karşılıklı yazışmalar aracılığıyla Holtay'ın projesini savunma biçimi görülmektedir. Sinema salonunun yuvarlak pencerelerini "lüzumsuz" bularak perde ihtiyacı gerektirdiğini düşünen kamu personellerine Holtay, salonun havasının temiz ve serin olması için yuvarlak pencerelerin ventilasyon deliğinden daha etkili olacağını söylemiş, doğrudan teknik ve fonksiyonel sebepler öne sürmüştür. Akademiklerin önde gelen hocalarından olmasına rağmen eğitimci kimliğini kullanarak tercih ettiği mimari stili kavramsal olarak tartışmayı ya da dönemin kamu yapılarında çokça benimsenen bu mimari donatının cephe- biçim uyumu üzerine yapılan eleştirilere karşı çıkmayı seçmemiştir. Değiştirilmesi istenen binanın bir diğer cephesinde "küçük" pencere kullanmama sebebine ise artık "demode" olduğunu söylemekle yetinmiş, takdiri yine kuruma bırakmıştır. Tüm eleştirilere cevap verdikten sonra Parti'nin istediği değişiklikleri birçok kez Ordu'ya giderek yerinde incelemeler yaparak revize etmiştir (BCA, 490-1-0-0/1772-1191-1).

13. Gelibolu Halkevi ile ilgili tüm bilgiler BCA, 490-1-0-0/1684-853-1 no'lu arşiv dosyasından elde edilmiştir.

14. CHP Baş Mimarı Seyfi Sonad'ın sicil dosyası için bkz.: BCA, 490-1-0-0/394-1669-2.

#### KAYNAKLAR

- Alpagut, L. (2010). Erken Cumhuriyet döneminde kızların eğitimi için Ankara'da iki önemli yapı: İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Lisesi. *Mimarlık Dergisi*, 351. Erişim tarihi 3 Eylül 2024, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=365&RecID=2289>.
- Arif, B. (1935). Roma 13. Mimarlar Kongresi münasebetiyle İtalya'da gördüklerimiz. *Arkitekt*, 58, 305-308.
- Aşkan, R. ve Çeçen, C. (1944). CHP Halkevi Jimnastik Salonu ve Gazinosu Avan Projesi (İzmir). *Arkitekt*, 151-152, 161-162.
- Aureli, P. V. (2008). *The project of autonomy; Politics and architecture within and against capitalism*. New York: Princeton Architectural Press.
- Batuman, B. (2006). *Spaces of counter-hegemony: Turkish architects and planners as political agents in the 1970s*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Binghamton University State University of New York.
- Batur, A. (2005). *A concise history: Architecture in Turkey during the 20th century*. İstanbul: Mimarlar Odası Yayınları.
- Benevolo, L. (1977). *History of architecture, Volume 1-2: The tradition of modern architecture*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Boratav, K. (1983). Türkiye'de Devletçilik. M. Belge (Yay. Haz.) *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2 içinde (ss.412-418). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2008). İktisat Tarihi (1908-1980). M. Tunçay, C. Koçak, H. Özdemir, K. Boratav, S. Hilav, M. Katoğlu, A. Ödekan (Ed.). *Türkiye tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908- 1980* içinde (ss.297-379). İstanbul: Cem Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve ulusun inşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde mimari kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Deamer, P. (2014). *Architecture and capitalism: 1845 to the present*. Londra, New York: Routledge.
- Duru, M. C. (1940). Halkevleri postası: Halkevleri ve Halkodaları çalışmaları. *Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi*, 91 (Cilt 16), 72-84.
- Duru, M. C. (1941a). Halkevleri postası: Halkevleri ve Halkodaları çalışmaları. *Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi*, 96 (Cilt 16), 549-557.
- Durukan, A. (2006). *Cumhuriyetin çağdaşlaşma düşüncesinin yaşama ve mekana yansımaları: Halkevi binaları örneği*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- EPERBİS (Emekli Akademik Personel Bilgi Sistemi) (t.y.). *Behçet Ünsal* Dipl. No. 438. Erişim tarihi 3 Aralık 2024, <http://www.eperbis.yildiz.edu.tr/biyografi.php?id=262>
- Erim, A. (1998). Mimarlar Odasında uluslararası ilişkiler: Bir durum değerlendirmesi. *Mimarlık*, 281, 37-39.
- Erol, Ö. S. (2019). *Tek partili dönemin politikalarında köy-kent ayrımı: Uygulamalarıyla Kocaeli'de mekânın örgütlenmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Galip, Ö. F. (1931a). Mimarlar Kongresi. *Mimar*, 2, 67-68.
- Galip, F. (1931b). Proje Müsabakaları. *Mimar*, 6, 206-208.
- Gurallar Yeşilkaya, N. (1997). *İdeoloji mimarlık ilişkisi ve Türkiye'de halkevi binaları; 1932-1946*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Güvenç, K. (2006). *Yasaların İçinden TMMOB'in Öyküsü*. Ankara: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği.
- Haberler (1943). *Arkitekt*, 139-140, 187-189.
- İmamoğlu, B. (2010). *Architectural production in state offices: An inquiry into the professionalization of architecture in early republican Turkey*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. TU Delft, Institute of History of Art, Architecture and Urbanism.
- İmamoğlu, B. (2016). Söylemin üretimi ile üretim söylemi arasında kamunun mimarlığı: Arkitekt ve Bayındırlık İşleri Dergisi. *İdealkent*, 18(7), 268-285.
- İmamoğlu, B. (2018). Architectural professionalization in Turkey, professionalism and its posts. H. Sadri (Ed.). *Neo-liberalism and the architecture of the post professional era* içinde (ss.31-49). Springer.
- İmamoğlu, B. (2022). Between bureaucratic tradition and professional discourse: Turkey and the case of SİSAG, 1969-77. *Architectural History*, 65, 61-80.
- Keyder, Ç. (2015). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2010). *İktidar ve demokratlar: Türkiye'de iki partili siyasi sistemin kuruluş yılları (1945- 1950)*. Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuruç, B. (1998). Cumhuriyet döneminde iktisat politikaları üzerine gözlemler. *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 yılına toplu bakış Uluslararası Kongresi* içinde (ss.21-33). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Larson, M. S. (1977). *The rise of professionalism: A sociological analysis*. Los Angeles: University of California Press.
- Lihotzky G.S. (1939). *Yeni köy okulları bina tipleri üzerinde bir deneme*. İstanbul: Maarif Vekilliği.
- Macaroglu, S. (1933). Bugünkü Türk mimarı ve vazifeleri. *Mimar*, 28, 97-98.
- Macdonald, K. M. (1995). *The sociology of the professions*. London: Sage.
- Marcuse, P. (1976). Professional ethics and beyond: Values in planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 42(3), 264-274.
- Mimar Şevki. (1932). V... *Mimar*, 19-20, 208-209.
- Nalbantoğlu, G. B. (1989). *The professionalization of the Ottoman-Turkish architect*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Berkeley.
- Odadan. (1983). *Mimarlık*, 197, 38-40.
- Onuncu yıl tak ve sütunları. (1933) *Mimar*, 35, 351-353.
- Oran, S. (1940). Küçük halkevleri tip projeleri. *Arkitekt*, 115-116, 159-163.
- Roma XIIIüncü Arşivulusal Mimarlar Kongresinde görülecek mevzular. (1935). *Arkitekt*, 55-56, 238.
- Sadri, H. (2010). *Mimarlık ve insan hakları*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Sayar, Z. (1943a). Bir yapı ve imar politikamız var mıdır? *Arkitekt*, 137-138, 97-98.
- Sayar, Z. (1943b). Biz ne yapıyoruz? *Arkitekt*, 141-142, 193-194.
- Spector, T. (2005). Codes of ethics and coercion, N. Ray (Ed.). *Architecture and its ethical dilemmas* içinde (ss.101-112). Routledge.
- Şentek, A. (2018). Mimarlık'ın öncülü bir dergi: Mimarlık 1944-1953. *Mimarlık*, 400, 55-58. Erişim tarihi 3 Eylül 2024, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=414&RecID=4408>
- Tanyeli, U. (1996). Türk mimarının etik sorumluluğu: Bir tarihsel değerlendirme denemesi. *Türkiye Mimarlığı Sempozyumu II: Kimlik, meşruyet, etik, 7-9 Ekim 1993, Ankara* içinde (ss.108-112). Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- Tanyeli, U. (2007). *Mimarlığın aktörleri. Türkiye 1900-2000*. İstanbul: Garanti Galerisi Yayınları.
- Tafari, M. (1988). *Architecture and utopia; Design and capitalist development*. Cambridge: The MIT Press.
- TMMOB. (t.y.). *TMMOB Hakkında*. <https://www.tmmob.org.tr/sayfa/tmmob-hakkında>
- TMMOB Mimarlar Odası. (2009). *Mesleki Davranış Kuralları Yönetmeliği*. <https://www.komimod.org/mimarlar-odasi-mevzuati>
- Toprak, Z. (1988). Türkiye tarımı ve yapısal gelişmeler (1900-1950). S. Pamuk ve Z. Toprak (Der.) *Türkiye'de tarımsal yapılar (1923- 2000)* içinde (ss.19-37). Ankara: Yurt Yayınları.
- T. Y. Mimarlar Birliği Reisi. (1939). Nafia Vekâleti yüksek makamına. *Arkitekt*, 103-104, 191.
- Weisman, L. K. (1992). *Discrimination by design: A feminist critique of the man-made environment*. University of Illinois.
- Arşiv Belgeleri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0-0/958-709-1. BCA, 490-01-1750-1108-1. BCA, 490-01-1747-1094-1-1. BCA, 490-01-1750-1106-1. BCA, 490-01-1748-1100-1. BCA, 490-01-1748-1099-1. BCA, 490-1-0-0/958-709-1. BCA, 490-01-1747-1095-1. BCA, 490-01-1748-1098-1. BCA, 030-10-00-00-120-856-28. BCA, 490-01-1747-1097-1. BCA, 490-1-0-0/958-709-1. BCA, 490.01.1749.1101.1. BCA, 490.01.1747.1096.1. BCA, 30-10-0-0-144-36-13. BCA, 490-1-0-0/1684-853-1.

# Mimarlıkta Mesleki Sorumlulukların İhtimam Etiği ile Yeniden Düşünülmesi

Ayşegül Çakan, Gökçeççek Savaşır

MAKALENİN ADI **Mimarlıkta Mesleki Sorumlulukların İhtimam Etiği ile Yeniden Düşünülmesi**  
**Rethinking Professional Responsibility in Architecture with an Ethic of Care**

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-1 (125), 72-81**

MAKALENİN YAZARLARI **Ayşegül Çakan**, Doktora

Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri

Enstitüsü, Bina Bilgisi Doktora Programı

**Gökçeççek Savaşır**, Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi,

Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **14.09.2024**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **13.11.2024**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **aysegul.cakan@ogr.deu.edu.tr;**

**gokcecicek.savasir@deu.edu.tr**

ORCID **0000-0003-4289-4148;**

**0000-0002-3887-3400**

**ÖZ** Bu çalışma, ihtimam etiğinin benimsenmesiyle, mimarlık disiplininin geleneksel alanının dışında kalan toplumsal ve çevresel konuların mesleki sorumluluklara entegre edilmesinin mimari sorumluluğun kapsamını genişleteceğini öne sürmektedir. Çalışmada ihtimam mimarlığı için kavramsal bir çerçeve oluşturmak amaçlanmıştır. Yorumlayıcı araştırma yöntemi kullanılarak, ihtimam etiğinin mimarlıkla ilişkisi incelenmiş; çok ölçeklilik, çok boyutluluk ve ilişkisellik olmak üzere üç bileşenli bir kavramsal çerçeve geliştirilmiştir. Bu çerçevenin daha iyi kavranabilmesi için, güncel mimarlık ortamından örnekler seçilmiş, incelenerek yorumlanmıştır. Bu çalışmanın bulguları, ihtimam mimarisinin, birçok ölçek, boyut ve ilişki ağı içinde aynı anda çeşitli bakım uygulamalarını sürdürebilen mimari bir yaklaşım sunduğunu ortaya koymaktadır.

**ANAHTAR KELİMELER** Mimarlıkta etik, ihtimam etiği, ihtimam mimarlığı, mimarlıkta mesleki sorumluluklar, toplumsal ve çevresel sorumluluklar.

## 1 Giriş

Krizlerin ve yapıcı çevre üretiminin bu krizlerdeki failliğinin daha görünür hale geldiği günümüz krizler çağında, mimarlığın toplumu ve çevreyi önemseyen bir perspektif kazanması her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Kriz artık sadece istikrarsız anlardan ibaret olmayıp modern toplumların varlığı bir kriz biçimi haline gelmektedir (Lefebvre, 2014, ss. 713-714). Dolayısıyla, kriz gündemlerine geçici çözümler sunan mimari faaliyetler geliştirmek yerine, mimarların mesleki uygulamalarına rehberlik eden temel etik değerlerde köklü değişikliklere ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanlığın ve gezegenin bugün içinde bulunduğu varoluş krizi, gezegenin bakıma bağımlılığını pekiştirir ve ihtimam etiğinin<sup>1</sup> (*care ethics veya ethics of care*) mimarlık ve şehircilik için ne kadar önemli ilgi, alaka, özen, bakım, önem ve ihtimam gibi sözcüklere karşılık gelen İngilizce “care” kelimesinin literatürde giderek daha fazla yer bulması ise sosyal, ekolojik, ekonomik ve diğer problemlerin karmaşıklığının daha çok fark edilmesi ve bu problemlerin etkilerinin, özellikle iklim krizi gibi küresel gündemlerle görünür hale gelmesi sonucudur. İhtimam etiği; önemseme ve bakım verme yeteneğini iyi ahlak olarak teşvik eden bir etik yaklaşım olarak karşımıza çıkar. Bu etik yaklaşım, evrensel ahlak yasaları yerine gerçek durumlara bağlı, ilişkisel ve karşılıklı bağımlılığa/bağılılığa dayalı ahlaki davranışları benimser (Gilligan, 1982; Noddings, 1984). Ayrıca, insanlar

arası ilişkiler yanı sıra güncel feminist post-hümanist literatürde insan olmayan varlıklarla da ilişkileri kapsayan bu etik çerçeve (de la Bellacasa, 2017) insan merkezli yaklaşımları aşan daha geniş bir sorumluluk anlayışını teşvik eder.

Mimarlık hâlihazırda ihtimam ve ihtimam etiğiyle kesişimler barındırır; çünkü insan yaşamına elverişli barınaklar yaratma eylemi olarak aslında bir ihtimam biçimi sayılır. Fakat geleneksel anlamda bir ihtimam biçimi olarak görülmemiştir. “Mimarlığın insanları güneşten, rüzgârdan, kardan veya yağmurdan koruma ve günlük yaşamın hayati işlevlerini sürdürmek için gerekli desteği verme yönündeki bu temel işlevine rağmen mimar fikri bağlantılılık, bağımlılık, sosyal yeniden üretim ve ihtimam yerine, özerklik ve bağımsız deha ile ilişkilendirilmektedir” (Krasny, 2019, s. 33). Yapılı çevre, yaşantının sahnesi olarak sayısız bağlantı oluşturan bir düğüm noktası olmasına rağmen geleneksel olarak yapıcı çevre üretimi genellikle yaşantının pek çok katmanından ve ölçeğinden bağımsız olarak düşünülmüş, tasarlanmış ve uygulanmıştır. Altyapılar, su, toprak, doğa, atmosfer, insan dışı türler ve sosyal peyzajlar, geleneksel mimari tasarım süreçlerinde yeterince göz önünde bulundurulmamış; yoksulluk, sosyal ayrışma, iklim krizi, kaynak kıtlığı, güvenli gıda ve gıdaya erişimdeki eşitsizlikler gibi çok boyutlu ve hem yerel hem de küresel ölçekteki sorunlar, yapıcı çevre üretiminde tasarımcılar ve uygulayıcıların gündeminde hak ettiği önemi kazanamamıştır. Aksine, konvansiyonel

yapılı çevre üretimi kaynaklı çevresel sömürünün gezegensel krizlere katkısı oldukça belirgindir. Bu durum, mimarlığı gezegendeki krizlerin önemli faillerinden biri konumuna getirmektedir. Fitz ve Krasny modern mimarlık ve şehirciliğin ilerleme ideolojisine dayanması dolayısıyla büyük ölçüde mevcut olanı göz ardı ettiğini, yıkıcı ve hafriyatçı bir tutum benimsediğini; sonuç olarak bu yok etme ve yeniden inşa etme döngüsünün gezegende büyük yaralar açtığını belirtir (2019, s. 12). Günümüz atmosferinde sürekli bir kriz ortamında bulunmamıza rağmen mimarlık etiği, mimarlığın konvansiyonel işleyişine ve disipliner yapısına özgü sorunlarına gömülü kalmaktadır (Hyde, 2012, s. 17). Mimarların etik sorumluluklarının dar bir çerçeveye sıkışması ve mimarlık disiplini dışında geniş ölçekli çevresel ve yaşamsal konuların mimari kararlar alınırken yeterince önemsenmemesi bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturur. İhtimam etiği perspektifi, ahlaki yargılar ve değerler geliştirme sürecinde geniş ve ilişkisel bir bağlamın dikkate alınmasını koşullar. Bu bağlamda çalışmanın hipotezi, ihtimam etiğinin mimarlık uygulamalarında temel bir değer olarak benimsenmesi ve konumlandırılmasının mimarlık disiplininin sorumluluk yelpazesini genişleterek mimarlık disiplini dışında görülen toplumsal ve çevresel sorunlara ihtimam göstermeyi sağlayacağı savına dayanır. Çalışmada mimarların etik sorumluluklarını toplumsal ve çevresel sorunlar çerçevesinde genişletmek için önemli bir fırsat sunan ihtimam etiğinin ve ihtimam kavramının mimarlıkla ilişkisini irdeleyerek ihtimam mimarlığı için kavramsal bir çerçeve oluşturmak amaçlanmaktadır. Bu kavramsal çerçeve ile, mimarın kriz gündemlerine yönelik, giderek artması beklenen sorumluluklarını ihtimam etiği perspektifi üzerinden gündeme getirmek, tartışmaya açmak ve ilerleyen akademik çalışmalar için referans oluşturmak; aynı zamanda gelecekteki mimari uygulamalarda kullanılabilecek bir meslek etiği temeli sunmak hedeflenmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yorumlayıcı araştırma yöntemi benimsenmiştir. Yorumlayıcı yaklaşım araştırma materyalini araştırmacının

bakış açısından anlamaya vurgu yapan, nesnel gerçekliğin mevcut olmadığını ve öznel bir epistemolojiyi savunan bir yaklaşımdır (Creswell, 2013, s. 15-45). Çalışma kapsamında mimarlık ve ihtimam ile kentsel tasarım ve ihtimam kesişimlerindeki literatür incelenerek bu doğrultuda çok ölçeklilik, çok boyutluluk ve ilişkisellik olmak üzere üç bileşenli bir kavramsal çerçeve geliştirilmiştir. Bu çerçevenin daha iyi kavranabilmesi için bu üç bileşenin koşulladığı gibi farklı ölçeklerde, farklı boyutlarda ve ilişkisel bir şekilde ihtimam gösteren projeler seçilerek yorumlanmıştır. Tronto, ihtimam boşluğunun bireysel çabalar tarafından doldurulamayacak yaygınlıkta olduğunu (2015); parçalanmış gezegenimizin her ölçeği için onarım, koruma ve gezegenin kendisini sürdürme değerlerine duyarlı bir ihtimam mimarisine ihtiyacımız olduğunu ifade eder (Tronto, 2019, s. 28). İhtimam ihtiyacının yaygınlığı, ihtimam etiğinin yalnızca belirli işlevlerle sınırlı projelerde uygulanacak bir bakış açısı olmanın ötesinde, farklı ölçek ve işlevlere sahip tüm mimari üretimlerde temel bir ilke olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda projeler belirli bir kullanım tipi veya ölçekle kısıtlanmamış olup modern kentin yapılı çevre bileşenleri arasından kavramsal çerçevenin üç bileşenini karşılayanlar arasından seçilmiştir. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde geçen temel yapılı çevre birimleri olan sanayi, konut, ticaret, konut altı ticaret, karma kullanım, temel altyapı ve ulaşım, teknik altyapı, sosyal altyapı, turizm, kamu bölgesi (Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, 2024) gibi birimler ile atıl alanlar arasından makalenin kelime sayısı kısıtı gereği seçimler yapılmış ve çalışmada işlevini tamamlamış veya atıl kalmış kent bileşenlerinin yaygın örnekleri olan altyapı, konut, sanayi yapıları ve atıl kentsel boşlukların yeniden değerlendirildiği kategorilere yer verilmiştir. İncelenen örnekler seçilirken bu tür yapıları ve boşlukları ihtimam aracına dönüştüren ve karmaşık sistemik zorlukların ve kriz gündemlerinin artan önemini yansıtan çağdaş örnekler dikkate alınmıştır. Projelerle ilgili veri toplama aşamasında web sayfaları, proje raporu

ve projelerin yer aldığı kitap bölümü gibi kaynaklardan yararlanılmıştır. Toplanan veriler tablolastırılarak analiz edilmiş ve veriler çalışmanın amacı doğrultusunda yorumlanmıştır. Çalışmanın önemi, ihtimam ve ihtimam etiği üzerine çalışmaların Anglosakson literatürde 1980'lerin başından itibaren görülmesine rağmen, yakın geçmişe kadar mimarlık ve kentsel çalışmalarda ele alınmamış olup günümüzde uluslararası mimarlık ortamında yeni filizlenmesi ve mevcut çalışmaların henüz kavramsal bir doygunluğa ulaşmamasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışma, ihtimam mimarlığının spesifik sorunlara tek boyutlu mimari yanıtlar sunmak yerine gezegendeki çeşitli sorunlara ve kırılmalıklara farklı ölçeklerde, bağlama dayalı olarak çok boyutlu yanıtlar verebilen; böylelikle pek çok ihtimam uygulamasını projede bir arada sürdürebilen; gezegendeki tüm varlıkların birbirine karşı bağımlılıklarını gözeterek çeşitli aktörler arası ihtimam ağları oluşturan bir mimari yaklaşım sunduğunu ortaya koymaktadır.

## 2. İhtimam Etiği

İhtimam etiği genel anlamıyla çevremize ve ötekilere karşı sorumluluk hissetmemiz ve karşılıklı olarak özenle ve ilgiyle eylemde bulunmamız gerektiğine inanan bir yaklaşımdır. Önemli feminist etik yaklaşımlardan biri olan "ihtimam etiği bazen Kantçı etik, faydacılık veya Aristotelesçi erdem etiği gibi baskın ahlak teorilerinin yerine geçecek potansiyel bir ahlak teorisi olarak görülür" (Held, 2006, s. 9). İhtimam etiğinde ataerkil toplumsal kabullere dayanan soyut ve evrensel ahlaki yasalara değil, toplumun bileşenleri arasındaki bağı gözetilen, ilişkisel, bağlama ve gerçek duruma göre değişebilen etik bir yaklaşım savunulur. İhtimam etiği, baskın rasyonel modern etikte erdem, akıl ve özerklik gibi kavrayışların eril karakterde olması ve etik felsefesinde kadınların özerkliğinin tam tersi yönündeki, başkalarını gözetilen ve ilişkisel bağlamda ahlaki kararlarını konumlandırılan deneyimlerinin dışlanmasını eleştiren bir etik yaklaşımdır. İhtimam etiğinin kuramsal çerçevesini oluşturan ilk çalışma olan Carol Gilligan'ın çalışması kadınların



karar alma süreçlerindeki ahlaki deneyimlerini araştıran bir psikoloji çalışması olan *In A Different Voice* (1982) adlı kitabı olarak bilinmektedir. Gilligan, çalışmasında "ihtimam etiği" terimini kullanmasa da erkeklerin özerk, kadınlarinsa daha ilişkisel bir ahlaki yapıda değerlendirmeler gerçekleştirdiğini öne sürerek ihtimam etiğinin temelini atmıştır. Gilligan, kadınların ahlaki ikilemler ile ilgili seçimler yaparken bu seçimleri nasıl gerekçelendirdiklerini anlamaya yönelik araştırmalarında, kadınların erkeklerden farklı olarak ahlaki yargılarını geliştirirken kendilerini daha geniş bir ilişkisel bağlama yerleştirdiğini fark etmiş; erkeklerinse kabul görmüş evrensel ahlaki yasalara göre ahlaki yargılarını oluşturduğunu ve bir ahlaki ikilem içindeki erkeklerin birbirleri ile karşılıklı ilişkilerini kadınlar kadar gözetmediğini savlamıştır (1982).

Ihtimam etiği literatüründeki önemli bir diğer isim olan Nel Noddings de ahlaki alanda evrensel ilkeleri dayanak olarak alan yaklaşımları eleştirir ve kadınların ahlaki yaklaşımlarının evrenselci olmayan karakteristiği nedeniyle ahlak alanında erkeklerden daha aşağı düzeyde değerlendirilmesine karşı çıkar (1984). Noddings'e göre ahlaki kararlar geometri probleminin çözümü gibi soyut yasalara bağlı olarak değil gerçek durumlara bağlı olarak alınır; kadınlar, eylemlerinde evrensel ilkeleri uygulamak yerine duygular, ihtiyaçlar, izlenimler ve kişisel ideallerden yola çıkarak hareket ederler (1984, ss. 2-3). Kadınların değer görmeyen ahlaki seçimlerinde farklı bir etik potansiyel olduğuna işaret eden bu teorisyenler, ihtimam etiğinin varsayımsal ve soyut ahlaki ikilemlerden farklı olarak belirli bir yerde ve belirli maddi koşullar altında belirli durumlara, bağlama, karşılıklı sorumluluğa, kişiler arası bağımlılığa dayandığını vurgular. Ihtimam etiğinde ahlaki özne gerçek maddi dünyadaki ilişkilerden yalıtılmış otonom bir özne olmanın aksine, karşılıklı olarak diğer öznelere çeşitli şekillerde birbirlerine bağlı ve bağımlı kabul edilir (Çekem, 2020, s. 73). Yeni nesil feminist teorisyenlerle birlikte ihtimam konusu feminist post-hümaniteye genişlemiştir. Bu teorisyenlerden biri olan María Puig

de la Bellacasa, ihtimamın karşılıklı bağımlılık durumunu öne çıkarırken, ihtimamı salt insan yapımı bir ahlak sözleşmesi olarak değil, tüm yaşamı ve insan olmayan bileşenleri de içerecek şekilde; dolayısıyla insani karmaşıklıkların çok ötesinde, pek çok canlı ve cansız varlık ile birlikte konumlandırır (2017, s. 13). Bu yeni perspektiften bakıldığında ihtimamı tanıdık insan ihtiyaçlarının ötesinde aramak ve bu arayışta duygusal ve yaratıcı kapasiteler kullanmak gereklidir. Ihtimam etiği, günümüz çevresel ve toplumsal krizleri karşısında, mevcut koşulları gözetken, bireyler arası ilişkilerde karşılıklı bağımlılık ve desteği ön plana çıkararak, sadece insanlar arası değil doğaya ve insan olmayan canlılara yönelik ihtimam sorumluluğu oluşturan, evrensel yargılardan kaçınarak biricik durumlara özgü tavırlar geliştirmeyi destekleyen bir etik yaklaşımdır.

### 3. Ihtimam Mimarlığı İçin Kavramsal Bir Çerçeve

Mimarlık ve şehircilik uygulamaları bugün gezegenin ulaştığı kırılmalı seviyesinin faillerinden biridir. Yapılı çevre üretim pratiklerinin dayandığı ilerlemeci ve kalkınmacı ideolojinin mevcut olanı yıkıp yenisini inşa etme tutumu gezegenin kaynaklarının sömürülmesine, gezegende yaralar açılmasına ve gezegenin onarıma muhtaç hale gelmesine sebep olmuştur. Mimarlık ve şehircilik pratikleri doğal kaynakları ve insan işgücünü kullanan, kaynakların çıkarıldığı bölgelerin yaşanılabilirliğini kötü etkileyerek yerli halkın yaşam kalitesini düşüren, doğal alanların yapılaşmasına neden olan sömürücü ve çıkarıcı-hafriyatçı (*extractivist*) pratikler olarak kurumsallaşmıştır. Buna rağmen sömürgeciliğin en önemli aygıtlarından biri olan mimarlığın yaygın sömürgeci aksiyonları yeterince anlaşılammış, sömürge mimarlığı tarihsel bir dönem olarak görülmüştür (Lambert, 2017). Yerleşmiş olan bu hafriyatçı yapılı çevre üretim kültürünün kentsel gelişimdeki büyük rolü onu yaşanan krizlerin önemli faillerinden biri konumuna yerleştirir. Böyle bakıldığında, sıfırdan üretimi ve gezegenin kaynaklarını tüketmeyi teşvik eden yapılı çevre üretimi kültürünü sürdürmek yerine

gezegene özenli, onarıcı ve iyileştirici bir perspektiften yaklaşılması ve mimarlık mesleğinin ihtimam etiğini temel değerlerine entegre etmesi gerektiği açıktır. Ihtimam etiği bugün bireylerin gündelik ihtiyaçlarının ötesinde, geniş ölçekte toplumun insani, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarına ve doğal-yapılı yaşam alanlarının korunmasına yönelik mevcut sorumluluk bilincini derinleştirir. Bu bakış açısı mimarlığa uygulandığında geleneksel mimari üretimlerde yeterince önemsenmeyen konuların daha fazla üzerinde durulmasını sağlar.

Onarım, ihtimam ve bakımın öneminin arttığı günümüzde mimarlık ve şehircilik pratiklerini ihtimam ekolojilerinin bir parçası olarak kolayca konumlandırmak mümkündür. Berenice Fisher ve Joan Tronto'nun ihtimam tanımı, pek çok gündelik eylemin ve profesyonel pratiğin bir ihtimam biçimi olarak kavranabileceğini gösterir. Fisher ve Tronto ihtimamı, daha iyi hayatlar yaşayabilmemiz için dünyamızı korumak ve onarmak amacıyla yapılan eylemler olarak tanımlar (1990, s. 40). Bu genel tanımın kapsayıcı yapısı ihtimamın gündelik yaşantının farklı düzeylerinde aranabileceğine dair ipucu taşır. Tronto bu tanımı kasıtlı olarak geniş bıraktıklarını, buradaki amacın ihtimamın hayatımızın her yönü ile ilintili olduğunu göstermek olduğunu ifade eder (2019, s. 29). Yapılı çevre üretim pratikleri en genel düzeyde bakıldığında insanların olumsuz koşullardan korunması için gerçekleştirilen bir pratik olarak açıkça bir ihtimam biçimidir. Elke Krasny de Fisher ve Tronto'nun geniş ve normatif ihtimam tanımına göre incelendiğinde mimarlığın bir ihtimam biçimi olarak değerlendirilebileceğini; çünkü mimarlığın insanların mümkün olduğu kadar iyi yaşamaları için gerekli olan her şeyle ilgili olduğunu ifade eder (2019, s. 33). Günümüzde konvansiyonel mimarlık pratikleri insanları olumsuz koşullardan koruma göreviyle bir ihtimam türü sayılabilmekle birlikte, insan odaklı ihtiyaçların ötesinde doğayı, ekosistemi ve diğer canlıları da gözetken bir etik boyut kazanmalıdır. Bu bağlamda ihtimam mimarlığı bir sıfır noktası değildir; çünkü doğal kaynakların korunması, enerji verimliliği, var olan yapıların iyileştirilmesi,

türler arası yaşam, toplumsal birliktelik ve dayanışma için mekânsal zemin sağlanması gibi konuları önemseyen mimari yaklaşımlar henüz konvansiyonel bir düzeye ulaşmamış olsa da mevcuttur. Ancak bu tür mimari yaklaşımlar, genellikle belirli bir soruna odaklanarak tek boyutlu çözümler sunar ve diğer ölçekleri, boyutları ve projedeki farklı aktörler arasındaki potansiyel ilişkileri görmezden gelme eğilimindedir. İhtimam mimarlığı ise gezegenin farklı ölçek ve katmanlarındaki çeşitli sorunları ve hassasiyetleri kapsamına alma ve bu konular üzerine düşünme sorumluluğu aşılır.

İhtimam mimarlığı, ihtimamın yaşamın pek çok yönü ile ilintili olmasına paralel olarak aynı anda pek çok ölçekle farklı ihtimam boyutlarında ilişkilenebilme kapasitesine sahip olan bir pratiktir. İhtimam mimarlığının farklı ölçekler ve mahaller için gerektirdiği ihtimam boyutu da bağlamın ihtiyaçlarına göre değişir. Mimarlığın değerlerini ihtimam etiğine temellendirmek onun ölçekleri, boyutları ve ilişkiselliği yönünde ontolojisinin genişlemesini sağlar. Bir proje aynı anda ilişkilendiği pek çok ölçekte, bağlamın gerektirdiği farklı ihtimam boyutlarına sahip olabilir ve projenin ilişkilendiği çok sayıda insan ve insan olmayan aktöre ihtimam gösterebilir. Bu doğrultuda, ihtimam mimarlığının çok ölçekli, çok boyutlu ve ilişkisel yapısını ayrıntılı incelemek ihtimam mimarlığını daha iyi anlamamıza olanak tanır.

### 3.1 Çok Ölçeklilik

Çok ölçeklilik, ihtimam mimarlığının en küçük ölçekten küresel ölçeğe kadar geniş bir aralığı önemseyen faaliyetlerde bulunmasını ifade eder. Her yaşam ölçeğinin özgül ihtiyaç ve gereksinimleri vardır. Buna bağlı olarak ihtimam mimarlığı, küresel, ulusal, bölgesel, kentsel, yerel, bina ve malzeme ölçeklerindeki farklı ekonomik, sosyal ve çevresel ihtiyaçların ve sorunların olabildiğince büyük bir bölümüne yanıt vermeli veya yanıt verme çabası gütmelidir. Fitz ve Krasny, ihtimama yönelik Fisher ve Tronto'nun yaygın tanımını yorumlayarak mimarlık ve şehirciliği yalnızca yaşamın sürdürülmesini sağlayan ihtimam ağının basit

bir parçası değil aynı zamanda bu ağın bileşenlerinin büyük bir bölümüne dokunan pratikler olarak konumlandırırlar. Onların görüşüne göre mimarlık ve şehircilik, bir oda ölçeğinden bölge ölçeğine kadar; örneğin okul bahçesinden şehre, mülteci kampından gezegene uzanabilen çeşitlilikte tüm yerleşim ölçeklerine önem vermede temel aktörlerdir (Fitz ve Krasny, 2019, s. 13). Eva Mos da ihtimamın ilişkiler aracılığıyla ortaya çıkan karmaşık somutlaşmış ve organizasyonel mekânsallıklarına işaret edip ihtimamın yerelden ulusala ve küresele uzanan birbirine bağlı ölçekler aracılığıyla gerçekleştiğini savunarak, ihtimam manzaralarının çok ölçekli doğasına dikkat çekmiştir (2022, s. 215). Örneğin bina, malzeme ve detay ölçeklerinde gerçekleştirilen bir iyileştirme, kaynakların korunmasını sağlar ve küresel ölçekteki ekolojik krize cevap verirken; bu yapının doğru işlevlendirilmesi ve katılımcı bir şekilde dönüştürüp kullanılması mahalle ölçeğinde yerel dayanışmayı artırıp insanlar arası ilişkileri iyileştirerek topluluk oluşumuna katkı sağlayabilir. Benzer şekilde topluluk bahçeleri oluşturmak gibi yerel topluluk girişimleri dayanışmayı güçlendirerek yerel sosyal ilişkilere katkı sağlarken, gıda erişimindeki eşitsizlik gibi küresel sorunlara çözüm için bir örnek teşkil edebilir. Sürdürülebilir bir altyapı projesi küresel ölçekte olumlu bir örnek teşkil ederek yapılaşmanın çevresel maliyetinin küresel ölçekte azalmasında olumlu etkiler yaratabilir. Bu tür çok ölçekli mekânsal ihtimam faaliyetleri bireyler, topluluklar, belediyeler ve uluslararası kuruluşlar gibi çeşitli aktörlerin rol aldığı süreçlerdir ve mimarın bu faaliyetlerde başlatıcı rolü olabileceği gibi mevcut girişimlere katkı da sağlayabilirler. Çok ölçeklilik ihtimam mimarlığının olumlu etkisinin daha geniş ve katmanlı bir şekilde yayılabilmesi için fırsat sunar.

### 3.2 Çok Boyutluluk

Mimari ihtimam pratikleri konvansiyonlara dayalı yapma biçimlerinden farklı olarak evrensel normlara değil, yerel ihtiyaçlara göre şekillenen öznel ve konumlu pratiklerdir. Her yapı ve çevre, içinde

bulduğu bağlama özgü ihtimam boşluğunu doldurmaya yönelik çeşitli onarıcı ve iyileştirici fikirleri somutlaştırabilir. Bu nedenle ihtimam mimarlığının konuları çok çeşitlidir. İnsan ve insan olmayan varlıklar, çevresel unsurlar ve yapısal bileşenlerin ihtimam mimarlığının ilgilendiği konular arasında yer alabilmesi ona çok katmanlı bir nitelik kazandırır. Brittany Utting'e göre ihtimam gösteren bir mimarlık, farklı içkinlik düzlemleri ve ontolojik açıdan farklı temas alanlarına sahip olabilir (2024, ss. 4-5). Utting'in aktardığına göre ihtimam mimarlığı:

“(…) bir bina ile onun birbirine karıştırdığı toprak, emek, kaynaklar ve yaşam biçimleri arasındaki ilişkiyi yeniden düşünür. Bir ihtimam mimarlığı, insandan daha fazla [olan] dünya ve zaman ölçeğine katılır. İhtimam mimarlığı, paylaşım ve iş birliği için alanlar yaratmak amacıyla özel mülkiyetin katı sınırlarını zorlar. İhtimam mimarlığı, bitmek bilmeyen onarım ve bakım çalışmalarının yapıldığı dünyanın bir parçası olduğunu kabul ederek, kendi üretim tarzlarıyla ilgilenir” (2024, s. 4).

Tronto, binaların kendi başlarına bakım sağlayamayacağını; binaların bağlama nasıl uyduğu, nasıl inşa edildiği, kimi barındıracağı veya kimi yerinden edeceği gibi birçok unsurun binanın göstereceği ihtimamın doğasını önemli derecede etkileyeceğini vurgular (2019, s. 27). Dolayısıyla ihtimam mimarlığı, aynı anda projenin pek çok boyutunu ihtimam odaklı düşünebilmek anlamına gelir. İhtimam mimarlığının konumlu ve çok boyutlu yapısı evrensel normlara göre tasarım kararları almayı değil duruma ve bağlama göre farklı boyutlarda yaratıcı mimari ihtimam tutumları geliştirmeyi gerektirir. Isabelle Stengers'ın da dediği gibi ihtimam yalnızca ihtiyaçlara yanıt verme kapasitesi değil, yaratıcı bir dikkat verme sanatıdır (2015, s. 62). Tronto mimarlıkta farklı boyutlara entegre bir ihtimam hassasiyetini şu şekilde örneklemektedir:

“(…) [B]akım tamamlanmış “şeyi” -bina, park, şehir bölgesi vb.- nesnesi olarak görmez. Bunun yerine, yalnızca bu “şey” veya onun yaratıcısı, yapıcısı veya koruyucusu için değil, ama bu şey aracılığıyla temasa geçen herkes için özen gösterme sorumluluklarından başlar. Mesela bu parka yer açmak

için yerinden edilen insanlara, dükkânlara, eşyalara, topluluğa ne oldu? Gelecekte alanı kim işgal edecek? İnşaat malzemeleri nasıl toplandı? (...) Bu binayı, sokağı, altyapıyı kim temizleyecek, bakımını kim yapacak? Dayanıklı olması için mi inşa edildi yoksa sadece imalatçının üretim kusurlarından sorumlu olduğu sürece dayanacak şekilde mi inşa edildi?" (2019, s. 28).

İhtimam mimarlığının çok boyutlu doğası onun farklı uzmanlık alanlarıyla temas içinde olmasını gerektirir. Hilary Sample'a göre mimari ölçekte ihtimam koruma, malzeme bilimi, politika, sigorta hukuku, inşaat kuralları ve daha fazlası gibi geniş bir mesleki uzmanlık yelpazesini içerir (Sample'dan aktaran Mattern, 2018). Tüm bu yönleriyle ihtimam mimarlığının yaratıcı ve disiplin ötesi bir perspektiften, gerçekliğin pek çok katmanındaki sorunlar ve ihtiyaçları, çok boyutlu bir şekilde ele alması gerekir.

### 3.3 İlişkisellik

İhtimamın başka bir boyutu da tek yönlü ilişkiler yerine karşılıklı bağımlılık-bağımlılık ilişkilerine dayanmasıdır. María Puig de la Bellacasa canlı ve cansız varlıkların birbirlerine olan ihtiyacını vurgulayarak bu karşılıklı bağımlılık durumunu irdeler (2017, s. 13). Bu yönüyle feminist ihtimam etiği ve ondan beslenen ihtimam mimarlığı ilişkisel bir ontolojide türler arası önemseme ve ihtimam gösterme olasılıklarının önünü açar.

İhtimam, ölçekler ve farklı fazlar arasında hareket ederken pek çok fenomeni karmaşık bir ağda birbirine bağlar. Tronto'ya göre feminist ihtimam etiğinin kaynaklığında ilişkisel bir ihtimam yaklaşımı binaları tekil nesnelere olarak düşünmek yerine ilişkiler içinde düşünmeyi, insanlar yanı sıra florayı, faunayı ve zamansal faktörleri göz önünde bulundurmaya gerektirir (2019, s. 28). İhtimam mimarlığı, karşılıklı bağımlılık temelinde işleyerek insan ve insan dışı türlerin birbirine olan ihtiyacını göz önünde bulundurur; insan dışı türler ve doğal çevreye de ihtimam göstermenin yollarını arar.

Brittany Utting, ihtimam mimarlığının ölçekler ötesi yapısının karşılıklılıkları beslediğini, bu nedenle yabancılaştığımız insan dışı dünyalara

bizi yakınlaştırarak gezegeni bir bütün olarak önemseyen girişimlere temel sağlayabileceğini savunur (2024, ss. 8-9). Böylelikle ihtimam ikilikleri aşmak için bir çerçeve sağlamaktadır. Fitz ve Krasny onarıcı ekolojiler yaratma çabalarının doğa-kültür, madde-yaşam, yerel-gezegenel gibi ayrımlara karşı koymayı teşvik ettiğini ifade eder (2019, s. 16). Bu bağlamda, ihtimam mimarlığı binaları daha geniş bir ekolojik ağ içinde ele alan, insan ve insan dışı tüm türler arasındaki karşılıklı ihtiyaç ilişkilerini gözetir ve böylelikle sürdürülebilir yaşam sistemlerinin oluşmasına katkı sağlayan bir yaklaşım olarak konumlandırılabilir.

### 3.4 İhtimam Mimarlığının Örnekler Üzerinden Değerlendirilmesi

İşlevini tamamlamış veya atıl kalmış kent bileşenleri potansiyel mimari ihtimam alanlarıdır. Günümüzde bu türde örneklenebilecek en yaygın yapıları çevre bileşenleri altyapılar, konutlar ve kentsel boşluklar olarak karşımıza çıkar. Sanayi sonrası toplumlarda ise buna işlevsel ömrünü tamamlamış sanayi yapıları eklenir. Bu yapıları çevre bileşenlerinin korunması, onarılması ve sürdürülmesi bina ölçeğinden gezegene kadar farklı ölçeklere, farklı boyutlarda ve ilişkisel bir ontoloji içinde ihtimam göstermeye olanak tanır. Çalışmada kurulan ve çok ölçeklilik, çok boyutluluk ve ilişkisellik olmak üzere üç bileşenden oluşan kavramsal çerçevenin daha iyi kavranabilmesi için bu üç bileşenin koşulladığı gibi farklı ölçeklerde, farklı boyutlarda ve ilişkisel bir şekilde ihtimam gösteren projeler seçilerek yorumlanmıştır. "Altyapıların yeniden değerlendirilmesi", "konutların yeniden değerlendirilmesi", "sanayi yapılarının yeniden değerlendirilmesi" ve "atıl kentsel boşlukların yeniden değerlendirilmesi" kategorilerinden oluşan bu örneklere ve hangi ölçekler, boyutlar ve kurdukları ilişki ağlarıyla ihtimam gösterdiklerine yandaki tabloda yer verilmiştir (Tablo 1).

Projelerde kimi zaman döngüsel malzeme kullanımı, kimi zaman uygulamanın topluluğu bir araya getirme potansiyeli taşıyan kurgusu gibi farklı boyutları ihtimam kaynağı olmaktadır. Tronto ihtimamın genel düzeyde gerçekleşmediğini, spesifik ihtimam türlerinin genel ihtimam

biçimlerine ulaşmak için bir basamak olduğunu vurgular (2019, s. 29). Mimarlık üzerinden bu durumu şöyle örnekler:

"Bir bina bütününü oluşturmak için nasıl ki yapısal elemanların, sıhhi tesisatın, elektrik hatlarının, marangozluğun vb. bir araya getirilmesi gerektiği gibi ve bütünü tutarlı hale getirmek için bu faaliyetlerin her birinin kendi standartlarına göre yapılmak zorunda olduğu gibi, bakım dünyasında da birçok bakım uygulaması birbirine örülmüştür. (...) En genel seviyedeki bakım uygulamasının amacı, bu parçaların hepsinin karmaşık, yaşamı sürdüren bir ağ halinde bir araya gelmesini sağlamaktır" (Tronto, 2019, s. 29).

Bu bağlamda işlevini yitirmiş kentsel bileşenlerin ihtimam mimarlığı odağında yeniden değerlendirilmesi sadece yapısal ve teknik boyutta onarımı değil sosyal, ekolojik vd. pek çok boyutta ve farklı yaşam ölçeklerinde katmanlı bir ihtimam ağının kurulmasını amaçlar.

### Altyapıların yeniden değerlendirilmesi

Altyapılar kentlerdeki hayatın mümkün olduğunca iyi bir şekilde sürdürülmesi için farklı ölçekler ve farklı hassasiyet düzeylerinde ihtimam kaynağı olarak faaliyet gösterirler. Bir altyapı malzemesi araştırması olan SUPERFLEX'in *As Close As We Get* projesi ihtimam mimarlığının bir örneği olarak değerlendirilebilir. Proje, Danimarka kaya resiflerinin azalmasının deniz ekosistemi üzerindeki olumsuz etkilerini ve deniz seviyesinin öngörülen yükselişi sonucu insan yapılarının gelecekte sular altında kalması ihtimalini göz önünde bulundurarak deniz biyolojik çeşitliliğini korumayı ve artırmayı amaçlayan bir onarım eyleminin araştırma ve deney aşamasıdır. SUPERFLEX internet sitesinde yer alan bilgiye göre araştırma, DTU Sustain ve By & Havn iş birliğiyle özel beton türlerinin geliştirilmesini ve prototiplerin algler ve deniz canlıları için uygun ortam oluşturup oluşturmadığının test edilmesini içermektedir. Amaç, inşaat sektörünün su altında kalabilecek köprü iskeleleri, açık deniz rüzgâr santralleri ve kıyı koruma projeleri gibi altyapı projelerinde kullanabileceği bir



malzeme keşfetmektir (SUPERFLEX, b.t.). Bu projeye geliştirilen betonun kullanımıyla yerel ölçekte deniz canlıları için uygun yaşam ortamı sağlanması, ülke ölçeğinde Danimarka kaya resiflerinin korunması hedeflenmektedir. Ayrıca prototipleri oluşturulan malzemenin başarılı olup yaygın kullanıma geçilmesi ve gelecekte suların yükseldiği senaryoda sıfırdan yeni altyapılar inşa etmek yerine mevcut altyapıların yeniden değerlendirilmesi durumunda gezegenin kaynakları korunarak hem malzeme ölçeğinde hem de küresel ölçekte fayda sağlanır. Bu projeye, deniz biyolojik çeşitliliği, deniz seviyesinin yükselmesi, suya dayanıklı altyapılar oluşturulması, mevcut altyapıların ve yapı malzemelerinin döngüsellliği gibi çeşitli konuları ele alan çok boyutlu bir ihtimam mimarlığı yaklaşımı geliştirildiği okunabilmektedir. Buna ek olarak deniz canlıları ve insanların ihtiyaçları aynı projede ele alınarak türler arası yaşam, altyapıların döngüsellliği ön planda tutularak gezegenin kaynaklarına bağımlılık gözetilmiştir.

Hollanda'da bir doğa koruma alanı olan Zwiwindrecht'in yakınında yer alan Zwaluwwand projesi, Superuse Studio tarafından işlevini yitiren veya hatalı üretilen malzemeler yeniden düzenlenerek kurgulanan kırlangıç ve yarasa yuvalarından oluşur. Superuse Studio'nun internet sitesinden edinilen bilgiye göre kırlangıç yuvaları, imalat hataları nedeniyle atık haline gelen bir dizi delikli beton menholden örülen bir duvar ve kırlangıçlar için uygun iklimi yaratmak için menhollere doldurulan killi kumdan oluşur (Superuse Studio, b.t.). Yarasa yuvası ise zemindeki kirli toprağın yarasa yaşam ortamına uygun olmaması nedeniyle geri dönüştürülmüş kaldırım karolarından oluşan bir zemin döşemesine sahip olan bir birimdir (Superuse Studio, b.t.). Projede atık altyapı parçaları yeniden kullanılarak hem malzeme ölçeğinde hem de küresel ölçekte daha geniş bir çevreye yönelik ekolojik hassasiyet ortaya konulmuştur. Yerel ölçekte de kırlangıç ve yarasaların barınma ihtiyaçlarına yanıt vermek amaçlanmıştır. Projede insan dışı türlerin ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra mevcut altyapıların ve yapı malzemelerinin

| KAVRAMSAL ÇERÇEVE   |  |   | İHTİMAM MİMARLIĞININ ÖRNEKLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ  |  |
|---|--|---|--|--|
| Çok Ölçeklilik  | Çok Boyutluluk   | İlişkisellik  |  |  |
| Malzeme ölçeği<br>Yerel ölçek<br>Ülke ölçeği<br>Küresel ölçek | Deniz biyolojik çeşitliliği<br>Deniz seviyesinin yükselmesi<br>Suya dayanıklı altyapılar oluşturulması<br>Altyapıların döngüsellliği<br>Yapı malzemelerinin döngüsellliği  | Türler arası yaşam<br>Gezegenin kaynaklarına bağımlılık   | As Close As We Get<br>SUPERFLEX, 2022  | Altyapıların Yeniden Değerlendirilmesi       |
| Malzeme ölçeği<br>Yerel ölçek<br>Küresel ölçek                | İnsan dışı türlerin ihtiyaçları<br>Altyapıların döngüsellliği<br>Yapı malzemelerinin döngüsellliği   | Türler arası yaşam<br>Gezegenin kaynaklarına bağımlılık   | Zwaluwwand<br>Superuse Studio, 2018  |  |
| Yerel ölçek<br>Kentsel ölçek<br>Küresel ölçek                 | Doğal çevrenin korunması<br>Altyapıların döngüsellliği<br>Topluma iklim bilinci kazandırılması<br>Eğitim altyapısı oluşturulması   | Türler arası yaşam<br>Kent kültürüyle doğanın bağımlılığı<br>Gezegenin kaynaklarına bağımlılık                | Floating University Berlin<br>Raumlabor, 2018  |  |
| Bina ölçeği<br>Küresel ölçek                                  | Mevcut binanın yeniden değerlendirilmesi<br>Kent yoksulluğu<br>Ekonomik kaynak yaratma<br>Sosyal ayrışma<br>Yerel üretim   | Bina sakinleri arası ilişkiler<br>Gezegenin kaynaklarına bağımlılık   | Pieter de Raadtstraat<br>City in the Making, 2014  | Konutların Yeniden Değerlendirilmesi         |
| Bina ölçeği<br>Yerel ölçek<br>Küresel ölçek                   | Mevcut binanın yeniden değerlendirilmesi<br>Topluluk oluşturma, müsterekleşme<br>Topluluk dayanışması yaratma<br>Eğitim ve beceri geliştirme fırsatları sağlama<br>İş, girişim, istihdam fırsatları sağlama<br>Ekonomik kaynak yaratma | Mahalle sakinleri arası ilişkiler<br>Gezegenin kaynaklarına bağımlılık  | Granby Four Streets<br>Kolektif (Assemble, Granby Four Streets C.T., Stenbeck Studios, mahalleler) |  |
| Bina ölçeği<br>Yerel ölçek<br>Küresel ölçek                   | Mevcut binanın yeniden değerlendirilmesi<br>Topluluk oluşturma, müsterekleşme<br>Topluluk dayanışması yaratma<br>Eğitim ve beceri geliştirme fırsatları sağlama<br>İş, girişim, istihdam fırsatları sağlama<br>Ekonomik kaynak yaratma | Bina sakinleri arası ilişkiler<br>Gezegenin kaynaklarına bağımlılık   | Can Batlló<br>Kolektif (Farklı bölümlerde farklı ofisler çalışıyor)                                | Sanayi Yapılarının Yeniden Değerlendirilmesi |
| Bina ölçeği<br>Yerel ölçek<br>Küresel ölçek                   | Mevcut binanın yeniden değerlendirilmesi<br>Döngüsel kaynak kullanımı<br>Enerji verimliliği<br>Atıkların yönetilmesi   | Türler arası yaşam<br>Gezegenin kaynaklarına bağımlılık<br>Endüstri ile ekosistemin bağımlılığı               | The Plant<br>SHED Studio, 2012   |  |
| Yerel ölçek<br>Kentsel ölçek                                  | Sosyal, kültürel ve fiziki altyapı<br>Topluluk oluşturma, müsterekleşme<br>Topluluk dayanışması yaratma<br>Kolektif üretim   | Mahalle sakinleri arası ilişkiler<br>Gezegenin kaynaklarına bağımlılık  | Plaza de la Cebada<br>Kolektif (Mahalle sakinleri ve profesyoneller)                               | Atıl Kentsel Boşlukların Değerlendirilmesi   |
| Yerel ölçek<br>Kentsel ölçek                                  | Topluluk oluşturma, müsterekleşme<br>Topluluk dayanışması yaratma<br>Sosyal-ekolojik-ekonomik sürdürülebilirlik  | Mahalle sakinleri arası ilişkiler<br>Kent kültürüyle doğanın bağımlılığı<br>Gezegenin kaynaklarına bağımlılık | R-Urban<br>Atelier d'Architecture Autogérée (AAA), 2008  |  |

**ÜSTTE** İhtimam mimarlığı için kavramsal çerçeve önerisi ve güncel örnekler üzerinden bir değerlendirme (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.): (a) As Close As We Get (Kaynak: SUPERFLEX, b.t.); (b) Zwaluwwand (Kaynak: Superuse Studios, b.t.); (c) Floating University Berlin (Kaynak: Stumm, b.t.); (d) Pieter de Raadtstraat 35&37 (Kaynak: Van Beurden vd., b.t.); (e) Granby Four Streets (Kaynak: Assemble Studio,

b.t.); (f) Can Batlló (Kaynak: Enric, 2021); (g) The Plant (Kaynak: Vinnitskaya, 2012); (h) Plaza de la Cebada (Kaynak: Public Space, 2018), (i) R-Urban (Kaynak: Atelier d'architecture autogérée, b.t.) (Tablo 1).

**“İŞLEVİNİ TAMAMLAMIŞ VEYA ATIL KALMIŞ KENT BİLEŞENLERİ POTANSİYEL MİMARİ İHTİMAM ALANLARIDIR”**

döngüsellığı düşünülmediğinden, ihtimam, hem insan dışı türlerin gözetilmesi hem de sürdürülebilirlik boyutuyla ele alınmıştır. Böylelikle hem türler arası bağımlılık hem de altyapıların döngüsellığı ön planda tutularak gezegenin kaynaklarına bağımlılık gözetilmiştir.

Mevcut bir altyapının ihtimam etiği hassasiyetiyle dönüştürüldüğü bir başka proje 2008 yılında kapanan Tempelhof Havalimanı'nın yağmur suyu tutma havzası olarak tasarlanmış olan mevcut altyapısının *Floating University Berlin*'e dönüşümü olarak değerlendirilebilir. *Floating University Berlin*'i yumuşak ve özenli bir altyapı olarak ele alan Rosario Talevi ve Gilly Karjevsky'e göre alanın 2018 yılında mimarlık kolektifi Raumlabor tarafından faaliyete geçirilme süreci başlamış; akabinde çeşitli kamu eylem grupları alanda faaliyet göstermeye ve kültürel iş birliklerinin projeleri ve etkinlikleri alanda yer almaya başlamıştır (2024). *Floating University Berlin*, kentsel ölçekte işlevini yitirmiş bir altyapıyı yeniden değerlendirerek ve halka eğitim programları sunarak ihtimam göstermenin yanı sıra, içerdiği uluslararası festivaller ile küresel ölçekte ve doğa ile ilişkilenen eğitim programlarının yapısıyla alanın doğasına yerel ölçekte ihtimam göstermektedir. Bu bağlamda, doğal çevrenin korunması, mevcut altyapıların döngüsellığı ve eğitim altyapısı oluşturulması projenin içerdiği çeşitli ihtimam boyutlarıdır. Projedeki bir başka ihtimam boyutu topluma iklim bilinci kazandırılması yönündedir. Alanı iki yılda bir gerçekleştirdikleri "İklim Bakımı" (*Climate Care*) festivali aracılığıyla ve Haraway'in doğa-kültür (*natureculture*) fikrini ödünç alarak "Doğa Kültürü Öğrenme Sitesi" olarak yeniden tasarladıklarını ifade eden Talevi ve Karjevsky'e göre açık eğitim programıyla insanları buraya davet ederek alanla olan ilişkileri ve diğer yaşam formlarıyla nasıl yaşanabileceğini araştırmak amaçlanmaktadır (2024). Mevcut bir altyapının küçük müdahalelerle geri dönüştürülmesiyle gezegenin kaynaklarına bağımlılık; alandaki festivaller ve eğitimler aracılığıyla da türler arası yaşam ile insan kültürü ve doğa arasındaki bağımlılık pekiştirilmektedir.

### Konutların yeniden değerlendirilmesi

Konut üretimi, ihtimam etiği perspektifiyle düşünülmediğinde, gezegene getirdiği ekolojik yük ile birlikte bina, kent ve küresel ölçeklerde ele alınması; toplumsal eşitsizlikler, toplumdaki yabancılaşma gibi konularla kesişimsel olarak irdelenmesi mümkündür. City in the Making Foundation tarafından 2014 yılında üstlenilen ve iki eski dairenin ve zemin katında iki atölyenin yenilenerek belirli bir süre için yönetilmesini içeren *Pieter de Raadtstraat 35 & 37* projesi (Stad in de Maak, b.t.) pek çok ihtimam katmanı içeren bir konut yenilemesi projesidir. Konut birimleri yanı sıra atölye, çamaşır odası, oturma odası, mikro sinema ve ofis gibi ortak alanların geliştirilmesi hem sakinler arasındaki dayanışmayı güçlendirerek sadece bina sakinlerinin bireysel ihtiyaçlarını değil, topluluk içindeki ekonomik yönden dezavantajlı bireyler ve kısa süreli göçmenler gibi grupların entegrasyonunu kolaylaştırır, hem de ortak atölyelerde gerçekleştirilen bira ve sabun üretimi gibi faaliyetler binanın bakım masraflarını karşılayacak ekonomik kaynaklar yaratır. Böylelikle proje bina ölçeğinde dayanışma temelli ihtimam ağlarının kurulmasını sağlar. Mevcut bir binanın yeniden değerlendirilmesi küresel ölçekli ekolojik hassasiyete işaret eder. Tüm bu yönleriyle proje, kaynakların korunması, kent yoksulluğu, ekonomik kaynak yaratma, sosyal ayrışma gibi çeşitli meseleler üzerine farklı ihtimam boyutlarında çalışır. Proje, içinde yaşayanların topluluk duygusunu güçlendirip ihtimam ağları oluşmasını sağlayarak bina sakinleri arası ekonomik ve sosyal bağlılığı pekiştirir. Ayrıca binanın yeniden değerlendirilmesine ek olarak yerel üretimi destekleyerek gezegenin kaynaklarına bağımlılığın altını çizer.

Başka bir konut yenileme projesi, bir Liverpool mahallesi olan Granby'de gerçekleştirilen *Granby Four Streets* projesidir. Granby'de mahalle sakinleri yirmi yıldan fazla bir süre boyunca sokakları temizlemek, ekip dikmek, boyamak gibi yaratıcı eylemler yürüterek sokakların yaşamının sürdürülmesini sağlamış; boş evleri yenileyerek tekrar kullanıma sokmak amacı taşıyan kampanyalarını 2011 yılı itibarıyla bir topluluk mülkiyet biçimi

olan *Granby Four Streets Community Land Trust* (Granby Four Streets CLT) çatısı altında devam ettirmeye başlamışlardır (Assemble Studio, b.t.). Assemble, Granby Four Streets CLT ve Steinbeck Studios ortaklığında mevcut konutların ve kamusal alanların yenilenmesi sürdürülmekte ve hâlihazırda Cairns Caddesi'ndeki on evin yenilemesi, Granby Kış Bahçesi ve Granby Atölyesi gibi projeler gerçekleştirilmiş olup Granby'nin diğer kısımları için de çalışmaları devam etmektedir. Projede fiziksel alanların yenilenmesi yanı sıra müşterekleşme, topluluk oluşturma, eğitim ve yeni iş, girişim, istihdam fırsatları sağlama için gerekli ortak alanların düşünülmesi, topluluğun sosyoekonomik ve eğitsel ihtiyaçları boyutlarında ihtimam gösteren bir düzenlemenin hedeflendiğini göstermektedir. Bina ölçeği ve yerel ölçekte ihtimam gösteren bu proje, sosyal boyutta mahalle sakinleri arasındaki bağlılığı güçlendirirken, konutların yeniden değerlendirilmesi yoluyla küresel ölçekte insanlığın gezegen kaynaklarına olan bağımlılığını da göz önünde bulundurmaktadır.

### Sanayi yapılarının yeniden değerlendirilmesi

İşlevini yitirmiş olan eski sanayi yapıları buldukları bölgede yerel ihtiyaçların karşılandığı yapılara dönüşme potansiyeli taşımaktadır. İnsan türünün dünya üzerindeki etkilerinin baskın hale gelmesinin sebeplerinden biri olarak görülen sanayileşmenin belleğini taşıyan bu yapılar, bugün bunun tersine topluma ve doğaya ihtimam göstermenin aracı olabilir. Bu tür bir ihtimam mimarlığının örneği olan *Can Batlló*, Barselona'da terk edilmiş Juan Batlló dokuma fabrikasının 2011 yılında yerel aktivistler tarafından işgal edilerek topluluk temelli bir şekilde geri kazandırıldığı bir projedir. Oya Ocak'a (2019) göre, 2009 yılında binanın bulunduğu Sant Mahallesi sakinleri tarafından oluşturulan Can Batlló Mahallenin Platformu ve 2011 yılında başlatılan TÍC TAC protesto hareketi sonucu halka kazandırılan projenin içerisinde; mutfak ve sanat atölyeleri, bira kooperatifi, meyve ve sebze kooperatifleri, kütüphane, çocuk oyun alanı, jimnastik alanı, marangoz atölyesi,



kitap basım alanı, tırmanma parkuru, toplanma ve konser alanı, arşiv, komün bahçeler ve köpek yürüyüş parkuru yer almaktadır. Binanın teşvik ettiği dayanışma binayı sahiplenen toplulukla sınırlı kalmayıp, mahallelinin atölyeleri karşılıksız kullanılarak burada çalışanlardan yardım alınmasını, zanaat öğrenilmesini ve bu sayede bu çevredeki topluluğun kendi ihtiyaçlarına yönelik üretimlerini kendileri yapabilecek duruma gelebilmelerini sağlar (Ocak, 2019). Bu yönüyle projenin binayı kullanan bireyler ve toplulukların yer aldığı bina ölçeğinde ve yerel ölçekte ihtimam kaynağına dönüştüğü söylenebilir. İhtimam boyutunda topluluk oluşturma ve müşterekleşme; topluluk dayanışması ve iş birliği geliştirme; eğitim ve beceri geliştirme; iş, girişim ve istihdam oluşturma; ekonomik kaynak yaratma gibi fırsatlar sağlanarak topluluğun sosyoekonomik ve eğitsel ihtiyaçlarına cevap verilmektedir. Proje binanın geri dönüşümünü içerdiği ve yerel üretimi teşvik ettiği için küresel ölçekte gezegenin kaynaklarına bağımlılığı gözetmektedir. Ayrıca binada oluşan topluluk dayanışma ortamında binayı sahiplenen ve kullanan bireyler arasında ihtimam ağlarının kurulduğu ve karşılıklı bağlılık ilişkilerinin öne çıktığı görülmektedir.

*Can Batlló* projesine benzer şekilde Chicago'da eski bir fabrikanın dönüştürülmesini içeren *The Plant* projesi balık yetiştiriciliği, bitki üretimi ve bira üretimi süreçlerinin birbirine bağlı olduğu bir ihtimam ağı oluşturmaktadır. Vinnitskaya'ya göre, sıfır atık prensibiyle işlevlendirilen binada balıkların salgılarını içeren su, bitkilere besin sağlar; bitkiler fotosentezle ürettikleri oksijenle suyu temizleyerek balıklara karşılık verir; bira üretimi sonucu ortaya çıkan karbondioksit yine bitkilerin fotosentez yapması için kaynak sağlarken ortaya çıkan diğer atık maddeler balıkların ve mantarların beslenmesinde kullanılır; binada üretilen atık biyokütle anaerobik sindiriciler tarafından biyogaza dönüştürülerek binanın enerji ve ısınma ihtiyacının bir kısmı buradan karşılanır (2012). Bu proje balık, bitki ve mantar gibi insan dışı canlılar arasında karşılıklı bağımlılıktan doğan bir ihtimam ağı oluşturarak türler arası bağımlılık ve

insan endüstrisi ile doğal ekosistemler arasında karşılıklı bağımlılığı pekiştirir. Enerji verimliliği, kaynakların korunması ve atıkların yönetilmesi gibi boyutlarda ihtimam göstererek ekolojik, dögüsel ve sürdürülebilir bir model sunar. Böylelikle bina ölçeği ve yerel ölçek yanı sıra küresel ölçekte de ekolojik açıdan ihtimam göstererek gezegenin kaynaklarına bağımlılığı vurgular.

## “MEVCUT BİR ALTYAPININ KÜÇÜK MÜDAHALELERLE GERİ DÖNÜŞTÜRÜLMESİYLE GEZEĞENİN KAYNAKLARINA BAĞIMLILIK; ALANDAKİ FESTİVALLER VE EĞİTİMLER ARACILIĞIYLA DA TÜRLER ARASI YAŞAM İLE İNSAN KÜLTÜRÜ VE DOĞA ARASINDAKİ BAĞIMLILIK PEKİŞTİRİLMEKTEDİR”

### Atıl kentsel boşlukların değerlendirilmesi

Atıl kentsel boşluklar kent içindeki ihtiyaçların karşılanabileceği, topluluklar için sosyal ilişkilerin geliştirilebileceği potansiyel mekânlara dönüştürülebilir. İşlevini yitirmiş yapılar ve altyapılar kadar kentsel boşluklar da insanların ve insan dışı türlerin ihtiyaçlarını ve gıda tedariki gibi hayatlarını idame etmek üzere sahip oldukları bağımlılıklarını sağlayabilecekleri alanlara evrilebilir. Potansiyel kentsel boşlukların değerlendirildiği projelere bir örnek olan *Plaza de la Cebada* (Arpa Meydanı), atıl ve kullanılmayan meydanın topluluk liderliğinde etkileşim ve aktivite alanı haline dönüştürülmesini içermektedir. Her yaşta insan, yakındaki okullara giden çocukların ebeveynleri ve genç mimarlardan oluşan kolektifler, tasarımcılar ve mühendislerin oluşturduğu *El Campo de Cebada* (Arpa Tarlası) platformu, topluluğun alanı nasıl kullanacağı zorluğuyla yüzleşmek için halk ve belediyeyle birçok iletişim ortamı oluşturmuş ve meydanın yeniden canlandırılmasını katılımcı bir yaklaşımla gerçekleştirmiştir (Public Space, 2018). Öneriler toplandıktan sonra küçük mekânsal müdahalelerle altyapının iyileştirilmesi, spor tesisleri ve sosyal alanlar oluşturulması; sosyal-kültürel altyapı sağlanması ve topluluk içindeki sosyal bağların güçlendirilmesi

boyutlarında ihtimam tutumları projede yer almıştır. Yerel sanatçıların meydana oluşturduğu grafitiler ve bölge sakinlerinin, tasarımcıların, mimarların, mühendislerin, ustaların ürettiği mobilyalarla mahallenin kültürü meydana somutlaştırılmış ve yerel kaynakların kullanımıyla gezegenin kaynaklarına bağımlılık göz önünde bulundurulmuştur. Topluluk temelli

uygulamalarla yerel halk tarafından düzenlenen meydanın bu sayede sahiplenilmesi, etkinlik takvimi oluşturularak meydanın canlı tutulması ihtimamın, sosyal dayanışmanın, müşterekleşmenin sürdürülebilirliğini pekiştirmiş, mahalle sakinlerinin birbirine bağlılığını ve bağımlılığını öne çıkarmış ve bu meydanın kentsel ve yerel ölçekte ihtimam ağlarını taşıyan sosyal bir mekâna dönüşmesine katkı sağlamıştır.

Atelier d'architecture autogérée (aaa) tarafından 2008 yılında başlatılan *R-Urban* projesi yerel toplulukların birbirine ve çevreye karşı ihtimam göstermesine dayanan; bireylerin ve toplulukların birbirine bağımlılığını, kent kültürü ile doğa arasındaki bağımlılığı ve genel anlamda gezegenin kaynaklarına bağımlılığımızı vurgulayan bir projedir. *R-urban*, kullanılmayan kentsel boşlukları, yerel toplulukların yeme-içme, iş ve beceri geliştirme, sosyalleşme gibi gündelik ihtiyaçlarını karşılamaları, böylelikle dirençli topluluklar oluşturmaları için gerekli mekânsal müdahalelerle işlevlendirir (Atelier d'architecture autogérée, 2014). Proje, yerel kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayan sebze yetiştiriciliği, ortak mutfak ve kendi kendine yeten enerji tesisleriyle çevreye karşı sorumluk tesis eder. Böylelikle kent ölçeğinde ve yerel ölçekte toplulukların



çeşitli ihtiyaçlarına cevap veren proje, topluluk oluşturma, sosyal dayanışma ve sosyal, ekolojik ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi ihtimam boyutlarında işler. Proje, kent kültürü ile doğa arasındaki ikiliklerin aşılmasına yardımcı olarak yerel toplulukların sürdürülebilir, döngüsel, çevre ile daha uyumlu bir hayat sürmesini sağlar. Bununla birlikte projenin halk tarafından sahiplenilmesi ve halkın dayanışma içinde aktif katılımı topluluklar içindeki destek ve ihtimam ilişkilerinin güçlenmesini sağlar.

#### 4. Değerlendirme ve Sonuç

Toplumsal ve ekolojik problemlerin etkilerinin gündelik hayatta daha çok görülmeye başladığı günümüz krizler çağında mimarlık alanında ihtimam etiği perspektifinin benimsenmesinin önemi belirgindir. Çalışmada, uluslararası literatürde tanınmaya başlanan ihtimam ve mimarlık ilişkisi üzerine üç bileşenden oluşan bir ihtimam mimarlığı kavramsallaştırmasıyla katkı sağlanmıştır. Bu kavramsallaştırmaya göre ihtimam mimarlığı genellikle tekil bir probleme odaklanan yaklaşımlara kıyasla gezegenin ve insanlığın pek çok sorununa katmanlı yanıtlar veren bir mimari tavır sergiler. Gezegenin farklı ölçeklerindeki sorunlara, farklı konum ve bağlamlarındaki çok boyutlu meselelere cevap veren birçok spesifik ihtimam türü ihtimam mimarlığında bir arada sürdürülür. Ayrıca ihtimamın karşılıklı bağıllıkları ve bağımlılıkları öne çıkaran yapısı gözetilerek projelerde insanlar, topluluklar, insan olmayan türler ve gezegenin bileşenleri arasında çeşitli ihtimam ağları kurulur. İhtimam mimarlığının daha yaygın uygulanması, mimarlığın sadece fiziksel yapılı çevre üretimi işleviyle sınırlandırılmamasını ve ona gezegenin kaynaklarına özen gösteren onarıcı bir perspektif kazandırılmasını sağlar. Dahası mimarlığın ihtimam ekolojilerinin bir parçası olarak konumlanmasıyla mimarlık uygulamalarının doğa, çevre ve toplumu önemseyebileceği daha çok keşif oluşacaktır.

İncelenen örnekler bakıldığında

ihitimam konularının ne kadar çeşitlenebileceği ve ihtimamın doğası gereği konuma, bağlama, ölçeğe ve duruma göre değişiklikler gösterebileceği görülebilmektedir. Mevcut binaların, altyapıların ve yapı malzemelerinin döngüsellik-sürdürülebilirliği, deniz ve karadaki biyolojik çeşitlilik, kent yoksulluğu, sosyal ayrışma, deniz seviyesinin yükselmesi, eğitim- beceri geliştirme fırsatları sağlama, iş-girişim-istihdam fırsatları sağlama, ekonomik kaynak yaratma, döngüsel kaynak kullanımı, enerji verimliliği, atıkların yönetilmesi, sosyal-kültürel-fiziki altyapı sağlama, topluluk ve toplum dayanışması oluşturma gibi pek çok boyutta mimari ve mekânsal kararlar aracılığıyla ihtimam uygulamaları yürütmek mümkün olmuştur. Örneklerde görüldüğü üzere mimari ihtimam faaliyetleri bina sakinleri, mahalle sakinleri ve insan-insan dışı türler arasında ihtimam ağları oluşmasına zemin sağlamış ve insan kültürü ve doğa, insan endüstrisi ile doğal ekosistemler arasındaki bağımlılığı vurgulamıştır.

Önerilen üçlü kavramsal çerçevede incelenen örneklerde çeşitli ihtimam davranışları ön plana çıkmıştır. Gerek restorasyon ve yenileme faaliyetleri, gerek döngüsel malzeme araştırmaları, gerekse atık malzemelerin yeniden kullanımıyla gezegenin kaynaklarının tüketimi konusunda hassasiyet yaratılarak gezegen ölçeğinde ihtimam gösterilmiştir. Bir diğer öne çıkan yaklaşım, insanlar ve/veya insan dışı türlerin bir aradallığını koşullayan türler arası yaşam önerileridir. Bu doğrultuda bazı projelerde insan dışı türlerin yaşamlarını en iyi şekilde sürdürmeleri için araştırma ve uygulamalar yapılmış, bazı projelerde bu türler arası iş birlikleri ve döngülerden yararlanarak atık yönetimi ve enerji tasarrufu sağlanmıştır. Ekolojiye ve insan dışı türlerle gösterilen ihtimam yanı sıra toplulukların barınma, gıda, üretim ve sosyalleşme gibi farklı konulardaki ihtiyaçlarının bazen birine çoğu zaman da aynı anda birden fazla konudaki ihtiyaca ihtimam gösteren yenileme projeleri incelenen ihtimam mimarlığı uygulamaları arasındadır. Bu projelerin zaman zaman da işgaller yoluyla atıl alanlara ve binalara sahip çıkılmasıyla

başladığı ve topluluk liderliğinde veya katılımcı bir şekilde sürdürüldüğü görülmektedir. Bu projelerde topluluk bağlarını güçlendirme ve müşterekleşme yoluyla kişiler arası ihtimam ağları oluşturulduğu, böylelikle toplumsal dayanışma aracılığıyla kendi kendini sürdüren ihtimam ekolojilerinin ön plana çıktığı görülmüştür.

Çalışmada incelenen bazı kategorilerde ortak veya benzer ihtimam tutumlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Altyapıların yeniden değerlendirildiği projelerde doğal çevreye ve insan dışı türlere yönelik ihtimam uygulamalarının ortaklaştığı görülmektedir. Konutların ve atıl kentsel boşlukların yeniden değerlendirildiği projelerde ise topluluk oluşturma, sosyalleşme, eğitim, beceri geliştirme, ekonomik ve gündelik ihtiyaçları yerel ölçekte üretme gibi sosyal dayanışma ve iş birliği odaklı toplumsal temalı ihtimam uygulamaları ön plana çıkmıştır. Sanayi yapılarının yeniden değerlendirildiği örnekler arasında benzer temalar öne çıkmamış olup örneklerden biri topluluk temalı, diğeri ekolojik temalı ihtimam tutumlarına ağırlık vermiştir. Ancak makalenin kısıtları gereği incelenen örnek sayısı ve kategorilerinin sınırlı tutulduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Daha fazla sayıda örnek incelendiğinde konumlu bir pratik olan ihtimam mimarlığının uyguladığı ihtimam boyutlarının çok değişebileceği dikkate alınmalıdır. Makalenin kısıtları gereği belirli kategorilerden seçilen örnekler incelenmiş olup gelecekte farklı yapıları çevre türleri üzerine ihtimam odağında araştırmaların yapılması önerilmektedir. Bu çalışmada kurulan kavramsal çerçeve ile farklı yapıları çevre türleri veya çeşitli ihtimam mimarlığı vakaları üzerine yeni okumalar yapmak mümkündür. Mimarlığın sorumluluk alanını genişleten örneklerin çoğalması için ihtimam etiği ve mimarlık ilişkisi konusunda mimari uygulamalara rehberlik edebilecek akademik çalışmaların artmasına ihtiyaç vardır. İhtimam etiği kılavuzluğunda mimari uygulamalar gerçekleştirmek, bu uygulamaların sonuçları ve süreçlerini gözlemleyen ve değerlendiren çalışmalar yapmak konu hakkında daha fazla iç görü sağlayacaktır. ■

\* Bu makale, Ayşegül Çakan'ın Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Prof. Dr. Gökçeççek Savaşır danışmanlığında hazırlanmakta olduğu doktora tezi çalışmasından üretilmiş; Livenarch 2023: Re/De/Generation(s) In Architecture kongresinde sunulan "(Ca)Re-Pairing Dualities Through Architectural Practices with Care Ethics" başlıklı bildiri metninden (Çakan ve Savaşır, 2023) önemli ölçüde genişletilerek hazırlanmıştır. Konferansta sunulan bildiriye ek literatür taraması, kavramsallaştırmalar, örnek incelemeleri, araştırma bulguları ve tartışmalar içermektedir.

#### DİPNOT

1 İngilizce "care ethics" veya "ethics of care" sözcüğünün "özen etiği", "bakım etiği", "ilgi etiği", "ihtimam etiği" gibi çevirilerine rastlanmakla birlikte, bu çalışmada "ihtimam etiği" tercih edilmiştir. Önemseme, ilgi ve kaygı gösterme anlamlarına gelen Arapça "ihtimam" kelimesi (Etimoloji Türkçe, b.t.a.), yine merak etme, önemseme, ilgilenme anlamlarına gelen ehemmiyet kelimesinin de kökü olan "hmm" kökünden türemiştir (Etimoloji Türkçe, b.t.b.). Modern Türkçede "ihtimam", bir şeyi dikkatli veya özenli bir şekilde ele alma, kaygılı bir tonda önemseme gibi geniş anlamlarda hem formal olarak hem de günlük dilde kullanılabilir. Bakım kelimesi İngilizce care kelimesinin en sık rastlanan çevirisi olsa da Türkçede fiziksel hizmet veya teknik ya da sağlıkla ilgili bakım hizmetlerinin karşılığı olarak kullanılmakta ve care kelimesinin içerdiği duygusal boyutları karşılamakta yetersiz kalmaktadır. "Özen" kelimesi Türkçede bir işi itina ederek ve titizlikle ele almayı ifade etmesi; "ilgi" kelimesi ise çok geniş anlamlara sahip olması nedeniyle anlam kargaşaları oluşturma potansiyeli taşımaktadır. Bu sebeplerle "ihtimam" kelimesinin bu konu bağlamında care kelimesine en uygun çeviri olduğu düşünülmüştür.

#### KAYNAKLAR

- Assemble Studio. (b.t.). *Granby Four Streets*, 2013. Erişim tarihi 4 Eylül 2024, <https://assemblestudio.co.uk/projects/granby-four-streets-2>
- Atelier d'architecture autogérée (2014). R-Urban: Resilient agencies, short circuits, and civic practices in metropolitan suburbs. *Harvard Design Magazine*, 37. Erişim tarihi 27 Ağustos 2024, <https://www.harvarddesignmagazine.org/articles/r-urban-resilient-agencies-short-circuits-and-civic-practices-in-metropolitan-suburbs/>
- Atelier d'architecture autogérée (b.t.). *Agrocité, Gennevilliers, R-Urban*. Erişim tarihi 17 Ekim 2024, <https://www.urbantactics.org/projets/agrocite-gennevilliers/>
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Çakan, A. ve Savaşır, G. (2023). (Ca) Re-Pairing Dualities Through Architectural Practice with Care Ethics. Ç. Aydın (Ed.) *8th International Congress, LIVENARCH VIII, Livable Environments&Architecture: Re/De/Generation(s) in Architecture, 27-29 September 2023, Trabzon, Türkiye, Proceedings Volume I* içinde (ss. 225-238). KTU, TÜBİTAK.
- Çekem, K. (2020). Etik ile politikanın kesişiminde "ihtimam". *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 66-86.
- de La Bellacasa, M. P. (2017). *Matters of care: Speculative ethics in more than human worlds* (Vol. 41). Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press.
- Enric. (2021, 1 Nisan). Català: Antiga Fàbrica Joan Batlló (Barcelona), [Fotoğraf]. Wikimedia Commons. Erişim tarihi 17 Ekim 2024, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:120\\_Can\\_Batl%C3%B3\\_%28Barcelona%29\\_xemeneia\\_i\\_bloc\\_11\\_al\\_fons\\_el\\_bloc\\_8.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:120_Can_Batl%C3%B3_%28Barcelona%29_xemeneia_i_bloc_11_al_fons_el_bloc_8.jpg)
- Etimoloji Türkçe. (b.t.a). *Ihtimam*. Erişim tarihi 27 Ağustos 2024, <https://www.etimolojiturkce.com/arama/ihitimam>

- Etimoloji Türkçe. (b.t.b). *Ehemmiyet*. Erişim tarihi 27 Ağustos 2024, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/ehemmiyet>
- Fisher, B. ve Tronto, J. C. (1990). Toward a feminist theory of caring. E. K. Abel ve M. K. Nelson (Ed.), *Circles of care: Work and identity in women's lives* içinde (ss. 35-62). Albany, NY: SUNY Press.
- Fitz, A. ve Krasny, E. (2019). Introduction. A. Fitz, E. Krasny ve A. Wien (Ed.), *Critical care: Architecture and urbanism for a broken planet* içinde (ss. 10-22). Cambridge, MA: MIT Press.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Held, V. (2006). *The ethics of care: Personal, political, and global*. New York: Oxford University Press.
- Hyde, R. (2012). *Future practice: Conversations from the edge of architecture*. New York ve Londra: Routledge.
- Krasny, E. (2019). Architecture and care. A. Fitz, E. Krasny, Architekturzentrum Wien (Ed.), *Critical care: Architecture and urbanism for a broken planet* içinde (ss. 33-41). Cambridge, MA: MIT Press.
- Lambert, L. (2017, 27 Şubat). Introduction: Colonialism as a continuous process, architecture as a spatial apparatus. *The Funambulist 10*(Architecture&Colonialism). Erişim tarihi 29 Ağustos 2024, <https://thefunambulist.net/magazine/10-architecture-colonialism/introduction-colonialism-continuous-process-architecture-spatial-apparatus-leopold-lambert>
- Lefebvre, H. (2014). *Critique of everyday life: The one-volume edition*. Londra: Verso.
- Mattern, S. (2018, Kasım). Maintenance and care. *Places Journal*. Erişim tarihi 3 Eylül 2023, <https://placesjournal.org/article/maintenance-and-care/>
- Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği. (2024, 7 Haziran). *T.C. Resmî Gazete* (32569). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/06/20240607-2.htm>
- Mos, E. (2022). Digital care spaces: The particularities of a digital home care platform. A. Gabauer, vd. (Ed.), *Care and the city: Encounters with urban studies* içinde (ss. 215-225). New York ve Abingdon: Routledge.
- Noddings, N. (1984). *Caring: A feminist approach to ethics and moral education*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Ocağ, O. (2019, 1 Ekim). *Barcelona'da bir mahalle direnişinin güçlü kazanımı: Can Batlló*. Yeşil Gazete. Erişim tarihi 30 Ağustos 2024, <https://yesilgazete.org/barcelonada-bir-mahalle-direnisinin-guclu-kazanimi-can-batllo-oya-ocak>
- Public Space. (2018). *"The Barley Field"*. Erişim tarihi 30 Ağustos 2024, <https://www.publicspace.org/works/-/project/g362-the-barley-field>
- Stad in de Maak. (b.t.). *Pieter de Raadtstraat 35 & 37*. Erişim tarihi 5 Eylül 2024, <https://www.stadindemaak.nl/pieter-de-raadtstraat-35-37/>
- Stengers, I. (2015). *In catastrophic times: Resisting the coming barbarism* (A. Goffey, Çev.). Londra ve Lüneburg: Open Humanities Press; Meson Press.
- Stumm, A. (b.t.). *Floating University Berlin: An offshore campus for cities in transformation* [Fotoğraf]. Raumlaborberlin. Erişim tarihi 17 Eylül 2024, <https://raumlabor.net/floating-university-berlin-an-offshore-campus-for-cities-in-transformation/>
- SUPERFLEX. (b.t.). *As Close As We Get*. Erişim tarihi 7 Eylül 2024, [https://superflex.net/works/as\\_close\\_as\\_we\\_get\\_cph\\_harbour](https://superflex.net/works/as_close_as_we_get_cph_harbour)
- Superuse Studio. (b.t.). *Zwaluwwand*. Erişim tarihi 7 Eylül 2024, <https://projects.superuse-studios.com/projects/zwaluwwand/>
- Talevi, R. ve Karjevsky, G. (2024). Floating University Berlin: A natureculture learning site. B. Utting (Ed.), *Architectures of care: From the intimate to the common* içinde (ss. 244-257). Londra ve New York: Routledge.
- Tronto, J. C. (2015). *Who cares? How to reshape a democratic politics*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

- Tronto, J. C. (2019). Caring architecture. A. Fitz, E. Krasny ve A. Wien (Ed.), *Critical care: Architecture and urbanism for a broken planet* içinde (ss. 26-32). Cambridge, MA: MIT Press.
- Utting, B. (2024). Introduction: Reclaiming the standard of care. B. Utting (Ed.), *Architectures of care: From the intimate to the common* içinde (ss. 1-12). Londra ve New York: Routledge.
- Van Beurden, E., Buwalda, N., Van Genderen, L., Haag, R., Ooms, M., Ragetlie, L., Sagay, Z., Verdonk, D., Herst, D. (b.t.). *The sharing economy*. Beyond Social. Erişim tarihi 4 Eylül 2024, [https://beyond-social.org/wiki/index.php/The\\_Sharing\\_Economy](https://beyond-social.org/wiki/index.php/The_Sharing_Economy)
- Vinnitskaya, I. (2012, 7 Mayıs). The plant: An old Chicago factory is converted into a no-waste food factory. ArchDaily. Erişim tarihi: 22 Ağustos 2024, <https://www.archdaily.com/231844/the-plant-an-old-chicago-factory-is-converted-into-a-no-waste-food-factory>

# Etik Sorunlar, Kaygılar ve Mücadele: Türkiye’de Alternatif Mimarlık Toplulukları

Gizem Saka, Neşe Gurallar

MAKALENİN ADI **Etik Sorunlar, Kaygılar ve Mücadele: Türkiye’de Alternatif Mimarlık Toplulukları**  
**Ethical Issues, Concerns and Struggle: Alternative Architecture Organizations in Turkey**

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2025-1 (125), 82-95**

MAKALENİN YAZARLARI **Gizem Saka, Ar. Gör., Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı;**

**Neşe Gurallar, Prof. Dr., Ted Üniversitesi, Mimarlık Bölümü**

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **09.09.2024**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **27.12.2024**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **gizemsaka@gazi.edu.tr;**

**nese.gurallar@tedu.edu.tr**

ORCID **0000-0001-6040-1840;**

**0000-0001-9697-7980**

ÖZ Türkiye’de son yıllarda alternatif mimarlık toplulukları giderek çoğalmaktadır. Bu artışı anlamak üzere, 2000’ler sonrasında oluşan mimarlık topluluklarına odaklanan nitel bir araştırma yürütülmüştür. Hareketleri ortaya çıkaran nedenleri ve bağlamını ortaya koymak amacıyla, topluluk aktörleriyle yapılan derinlemesine görüşmelerde “etik” önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Anlatılar, aktörleri mücadele arayışına yönlendiren kaygı ve eleştirilerinin, mimarların kimlik bilinçleri, yabancılaştırıcı emek koşulları ve kendi iradeleriyle aldıkları pozisyonlar bağlamındaki etik problemlerden kaynaklandığını göstermektedir. Bu makale, aktörlerin Türkiye mimarlığının etik sorunlarına ve mimarların toplumsal sorumluluklarına dair bakışlarını incelemekte; eleştirilerinin toplulukların mücadele motivasyonlarını ve üretimlerini nasıl biçimlendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Makalede, mesleği etik bir temele oturtma arayışlarının, mimarların kimliklerini ve eylemlerini biçimlendiren yerleşik anlayışlar ve mevcut koşullar bağlamında bir sorgulamayı içermesi gerektiği savunulmakta ve ortak kaygılar etrafında kolektifleşme gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

**ANAHTAR KELİMELER** Etik, alternatif mimarlık toplulukları, yanlış bilinç, yabancılaşma.

**SAĞ ÜSTTE** Araştırmada odağa alınan topluluklar ve kuruluş yılları (Yazar tarafından oluşturulmuştur) (Görsel 1).

## 1 Giriş

Mimarların etik sorumlulukları, mimarlığın kuram ve söylem alanında çokça tartışılan ve farklı yaklaşımlar getirilen bir konudur. Etik, özünde, yaşamamız gereken değerlerle, davranışlarımızda uymamız gereken normlar ve standartlarla ilgilidir (Fox, 2006, s.4). Klasik Yunan filozoflarından bu yana Batılı etik düşüncesinin insanların birbirleriyle ilişkilerine odaklanan sınırlı bakış açısına dikkat çeken Fox (2006, ss.4-5,354-355), Kantçı ve faydacı etik yaklaşımların insanların herkese karşı tarafsızca borçlu oldukları yükümlülükler fikrini; feminist yaklaşımların ise, doğrudan kişisel ilişki içinde bulunan kişilere karşı borçlu olunan yükümlülükler fikrini esas aldığını belirtir. Mimarlık ve etik eksenindeki tartışmaların odağında da genellikle bu ikilik yer alır. Spector (2001, s.7), mimarın mesleki yükümlülüğünün merkezinde meşru toplumsal endişelerle özel talepler arasında bir denge kurmanın yer aldığını ve mimarın rolünün ikili doğasının, onu diğer meslek profesyonellerinden ayırdığını söyler. Müşterilerinin beklentilerine cevap vermek ile halkı kalitesiz ve duyarsız inşaat uygulamalarının potansiyel etkilerinden koruma sorumluluğunun çelişkili ve çatışmalı doğasından ötürü mimarın etik ikilemini vurgular (Spector, 2001, ss.5-6). Mimarlık meslek etiğinin içeriği, çoğunlukla, üst düzey eğitim ve yeterliliğe sahip olunması, profesyonellik seviyesinin korunması, hizmet odaklı olunması, iyi binalar üretilmesi gibi (Spector, 2001, ss.x,8) mimarın taşıması

beklenen niteliklerin yanında, mesleki bilgiyi herkesin yararına uygulaması ve toplumun tamamına hizmet etmesi gibi yükümlülüklerle (Harriss, Hyde ve Marcaccio, 2021, s.15) çerçeveselendirilmiştir. Meslek etiği alanında, her ne kadar mimarlık mesleği toplumsal sorumluluklar üzerinden tanımlansa da, gerçekte, mimarların ağırlıklı olarak müşteri odaklı roller aldıkları bilinmektedir. Bell (2004, s.12), toplumun yalnızca %2’sinin evlerinin inşasında doğrudan bir mimarla çalıştığına değinerek, mimarların sınırlı bir kesime hizmet verdiklerine ve daha geniş halk kitlelerinin (mimarlara erişimi olmayan %98) tasarımın sağlayabileceği faydalardan mahrum bırakıldığına dikkat çeker. Mimarların kendilerine ödeme yapabilen kişiler için çalışarak ve toplumun büyük çoğunluğunu ihmal ederek yükümlülüklerini ihlal ettikleri iddia edilebilir (Harriss, Hyde ve Marcaccio, 2021, s.15).

Spector (2001, ss.x,11-13), mesleğin etik karmaşasını, topluma yönelik belirsiz ve sürdürülemeyen vaatlerle ilişkilendirmekte; mimarların inşaat sektörü içindeki başka meslek grupları ve toplum karşısında statülerini sağlamlaştırmak ve mesleğin tekelsel kontrolünü elde etmek üzere örgütlendikleri profesyonelleşme süreçlerine değinerek, mesleğin özünde, mimarların egoizmine dayanan güç mücadelelerinin yer aldığını hatırlatmaktadır. Mimarlık mesleği, toplumdaki rolünün belirlenmesindeki içsel çelişkilerin yanı sıra, ekonomik ve politik güçlerin farklı çıkar ve beklentileri etkisinde işlemektedir.



Eleştirel teorisyenlerin vurguladığı üzere, kentleri oluşturan bütün sosyo-mekânsal biçimler, sermayenin kâr elde etme kabiliyetini arttırmak amacıyla yeniden düzenlenmekte (Brenner, Marcuse ve Mayer, 2014, s.18), devlet de yaptığı yasal düzenlemelerle neoliberal kentleşme stratejilerinin hayata geçirilmesinde etkin rol oynamaktadır (Harvey, 2015, s.167). Mevcut düzende mimarlık mesleğinin ağırlıklı etkinlik alanı, üretim süreçlerini kontrol eden güçlerin çıkarlarına hizmet etmekle sınırlı hâle gelmiştir. Kapitalist koşullar altında aldıkları pozisyonlardan ötürü öne sürülen, “girişimcilerle devlet arasındaki çatlakta hareket eden, bir sınıf stratejisini içeren baskıcı mekânı titizlikle organize eden teknokratlar” (Lefebvre, 2015, ss.147-149) ve “kapitalist üretimin en etkili ideolojik ajanı” (Tafari, 1976) gibi nitelendirmeler, mimar-özneye dair bakışımızı şekillendirmektedir.

Günümüzde neoliberal kapitalizmin üretim mantığı yalnızca seçkinlerin erişebildiği mekânları üretirken, doğal ve yapılı çevre üzerinde yıkıcı toplumsal sonuçlar, kültürel ve ekolojik tahribatlar yaratmakta, diğer tarafta savaş, göç, mülteciler, işsizlik, yoksulluk, doğal afetler, pandemi gibi etkenlerin ortaya çıkardığı acil mekânsal problemler çözülmeyi beklemektedir. Buna karşın mimarlar, “dışsal meselelerle ilgilenmekten, içselleştirilmiş değerlerin algılanan güvenliğine geri çekilerek”, “karşı karşıya olunan zorluklardan kaçınmayı” tercih etmektedir (Till, 2021, s.31). Crawford’a göre (1991, s.42), mimari üretimde ekonomik gücün egemenliği, günümüzde mimari sadece talepleri yerine getiren, kararları estetik becerileriyle sınırlı bir tasarım taşeronuna dönüştürmektedir. Krizler çağında mimarların büyük bir bölümü, üretimine aracılık ettikleri mimarlık ürünlerinin daha geniş bağlamdaki etkilerini göz ardı ederek, piyasanın kendilerine biçtiği “yaratıcı, sanatçı, tasarımcı” rolünü kabullenmiş gözükmektedir. Fakat geniş çaplı krizler, etik ve mimarlık ekseninde yeni olmayan, ancak sorgulamayı sonlandırmamız gereken temel noktaya işaret etmektedir: Mimarlar kendilerini kime/neye karşı sorumlu hissetmekte, görev algıları çerçevesinde kendilerini nasıl konumlandırmaktadır?

Fox (2006, s.14), insanların binlerce yıldır evrenin merkezinde yaşadıkları inancıyla süregiden sınırlı etik yaklaşım karşısında, büyüyen etik sorunlarla başa çıkabilmek için, daha geniş yelpazedeki meseleleri içeren, hem insanlar arası etik kaygıları hem de doğal çevre ve insan yapımı çevreyle ilgili etik kaygıları kapsayabilen bir etik yaklaşıma ihtiyacımız olduğunu savunmaktadır. Benzer bir bakışla Till (2021, ss.33-34), mimarlığın krizlerin ortaya çıkardığı ikilemlerle başa çıkmak için iyi bir konumda olduğunu öne sürmekte; kapitalizm, metalaşma, iklim sorunu gibi karşı karşıya olunan zorlukların bir duyarlılık değişimini gerektirdiğine ve mimarlara mesleğin değerlerini etik düzlemde yeniden inşa etme fırsatı verdiğine dikkat çekmektedir. Öte yandan, neoliberal düzende mimarların emek ve çalışma koşulları bağlamında giderek güvencesizleştiklerine dikkat çeken yaklaşımlar da çoğalmaktadır. Türkiye ekseninde yürütülen çalışmalar, mimarların kapitalist düzene aracılık etmeye devam ettikçe çalışma koşullarının daha sömürücü hâle geldiğine işaret etmektedir (Sert, Aykaç ve Zırh, 2021, s.172). Mimarların benimsedikleri roller ve pratiklerini üretme şekillerine dair bir yapılandırma, kendileri için de gerekli hâle gelmiş durumdadır. Öyle ki, son yıllarda hâkim üretim anlayışının yarattığı etkiler; ekolojik mücadeleler, tarihi kültürel mirası koruma mücadeleleri, kent hakkı mücadeleleri ve mimarlık meslek insanlarının emek mücadeleleri gibi farklı hak arayışlarını ortaya çıkarmaktadır. Mevcut politikalara karşı büyüyen tepkiler ve sistemle mücadele arayışındaki hareketler, mimarlık meslek insanlarının bir araya gelmesiyle genişlemektedir. Bu makale, mimarlığın kuram ve söylem alanında yükselen, mimarları aldıkları pozisyonlardan ötürü eleştiren yaklaşımlar ile mesleği daha geniş bir etik çerçevede yeniden konumlandırma çağrılarını karşısında, daha farklı mimar profillerinin izini sürmekte ve ana akıma karşı gelişen kolektif mücadele arayışlarını odağa almaktadır.

Kent ve mimarlık alanındaki güncel mücadelelerin izlerini, küresel bağlamda olduğu gibi Türkiye üzerinden de takip etmek mümkündür. Türkiye’de mimarlık meslek insanlarının ana akım mimarlık

|      |   |
|------|---|
| 2005 | KENTSEL STRATEJİ  |
| 2006 |   |
| 2007 |   |
| 2008 | POLİTEKNİK: HALKIN MÜHENDİSLERİ, MİMARLARI, ŞEHİR PLANCILARI  |
| 2009 |   |
| 2010 |   |
| 2011 | BAŞKA BİR ATÖLYE (B1a)   DESIGN-TRAK   HERKES İÇİN MİMARLIK DERNEĞİ (HİM)   TOPLUMCU MÜHENDİSLER ve MİMARLAR MECLİSİ (TMMM) |
| 2012 |   |
| 2013 | GEÇİCİ MÜDAHALE PLATFORMU   NOMADMIND   ŞEHİRNE SES VER   URBAN TANK  |
| 2014 | ARAZİ ASSEMBLY  |
| 2015 | DÜZCE UMUT ATÖLYESİ   MİMAR MECLİSİ (MM)   PLANKTON PROJECT   |
| 2016 | MEKÂNDA ADALET DERNEĞİ (MAD)  |
| 2017 | MİMARLIKTA DAYANIŞMACI TABAN HAREKETİ (MDTH)   ÜCRETLİ VE İŞSİZ MİMARLAR FORUMU (ÜİMF)                                      |
| 2018 |   |
| 2019 | ANKARA AKS   ROOF COLIVING  |
| 2020 | ACİL KORONA MEKÂNLANI   URBAN.KOOP  |
| 2021 | LOKAL: ARAŞTIRMA ve TASARIM İŞLİĞİ  |

üretimine karşı bir araya gelmeleri nadir görülse de yeni değildir. Cumhuriyet dönemine uzanan ilk bir araya gelişler, mesleki sınırları çizme ve mesleki iktidarı güçlendirme aracı olarak görünse de, zamanla toplumsal ve kentsel konuları odağa alan bir boyuta evrilmiştir. Batuman’a göre (2006, ss.26-28), mimarların Cumhuriyet döneminde temellenen, devletin ulusal kalkınma ideolojisine eklenmiş teknokrat pozisyonları, 1960’ların ikinci yarısından itibaren dönüşüme uğramaya başlamış; 1970’li yıllar, devletin kamu yararını gözetmeyen hamlelerini sorgulayan, siyasi bir konum arayışında ve toplumcu pozisyonlara doğru yönelim içinde olan bir kuşağın1 ortaya çıktığı yıllar olmuştur. Bu mimar kuşağının Oda yönetiminde göreve gelmesiyle, 1970’lerin başından itibaren, kentsel toplumsal muhalefet yürüten bir meslek odası kimliğine bürünen Mimarlar Odası (Batuman, 2006, s.28), Türkiye’de neoliberal dönüşümle birlikte kentlerin sermaye birikim aracı hâline geldiği 1980’lerden 2000’lere dek, mesleki ve kentsel sorunlara yönelik mücadelede en etkili sivil kurum olmuştur. 2000’lerden itibaren ise, Oda’dan ayrı olarak, mimarlık meslek insanlarının oluşturduğu, mevcut üretim anlayışının meslek insanları, mimarlık pratiği, doğal/yapılı çevre ve toplum üzerindeki etkilerini gündemine alan, bu doğrultuda alternatifler düşünmek üzere bir araya gelen toplulukların sayılarının her geçen gün artma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Toplulukların giderek çoğalmasının merak uyandırıcı niteliğinden ötürü, bu hareketleri ortaya çıkaran nedenlerin ve bağlamın analiz edilmesiyle,

toplulukların Türkiye mimarlığının özgül koşulları içerisinde konumlandırılmaları önemli görülmektedir. Mimarların pozisyonundaki bir dönüşüme işaret eden bu hareketlerin, mesleği etik bir temele oturtma arayışları olarak görülüp görülemeyeceği sorusundan yola çıkarak, 2000 yılı sonrasında varlık gösteren mimarlık toplulukları üzerine nitel bir araştırma yürütülmüştür. Toplulukların amaç ve pratiklerini anlamlandırabilmek için, bu hareketlere yön veren aktörlerin anlam dünyalarını, içinde buldukları koşulları nasıl algıladıklarını, eleştirilerini ve dertlendikleri meseleleri kavramak amacıyla aktörlerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu makale, aktörleri ortak paydada buluşturarak, toplulukların kuruluşuna zemin oluşturan ve giderek çoğalmalarına neden olan temel etkenin, Türkiye mimarlığının etik sorunlarına karşı artan kaygılar olduğunu vurgulamaktadır. Makalede, aktörlerin mimarlıkta etik sorunlara dikkat çeken anlatıları; mimarların yanlış bilinçleri olarak meslek ideolojileri, yabancılaştırıcı emek ve çalışma koşulları, etik olmayan üretimleri ve eylem(sizlik)leri üzerinden üçlü bir çerçevede ele alınarak incelenmektedir. Kavramsal çerçeveyi içeren düşünsel izleğin oluşumuna, aktörlerin eleştirilerinin yoğunlaştığı meseleler ve kavramlara ilişkin kuramsal yaklaşımların açtığı perspektif dayanak oluşturmaktadır. Etik sorunlara karşı mücadele inisiyatifi alan aktörlerin eleştirileri ile pratiklerinin karşılıklı bir değerlendirmesini merkeze alarak, eleştirilerinin toplulukların mücadele motivasyonlarını ve üretimlerini nasıl biçimlendirdiğini, kaygıları karşısında verdikleri etik tepkilerini, kendi pozisyon ve eylemlerini nasıl belirlediklerini irdeleyerek, etik sorunlara nasıl çözümler önerdiklerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Aktörlerin etiğe dair kavrayışlarını, hâkim üretim anlayışı ve ilişkileri içinde mimarların kimlik ve rollerini tahlil ederek, tutum ve eylemlerindeki sorunlu yanlara dikkat çeken ve nasıl daha farklı davranabileceklerine dair bakış sunan eleştirel yaklaşımlar ile birlikte değerlendirilerek, kuramsal tartışmalara pratik alandan beslenen bir katkı sunmak hedeflenmektedir.

Bu eksende gelişen makalenin iddiası, mesleği etik bir temele oturtma arayışlarının, mimarların kimliklerini biçimlendiren ve eylemlerini yönlendiren yerleşik bakış açıları, ortam ve koşullar bağlamında öncelikli bir sorgulamayı içermesi gerektiğidir. Bu doğrultuda, mimarların kimliklerine ilişkin yanlış bilinçleri, yabancılaşmaları ve düzeni kabullenen, eylemsizlik hâlleri aşılması gereken sorunlar olarak görülmektedir. Öte yandan, meslek sınırları içinden, bireysel olarak çözülemeyecek etik problemlerin mevcudiyetini göz ardı etmeyerek bu çalışma, mimarların ortak kaygılar etrafında kolektifleşme gerekliliğine dikkat çekmektedir.

## 2. Türkiye’de Alternatif Mimarlık Toplulukları Üzerine Bir Araştırma

Araştırmada, Türkiye’de 2000’lerde ortaya çıkan, hâkim düzenin dışında konumlanmaya çalışan, mimarlık meslek insanlarını bünyesinde barındıran, kendilerini dernek, atölye, sivil inisiyatif, kâr amacı gütmeyen kuruluş, mesleki topluluk, stratejik tasarım stüdyosu, sosyal girişim ya da kolektif olarak nitelendiren 17’si aktif, 5’i sönümlenmiş 22 topluluk odağa alınmıştır (Görsel 1). Araştırma için bu toplulukların seçilme nedenleri; disiplin alanına dair eleştirilerinin olması, kent ve mimarlığın farklı ölçek ve bağlamlarında değişen konuları ele almaları, tasarım ve inşa uygulamaları dışında da faaliyet göstermeleri, söylem ve pratikleriyle çeşitli mecralarda aktif ve görünür olmalarıdır. Toplulukların çalışmaları; sıfırdan inşa, iyileştirme, müdahale gibi geçici ve kalıcı mimari üretimleri; mesleki haklar ve kent hakkı mücadeleleri gibi farklı hak arayışlarını içeren pratikleri; mekân, mimarlık, kent ve kullanıcı üzerine araştırma, arşiv, bilgi üretimi ve paylaşımına odaklanan faaliyetleri değişen oranlarda kapsamaktadır.

Araştırmanın evrenini, topluluklar bünyesinde yer alan mezun mimarlar oluşturmaktadır. Araştırmaya katılmayı kabul eden ve araştırmanın ölçütlerine göre belirlenen aktörlerle birlikte örneklem yarı organik bir biçimde oluşmuş, 22 topluluk üyesi mimarla Nisan 2023-Ocak 2024 tarih aralığında birebir görüşmeler

gerçekleştirilmiştir<sup>2-3</sup>. Hazırlanan görüşme formu aracılığıyla topluluk aktörlerine; hangi motivasyon ve nedenlerle topluluklara katıldıklarını veya topluluklar kurduklarını açığa çıkarmak, mevcut mimarlık ortamına, mimarlık eğitimine, mimar kimliğine, mimarlık mesleğinin görevlerine, mimarların emek ve çalışma koşullarına, ana akım mimarlık ortamı içinde aldıkları pozisyonlara ve mimarlık meslek insanlarının artan bir araya gelişlerine dair düşüncelerini elde etmek üzere sorular yöneltilmiştir. Aktörlerin topluluklar kurmaya/ topluluklara katılmaya yönelme nedenlerine dair aktardıklarına bakıldığında, kaygılarının hem bireysel, hem topluma yönelik olduğu; çevrenin, toplumun ve mesleğin geleceğine dair endişeler taşıdıkları söylenebilmektedir. Aktörlerin mimarlıkta toplumsal sorumluluk anlayışının çöküşüne ve etik sorunlara dikkat çeken anlatıları, mimarların taşıdıkları kimlik algılarına, mimarların emek ve çalışma koşullarına ve mimarların bilinç biçimlerini ve eylemlerini yönlendiren ortam içinde aldıkları pozisyonlara dair yaklaşımları üzerinden incelenmektedir.

### Etik bir sorun olarak yanlış bilinç ve mimarın meslek ideolojisi

*“Bir parsele koyduğun bir apartman bile olsa onun o sokaktan geçenler için aslında bir kamusal cephe olduğunun sorumluluğunu hissetmeli. Ben mimarın da, mühendisin de kamusal sorumluluğu mutlaka hissetmesi, o sorumlulukla kalemini oynatması gerektiğini düşünüyorum.(...)Bir mimar nasıl olmasının cevabı, “tek biri olmamalı” bence bugün artık. Kamusal sorumlulukla zaten “ben bunu tek başıma yapmayayım” der, demelidir. Bu, hamurumuzun nasıl yoğrulduğuyla çok ilintili. Eğitim sistemimizin de buna uygun olması lazım. Mesela (...) Fakültesi’nde Mimarlık Etiği dersi yok. Etik bilmeden mezun olan bir mimarın öyle çalıştığını düşün, kim bilir nasıl bir tanım yapıyor mimara dair. Muhtemelen, şöyle iyi tasarlasın, malzemeyi böyle bilsin diye cevap veriyor. Bu zaten olması gereken, fakat bir toplumsal sorumluluğun hissediliyor olması lazım mimar tarafından.” (ÜMF, MDTH, TMMM ve Acil Korona Mekânları üyesi)*

İnsanın varoluşunun doğa üzerinde tahakküm kurarak biçimlendiği, mimarlığın da bunun bir aracı olduğunu düşünecek olursak, mimarlık meslek insanı olarak yetkilendirilmiş mimarların kendilerini nasıl algıladıkları ve konumlandıkları doğayı paylaşan tüm yaşam formlarının esenliği açısından önem kazanmaktadır. Araştırma kapsamında görüşme yapılan topluluk aktörlerine, güncel dönemin mimar öznesi ve mesleki rolüne dair bakışlarını anlamak, kendi zihinlerindeki mimar tanımını ve mesleğin görevlerine ilişkin anlayışlarını ortaya çıkarmak üzere sorular yöneltilmiştir. Aktörlerin sundukları yaklaşımlar ışığında, mimarların kimlik algıları, meslekleriyle kurdukları ilişki ve mesleki bilinçlerini yönlendiren ortam ve koşullarla ilgili kaygılar taşıdıkları söylenebilmektedir. Bu bağlamda, aktörlerin bütünü, mimarların tekil, yaratıcı özneler olarak yüceltilmiş pozisyonlarına eleştiriler getirmiştir.

Kuşkusuz, mimarı yücelten bakış açılarının, mimarı geniş bilgi birikimine ve yüksek niteliklere sahip özne olarak, iyi mimarlığın kriterlerini ise sağlamlık, işlevsellik ve güzellik olarak öne süren Vitruvius'a (1993) uzanan temelleri bulunmaktadır. Öte yandan, bir meslek insanı olarak mimarların kendilerini yüceltme süreci, mimarlığın 19. yüzyıldaki profesyonelleşme evresinde, mesleki statülerinin kamuoyu tarafından tanınmasını sağlamak ve kendi yetki alanlarını belirleyerek başka meslek gruplarına karşı korumak için başvurdukları, mesleği meşrulaştırma çabasının aracı olarak ele alınmaktadır (Dostoğlu, 1983, s.28; Spector, 2001, s.11). Meslek olgusunu inceleyen sosyal bilimciler, meslek insanları ile toplum arasındaki ilişkinin etikten ziyade güç ilişkileri açısından daha iyi anlaşılabilceğini savunurlar (Spector, 2001, s.11). Öyle ki, mimarların, teknik ve ahlaki üstünlük iddialarını içeren meslek ideolojilerinin, profesyonel otoritelerini sağlamlaştırmaya aracılık ettiğini ve totaliter eğilimler taşıdığını vurgulayan çok sayıda yaklaşım mevcuttur (Dostoğlu, 1983; Gurallar, 2014; Tanyeli, 2017; İmamoğlu, 2018). Bu yaklaşımlar, mimarların yapıların ancak kendi eğitim ve bilgi alanları tarafından üretilebilecek anlamlara sahip olduğu, estetik ve teknik becerileriyle

tüm sorunlarımızı çözebilecekleri, yaşamı yönlendirebilecekleri ve iyileştirebilecekleri inancını taşıdıklarına dikkat çeker. Üstünlük algıları ve mimari tasarım faaliyetini yalnızca kendilerinin yapması gerektiği yönündeki iddialarıyla mimarlar, toplumla ve mimari üretime katılan diğer meslek gruplarıyla aralarına sınır çizerek mutlak özne rolüne bürünürler. Bu yaklaşımlar ışığında, mimarların eylemlerini belirleyen mesleki ideolojilerini etik temelinde tartışma ihtiyacının hâlen güncel olduğu söylenebilmektedir.

Marks ve Engels (2013, ss.28-54), ideolojiyi, insanların gerçek toplumsal konumlarını fark etmelerini ve içinde buldukları koşullara direnç göstermelerini engelleyen bir yanlış bilinç olarak ele alır. İmamoğlu ise (2018, ss.33-34), mesleki bağlamda ideolojinin, ideoloji terimine yapılan tüm eleştirel Marksist vurguyla birlikte, sınıf ilişkileri dışında, profesyonel hizmetlere atfedilen eğitim, beceriler ve toplumsal değerler gibi başka normlar yoluyla geliştirilen, kişinin toplumsal kimliklerine ilişkin yanlış bir bilinç olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Deamer (2021, s.187), 19. yüzyılda mimarların hizmet ettikleri sınıfla özdeşleştirildiklerine, mimarla müşteriyi bu yanlış özdeşleştirmenin, mimarı olduğundan daha önemli hissettirdiğine, öte yandan ikincil ve yararsız özelliklerini, örneğin topluma duyarsızlıklarını görmezden gelmelerine izin verdiğine değinmektedir. Deamer'a göre (2021, s.187), mimarlar topluma sundukları estetik armağanların asaletlerinden kaynaklandığını düşünmekte, dolayısıyla karmaşık ve çeşitli toplumsal güçlerle etkileşime girmeye gerek görmemekte, biçimsel ustalığa özel erişimlerinin bilgi düzeylerini belirleyen şey olduğuna inanarak, halkın sorunlarını umursamadıkları görüşüne itibar kazandıran bir özerklik (toplumdan, ekonomiden, politikadan) anlatısını hâlen sürdürmektedir. Öte yandan Deamer'a göre (2016, s.119), dar anlamda kendilerini eğitilmiş bir profesyonel olarak gören mimarlara verilecek en önemli mesaj işçi olduklarıdır. Deamer (2017), mimarların mevcut kapitalist düzen içindeki konumlarını yeniden düşünmeleri ve kendilerini seçkinlerin bir parçası olarak

sunmak ve düşünmek yerine, mevcut koşullar altında güvencesiz işçiler olduklarının bilincine vararak, insan hakları ve doğa hakları için diğer tüm insanlarla birlikte savaşmaları gerektiğini savunmaktadır. Bu noktada, mimarları bir bakıma konfor alanlarında tutan ve daha geniş sorumluluklarından uzaklaştıran yanlış bilinçleri, aşılması gereken etik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Topluluk aktörleri de, mimarların mesleki sorumlulukları bağlamındaki etik dışı tutumlarında üsttenci bakış açılarının payı olduğunu düşünmekte; bu bakış açısının gelişimini mimarlık eğitiminde empoze edilen ve mimarlık alanına da yayılmış kodlara dayandırmaktadır. Aktörlerin bir bölümü, mesleki duyarlılıklarını kazanmalarında mimarlık eğitim süreçlerinin olumlu etkisi olduğunu belirtirken, aktörlerin ağırlıklı bir bölümü, Türkiye'deki mimarlık bölümlerinde süregiden yaklaşımlara bu bağlamda eleştiriler getirmektedir. Bu aktörler, kendi deneyim ve gözlemlerine dayanarak, Türkiye'deki mimarlık bölümlerinin çoğunda mimarlık öğrencilerinin mimarın bilgi ve becerilerinin kutsandığı, sınıfsal konumunun yüceltildiği, elitist bir bakış açısıyla yetiştirildiklerine dikkat çekmişlerdir.

*"Burnu havada yetiştirebiliyor bazı ekoller, diyorlar ki 'siz belli bir kaymak tabakadan geliyorsunuz, mimarlar toplumun kaymak tabakasıdır.'"* (Herkes İçin Mimarlık (HİM) üyesi-3)

Aktörler, kendi eğitim süreçleri boyunca karşılaştıkları; mimarların "her şeyi bilmesi, çok çalışması, çok yönlü olması gerektiği", mimarlığın "yalnızca bir meslek değil, bir yaşam stili" ve "herkesin sahip olamayacağı, üst düzey bir merteye olduğu" gibi çeşitli söylemlere değinmişlerdir. Ağır ve yoğun bir programı içeren mimarlık eğitiminde maruz kalınan bu tür söylemler, aktörlere göre, mezun olmayı başarıp meslek hayatına atıldıklarında tasarım becerisi, teknik donanımı ve özgüveni yüksek fakat kibirli olan, Tanrı kompleksiyle hareket eden, her şeyi yapabileceğine ve tek başına çözebileceğine inanan bir mimar kesimini üretmektedir. Aktörlerin bir bölümü, mimarlık ve şehircilik



bölmeleri arasında karşılaştırmalar yaparak, çoğu üniversitede mimarlık öğrencilerinin ekip çalışmaları yerine bireysel çalışmaya yönlendirildiklerine, plancıların aksine kolektif çalışma bilinci kazandırılmadan mezun edildiklerine değinmişlerdir. Bu aktörlere göre, mimarların tek başına çalışma alışkanlıkları, iş hayatında kendi aralarında dahi bir araya gelmeyen, kendi fanuslarında üretimlerini sürdüren, birbirinden beslenmek ve dayanışmak yerine sürekli rekabet eden mimar profillerini ortaya çıkarmaktadır.

*“Sanırım mimarlık okullarının hepsinde ortak olan şey, Tanrı olacaktıysanız gibi bir kutsamayla okuyor olmamız.(...) Sanki otorite sende olacak, sen onu tek başına yükleneceksin, hem planını çözeceksin, hem tasarımı yapacaksın, hem modelini bitireceksin, maketini yapacaksın.”* (HİM üyesi-1)

Bazı aktörler, planlama bölümüne kıyasla mimarlıkta “iyi tasarıma, estetik ve güzel olana” ağırlık verilirken, “mimarlığın sosyal boyutunun öğretilmediğini,” “kapitalizmin istediği, piyasaya mimar yetiştiren bir bakış açısının hâkim olduğunu”, dolayısıyla meslek pratiklerine “daha dar ve sınırlı bir bakış açısıyla bakan”, “sorumluluk bilinci gelişmemiş” mimarların ortaya çıktığını düşünmektedir. Derslerde ağırlıklı üst gelir grubuna yönelik tasarım problemlerinin verildiği, sosyal meselelerin genellikle gündeme alınmadığı, bu bağlamdaki içeriklerin belli başlı Hocaların inisiyatif ve katkılarıyla sadece kendi derslerine taşındığı, etik üzerine derslerin sınırlı sayıda mimarlık bölümünün programında yer aldığı ve pek çok üniversitede “bizim üniversitemize girip çıkan kişi nasıl bir mimar olacak, biz bu dört sene sonunda nasıl bir mimar inşa ediyoruz?” sorusunun çok geri planda kaldığı, aktörlerin dikkat çektikleri diğer meselelerdir. Mimarlık öğrencilerinin Hocalar tarafından zaman zaman ezildiğine, eksik ve kusurlu hissettirildiğine değinen bazı aktörler ise, “burjuva” olarak nitelendirdikleri bazı akademisyenlerin, ekonomik koşullarından habersiz oldukları öğrencileri “burjuva bir görüşle” yetiştirmeye çalıştıklarını düşünmektedir. Ayrıca, hocalar tarafından dile getirilen, “çok çalışacaksınız, az kazanacaksınız,

24 saat çalışacaksınız, bu sizin artık hayatınızın bir parçası olacak, 40 yaşından önce kendinize mimar dememelisiniz” gibi piyasa düzenini normalleştiren söylemlerle karşılaştıklarını belirten ve bu yaklaşımların, iş hayatına atıldıklarında çalışma koşullarını kabullenecek, haklarını talep etmeyecek şekilde mimarları pasifleştirme tehlikesini içerdiğine dikkat çeken aktörler olmuştur. Aktörler, bu tür maruziyetlerin, bir yanda öğrendiklerini ve kendisine uygulanan davranış biçimlerini sorgulamadan iş hayatına taşıyan ve meslektaşlarını sömüren; diğer tarafta ise özgüvenlerini çok geç kazanan, mimarlığın daha farklı icra edilebileceğinden bihaber olan mimar öznelerle yol açtığını düşünmektedir.

Aktörlerin mimarlık eğitim süreçlerinde temellendiğini düşündükleri, bir tarafta bencil ve egosantrik olan, diğer tarafta pasif ve teslimiyetçi mimar kişiliklerinin, mimarların mesleklerini icra etme şekillerine olan yansımaları nedeniyle bu aktörlerde kaygı üreten etkenlerden olduğu söylenebilmektedir. Bazı aktörler, her ne kadar toplumsal duyarlılığın aşılandığı eğitim süreçlerinden geçilse de, mimarların pozisyonlarını aksi yönde belirleyebildiklerine; bilinçli olarak veya bireysel kaygılarından ötürü maddi kazancı etik değerlerin önüne koyabildiklerine değinmişlerdir. Till’in (2009, s.156), mesleğin sadece uzmanlık bilgisinin karşılığı olacak ekonomik değerler üzerine bir otorite değil, ahlaki otoritesini de ortaya koymasının toplumun ortak faydasına katkı sağlayacağını vurgulaması gibi, aktörlerin savunusu da, mimarların her koşulda topluma karşı sorumlulukları olduğunun bilinciyle hareket etmesi gerektiği ve bu sorumluluğun mimarlığı tek başına yapmamayı gerektirdiğidir. Aktörlerin anlatılarında, mimarların pratikleri dâhilinde kendilerini tek yetkili ve üstün güç olarak görme eğilimlerinden ötürü, mimarlık üretiminin kolektif süreçler yerine tek bakış açısı üzerinden gerçekleştiriliyor olmasına, mimarların başkalarının yaşam alanları hakkında karar verirken insanlara üretim süreçlerinde alan açmamasına dair eleştirileri ön plandadır. Bununla birlikte aktörler,

meslek pratiğinin tek başına çalışmamayı gerektirdiğini, öte yandan günümüzün farklı krizlerini aşmanın, mimarların üstenci, ayrıştırıcı veya pasif tutumları sürdürmeleri yerine, birbirleriyle ve toplumla birlikte dayanışmasını gerekli kıldığını savunmaktadır.

*“Tek bir kişinin mimarlık yaptığı geleneksel anlayış, geleneksel pratik zaten terk ediliyor. Bir yandan insanların birlikte bir şeyler yapmasına dair kaygılar var. Çevre hareketleri, iklim hareketleri, kent hakkı hareketleri, bunlar da önem kazanıyor. Gitgide bu alanlara ilgi artıyor. Endişeler de artıyor.”* (Lokal üyesi)

*“Bugünün mimarlığında kimse tek başına değil, var işte starchitect’ler tek tük, son starchitect’ler bunlar. Geleceğin mimarları star mimarlar değil; star ortaklıklar, star paydaşlıklar. Yani senin nasil bir dayanışmanın içinde olduğun.”* (Urban.koop üyesi)

Eleştirel mimarlık yazını da, mimarların kendilerini konumlandıkları bağımsız, ayrılmış yüksek konumdan toplumun arasına inmeleri ve rollerini yeniden formüle etmelerine dair çağrılarla doludur: Sargın (2017, s.80), kapitalist düzen içinde özgürleştirici bir mimarlık pratiğinin tasarlanabilmesi için öncelikle tasarımcının aşırı öznelle, “benci” dünyasından sıyrılmasını talep eden bakma biçimlerinin örgütlenmesi; mimar-öznenin yaratıcı olandan üretici olana, tekil ve öznelle olandan etkileşime açık bir sosyal aktöre dönüşmesi gerektiğini söyler. Till (2009, s.170), mimarlara alçakgönüllü olmalarını önerir ve alçakgönüllülüğü, geleneksel otorite değerlerinin bırakılması ve kontrolün bir kısmının başkalarına devredilmesi bağlamında vurgular. Till’e göre bu, mimarların kendileri için değil başkaları adına hareket ettiklerini kabul etmeleri demektir, bu da yönlerini etiğe çevirecektir. Aktörlerin tam da bu perspektifle kolektifleşmeye yöneldikleri; mimarlığı uygulama yöntemlerini değiştirerek, mimarların bireysel kaygıları veya egoları nedeniyle aldıkları sınırlı rollerden uzaklaşarak ve daha etik, demokrat ve ortaklaşmacı roller

geliştirmeye odaklanarak ana akımdan farklılaşan yaklaşımlar gösterdikleri söylenebilmektedir. Araştırmada ele alınan toplulukların bütünü, hem farklı disiplinlerden aktörlerle, hem de toplumdaki farklı kesimlerle bir araya gelme zemini oluşturmanın, birlikte düşünmenin ve/veya üretmenin araçlarını geliştirme odağında çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu pratikler, sermaye sahibinin sözünün geçtiği bir üretim anlayışından, herkesin söz söyleme hakkının kollandığı, sözünün görünür kılındığı bir üretim şeklinin arayışları olarak değerlendirilebilir.

*“Bizim kaygımız kentteki planlamanın tek katman ya da tek bakış açısı üzerinden ilerlemesiydi. (...)Bizim de bakış açımız kentteki planlamanın hem disiplinler arası olarak meslek gruplarının birlikte bir alışverişiyle, hem de bunun kentlilerle bağlantısıyla birlikte ilerlemesi ki o kentsel aidiyet oluşabilsin, insanlar hem şehirle ilgili bilgi sahibi olsun, hem de onun üzerinden bir şey üretebilsin. Kurulma hedefi buydu.”* (Şehrine Ses Ver üyesi)

Toplulukların toplumsal fayda ve topluma temas etme odağındaki pratikleri (koşullara göre çeşitlenebildiğinden) keskin ayrımlarla kategorize edilemese de eğildikleri çalışmalara kısaca değinmek, bu noktada faydalı görülmektedir: Geçici Müdahale Platformu, UrbanTank ve Şehrine Ses Ver, insanları kentsel çevreleri için düşünmeye ve üretmeye teşvik etmek üzere geçici ve anlık mekânlar, enstalasyonlar ve olaylar tasarlar; Nomadmind ve Ankara Aks bunu düzenledikleri atölye ve etkinlikler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Herkes İçin Mimarlık (HİM), Mimar Meclisi (MM), B1a (Başka Bir Atölye), Plankton Project, Düzce Umut Atölyesi, Lokal, Roof Coliving ve Design-trak ise atölyelere ek olarak mimari iyileştirme, dönüştürme, sıfırdan inşa gibi somut mimari üretimleriyle toplumun ihtiyaçlarını gözeten ve katılımcı yöntemler benimseyen topluluklardır. Kentsel Strateji ve Urban.koop, kentsel ihtiyaç ve problemlerin çözümüne yönelik araştırmalar, katılımcı projeler, atölyeler ve yayın çalışmaları yürütürken; Arazi Assembly, sahada yerelle temas halinde kolektif araştırmalar gerçekleştirmekte,

bir bilgi üretim biçimi olarak dayanışmayı odağa almaktadır. Acil Korona Mekânları, Covid-19 salgını sürecinde oluşturulmuş olup, mesleki bilgilerini toplum hizmetine sunmak gayesiyle, sağlık mekânları ihtiyacına yönelik araştırma ve proje üretimleri gerçekleştirmiş ve açık kaynak olarak paylaşmıştır. Mimarlıkta Dayanışmacı Taban Hareketi (MDTH), Ücretli ve İşsiz Mimarlar Forumu (ÜİMF), Toplumcu Mühendisler ve Mimarlar Meclisi (TMMM), Politeknik: Halkın Mühendisleri, Mimarları, Şehir Plancıları (Politeknik) ve Mekânda Adalet Derneği (MAD) ise kent hakkı üzerine araştırma ve yayın faaliyetlerinin yanında halkla birlikte yürüttükleri mücadele pratikleri içinde yer almaktadır.

*“İnsanların kendi öz gücünün farkına varması ve bunun hakkında bir hareket alması gerekiyor. Herkes kendi yerelini koruyacak ama yerelini koruyabilmesi için bir desteğe ihtiyacı var, duyulmaya ihtiyacı var. Biz bunu vermek istiyoruz.”* (Politeknik üyesi)

Katılımcılık ve dayanışma odaklı pratikler gerçekleştiren toplulukların amaçlarında, mimari üretim süreçlerinde toplumdaki öznelerin konumunu güçlendirme, üretim süreçlerinin parçası olmaları için alan açarak yaşadıkları çevrelere aitlik hissetmelerini sağlama, çevrelere sahip çıkmaya teşvik etme ve kendi mekânını üretme/dönüştürebilme yetisi kazandırma gibi niyetler öne çıkmaktadır. Toplulukların pratikleri çerçevesinde sorgulanması gereken bir mesele, aktörlerin kendi rollerine nasıl bir anlam yükledikleri, bir kurtarıcı misyonu hareket edip etmedikleri ve insanlarla ilişkilerini nasıl organize ettikleridir. Bunun için aktörlerin tutumlarını yerinde gözlemlemek gerekse de, aktörlerin söylem ve üretimleri incelendiğinde, başkaları adına karar verme anlayışından başkalarıyla birlikte hareket etmeye ve mimarlığı ortak bir aklın faaliyetine dönüştürmeye dair çabaları öne çıkmaktadır.

*“Aslında hep “birlikte yapma” üzerinden gittik. Toplumsal dediğimiz işler yapıyorsak, artık nasıl tanımlayacağımızı da bilmiyoruz, çok net tanımlamıyoruz belki de, bu sadece “mimarlar olarak ofiste oturduk*

*da bir şey çizdik” olmasın, beraber yapalım, yerine gidelim, başkaları da gelsin diyeydi aslında temel çıkışımız. Hâlâ da devam ettiğimiz konu bu; katılımcı olmak.(...)Hep bir ihtiyaç karşılama gibiydi ama birlikte yapmanın deneyimlerine odaklanma da vardı.”* (HİM üyesi-2)

Toplulukların organizasyon yapıları ve farklı disiplinlerden aktörlerle ilişkileri bağlamında, kişilerin kendini ön plana çıkardığı bir durumdan çok, kolektif üretim bilinci geliştirmeye yönelik yöntemlerin izlendiği, egoların sıfırlanmaya çalışıldığı, anti-hiyerarşik ve yatay yapılanmaya dair söylemler söz konusudur. Diğer yandan, aktörler çok sesliliğin kolektif üretim süreçlerindeki zorluklarına, anlaşmazlıkların kendilerini yavaşlatabildiğine de değinmişler, çoğunlukla uzlaşmaya dayalı, gerektiğinde ise daha fazla emek verenlerin veya deneyim sahibi olanların sözünün dinlendiği bir üretim şeklini benimsediklerini ifade etmişlerdir.

*“Ben hiçbir şey bilmediğimi kabul ederek bir işe başlıyorum, sıfırdan, yeniden keşfederek, araştırarak bakıyorum ki bu egoyu sıfırlamak, herkesin eşit olduğu bilinciyle hareket etmek için çok önemli oluyor.”* (Ankara Aks üyesi)

Aktörler halkla temas ettikleri faaliyetlerinde de, mesleki bilgiyle tahakküm kurmamak ve insanlara kendi fikirlerini empoze etmemek hedefleri doğrultusunda, birbirini anlama ve karşılıklı öğrenme motivasyonu hareket etmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Aktörlerin dile getirdikleri bilen özne pozisyonundan değil, gerektiğinde mesleki bilgilerini bir kenara bırakarak, bilgilerini halktan öğrendikleriyle bütünleştirerek, (halkın talepleri mesleki doğrularla örtüşmeyebildiğinden) ikna ve denge kurmaya dayalı süreçler işletme çabaları bu bağlamda dikkate değerdir. Aktörler, toplumun arasına inmenin kendilerine sağladığı kazanımlara değinmiş, insanlarla etkileşim içinde gerçekleştirdikleri çalışmaların en başta kendilerinin öğrenme ve keşfetme sürecine katkısı olduğuna dikkat çekmişlerdir. Örneğin HİM üyelerine göre sahaya inmek, halkın sadece mekân üretimiyle çözülemeyecek

problemlerinin ve mimarın sorumluluklarının sadece tasarlama rolünü içermediğinin farkına varmanın elverişli bir yoldur. MM ise, meseleye sınıfsal bir çerçeveden yaklaşarak, yüzünü halka çevirmenin mimarı halkın gerçekleriyle yüzleştirerek pozisyonunu belirlemesine etki etme potansiyeline dikkat çekmektedir.

*“Sadece gidip kırsalda bir şey tasarlanacak, çözülecek gibi değil de; belki o köyde bir örgütlenme sağlanması gerekiyor aslında.(...)Belki konu zaten bir şeyin tasarlanması ve bir mimarlık ürünü çıkarmak değil. İşin sonunda sadece iyi bir tasarımla sorunları çözebileceğine inanmamak lazım.”* (HİM üyesi-2)

*“Bizde bir mesleki bilgi var, gideceğiz ve oraya onu aktaracağız ve bir iyilik yapacağız gibi bir yaklaşımımız yok. Bizim oraya verdiğimiz ve o yerlerin bize kattığı şeyler kıyaslanacak olursa herhâlde biz borçlu çıkarız.(...)Beyaz yaka, orta sınıf deniyor veya küçük burjuva diyoruz biz, yani bizim içinde bulunduğumuz grubun yüzünü döndüğü ve temas halinde olduğu yer o kişinin hayattaki duruşuna etki ediyor aslında.(...)Tabii ki bugün bizim çok dertlerimiz var. Meslek alanından pek çok hak kaybı yaşıyoruz. Ama küçük burjuvanın yaşadığı problemlerle yoksul halk sınıflarının yaşadığı problemler arasında hâlâ fark var. Ve bu sınıflar içinde olup en azından bazı pratikleri o sınıflar bulunduğu ortamlarda yaptığınız zaman, bu insanı derleyip toplayan bir şey.”* (MM üyesi)

Mimarların toplumun ihtiyaçları hakkında çok da fikir sahibi olmadıklarına dair yaklaşımlarıyla topluluk aktörleri, mimarların mesleki bilgi ve tasarım becerilerinden ötürü yüceltilen konumlarının bir yanılsama olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Aktörlerin görüşlerinin, doğrudan bu kavramı kullanmasalar da, mimarların yanlış bilincine işaret ettiği söylenebilir. Toplulukların mimari üretime başkalarının dâhil olabileme yollarını genişletme çabaları, yanlış bilinci aşma ve rollerini mesleki sorumluluk kaygıları taşıyan, ancak mesleki anlamda bir baskı kurmayan biçimde dönüştürme denemeleri olarak görülebilir. Öte

yandan aktörlerin büyük bir bölümü, günümüz koşullarında mimarları ekonomik ve sosyal statü bakımından da üstün bir mertebede görmemekte, mimarların toplumun bir parçası olarak sorunlarından da bağımsız olmadıklarını düşünmekte ve kapitalist düzen içinde birer işçi olduklarına dair söylemleri sürdürmektedir. Aktörlerin, mimarların emek ve çalışma koşulları bağlamında aktardıkları meseleler, mimarların üretim süreçleri içinde karşılaştıkları, mesleki bilinç ve pratiklerini yönlendiren diğer etik problemleri ortaya koymaktadır.

*“Mimarlık diye bir şey zaten şu anda yok yani. İnşaat var ve onun ameleleri var, biz de onun amelesiyiz gibi görüyorum ben açıkçası.”* (Politeknik üyesi)

#### **Etik bir sorun olarak yabancılaşma: Mimarın emek ve çalışma koşulları**

Deamer (2018, ss.21-23), mimarların ofise gidip zaman çizelgelerini doldurmalarına ve maaşlarını almalarına rağmen “iş”in bu belirgin özelliklerini atladıklarını, yerine yaratıcılık mitini koyarak, iş hayatlarının gerçekliğine dair her türlü kavrayışı görmezden geldiklerini söyler. Deamer’ın tespitlerindeki mimar profilinden farklı olarak, görüşme yapılan mimar kitlesinin ana akım mimarlık ortamındaki emek ve çalışma süreçlerine dair bireysel sorgulamalar yaptıkları ve bu bağlamdaki sorgulamalarının aktörleri alternatif arayışına yönlendiren en temel etken olduğu söylenebilmektedir. Topluluk aktörlerine mesleki yönlerini belirlemelerinde etkili olan süreçler ve çalışma deneyimleri sorulduğunda, özel sektörde ücretli çalışan olarak tecrübesi olsun olmasın aktörlerin hemen hepsi meslek ortamında baskın hâle gelen güvencesizlik ve sömürü koşullarına eleştiriler getirmişlerdir. Sektöre dair gözlemlediklerini veya bizzat maruz kaldıklarını belirttikleri durumlar; iş sözleşmesi yapılmaması, sigortasız çalıştırılma veya sigortanın eksik yatırılması, maaşların geciktirilmesi veya uzun süreler ödenmemesi, Mimarlar Odası’nın belirlediği asgari mimar maaşının altında ücretlendirme yapılması, mesai saatlerinin ucunun açık olması, hafta sonlarını ve resmi tatilleri kapsayabilen değişken ve

öngörülemez çalışma süreleri, fazla mesai ücretlerinin ödenmemesi, iş yükü ya da deneyim süresine göre çalışanlar arasında adil ücretlendirme yapılmaması, cinsiyet ayrımcılığı ve mobbing gibi hak gaspları ve etik dışı muamelelerle ilgili anlatıları içermektedir.

*“Esasen çok iyi olarak ön plana çıkan veya yarışmalarla adı duyulan ofislerde dahi mimarlık emekçilerine emeklerinin karşılığının ödenmediği veya sadece maddi bir şey üzerinden düşünmeyebiliriz bunu, değerli hissetmiyor insanlar aslında. Veya bir şeyleri değiştiriyor, dönüştürüyor gibi hissetmiyorlar, işin sonunda o kadar emek vermelerine rağmen bir başkasının ismiyle bir şeylerin ön plana çıkması rahatsız ediyor. Birçok sorun var bu anlamda.”* (Lokal üyesi)

Emek süreçleri bağlamında aktörlerin dile getirdikleri rahatsızlıklar, insani olmayan çalışma şartlarına maruz kalınmasıyla, hak edilen ücretin alınamamasıyla veya hak ihlallerine uğranmasıyla sınırlı değildir. Aktörlerin temel kaygılarının, emekleri üzerindeki kontrollerini sınırlayan, özgür özneler olarak kendi irade ve değer yargılarına göre eylemelerinin önüne geçen anlayışların mimarlık üretim süreçlerindeki artan hâkimiyeti olduğu söylenebilmektedir. Ana akım mimarlık üretim tarzını sorunsallaştıran aktörler, üretim ilişkileri içinde ücretli çalışan mimarlara biçilen rollere eleştiriler getirmiştir. Görüşme yapılan aktörlerin bir kısmı, hâlihazırda sorguladıkları üretim faaliyetlerinin içinde yer almayı en başından istemediklerini ve mezun olduktan sonra özel sektörde herhangi bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Piyasada çalışma geçmişi olan aktörlerin büyük bir bölümü ise, tecrübe kazanma, kendini geliştirme veya ekonomik bağımsızlığını elde etme gibi motivasyonlarla mezun olur olmaz iş hayatına atıldıklarını, fakat deneyimledikleri iş ortamlarının kendilerini ana akım pratiklerden uzaklaşmaya sevk ettiğini ifade etmişlerdir. Mimar olmayan patronlar tarafından yürütülen ofis ve şantiyelere ilişkin tecrübelerine değinen aktörler, piyasa hükümlerince manipüle edilmeleri, mesleki beceri ve sorumluluklarının



imzaya indirgenip proje üzerindeki kontrollerinin sınırlanması, teknik bilgi ve yönetmeliklerle bağdaşmayan uygulamaları yapmaya zorlanmaları gibi yetkilerinin sömürüldüğü, etik ve yasal olmayan tutumlara dikkat çekmişlerdir. “Mesela teklif gelmişti şantiye şefliği için. Ama ben şantiye şefi olacak bir insan değilim, çünkü yeni mezunum, tecrübem de yok. Aslında bana tecrübem için değil de imzam için verilen bir para ve orada denetleyemeyeceğim şeylerin başına koyacaklar beni. Ne orada yaşanacak şeylerin sorumluluğunu, hani şantiye sırasında, ne sonrasında yaşanacak şeylerin sorumluluğunu, sadece hukuken değil, vicdani olarak da alamayacağım için düşünmedim.” (Politeknik üyesi)

Bir mimarın patron ya da sorumlu olduğu işlerde çalışmış olan aktörlerden bazıları, mimarlık ofislerinde ticari kaygılar ve hızlı üretim odağında projeleri tamamlamanın önemsenip sürecin göz ardı edildiğine değinmişler; tasarım aşamalarının eğitim ortamında benimsedikleri yaklaşımlarla örtüşmemesi ve eğitim sürecindeki araştırma, tartışma ve hayal etme ortamını piyasada bulamamalarının kendilerini hayal kırıklığına uğrattığını belirtmişlerdir. Bazı aktörler, mimarlık genellikle usta-çırak ilişkisi içinde, deneyim aktarımıyla öğrenilen ve pratik edilen bir meslek olarak görülse de, sınırlı teslim süreleri nedeniyle ofislerde entelektüel paylaşımlara vakit ayrılmadığı gibi, patron-çalışan hiyerarşisini içeren bir düzenin hâkim olduğuna dikkat çekmişlerdir. Aktörler, çalışma düzeni ve prensipleri açısından bütün mimarlık ofislerini genellemek gerektiğini belirtmekle birlikte, ücretli çalışan mimarların üretim faaliyetleri içinde kendi sözlerini söyleyebilmek ve yaratıcı kapasitelerini kullanabilmek açısından rollerinin sınırlı olduğunu düşünmektedir. Ofis içinde patron mimarın karar verici olması ve projelerin tek bir karar vericinin istekleri ve yönlendirmesi doğrultusunda oluşturulması, aktörlerin bu bağlamda eleştiri getirdikleri bir meseledir. Emek karşılıklarını maddi ve manevi olarak alamamaları, kendilerini geliştirmelerine ve gerçekleştirilmelerine fırsat verilmemesi, emekleriyle anlamlı bir değer ve etki üretmediklerini

hissetmeleri, aktörlerin büyük bir bölümünün anlatılarında mesleki tatminsizlik yaratan etkenler olarak öne çıkmaktadır.

“Ne yazık ki bizde böyle bir sıkıntı var, patron mimarların ofislerinde özellikle. O tasarlama sürecinde ilah o, tasarlayan yaratıcı ilah o, sen onun döküntülerini toparlayan ve temize geçen insanıklarısın o Tanrının altında.” (ÜİMF, MDTH, TMMM ve Acil Korona Mekânları üyesi)

“Özne olmak, kendi sözünü üretebiliyor olmak, düşünmeye devam edebiliyor olmak. Bu açılardan çok kısıtlayıcı ve baskılayıcı buluyorum şu andaki ana akım mimarlık ortamını. (...)Kişinin kendine özgü özelliklerini kullanmasına vesile olan bir ortam sunmuyor maalesef.” (HİM ve Arazi Assembly üyesi)

Bazı aktörler ise, mimarlık ofislerinde çalışırken “hiç tatmin yaşamamak” gibi bir durumun söz konusu olmadığını; başarılı olarak nitelendirilen, estetik, teknik ve işlevsel açıdan nitelikli tasarım ürünleri ortaya koymaya önem veren mimarlık ofislerinde çalışmanın, bir şeyler öğrenmenin ve deneyim kazanmanın, emek sarf edilen projelerin inşa edilip hayata geçtiğini görmeyen ya da yarışma projelerine hazırlanmak ve derece almak gibi başarıların bir yandan mesleki açıdan tatmin de verdiğini belirtmişlerdir. Bu kişiler, belirli açılardan tatmin yaşama imkânlarına rağmen, pratiklerini ana akım mimarlık ortamı içinde sürdürmek istememelerinin nedenini, “3. Boğaz Köprüsü, Zorlu Center, Galataport, Haliçport” gibi etik olmadığını düşündükleri projelerde yer alma çekincesi duymaları olarak açıklamaktadır. Kültürel, toplumsal ve çevresel bağlamda yıkıcı etkiler yaratma ihtimali olan projelere aracılık etme kaygılarının, aktörlerin bütünü için başka türlü var olmaya dair bir arayışı uyandıran neden olduğu söylenebilmektedir. Aktörlerin hem kendi emek koşullarına dair endişeler taşıdıkları, hem de inşaat sektörünün rant odaklı üretim anlayışı altında, emeklerini sarf etmeleri beklenen işlere dair etik sorgulamalar yaptıkları ifade edilebilir.

“2010 yılında patlak bir inşaat ekonomisinin doğduğu ortamda, çok sevdiğimiz ofislerde dahi çalışsak, gidip

çok süper yeşil bir bina da yapsak, daha çizilmemiş üçüncü köprünün, olmayan üçüncü köprü yollarının etrafına koyulacak sitelerden olma ihtimalinden korkarak, etik olmayan bir projede çalışma çekincesiyle ilk var olmaya başladı bence.” (Design-trak, HİM ve Urban.koop üyesi)

“Aslında çalıştığım hiçbir yer, eleştirdiğim üretim biçiminin, hepimiz bir parçasıyız tabii, o sistemden kopmak mümkün değil ama onun içinde yer aldığımı bana hissettirecek kadar körleşen bir mimarlık üretimi içinde değildi.(...)Genel ülke durumunun bende o sorgulamayı tetiklemiş olması mümkün olabilir. Tam da o yıllar hakikaten inşaat sektörünün teşviklerle birlikte artık doğal kaynak, doğal yaşam alanlarımız ya da kültürel miras gözetmeden vahşice girdiği yıllardı.” (Geçici Müdahale Platformu ve Nomadmind üyesi)

Araştırma kapsamında görüşülen, mezuniyet yılı ortalamalarına göre 2010 yılı dolaylarında meslek hayatına atılmış olan aktörlerin kendi gözlem ve deneyimlerine dayanan anlatıları, Türkiye’de ücretli çalışan mimarların emek süreçlerinin nasıl biçimlendiğini ortaya koymaktadır. Üretim faaliyetleri içinde çoğunlukla yaratıcılıklarını ortaya koyamayan, emeğiyle ekonomik kâr dışında bir değer üretemeyen ücretli mimara ilişkin betimlemeler, Marks’ın emek ve çalışma süreçleri bağlamında incelediği yabancılaşma hâlinin ifadesi olarak görülebilir. Marks, emeği ve çalışmayı, insanın özgür iradesiyle gerçekleştirdiği, amacını kendisinin belirlediği, bireysel, fiziksel ve zihinsel güçlerini ortaya koyduğu, kendini geliştirdiği ve gerçekleştirdiği, kısacası insanlar için anlamı olan faaliyetler olarak kavramaktadır (Fromm, 2016, ss.68,70). Üretim faaliyetlerinin kontrolünün, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran kapitalistlerin eline geçmesi, kapitalistin mülkiyet sahibi olmayan bireyi kiralayabilmesi ve kendisi için çalıştırabilmesi, mülkiyetsiz bireyin de, çalışma şartlarını kabul etmek zorunda kalmasıyla, emek ve emeğin ürettiği şeyler insanın kendi iradesine bağlı olmayan nesnelere hâline gelmiştir (Fromm, 2016, ss.59,78). Marks’ın en ileri biçimiyle kapitalist toplum düzeninde ve işçi

sınıfında gözlemlendiğini düşündüğü yabancılaşma hâlinin (Fromm, 2016, ss.78-81), bugün gelinen noktada meslek mensuplarını da etkisi altına aldığı bilinmektedir. Kapitalist düzende mimari emek de kâr elde etmek amacıyla kiralanmakta ve organize edilmektedir; iş, sermaye birikimi hedefi doğrultusunda araçsallaştırılmıştır; mimarların görevleri depolitize edilmiş, herhangi bir felsefi anlamdan yoksunlaşmıştır (Deamer ve Shvartzberg, 2020, ss.30-31). Yabancılaşmanın tüm değerlerin sapmasına yol açtığını vurgulayan Marks, yabancılaşmış insanların ekonomik kazancı hayatın en önemli hedefleri hâline getirirken, gerçek ahlaki değerleri hasıraltı ettiklerine dikkat çeker (Fromm, 2016, ss.85-86). Dolayısıyla yabancılaşma, değerler yerine çıkarların önceliklendirilmesi tehlikesinden ötürü etik bir sorunu karşımıza çıkarmaktadır. Buna karşılık, topluluk aktörlerinin sömürücü emek koşullarının hâkim olduğu çalışma düzenini kabullenmek ve mesleki sorumluluk bilinçleriyle örtüşmeyen üretim faaliyetlerinin bir parçası olmak yerine, kendilerini düzenden koparmaya, düzenle mücadele etmeye ve/veya başka bir var olma biçiminin inşasını denemeye yönelerek yabancılaşmayı aşmaya çalıştıkları söylenebilir.

*“Kurulma sebeplerinden biri; ne yapıyoruz, kime yapıyoruz, nasıl yapıyoruz meselelerinden hoşnutsuzluk. Bu ister akademide olun, ister ofiste olun, ister şantiyede olun, hep nasıl bir mimarlık içinde olduğumuzdan memnuniyetsiz olma hâlinde kaynaklanıyor bence öğrenciyken de sonra da. Öyle bir kuruluş motivasyonu var ve hâlâ devam ediyor.”* (HİM üyesi-2)

Yabancılaşmamış bir emeğe kavuşulduğunda özgür çalışma ortamları ve özgür eylemlerin kendiliğinden doğacağına inanan Marks gibi (Fromm, 2016, ss.81-82), Marks’ı takip eden eleştirel teorisyenler, yabancılaşmadan kurtulmanın bilinçli, kolektif mücadeleyle çözülebileceğini öne sürerler (Lefebvre, 1996, ss.12,52; Harvey, 2015, s.70). Aktörlerin topluluklar kurmalarının veya topluluklara katılmalarının öznel nedenleri hakkında aktardıklarına

bakıldığında da, emeklerini kapitalist pratiklerden ve sömürü koşullarından özgürleştirme, emekleri üzerindeki kontrolü ele alma ve mevcut mimarlık ortamına dair etik kaygıları neticesinde kolektif çözümler üretme arayışları göze çarpmaktadır. Aktörlerin ana akım mimarlık ortamının yabancılaştırıcılığı karşısında aldıkları pozisyonlar, diğer bir deyişle yabancılaşmayla mücadele yöntemleri, topluluklar içinde ön plana alınan kaygılar üzerinden okunabilmektedir. Crawford (1991, s.44), toplumsal kaygılara odaklanmanın, mimarların kapitalist üretim ilişkileri içinde daraltılan yetkinlik alanlarına karşı daha fazla kontrol talep edebilecekleri profesyonel bir temel oluşturacağını savunmaktadır. Tam da bu bağlamda, toplulukların kuruluş amaçlarının, aktörlerin emeklerini toplumsal katkı odağında, ana akımın göz ardı ettiği meseleler ve kesimler için kullanma niyetlerini içermesi bakımından ortaklaştığını söylemek mümkündür. Öte yandan; ÜİMF, MDTH, TMMM ve Politeknik, doğrudan meslek insanlarının emek ve çalışma koşullarına dair kaygıları önceliklendiren ve meslektaşların hak arayışlarına dair mücadele zemini oluşturmayı merkeze alan topluluklardır. Bu ekipler, giderek daha fazla güvencesizleşen ve kırılganlaşan ücretli ve işsiz mimarların, emek-etik ekseninde karşılaştıkları sorunlar karşısında çözüm olarak, örgütlü tepkiler verme ve dayanışma gerekliliğini öne çıkarmaktadırlar. Bu eksen de yürüttükleri bazı çalışmalar; imar kuralları, mimari çizim programları gibi konularda ücretsiz atölyeler düzenlenmesi, mesleki haklar ve iş kanunu alanlarında meslektaşların hak ihlallerine karşı mücadele edebilmelerinin önünü açmak üzere bilgilendirme odaklı etkinlikler gerçekleştirilmesi, sömürücü koşullar dayatan ofis/firmalara karşı farkındalık sağlamak üzere deneyim paylaşımı yapılması gibi birbirini güçlendirme temelli faaliyetlerdir. Bu ekipler için, adil ve yaşanabilir çevrelerin tahayyülü ve inşasına giden yolda, mimarların emek problemlerinin çözümüne odaklanılması temel önemdedir. Mimarların emek koşullarıyla ne ürettikleri arasında ilişki kurduklarını söylemek mümkündür. Toplulukların aktörleri, mimarlık ürünlerinin kente, kentliye,

doğaya zararlarında sonuç ürün kadar üretim süreçlerinin belirleyici olduğunu ve yaşanabilir çevrelere dair mücadelelerin meslek insanlarının emek mücadeleleriyle birlikte yürütülmesi gerektiğini savunmakta, toplulukların kuruluş amaçlarını bu bağlamda açıklamaktadır.

*“Toplumcu Meclis iki ayaklı bir deneyim yaratmaya çalışıyor. Bir taraftan bir meslektaş dayanışması; meslek hayatımızdaki haklarımız, çalışma yaşamımızdaki koşullar, bununla ilgili akıl fikir üretmekle dayanışmak üzerine. Bir taraftan da, mesleki bilgimizi kullanabileceğimiz, mesela ülkedeki kent mücadelesine, ekoloji mücadelesine, enerji konusuna, madenler konusuna dair söz üretebileceğimiz bir kol daha var ve bunun beraber devinmesi gerektiğini düşünüyorduk.”* (ÜİMF, MDTH, TMMM ve Acil Korona Mekânları üyesi)

*“O şantiyeler, o büyük projeler aslında genç kuşak mimarların, işçilerin ve sektörde çalışan bütün emekçilerin sırtından yükseliyor.(...) Bizim MDTH’ın dayanışan taban dediği, güvencesiz ve kırılgan olan bir genç kuşağı tanımlayan ve onun bakış açısından da, ikisinin de ele alınmadan bir dönüşümün mümkün olamayacağını, kente dair bir dönüşümün de, ekolojiye dair bir dönüşümün de mümkün olamayacağını savunan bir ekipti.”* (ÜİMF, MDTH ve Acil Korona Mekânları Ağı üyesi)

Bu topluluklar göz ardı edildiğini düşündükleri emek siyaseti ve meslek politikası konusuna ağırlık vererek, ağırlıklı olarak ücretli çalışan ve işsiz mimarların sorunlarına karşı bir meslektaş dayanışması yürütseler de, ücretli çalışan mağduriyetlerinin patron mimarların kendi mağduriyetlerinden kaynaklı gelişebildiğini, patron mimarların da üretim ilişkileri içinde yüzleştikleri sorunlar olduğunu yadsımamaktadır. Aktörler, anlatılarında, farklı sınıf ve sektörden mimarların etik dışı tutumlarının temeli olabilecek zorlama koşullarına dikkat çekmişlerdir. Aktörlere göre, neoliberal kapitalizmin meslek üzerindeki tahakkümü, ekonomik kriz ve pandemi koşulları, Türkiye’de yıldız mimarların devam eden yükselişi ve piyasanın dayattığı rekabet olgusu, büyük ve küçük ölçekli ofis sahibi mimarları farklı oranlarda da olsa

etkilemektedir. Minimum proje bedeli üzerinden fiyat kırılması gibi haksız rekabete yol açan tutumlar, aktörlerin patron mimarların birbirlerine karşı sorumlulukları bağlamında işaret ettikleri etik dışı davranışlardır. Düşük proje fiyatlandırmalarına maruz kalınması, çizilen projelerin bedelinin işveren/müşteri tarafından ödenmemesi veya geciktirilmesi, keyfi sebepler gerekçe gösterilerek belediye tarafından projelere onay verilmemesi, imar kurallarının kişiye göre esnetilmesi, ekonomik/politik gerekçelendirmelerle belli başlı mimarların daha fazla iş alması ve kazanç sağlaması gibi durumlar ise, aktörlerin, işverenler veya kurumlarla ilişkiler bağlamında mimarların karşılaştıklarına değindikleri etik dışı muamelelerdir.

*“Ben bu projeyi 10.000 dolara yapıyorsam, diğer arkadaşım 7.000 dolara yapmasın bunu.(...)Veya buraya 5 katlı bina yapılması gerektiği söyleniyorsa, benim oraya 10 katlı yaparak senden o şeyi çalmamam gerekiyor.(...)Sonrasında ne oluyor, bize, topluma zararlı şeyler çıkıyor. Binalar yıkılıyor, görüyoruz, denetim olmuyor, rüşvet girila gidiyor.”* (ÜİMF ve MDTH üyesi)

Aktörler, Türkiye’de mimarların maruz kaldıkları veya bizzat sergiledikleri etik dışı davranışlara karşı denetim mekanizmalarının da gerektiği gibi işlemediğini düşünmektedir. ÜİMF, MDTH, TMMM ve Politeknik, etik normlar ve yaptırımların eksikliği karşısında hem meslek odalarının inisiyatif almasına yönelik, hem de yerel ve merkezi yönetimler gibi daha üst ölçekteki kurumlar tarafından yasal düzenleme ve denetim yapılması gerekliliğine dikkat çekmek üzere çalışmalar yürütmektedir. Ekonomik kaygıların doğurduğu baskı ve bağımlılıklar küresel bağlamda bütün mimarları etik dışı uygulamalar yapmaya yönlendirebilmektedir. Öte yandan, aktörlerin bütünü, Türkiye’nin ekonomik ve politik koşullarının mimarlar için daha zorlayıcı özgüllükler barındırdığını düşünmektedir. Aktörler, siyasi iktidarın mimari üretim süreçlerindeki baskınlığının, gerek özel sektörde, gerek kamuda, gerekse akademide pratiklerini sürdüren meslek insanları açısından özgür olunmayan koşulları beraberinde

getirdiğini vurgulamışlardır. Aktörlerin eleştirilerinin yoğunlaştığı ana nokta, tüm toplumu ilgilendiren kentsel/mekânsal üretim süreçlerinde bakanlıkların, yerel ve merkezi yönetimlerin kararları belirleyici olurken, herkesin fikrini söyleyememesi ve çalışmaların parçası olamaması, demokratik tartışma ortamlarının önünün kapatılması ve meslek insanların itirazlarının engellenmesi üzerinedir. Aktörler, etik sorumluluklarını yerine getirmek isteyen meslek insanların da mevcut koşullar altında getiremediğini ve baskıların bu meslek insanlarını mesleki bilgilerinin gerektirdiği şekilde davranmaktan çekinir hâle getirdiğini belirtmişlerdir.

*“Mimari üretimi asıl olarak belirleyen şey, iktidar ilişkileri. Siz piyasanın içerisinde rahatça iş alan bir mimar bile olsanız, iktidar tahakkümü içerisinde aslında bir özgürlük alanınız pek de yok. Çünkü size tanımlanan işi yapacaksınız. Ne bileyim, mesela bugün Osmanlı-Selçuklu tarzı diye bir şey çıktı. Şimdi bu ana akım kamu yapılarının cephe biçimi hâline geldi. Osmanlı-Selçuklu tarzı bir estetik değer hâline getirilmeye çalışılıyor. Orada bir özgürlük alanı yok dolayısıyla bunu seçmekle ilgili, nasıl yapacağınızla, nasıl eyleyeceğinizle ilgili.”* (ÜİMF, MDTH, TMMM ve Acil Korona Mekânları üyesi)

*“Kamuda da mesela yönetmeliğe aykırı bir şeye sen hayır diyorsun ama üst taraftan sana dönüyor, baskı yapılıyor mesela, sen bu projeyi geçirmek zorundasın. O da meslek etiğine aykırı. Sonra o insan ne yapıyor? Kamudan ayrılmak durumunda kalıyor. Radikal bir şekilde mesleğini yapamıyor.”* (ÜİMF ve MDTH üyesi)

Mevcut koşulların hem genç mimarların algısını yönetmesi, hem de sektör içinde mesleğini duyarlılıkla yapan mimarların mesleklerinden soğuyup uzaklaşmasına neden olması, aktörlerde kaygı üreten bir diğer mesele olarak öne çıkmaktadır. Aktörlerin büyük bir çoğunluğu, mimarların pratikleri dâhilinde daha farklı davranmasının koşulların dönüşmesine bağlı olduğunu düşünmekle birlikte, mimarların bu dönüşümde alabilecekleri sorumluluklar olduğuna inanmaktadır. Sargın’ın (2024, s.273), özneyi sermayenin boyunduruğundan ve iktidarın

baskısından azade kılacak en güçlü enstrümanın örgütlülük olduğunu vurguladığı gibi, aktörler de mimarların örgütlü tepkiler vermesi gerektiğini savunmaktadır. Zorlama koşulları karşısında bütün mimarların bir duruş benimsemesi gerektiğini düşünen aktörler, mimarların kendi iradeleriyle aldıkları pozisyonları ve inisiyatif alabilecek pozisyonda olduklarını düşündükleri mimarların koşullarla mücadele etme sorumluluğunu almamalarını eleştirmektedir.

### **Etik olmayan kentsel/mekânsal üretimler: Mimarın eylem(sizlik)leri**

Türkiye’nin özgül koşullarının zorlayıcılığından ayrı olarak, mimarların bilinçli eylemlerini sorgulayan aktörler, mimarların emeklerini kim için ve ne şekilde kullanacaklarına ilişkin tercihlerinin, neyi önceliklendirdikleriyle ve nasıl bir mimar kimliğine bürünmek istedikleriyle alakalı olduğunu düşünmektedir. Aktörlerin bütünü, mimarların maddi kaygılar gütmelerini ve para kazanmak istemelerini insani bir durum olarak görmekte ve emeklerinin karşılığını adil bir şekilde alması gerektiğini savunmaktadır. Buna karşın, hayatı idame ettirme güdüsü ile daha fazla para ve prestij kazanma arzusunu birbirinden ayırmakta, mimarların meslekleriyle olan ilişkilerini yalnızca bireysel hırs ve çıkarlar üzerinden kurmalarına eleştiriler getirmektedir. Mimarların, iktidarın kentsel politikalarını ve sermayedarların taleplerini sorgulamadan kabul ederek ve eylemlerinin toplum ve çevre üzerinde yaratacağı etkileri göz ardı ederek kent suçu olarak nitelendirilen projeler içinde yer almalarına karşı çıkmaktadır. Aktörlerin, mimarların teknik bilgilerinin getirdiği sorumluluk ve etik anlayışından uzaklaşan, sermaye birikimi hedefinde dönüştürülen imar kanunlarının alan açtığı uygulamaları yapmayı hak gören, bütüncül bir planlama yaklaşımını gözetmeyen, tarihi kültürel değerleri, toplumsal belleği ve ekosistemi hiçe sayan tutumları hakkındaki eleştirileri genel bir mesleki yozlaşmaya dikkat çekmektedir.



“Şehrin ortasında bu kadar iri bir kütle, bütün trafiği alt üst edecek, doğru düzgün kullanıcısı olmayacak ve o yöreye hiçbir şekilde uymayan bir proje nasıl yapılabilir, neden yapılabilir? Ve mimarı “bana böyle bir emsal verildi, böyle bir h max verildiyse ben de tabii ki buraya bunu yaparım” algısında. Çünkü çok ciddi bir şekilde para kazanacak oradan ve isim duyuracak. O yapmasa başkası yapacak. Yani diğerlerinin yapmaması, ‘biz bunu etik olarak yanlış buluyoruz’dan değil. O işi alamamalarından dolayı aslında.” (Düzce Umut Atölyesi ve MAD üyesi)

Topluluk aktörlerinin büyük bir bölümü, sınıfsal bir bakış açısı benimseyerek, patron mimarlar ile ücretli çalışan mimarları daha farklı davranma imkânları açısından ayırtıran yaklaşımlar göstermektedir. Bu aktörler, ücretli çalışanların hayatlarını idame ettirebilmek için kent suçu projelerinin üretim süreçlerinde yer almak zorunda kalabildiklerini, patronların ise seçim yapma özgürlüğünün daha fazla olduğunu, bu nedenle etik açıdan daha sorumlu olduklarını düşünmektedir.

“Bir çalışan olarak bu tür şeylere hayır diyememeyi mesleki etiği hiçe saymak olarak görmüyorum. Burjuva sınıfı için tabii ki böyle düşünmüyorum. Çünkü onun kazancı ve onun kârıyla, bir çalışanın, bir küçük burjuvanın koşulları çok farklı.” (MM üyesi)

“Kendisinin geleceğini düşünüp de, bulunduğu toplumun geleceğini düşünmeyen, yanlış görerek bilerek yapan her türlü pratiğin kendisini eleştiriyorum. Ama bunu zorunlu yapanları küçümsemek üzere demiyorum.” (B1a (Başka Bir Atölye) üyesi)

Aktörlerin bir bölümü ise, ücretli çalışan mimarların işten çıkarılma gibi insani kaygılarını anladıklarını, fakat kendi değerleriyle bağdaşmayan proje üretimleri karşısında bir duruş göstermeleri gerektiğini düşünmektedir. Ücretli çalışanların kent suçu projeleri içinde yer alırken mesleki bilgilerinden sapmalarını ve doğruları eğip bükmelerini ise maddi kaygılardan kaynaklanan bir zorunluluktan öte, etik dışı olarak görmektedir.

“Arka plandaki bütün maddi kaygıları anlayarak söylüyorum ama (...) çok bariz olan noktalar da var yani, bu

bir meslek diye biz de önümüze gelen her problemlili veya bir sorunsal olarak algılanan şeyin içerisine dâhil olmak zorunda değiliz.” (Plankton Project üyesi)

“Mesela Kanal İstanbul’un CED Raporu’nun arkasında o raporu hazırlayanların isimleri vardı, birini de tanıyorum. İşte bu kadar da değil. Yani bilerek mesleki birikimini bükmeyi tercih edemezsin. Evet, ücretli olarak bir firmada çalışıyorsun ve o firma o raporu yazdırıyor. Ama o raporu yazarken doğru bildiğinden şaşırıyorsan eğer ve doğruları bükmeyi tercih ediyorsan orada bir sorun var. O bir tercih değil, o artık yalan söylemek oluyor.” (ÜİMF, MDTH, TMMM ve Acil Korona Mekânları üyesi)

Topluluk aktörleri, mimarların kamuoyunda tartışma yaratan üretimlerini “meşrulaştırmaya, görünmez kılmaya, başka türlü göstermeye, üstünü kapatmaya” çalışmalarını, özellikle de “yıldız” mimarların kent suçu projelerinde yer alma tercihlerinin mazur görülmesi için argümanlar öne sürmelerini eleştirmektedir. Mimarların “çalışanlarıma maaşlarını nasıl ödeyeceğim?”, “bu benim mesleğim, para kazanmam gerekiyor”, “işveren öyle istiyor” gibi söylemlerin arkasına sığınarak aynı davranışları sürdürmeleri, aktörlere göre toplum ve toplumun bir parçası olarak mimarlar açısından düzenin değişmeden kalmasına sebebiyet vermektedir. Aktörler, mimarların bu tutumlarıyla “pratiklerinin kapitalist düzen içinde bir aparat olduğunu” ve kendilerine dayatılan sınırlı rolleri kabul etmiş olduklarını düşünmektedir. Aktörlerin anlatıları, mimarların eylemleriyle mevcut koşulların sürmesine aracılık ederek, bir anlamda, içinde buldukları koşulları kendi kendilerine dayattıklarını düşündükleri biçimde yorumlanabilir.

“Bir kere bir toplantıda söylemişti 100 kişilik bir ofisin sahibi olan mimar; “ben ofisi nasıl döndüreceğim?” E bu koşulda döndürmeye çalışıyorsan hep bunu sürdüreceksin, o sana da bağlı bana kalırsa. Kim diyor ki 100 kişilik ofisin olsun diye ayrıca? Biri de iki kişi anca ayakta kalmaya çalışıyor, bir kişi bir şey yapmaya çalışıyor. Hani eşitsizliği oradan da görünüyor.” (B1a üyesi)

“Bu mevcut kapitalist sistemde benim pratiğim sadece bir aparat, bunu kabul etmiş oluyor. O zaman neden mimarsın? Bir teknikerin yapabileceği işleri yapıyoruz ofislerde, buna indirgeniyor. Mesela dolap içi çiziyoruz, çünkü 1.000.000 metrekare bir konut alanı yapılacak, zaten çoktan evi olan insanların satın alması için, ormanlık bir alanı talan ederek. Ama o zaman ne üretiyoruz biz? Zaten olayın iklim kısmı ayrı bir sorun. Sürekli inşa et, birileri daha çok kâr elde etsin, rant sağlasın, birileri 15. dairesini alsın diye. Ama burada kim yaşayacak? Bunun savunuculuğunu yapmak lazım.” (Roof Coliving üyesi)

Mimarlığın sadece parası olana hizmet veren bir pratikten öteye gitmemesi, topluluk aktörlerinin bir diğer endişe kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Aktörlerin bu bağlamda vurguladıkları bir sorun, daha fazla rant uğruna, olmayan ihtiyaçlar yaratılıp, doğa tahrip edilerek, lüks tüketime yönelik bir inşa faaliyeti sürdürülürken, dar veya orta gelirli kesimlerin yaşam biçimlerine uygun, nitelikli konuta dahi erişememeleridir. Bazı aktörler, mimarların sermayeyle uzlaşmacı bir yerden bakan tutumlarını, “konfor alanından çıkamamak” olarak nitelendirmektedir. Mimarların istedikleri tarzda projelerin içerisinde yer alarak ve konfor alanının gerektirdiği ölçülerde hareket ederek, kendi gündemleri dışında gelişen durumlar karşısında pasifleşmeleri, bu aktörlerin eleştiri getirdikleri meselelerdir. Bu bağlamda, toplulukların bütününün pratiklerini gündemlere göre şekillendirmeye ve toplumun acil ihtiyaçlarına cevap vermeye önem atfettiklerini söylemek mümkündür.

“Senin dışında gerçekleşen değişiklikler olabiliyor, işte büyük bir deprem olabiliyor, İstanbul’da böyle bir deprem bekleniyor. Hep güvenli alanda kaldığımız tasarımlar mı yapıyoruz veya yarın böyle bir yıkım gerçekleştiğinde biz mimarlar olarak nasıl pozisyon alıyoruz? Konfor alanımızdan çıkabiliyor muyuz? (...) Gündemimiz İstanbul depremiyse ve inşa ediciler olarak mimarlar da bunun bir tarafıysa, paydaşıysa, buna göre nasıl pozisyon alacağız?” (Plankton Project üyesi)

Bu noktada bir parantez açarak, araştırma kapsamındaki görüşmelerin 6 Şubat depremlerinden hemen sonra, toplulukların büyük bölümünün düşünsel ve pratik anlamda sürece katkı koymaya çalıştıkları bir aralıkta gerçekleştirildiği belirtilmelidir. Aktörler görüşmelerdeki anlatılarında, mimarların depremin yarattığı yıkımların ardından, yeniden inşa sürecine bir tasarım aktörü olarak katılmaları hakkındaki düşüncelerini de aktarmışlar, insanların mağduriyetlerinin çözülmeden kalmasından endişe ettiklerini dile getirmişlerdir. Aktörlerin bir kısmı, yıldız olarak kodlanan mimarların “geçmişte yaptıklarını affettirmeyecek olsa da”, afet sonrası kentlerin yeniden ayağa kaldırılması süreçlerine dâhil olarak “ellerini taşın altına koymalarını” olumlu bulmakta, aktörlerin büyük bölümü ise, proje müellifi olan mimarları, insanları karar süreçlerinin dışında bırakarak yerelin değerlerini ve sesini göz ardı eden politikalara aracılık etmeleri ve planlama süreçlerini etik bir şekilde yürütmek konusunda etkisiz kalmaları noktalarından eleştirmektedir.

*“Hatay’da şu an yaptıkları gibi, mimar mimar bir araya gelip bir şeyleri çözmeye kalkışmak yerine, bizzat yaptıkları şeyin bir suç olduğunu, aslında yapmak yerine daha yıkıcı etkiler yarattığını, geri dönüşü olmayan bir temizlik operasyonu olduğunu kabul etmeleri ve farkında olmaları gerekiyor. ‘Aa biz öyle düşünmedik, biz böyle bilmiyorduk’ demek gibi bir şans da açıkçası ben tanımıyorum kimseye. Çünkü böyle bir sorumlulukları var.”* (HİM ve Arazi Assembly üyesi)

Aktörlerin anlatılarında öne çıkan bir diğer husus, proje süreçlerinin arka planındaki etik dışı tutumların “iyi mimarlık” yoluyla görünmez kılınmaya çalışılması ve bunun bir savunu hâline getirilmesine ilişkin tepkileridir. Aktörlere göre, bir yapının teknik ve estetik açıdan başarılı olması, kent hakkının ve kamu yararının gözetilmesi açısından belirleyici de yeterli de olmamaktadır. “Başkası daha iyisini ya da daha kötüsünü yapacağına ben daha iyisini yapacağım” noktasına evrilen bir mimarlık anlayışı olduğuna değinen aktörler, verili koşullar içinde amaç iyiyi üretmek ise, iyi mimarlık

tanımını, nasıl iyi bir mimar olunacağını ve mekânın nasıl üretileceği mevzusunu yeniden değerlendirmek gerektiğini savunmaktadır. Aktörlere göre, kamusal alanların işlevinin değiştirildiği, insanların yerinden edildiği, demokratik olmayan, şeffaflıktan uzak süreçlerle ilerleyen projeler “iyi mimarlık” örneği olmamaktadır. Bazı aktörler, Türkiye’de yıldız olarak nitelendirilen mimarların da neyin doğru neyin yanlış olduğunu çok iyi bilen, normal koşullarda o projelerin yapılmaması gerektiğinin farkında olan insanlar olduklarını, birçoğunun projelerinin arkasında seve isteye durmadıklarını ve üretimlerinin sorgulamasını yaptıklarını düşünmektedir. Bu aktörlere göre, ipler kapitalist üretim süreçlerinin elinde olduğundan ve mimarlık pratiğinin daima ekonomik bir değer üretmesi beklendiğinden, mimarlar da pratiklerini finansal kaygılarla yürüttüklerinde, yanlış olana müdahale etme ve engel olma güçleri de daha az zarar verme gibi bir çizgiyle sınırlı kalmaktadır. Aktörler, mimarların mevcut sistemin çizdiği çerçevede hareket ettiklerinde çok kolay meşrulaştırma argümanları bulabildiklerini, fakat uzaklaşıp dışarıdan bakıldığında, “bunun böyle olmak zorunda olmadığını” görmenin de mümkün olduğunu savunmaktadır.

*“Herkes işini, mesleğini bıraksın, demiyoruz ama bir şey senin ayağına gelir, onu yapıp yapmamak, işte orada senin duruşun odur. (...) Etik burada devreye giriyor. Ben buna ses çıkaracak mıyım, çıkarmayacak mıyım? (...) İnsan sadece parasıyla var olmuyor, etik değerleriyle var oluyor, mesleki duruşuyla var oluyor, insan olarak duruşuyla var oluyor. Sen bunların hepsini görmezden gelip mesleği sadece para odaklı görüyorsan, (...) o zaman iş oraya gelir, etikten tamamen yoksun. Nasıl bir arada yaşayacaksınız, nasıl insanca yaşayacaksınız? Bu sorumluluk değil, bu zaten insan olmanın bir gereği, mimarlıkla ilgisi yok bunun.”* (Politeknik üyesi)

Aktörler, görüşmeler esnasında, mimarların pratiklerini kanıksadıkları şekilde sürdürmeleriyle ve düzenin yeniden üretimine katkı koymalarıyla krizleri aşmanın mümkün olamayacağını çokça vurgulamışlardır. Mimarlar getirdikleri eleştirilerin yanında, aktörlerin bütünü, bugünün

Türkiyesi’nde krizlerin de, mimarlık bağlamındaki sorunların da sadece mimarların çabasıyla çözülemeyeceğini, genel ortamın değişmesi gereken, herkesin sorumluluğuna giren bir boyutu olduğunu dile getirmişlerdir. Diğer taraftan, aktörler, mimarların üretim ilişkileri içinde kendi eylemlerinden sorumlu olduklarının altını çizmekte ve yanlış olanın içinde yer almak yerine hayır demeyi, yapılmaması gerektiğini savunmayı sadece mesleki etik sorumluluk olarak değil, insan olmanın gereği olarak öne sürmektedirler. Bu bakıştan yola çıkarak MAD, B1a, ÜİMF, TMMM ve Politeknik toplulukları, güncel dönemde kentsel ve kırsal alanlarda yürütülen adalet mücadelelerine teknik bilgileriyle destek vererek, mücadelelerde kullanılabilecek araçları ve somut çözüm önerilerini üretmekle ilgili faaliyetlerde bulunarak, sürmekte olan davaları takip ederek veya hazırladıkları raporlarla destek vererek, doğaya ve toplumsal yaşama zarar verici etkileri olan projelere engel olmak üzere çalışmalar yürütmektedir.

### 3. Sonuç: Topluluk Aktörlerinin Etik Kavrayışları Üzerine Bir Değerlendirme

*“Bugün hangi mimara sorsanız herhâlde çok kötü niyetli bir insan değilse kötü bir şey yapmayı istemez, eşitlik, adalet, özgürlük gibi kelimeler eder. Ama mekân üretiminin son derece politik olması, değer atamasının da keza öyle olması, aslında üretimimizin o sınıfsal çatışmayı, eşitsizliğin türlü hâllerini yeniden üreten mekânlar olması, bunlar içerisinde mimarın gizli imza anlaşmasından tutun, çalıştığı ofislerin verdiği işlere, mesai dışı saatlere kadar çalıştığı durumlar şu an dönüşmeyecekse ne zaman dönüşecek? Biz dönüştürmeyeceksek kim dönüştürecek?”* (B1a üyesi)

*“Mimar ne yaptığı hiçbir işe yaramayacak, öylesine bir kişi ve meslek grubundan birisi, ne de dünyayı kurtaracak, bütün yükün omzunda olduğu tek aktör. (...) Ne azımsayabiliriz rolünü, toplumun içerisindeki, dünya için yapabileceklerini, ne de aşırı abartmalıyız bence.”* (ÜİMF, MDTH ve Acil Korona Mekânları üyesi)

Mimarların meslek ideolojilerinden, emek ve çalışma koşullarına,

Türkiye'nin özgül şartlarının yarattığı zorlamalardan, mimarların kendi iradeleriyle aldıkları pozisyonlara kadar, mesleğin, toplumun ve çevrenin geleceğine dair topluluk aktörlerinde kaygı üreten meseleler ve gösterdikleri etik tepkiler aktarılmaya çalışılmıştır. Toplulukların gündeme aldıkları meseleler ve üretimleri çeşitlilik gösterse de, topluluklara yön veren aktörlerin kaygıları benzer noktalarda toplanmaktadır. Aktörlerin anlatılarına bakıldığında, işlemediğini düşündükleri mevcut sistemin bizi daha kötü bir geleceğe sürükleyeceğine ve bir şeyler yapmadıkça, bir daha karşı çıkılmayacak bir düzenin yerleşmesine onay vermiş olunacağına dair endişeler öne çıkmaktadır. Bu aktörlerin, ana akım pratikler içinde mesleklerini sürdürmek yerine, alternatifler düşünmek ve üretmek için bir araya gelmelerinin temel nedenini de bu bakış açıları üzerinden anlamlandırmak yanlış olmayacaktır. Mimarlık alanındaki etik sorunların artışı, bu sorunlarla mücadele etmek üzere bir araya gelen meslek insanlarının sayısını da arttırmakta, bu durum, etik sorunlara karşı çözüm olanaklarını tartışmak için zemin sağlamaktadır. Makalede ortaya konulduğu üzere, topluluk aktörlerinin dikkat çektikleri sorunlar, etik ve mimarlık eksenindeki tartışmaların mimarların kendi kimliklerini algılama şekillerinden, bu algıyı yönlendiren eğitim ve emek süreçlerinden, mimarların meslek pratikleri üzerindeki dayatmalardan ve hayatı idame ettirme gerekliliklerinden ayrı ele alınmaması gerektiğini göstermektedir. Mesleğin etik bir çerçevede yeniden inşa edilebilmesi, öncelikle eğitim kurumlarından meslek örgütlerine uzanan geniş bir kapsamda, mimarlığı kavrama ve uygulama biçimlerini şekillendiren iç faktörlerin ve kanıksanmış anlayışların gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Bunun yanında, neoliberal stratejilerin hâkimiyetini giderek arttırmasıyla birlikte, mimarların maruz bırakıldıkları zorlama koşulları, etik dışı eylemleri meşrulaştırma aracına dönüştürülmeden, kaygıların ortaklaştırılmasıyla kapsayıcı stratejiler geliştirilmesini acil hâle getirmektedir.

Mimara dair negatif eleştiriler, sahip olduğumuz potansiyellere

ve imkânlarımıza dair bakışımızı sınırlayabilir. Öte yandan, topluluk aktörlerinin yerleşik bakış açılarını ters yüz etmek ve meslek üzerindeki dayatmaları aşmak odağında pozisyonlarını yapılandırmaları etik temelinde kıymetlidir. Aktörlerin, mimarların yanlış bilincine işaret eden, mimarı yücelten meslek ideolojileri karşısında mesleği mütevazı bir noktaya çekme söylemleri; mimarı konfor alanında tutan ve düzene karşı itaatkârlaştırıcı ideolojiler karşısında, mimara tanımlanan rolleri üstlenmemeleri; meslek pratiklerini rekabet ederek değil dayanışarak sürdürme, mimarlık alanının göz ardı ettiği meseleleri ve öznelere gündeme alma arayışları içinde kolektifleşmeleri bir direniş biçimi olarak görülebilir. Bununla birlikte, yabancılaştırıcı emek koşulları karşısında kendi emeklerini etik bir düzleme çekme arayışlarının, aktörleri mimarlık bağlamındaki sorunları tartışmaya açarak kolektif çözümler üretmeye ve emeklerini toplumsal fayda odağında sarf etmeye yönlendirdiği görülmektedir. Eleştirelilik düzeyleri, politik muhtevalar barındırıp barındırmamaları, kaygıları neticesinde ortaya koydukları söylemler, pratikler ve kullandıkları araçlar bakımından farklılaşan toplulukların, mesleği icra etmenin tek bir yolu olmadığını gösterdikleri ifade edilebilir. Meslektaşların birbirlerine karşı sorumlulukları bağlamında, aktörlerin birbiri üzerinde hiyerarşi kurmadığı, herkesin sözünü söyleyebildiği, yatay bir yapılanma sağlama çabaları; topluma karşı sorumlulukları bağlamında, halkla teması ve dayanışmayı önceliklendirerek, mesleki bilgiyle tahakküm kurmadan, insanlara alan açmak üzere denemeler gerçekleştirmeleri; mesleği sermaye birikim aracı olma pozisyonundan ve sermayedara bağımlılığından kurtarmanın araçlarını geliştirmeye odaklanmaları ve kapitalist olmayan ekonomiler kurgulayarak pratiklerini gerçekleştirmeye çalışmaları, ana akıma eleştirileri karşısında ortaya koydukları etik yaklaşımlar olarak görülebilir. Aktörler, tüm bu çabaların kendi içinde zorluklar barındırdığına; kolektif karar süreçlerinde egoların ön plana çıkabildiğine, halkın taleplerinin mesleki bilgi ve doğrularla

bağdaşmayabildiğine, fon, bağış veya işbirliğiyle gerçekleştirilen çalışmalarda kaynağı veren kuruluşun dayatmalarına maruz kalılabildiğine değinmişlerdir. Etik tercihler yapılmasını gerektiren bu sorunları, farklı görüşleri müzakere ederek, konsensüs oluşturmaya çalışarak ve değerleriyle örtüşmeyen çalışmaların içinde yer almayarak aşmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Anlatılara bakıldığında, bu mimar kitlesinin, eleştirdiklerine dönüşmeme gayretiyle, eylemlerini etik kavrayışları çerçevesinde gözden geçirdikleri söylenebilmektedir. Koşullarla mücadele etmek için inisiyatif alan bu aktörlerin, mimarların farklı davranma imkânlarına inanmaları ve mimarlardan düzenin zorlamalarına karşı daha radikal duruşlar sergilemelerini talep etmeleri de olağandır. Aktörlerin büyük bir bölümü, mimarların politik meselelerin kenarında durmayıp sorumluluk alması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca, inşai olanın dışındaki üretimlere önem atfetmekte, toplumsal meselelere dikkat çekilmesini mimarların sorumlulukları arasında görmekte, sorunların tartışmaya açılması için tetikleyici olmada, kamuoyu oluşturmada ve bilinç yaratmada rolleri olabileceğini düşünmektedir. Bu bağlamda, aktörler için "iyi mimarlığı" bir ölçütünün, kontrolsüz ve doyumsuzca ilerleyen inşaa faaliyetleri içinde "iyi tasarlanmış" yapılar imza atmak yerine, yanlış olana direnmek ve üretmemeyi seçmek olduğunu söylemek mümkündür. Aktörlerin etik kavrayışlarının da, mesleki davranış kuralları ve kodlarından öte, insani değerlerle ve geniş kapsamda duyarlılıklarla temellendiği ifade edilebilir.

Mimarlık alanında, mimarların etik sorumluluklarına uygun davranmasını talep eden görüşler, genellikle "mimarlara çok fazla sorumluluk yükleniyor" söylemleriyle karşılık bulmaktadır. Bu söylemler karşısında görüşleri sorulduğunda, aktörler, toplumda herkesin diğerlerine karşı sorumlulukları olduğunu ifade etmişlerdir. "Mimarların altına imza attıkları işlerde insanların ölmemesi, konforlu yaşaması, hasta olmaması gibi temel gereklilikler söz konusu olduğundan", "kent suçları ve ekokırımlar açısından bakıldığında



daha yıkıcı sonuçlar üretebildiğinden”, “yerel/merkezi yönetimler gibi mekâna dair karar vericilerle doğrudan ilişkilenebilir sebebiyle etki potansiyeli de taşıdığından” aktörlere göre mimarlık mesleğinin diğer bazı mesleklere göre daha sorumlu olduğu noktalar bulunmaktadır. Aktörlere göre mimarlar, kim oldukları, nerede durdukları, üretimlerini nasıl ve kim için yaptıkları, emekleriyle ne ürettiklerini sorgulamak açısından kritik bir pozisyonadadır. Diğer yandan, aktörlerin ifadeleri, bütün mimarların bu perspektifte mesleklerini sürdürmeyeceklerinin bilincinde olduklarını göstermektedir. Aktörler, “kolay olduğu için veya gerekçelendirebildikleri argümanlar olduğu için” bazı mimarların ana akım pratikler içinde devinmeye devam edeceklerini, bazı mimarların da “bunun karşısında nasıl durulabileceğine dair bir yol haritası çizeceğini” düşünmektedir. Bu bağlamda, “çözümün tabandan başlayacağına”, “bir araya gelerek, kolektif bir şekilde geliştirilebileceğine”, “aşağıdan tepkisel olmanın, gelecek regülasyonları tetikleyebileceğine” inandıklarını belirtmişlerdir. Topluluklara yön veren aktörlerin, gerek etiğe dair kavrayışlarıyla, gerek yürüttükleri pratiklerle mimarlığı anlama ve uygulama şekillerine dair sınırlı algıyı genişletme ve mevcut koşulların dönüşümünü etkileme potansiyellerinden ötürü, meslek odalarından ayrı olarak, Türkiye mimarlığındaki sorunlarla mücadelede önemli bir yer tuttıklarını söyleyebiliriz. □

\* Bu makale, Gizem Saka'nın Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Neşe Gurallar danışmanlığında sürdürülmekte olan doktora tez çalışmasına dayanarak kaleme alınmıştır. Yapılan derinlemesine görüşmelerde gereken etik onaylar alınmış, görüşmeciler araştırmanın kapsamı hakkında bilgilendirilmiş, izin formları tamamlanmış, kimlikleri gizlenmiştir.

#### DİPNOTLAR

1 Batuman (2006), mimarların pozisyonlarının dönüşümündeki etkenler olarak; 1960 darbesini, küresel bağlamda özgürlük taleplerinin yükseldiği 1968 yılı hareketlerini ve dönemin önemli gündem maddesi olan, ulusal kalkınma yerine yabancı sermayeye getiri sağlayacak Boğaz Köprüsü projesini işaret etmektedir.

2 Örnekleme belirlemede, olabildiğince fazla bilgi sağlayacağı düşünülen kesimlerin dâhil edildiği amaçlı örneklem metodu izlenmiştir (Erdoğan

ve Uyan-Semerci, 2021, s.86). Belirlenen ölçütler, tartışmaları derinleştirebilmek ve görüş çeşitliliği yakalayabilmek adına, alandaki tecrübelerini akademik vb. çalışmalarla ortaya koymuş aktörlere öncelikli olarak ulaştırılması ve örneklemin yaş, cinsiyet, topluluklarda yer alma süreleri, kurucu üye olma/gruba sonradan dâhil olma gibi değişkenler açısından farklılık taşımasıdır. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü açısından kabul görmüş bir formül bulunmamakta; “geçerliliğin, örneklem büyüklüğünden çok, seçilen durumların bilgi yüklü olmasına bağlı olduğu,” “bilgilerin doyuma ulaşmasıyla örnekleme dâhil etmelerin durdurulabileceği” konularında görüş birliği bulunmaktadır (Baltacı, 2018, ss.261-262).

3 Örnekleme oluşturan mimarların demografik profiline bakıldığında, %77'si kadınlardan oluşmaktadır; görüşmecilerin yaşça en küçüğü 1997, en büyüğü 1972 doğumludur. Yaş ortalaması 37'dir ve görüşmecilerin %50'si 36-40 yaş aralığındadır. Lisans eğitimlerini aldıkları üniversiteler arasında, biri vakıf, diğerleri devlet üniversitesi olmak üzere, mezun olunan 9 farklı kurum söz konusudur. Görüşmecilerin %77'si, İstanbul Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi gibi köklü devlet üniversitelerinden mezun olmuşlardır. Yüksek lisans veya doktora düzeyinde lisansüstü eğitim almış görüşmeci sayısı 20'dir. 19 görüşmeci, mimari tasarım, projelendirme ve uygulama gibi mimarların sektördeki ağırlıklı çalışma alanlarında en kısıtlı sekiz ay, en uzununu on yıl çalışma deneyimine sahip kişilerdir. Görüşmecilerin hayatlarını idame ettirdikleri güncel çalışma alanları; akademisyen olan (8 kişi), serbest çalışan (5 kişi), topluluk faaliyetleriyle hayatını idame ettiren (3 kişi), Belediyeler ve ona bağlı kurumlarda çalışan (2 kişi), çalışmayan/sabit bir geliri bulunmayan (2 kişi), doğal yapı ustası olarak çalışan (1 kişi), kendi mimarlık ofisi olan (1 kişi) olarak farklılık göstermektedir. Görüşmecilerden 10'unun mimarlık alanındaki çeşitli topluluklarla temasları, üniversite öğrenciliği yıllarına dayanmaktadır. Görüşmecilerin topluluklar içinde yer alma süreleri; en kısıtlı 4, en uzununu 17 yıldır; birden fazla toplulukta yer almış kişi sayısı 15'tir. Güncel durumda yalnızca dört görüşmeci birden fazla topluluğa üyeliği bulunmaktadır. Görüşülen mimarların 17'si en az bir topluluğun kurucu üyesi iken, beşi içinde yer aldıkları topluluklara üye olarak sonradan katılmışlardır. Demografik bulgular üzerinden özelliklerine değinilen bu katılımcı grubun Türkiye'deki mimarlık toplulukları bünyesindeki tüm mimarları temsil ettiğini söylemek mümkün değildir. Ancak, araştırma kapsamındaki toplulukların birden fazlası içinde deneyimler biriktirmiş katılımcıların varlığıyla birlikte, çeşitlilik içeren bir kitleye ulaşıldığı ve mimarların özel bakış ve deneyimleri üzerinden geniş spektrumlu tartışmalara ve veri derinliğine erişildiği düşünülmektedir.

#### KAYNAKLAR

- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Batuman, B. (2006). Mimarlar, plancılar ve Ankara: 1960'ların ikinci yarısını kentsel politika aktörleri açısından düşünmek. *Planlama*, 35, 25-32.
- Bell, B. (2004). Designing for the %98 without architects. B. Bell (Ed.), *Good deeds, good design: community service through architecture* içinde (ss.10-12). New York: Princeton Architectural Press.
- Brenner, N., Marcuse, P. ve Mayer, M. (2014). Kâr için değil halk için giriş. N. Brenner, P. Marcuse ve M. Mayer (Eds.), *Kâr için değil halk için: Eleştirel kent teorisi ve kent hakkı* içinde (ss.15-28). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Crawford, M. (1991). Can architects be socially responsible? D. Ghirardo (Ed.), *Out of site: A social criticism of architecture* içinde (ss.27-45). Seattle: Bay Press.
- Deamer, P. (2016). Architecture/Agency/Emancipation. N. Lahiji (Ed.), *Can architecture be an*

*emancipatory project?: Dialogues on the left* içinde (ss.106-122). Alresford, Hants, UK: Zero Books.

- Deamer, P. (2017, 15 Nisan). *The architect as activist*. Culture Matters. <https://www.culturematters.org.uk/index.php/arts/architecture/item/2502-the-architect-as-activist>
- Deamer, P. (2018). (Un)Free work: Architecture, labour and self-determination. *Architectural Design*, 88(3), 16-23. <https://doi.org/10.1002/ad.2296>
- Deamer, P. ve Shvartzberg, M. (2020). Beyond architecture: For an architecture of radical democracy. P. Deamer (Ed.), *Architecture and labor* içinde (ss.151-163). London: Routledge.
- Deamer, P. (2021). Deprofessionalisation. H. Harriss, R. Hyde and R. Marcaccio (Eds.), *Architects after architecture: Alternative pathways for practice* içinde (ss.184-190). New York: Routledge.
- Dostoğlu, S. (1983). Belirsiz sınırlar? Güvencesiz meslek? Mimarlık. *Mimarlık Dergisi*, 196, 28-32.
- Erdoğan, E. ve Uyan-Semerci, P. (2021). *Toplumsal araştırma yöntemleri için bir rehber: Gereklilikler, sınırlılıklar ve incelikler*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fox, W. (2006). *A theory of general ethics: Human relationships, nature, and the built environment*. Cambridge and London: MIT Press.
- Fromm, E. (2016). *Marx'ın insan anlayışı* (K. H. Ökten, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Gurallar, N. (2014). Tasarım İktidarı ve Mimarlığın Olumsuzluğunu Aşti Üzerinden Tartışmak. *Arredamento Mimarlık*, 281 (Dosya: İktidarlar, Kitleler ve Seyahat Hâlleri), 71-75.
- Harriss, H., Hyde, R. ve Marcaccio, M. (2021). Introduction. H. Harriss, R. Hyde, R. Marcaccio (Eds.), *Architects after architecture: Alternative pathways for practice* içinde (ss.8-23). New York: Routledge.
- Harvey, D. (2015). Umud mekânları (Z. Gambetti, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- İmamoğlu, B. (2018). Architectural Professionalization in Turkey, Professionalism and Its Posts. H. Sadri (Ed.), *Neo-Liberalism and the architecture of the post professional era* içinde (ss.31-47). Springer International Publishing.
- Lefebvre, H. (1996). *Marx'ın sosyolojisi* (S. Hilâl, Çev.). İstanbul: Sorun Yayınları.
- Lefebvre, H. (2015). *Kentsel devrim*. (S. Sezer, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman ideolojisi* (T. Ok ve O. Geridönmez, Çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Sargın, G. A. (2017). İktidarın Mimar-Öznesinden Devrimci Siyasi-Özneye: Yaratıcılık Miti, Burjuva İdeolojisi ve Devlet Aygıtları - Kısa Değinemeler. *Arredamento Mimarlık*, 307 (Dosya: Mimar ve Müşterisi: İşvereni, Velinimeti), 78-80.
- Sargın, G. A. (2024). *Homopoliticus: Devrimci Bir praksis sürecinde mekân-politik ve öznesine dair denemeler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Sert, E., Aykaç, G. ve Zırh, B. C. (2021). Urban politics and the work and labour processes of architecture: Survey research with young architect-workers in Turkey. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 38(1), 161-180. <http://dx.doi.org/10.4305/metu.jfa.2021.1.2>
- Spector, T. (2001). *The Ethical Architect: The Dilemma of Contemporary Practice*. New York: Princeton Architectural Press.
- Tafuri, M. (1976). *Architecture and Utopia: Design and Capitalist Development* (B. Luigia La Penta, Çev.). Cambridge and London: The MIT Press.
- Tanyeli, U. (2017). *Yıkarak yapmak: Anarşist bir mimarlık kuramı için altlık*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Till, J. (2009). *Architecture depends*. Cambridge: MIT Press.
- Till, J. (2021). Architecture after architecture. H. Harriss, R. Hyde and R. Marcaccio (Eds.), *Architects after architecture: Alternative pathways for practice* içinde (ss.29-37). New York: Routledge.
- Vitruvius. (1993). *Mimarlık üzerine on kitap*. (M.H. Moran, Çev.). Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

## Ege Mimarlık Yayın Çizgisi

EGE MİMARLIK, mimarlık mesleğinin çok boyutlu sorunlarını tartışmaya açan, özgün mimari üretimi ve yapısal çevrenin oluşumunda etkili disiplinlerarası karşılaşmaları kapsayan, kentler, mekân ve toplumsal yaşamı odağına alan araştırmaları yayınlar. Mimari kültürün sürekliliğini sağlamak adına, akademik çalışmaları ve güncel kuramsal tartışmaları okuyucu ile paylaşır.

Bu bağlamda, geçmiş ve bugünden hareketle, yerel ve küresel arasında ilişkiler kurarak gündemi/günceli yakalamaya, tasarımı tüm boyutlarıyla ele almaya çalışır.

EGE MİMARLIK bir yandan Mimarlar Odası İzmir Şubesi üyeleri için etkin bir mesleki iletişim platformu oluştururken, diğer yandan mimarlık öğrencilerine mesleki ortamın olanaklarını ve olasılıklarını tanıtarak eğitimi de kapsayan geniş bir okuyucu yelpazesine seslenir.

Yılda dört sayı hâlinde basılı ve sayısal olarak yayınlanan hakemli ve ulusal bir dergidir.

### AMAÇ

Mimari ürünü merkeze alır.

Mimariye kültürel bir olgu olarak yaklaşan akademik üretimi teşvik eder.

Mimari üretimi farklı ölçeklerde ve diğer tasarım disiplinleri ile ilişkilendirir.

Kuram ile meslek pratiği arasında tutarlı bağlar kurar.

Mimari üretimin teknoloji ve mühendislik alanları ile iyi entegrasyonu için sürdürülebilir yapı endüstrisi uygulamalarını yaygınlaştırmaya çalışır.

Özellikle Ege Bölgesi'ndeki güncel Yerel mimari üretimin nitelikli örneklerini ve bunlara ait tasarım süreçlerini yayınlamak yaygın etkiyi büyütme amaçlar. Bu anlamda tasarım ekiplerinin nitelikli yaklaşımları kadar kullanıcılar, yerel yönetimler, yapı endüstrisi ve planlama kararları ile olan ilişkileri de içeren bir yapı tanıtımı çizgisini hedefler.

İz bırakan mimar ve tasarımcılar ile mimari ürünleri yayınlamak kent belleğine katkıda bulunur.

İzmir kentinin, yakın coğrafyası ile ilişkilerini ve ulusal bağlamda görünürlüğünü artırmayı hedefler.

### KAPSAM

EGE MİMARLIK, Ege Bölgesi özelinde coğrafi farkındalık yaratan, aynı zamanda süreklilik ve benzerlikleri, nedensellik ilişkileri içerisinde ele alan, eleştirel bakış açısına sahip, akademi ve pratik arasında bağ kuran nitelikli yayınlara yer verir. Böylelikle, mimarlık mesleğinin topluma daha iyi hizmet edebilmesi amacıyla, özgün bilimsel verileri paylaşımına ve tartışmaya açar.

### ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

Ege Mimarlık Dergisi'ne gönderilecek araştırma makaleleri araştırma ve yayın etiğine uygun olmalıdır. Yayın Kurulu üyeleri ve Yayın Sekreteri açık erişim olarak Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors ve COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors rehberliğinde uluslararası standartları takip etmektedir.

Yazar, yayın kurulu, hakem ve okuyucuların sürece katkı sağlaması, etik ilkelere uymayan durumların yayın sekreterliğine bildirilmesi gerekmektedir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi gereğince;

#### (1) Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler şunlardır:

- İntihal: Başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek,
- Sahtecilik: Bilimsel araştırmalarda gerçekte var olmayan veya tahrif edilmiş verileri kullanmak,
- Çarpıtma: Araştırma kayıtları veya elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan cihaz veya materyalleri kullanılmış gibi göstermek, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,
- Tekrar yayım: Mükerrer yayınlarını akademik atama ve yükselmelerde ayrı yayınlar olarak sunmak,
- Dilimleme: Bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalara ayırıp birden fazla sayıda yayımlayarak bu yayınları akademik atama ve yükselmelerde ayrı yayınlar olarak sunmak,
- Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek veya olan kişileri dâhil etmemek, yazar sıralamasını gereksiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini sonraki baskılarda eserden çıkartmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,

#### (2) Diğer etik ihlal türleri şunlardır:

- Destek alınarak yürütülen araştırmalar sonucu yapılan yayınlarda destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile bunların katkılarını belirtmemek,
- Henüz sunulmamış veya savunularak kabul edilmemiş tez veya çalışmaları, sahibinin izni olmadan kaynak olarak kullanmak,
- İnsan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek,
- İnsanlarla ilgili biyomedikal araştırmalarda ve diğer klinik araştırmalarda ilgili mevzuat hükümlerine aykırı davranmak,
- İncelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri eser sahibinin açık izni olmaksızın yayımlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak,
- Bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak,
- Dayanaksız, yersiz ve kasıtlı olarak etik ihlal isnadında bulunmak,
- Bilimsel bir çalışma kapsamında yapılan anket ve tutum araştırmalarında katılımcıların açık rızasını almadan ya da araştırma bir kurumda yapılacaksa ayrıca kurumun iznini almadan elde edilen verileri yayımlamak,
- Araştırma ve deneylerde, hayvan sağlığına ve ekolojik dengeye zarar vermek,
- Araştırma ve deneylerde, çalışmalara başlamadan önce alınması gereken izinleri yetkili birimlerden yazılı olarak almamak.

- i) Araştırma ve deneylerde mevzuatın veya Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ilgili araştırma ve deneylere dair hükümlerine aykırı çalışmalarda bulunmak.
- j) Araştırmacılar ve yetkililerce, yapılan bilimsel araştırma ile ilgili olarak muhtemel zararlı uygulamalar konusunda ilgilileri bilgilendirme ve uyarma yükümlüğüne uymamak,
- k) Bilimsel çalışmalarda, diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri ve bilgileri, izin verildiği ölçüde ve şekilde kullanmamak, bu bilgilerin gizliliğine riayet etmemek ve korunmasını sağlamamak,
- l) Akademik atama ve yükseltmelerde bilimsel araştırma ve yayınlara ilişkin yanlış veya yanıltıcı beyanda bulunmak.

## EGE MİMARLIK İÇERİK GÖNDERİMİ

Ege Mimarlık dergisi yılda dört sayı olmak üzere üç aylık aralıklarla yayımlanan hakemli bir dergidir. Her sayı için Yayın Kurulu tarafından bir tema belirlenir ve makale çağrısı yapılır. Başvuran makaleleri Yayın Kurulu değerlendirir. Bu ön değerlendirmede seçilen makaleler en az iki hakeme gönderilir. Yazar ve hakemler arasında en fazla üç turda tamamlanan değerlendirme sürecinin sonunda iki hakemin Kabul görüşü alan makaleler yayınlanır.

Makaleler araştırma ve yayın etiğine uygun olmalıdır. Yazar, yayın kurulu, hakem ve okuyucuların sürece katkı sağlaması, etik ilkelere uymayan durumların yayın sekreterliğine bildirilmesi gerekmektedir.

Tüm içerikler, tema çağrı takvimine uygun olarak [egemim@izmimod.org.tr](mailto:egemim@izmimod.org.tr) elektronik posta adresine gönderilmelidir.

## MAKALE BAŞVURUSUNDA EKLENECEK DOSYALAR:

**1-MAKALE:** Başlık, ana metin, dipnotlar ve kaynakçayı içeren dosya (5000-7000 kelime) (.doc/.docx ve .pdf formatında)

\*Bu dosyaya yazar isimleri eklenmemelidir.

\*Görseller metin içinde düşük çözünürlüklü (100 dpi) olarak resim altı yazıları ve kaynaklarıyla birlikte istenilen yerlere eklenmelidir. Kullanılan görsellere metin içinde referans verilmelidir.

**2-TÜRKÇE-İNGİLİZCE ÖZETLER VE ANAHTAR KELİMELEER:** Türkçe ve İngilizce başlıklarla birlikte 80 kelimeyi geçmeyen özet metinler ve beşer anahtar kelime (.doc/.docx ve .pdf formatında)

**3-GÖRSELLER:** Ayrı bir dosya olarak görseller 300 dpi çözünürlükte jpeg, tiff ya da pdf formatında teslim edilmelidir.

**4-KİMLİK BİLGİSİ VE KÜNYE:** Yayımlanması istenen sırayla yazarların isimleri, unvanları, ORCID numaraları, (varsa) görev yaptıkları kurumlar, e-posta adresleri ve açık adreslerini içeren iletişim bilgileri (.doc/.docx ve .pdf formatında)

**EGE**  
MİMARLIK

# MİMARLIK NEDİR?

EGE MİMARLIK 127. SAYISI İÇİN "MİMARLIK NEDİR?" TEMASI ÇERÇEVESİNDE YANITLAR ARİYOR VE KATKILARINIZI BEKLİYOR!  
Tema kapsamındaki makalelerinizi ve görüş yazılarınızı tema metnine ve Ege Mimarlık Yazar Rehberi'ne uygun olarak **5 Mart 2025 Çarşamba** gününe kadar [egemim@izmimod.org.tr](mailto:egemim@izmimod.org.tr) adresine gönderebilirsiniz.

. Makale gönderimleri tam metin şeklinde yapılacaktır.  
. Detaylı bilgi için: [egemimarlik.org](http://egemimarlik.org)

GÖNDERİM TAKVİMİ

|                        |  |
|------------------------|--|
| 5 Mart 2025:           | Makalelerin (tam metin) teslimi                  |
| 14 Mart 2025:          | Makale ön değerlendirme sonuçlarının açıklanması |
| 17-31 Mart 2025:       | Makale 1. revizyon tarih aralığı                 |
| 21 Nisan-5 Mayıs 2025: | Makale 2. revizyon tarih aralığı                 |

MİMARLAR ODASI İZMİR ŞUBESİ

**EGE**  
MİMARLIK

Mimarlık, "yapıyapma" eylemselliğiyle tarihi Vitruvius'akadar uzanan, 15. yüzyılın ortalarına kadar götürülebileceğimiz pratikleri ile de evrensel bir meslek alanı olarak tanımlanmaktadır. Kapitalist ilişkiler sistemi içerisinde bugünkü olduğu biçimi ile de 19. yüzyılın ortalarından itibaren bir meslek alanıdır.

Modern dünyada bireyi ve toplumu görmeye, düşünmeye, hissetmeye sevk eden her konu, mekân ile ilişkili her türlü üretim, mimarlığın eylem alanı içine girmiştir. Mimarlık, yalnızca fiziksel yapılar inşa etmekle kalmayan; toplumsal, kültürel ve çevresel bağlamları da göz önünde bulunduran bir yaşam alanı yaratma süreci olarak tanımlanmıştır.

Mimarlığın çok katmanlı bilgi alanına sahip olması, meslek olarak da kapsayıcılığı geniş bir uzmanlık alanı haline dönüşmesini olanaklı kılmış; meslek, meşruluğunu bu kapsayıcı var oluşu ile devam ettirmiştir. Mesleğin eğitim alanı, mesleki örgütlenmeler ve kural, yönetmelik, kanun vb. aracılığı ile yasal çerçevesi oluşturulmuş, kamusal kabul görürlüğü sağlanmıştır.

Mimarlık bir taraftan bu kapsayıcı bilgi yapısını sürdürürken, 20. yüzyılın modern toplumsal yapısının dayatması ile bir taraftan da "uzmanlaşma" tanımları içerisinde ayrıştırılmıştır. Bu süreç, ülkemizde de gerçekleşmiş, uzmanlığa dayanan bir meşruiyet elde etme çabası ile mimarlığın altında özerk uzmanlık alanları ve mimarlıktan, mimarlık eğitiminden bağımsız meslek alanları yaratılmıştır. Günümüzde mimarlığın evrensel olarak kabul gören geleneksel bilgisinin kapsayıcılığı dahilindeki kimi üretimler dahi mimarın üretim alanından çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Son dönemlerde uluslararası boyutlarda hızlanan toplumsal ve teknolojik değişimler mimarlık mesleğinin de eğitimden uygulamaya kadar yeniden tartışılmasına neden olmaktadır. Bu tartışmaların önemli kısmını (a) mesleğin bilgi alanının kuramsal ve pratik kapsayıcılığı; (b) beceriler ve sorumluluklar açısından üretim yapabileceği alanların zenginliği ile örtüşmemesi oluşturmaktadır. 20. yüzyılın gelenekselleşmiş "mimar" ve "mimarlık hizmeti" tanımlarının ötesine geçilmesi ve 21. yüzyılın bilgi alanlarının sınırlarını eriten gerçekliğine tepki olarak mesleki hakimiyet alanının tanımlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, kuram ve pratikte konvansiyonların dışına çıkacak, daha kapsayıcı bir mimarlık eylemselliğinin tanımlanması tartışmaya açılmaktadır.

Kuramsal ve bireysel olarak büyük oranda parçası olduğumuz uluslararası platformlarda sürdürülen bu çalışmalarla bağdaşmayacak biçimde, ülkemizde bir süredir mimarlık mesleğinin eylemselliğinde daralma yaratacak -yasal ya da yasal olmayan çerçevede- kimi kararlar üretilmiş ya da üretilmeye çalışılmaktadır. "Uzmanlaşma"nın meşruluğuna dayandırılan bu çabalar karşısında, mimarlık bilgi alanının kapsamının farkında olması ve bu farkındalıkla eğitim alanını tanımlaması, meslek alanı olarak da yasal ve kamusal çerçevede kurumsallaşmasının kuvvetlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, mimarlık, sınırları çok da keskin olarak tanımlanamayan, dinamik bir içeriğe sahip, çok katmanlı bir alandır ve bu özellikleri ile derinleşmesine yeniden ve yeniden anlamayı gerektirir. 21. yüzyılın ilk çeyreğini geride bırakmak üzere olduğumuz bu dönemde, Ege Mimarlık dergisinin 127. sayısı için geçmiş, günümüz ve gelecek perspektifinden,

- Mimarlık bilgi alanının kapsayıcılığı ve sınırsızlığı,
- Mimarlık eğitimi ve meslek pratiği,
- Mimarların/mimarlığın örgütlenmesi

olarak belirlediğimiz üç başlık altında, mimarlık üzerine bir kez daha düşünme ortamı yaratmayı hedeflemekteyiz. Ülkemizde ve dünyada mimarlık üretiminin giderek genişleyen bütüncül yapısını, mimarın giderek artan etkin rolünü ve konumunu yeniden değerlendirmek üzere çalışmalarınızı bekliyoruz.

MİMARLAR ODASI İZMİR ŞUBESİ